

Ulla Salovaara

RIKOKSISTA TUOMITUT NAISET

Yhteisöstä erottaminen ja
takaisinliittymisen mahdollisuudet

Ulla Salovaara

RIKOKSISTA TUOMITUT NAISET
Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen
mahdollisuudet

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus
Acta Poenologica 1/2019

© Rikosseuraamusalan koulutuskeskus
Ulla Salovaara

Akateeminen väitöskirja
Jyväskylän yliopisto. Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Taitto ja paino: PunaMusta Oy
Myynti: PunaMusta Oy
Kannen kuva: Drama /Virpi Kokkinen

Kuvankäsittely: Jari Heinonen

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2019

ISBN 978-951-53-3421-3 (print)
ISBN 978-951-39-7685-9 (PDF)
ISSN 1795-0708

TIIVISTELMÄ

Salovaara, Ulla

Rikoksista tuomitut naiset – Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet

Akateeminen väitöskirja, sosiaalityö, Jyväskylän yliopisto

Tutkimus käsittelee yhteisöstä erottamisen ja siihen takaisinliittymisen mahdollisuuksia rikostaustaisten naisten elämässä. Tutkimuksen kohteena ovat rikostaustaisten naisten kertomukset elämänselämänsä. Tutkimuksessa analysoidaan naisten kertomuksia siirtymäriittiteorian eli yhteisöstä erottamisen, liminaalin ja takaisinliittämisen näkökulmasta. Aineisto on kerätty haastattelemalla 18 naista, jotka haastatteluhetkellä olivat joko suorittamassa vankeusrangaistustaan, ehdonalaisen vapauden valvonnassa tai rangaistuksensa suorittaneet. Aineiston analyysissä on käytetty narratiivista lähestymistapaa sekä Greimasin aktanttimalia.

Aineiston analyysissä esiin nousevia keskeisiä teemoja ovat päihteidenkäyttö, väkivalta, äitiys ja naisen asema. Naisten päihteidenkäytön kertomukset ovat jakautuneet kolmenlaisiksi aloitustien mukaisesti. Päihteidenkäytön lisääntyessä negatiivisten vetovoimatekijöiden määrä kasvoi. Riippuvuus ja vahingoittavat suhteet sitoivat naisia tiukemmin päihteitä käyttäviin verkostoihin. Väkivalta on luokiteltu analyysissä parisuhdeväkivaltaan, itsetehtyyn väkivaltaan, ulkopuolisten naisiin kohdistamaan väkivaltaan, institutionaaliseen väkivaltaan sekä vaiettuun väkivaltaan. Instituutioissa kohdatun institutionaalisen väkivallan vaikutus näkyi myös haastatteluhetkellä. Aineiston perusteella naisten asema maskuliinisissa päihdekulttuureissa näyttöä dikotomisena. Asema ”hyvän jätjän” ja ”pirihuoran” vaihtoehtojen välillä aiheutti naisille häpeän ja syyllisyyden tunteita. Nämä tunteet saattoivat pitää heitä kiinni päihdekulttuureissa ja hidasivat muihin yhteisöihin takaisinliittymistä. Äitiyden merkitys korostui naisten kertomuksissa, vaikka yhteys lapsiin olisi ajoittain katkennut päihteidenkäytön vuoksi. Lapset olivat merkittävä motivaation lähde ja heidän vuokseen naiset pyrkivät tekemään asioita oikein.

Rikostaustaisten naisten kertomukset elämänselämänsä jakaantuivat aikaan ennen vankilaa, vankeusrangaistukseen sekä vapautumisen jälkeiseen aikaan. Jäsenitys vastasi Arnold van Gennepin siirtymäriittiteoriaa, jota käytettiin aineis-

ton jäsentämisessä. Aikaan ennen vankeusrangaistusta liittyivät naisia vahvasti yhteiskunnasta erottavina tekijöinä muun muassa päihteidenkäyttö ja väkivalta, sekä erottamista vahvistaneet syrjäyttävät mekanismit. Liminaali paikantui vankeusrangaistukseen. Liminaaliin naiset liittivät kertomuksissaan tuntemuksen pysähtymisestä, itsetuntemuksen lisääntymisen ja muutoksen mahdollisuuden. Liminaaliin liittyi kuitenkin myös sellaisia valtasuhteita, jotka ylläpitivät naisten erottautumista yhteiskunnasta. Vankeusrangaistuksen jälkeinen aika paikantui takaisinliittymiseksi ja -liittämiseksi. Se ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys, vaan sisälsi yksilön oman aktiivisuuden ja muutoksen tavoittelun (takaisinliittyminen) sekä yhteiskunnan taholta tulevan tuen (takaisinliittäminen). Takaisinliittyminen oli mahdollista toteutua normatiivisen kansalaisuuden sekä mielekkään elämän saavuttamisen kautta.

Tutkimuksessa testattiin ja kehitettiin van Gennepin siirtymäriittiteoriaa. Teoria jäsentää naisten kertomuksista havaittua prosessimaisuutta koetun kuulumisen ja kuulumattomuuden välillä. Tutkimuksen perusteella on osoitettu vankilasta vapautumiseen liittyviä tuen tarpeita. Riittävä ja ennen vapautumista aloitettava tuki on kokonaisvaltaista vankeinhoitoa, päihde- ja mielenterveyspalveluita sekä äitiyden tukemista. Näiden tukimuotojen jatkumista vapautumisen jälkeen tukevat vapautuneiden tilanteeseen erikoistunut sosiaalityöntekijä ja asumiseen tarjottava tuki.

Avainsanat: rikostausta, naiset, naisvangit, vankeus, päihteiden käyttö, väkivalta, siirtymäriitit, feministinen kriminologia, kriittinen kriminologia

ABSTRACT

Salovaara, Ulla

Convicted Women – The separation from the society and the possibility of incorporation

Academic dissertation, social work, University of Jyväskylä

This qualitative dissertation on social work studies how women with a criminal background narrate their life course and how the stages of the ritual process (separation, liminality, incorporation) introduced by Van Gennep meet in their narratives. The data were gathered through interviews with 18 women who were either in prison or performing community service or had recently been released from prison. The data were analysed with the narrative approach and using the Actantial model developed by A. J. Greimas.

The narratives were categorised as thematical frames including substance use, violence, motherhood and the situation of women. The substance use differentiated according to the age of starting and the stage of living. When the substance use was frequent and daily, also the negative circumstances increased. The addiction and the harming relationships bounded the women tightly to the webs of addiction. Women's experiences of violence were divided into narratives of being a victim of intimate partner violence, narratives of women using violence, narratives of institutional violence and diversion and narratives of the silence. Only the institutional violence was present at the time of the interviews. The other forms of violence were narrated as part of their past. Motherhood was important to the women. When bonds with children had earlier been cut due to substance use, the children were the source of the motivation for change. Women wanted to make things right because of the children. The situation of the women was contradictory especially in the cultures of substance use. The dichotomic situation between the "good guy" and the "dope whore" also results in the women feeling shame and guilt. These feelings could bundle the women to the webs of substance use and complicate the success of the incorporation.

The narratives of the women with a criminal background were divided into the time before sentencing, the time of incarceration and the time after release. This structure responded to the theory of the rite of passage by Arnold van Gennep. This theory was used not only as a tool to classify and frame the narratives

but in this research this anthropological theory was also tested and developed to suit the social sciences. The theory clarified the structure of the process and the narratives of belonging and not belonging. The time before sentencing was related to separation from society because of the substance use, violence and the many mechanisms of marginalisation. The liminality was located with the incarceration. When narrating liminality during their incarceration the women connected it with the feelings that made them put a halt to their previous way of living, the increase in self-knowledge and the possibility to make a change in their life. In the liminality there were also power relations maintaining the women's separation from society. The time after release was situated in incorporation. This phase was not an obvious result. The incorporation required women's own activity and motivation as well as the institutional support. As a result, incorporation was possible through achieving the normative citizenship and a meaningful life.

Based on the results of this study, the supporting needs of the women with a criminal background and the complexity of the incorporation, some recommendations have been made in the last chapter. These recommendations are to support the incorporation both while women are incarcerated and after their release. Incorporating back into society is complex, and these women need support. Based on the results of this study, it is important to start the support already during the incarceration of those women with substance abuse and mental health problems. Women also need support in motherhood. These means of support should also continue after release, and there is also a need for social workers specialised in the problems of ex-prisoners and support for housing.

Keywords: criminal background, women, women in prison, female offenders, substance use, violence, rites of passage, separation, liminality, feminist criminology, critical criminology

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT.....	5
KUVIOT JA TAULUKOT	10
ESIPUHE	11
1 JOHDANTO	16
2 NAISTEN RIKOLLISUUS	21
2.1. Rikoksiin syyllistyneet naiset	21
2.2. Väkivalta ja rikollisuus	25
2.3. Päähteet ja rikollisuus.....	32
2.4. Rikollisuus ja sosiaalinen verkosto	35
2.5. Naisten rikollisuus, sosiaaliset ongelmat ja sosiaalityö	39
3 TEOREETTISIA JA KÄSITTEELLISIÄ PAIKANNUKSIA.....	43
3.1. Kriminologiset näkökulmat	43
3.1.1. Kriittinen kriminologia	44
3.1.2. Feministinen kriminologinen tutkimus	46
3.2. Siirtymäriittiteoria lähestymistapana.....	53
3.2.1. Yhteisöstä erottaminen	57
3.2.2. Yhteisön ulkopuolella eläminen.....	58
3.2.3. Yhteiskuntaan takaisinliittyminen ja -liittäminen sekä desistanssi.....	63
4 METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	67
4.1. Tutkimustehtävä.....	67
4.2. Tutkimuksen naiset	68
4.3. Haastattelujen toteutus.....	70
4.4. Narratiivinen lähestymistapa	77
4.5. Aineiston analyysi	80
4.5.1. Analyysiprosessi.....	81
4.5.2. Greimasin aktanttimalli	84
4.6. Tutkimuksen eettiset kysymykset.....	87
5 VAHINGOITTAVAT SUHTEET JA YHTEISKUNNASTA EROTTAMINEN.....	93
5.1. Päähteidenkäyttö.....	94
5.1.1. Päähteiden haittakäytön aloittaminen ja arkipäiväistyminen....	94

5.1.2.	Riippuvainen arki	109
5.1.3.	Äitiys päihteidenkäytön näkökulmasta.....	115
5.1.4.	Naisena päihde- ja rikosverkostoissa	121
5.2.	Väkivalta	129
5.2.1.	Parisuhdeväkivaltaa kokeneet.....	131
5.2.2.	Väkivaltaa käyttäneet	137
5.2.3.	Ulkopuolisten tekemän väkivallan kohteena olleet.....	144
5.2.4.	Institutionaalinen väkivalta ja poiskäännyttäminen	148
5.2.5.	Väkivallasta vaieneminen	154
6	LIMINAALI - KYNNYKSELLÄ SEISOVAT NAISET	159
6.1.	Rangaistusaika liminaalina.....	159
6.2.	Vankilan valtasuhteet.....	167
6.3.	Naiset vankilan marginaalissa	175
6.3.1.	Naiset sukupuolineutraalissa vankeusrangaistuksessa	175
6.3.2.	Äitiys vankilassa.....	178
6.4.	Liminaalin tunnusmerkit.....	186
6.4.1.	Pysäytys	186
6.4.2.	Liminaalin keston epävarmuus	189
6.4.3.	Itsetuntemuksen lisääntyminen	191
6.4.4.	Mahdollisuus	193
7	YHTEISKUNTAAN TAKAISINLIITTYMISEN MAHDOLLISUUDET	196
7.1.	Takaisinliittäminen normaaliksi määriteltyyn elämään.....	197
7.2.	Normatiivisen kansalaisuuden saavuttaminen	201
7.2.1.	Asuminen.....	202
7.2.2.	Viranomaisasiointi.....	206
7.2.3.	Päihteidenkäytön lopettaminen	212
7.3.	Takaisinliittymisen subjektiiviset merkitykset	219
7.3.1.	Haaveet ja suunnitelmat	219
7.3.2.	Leimautumisesta ja häpeästä eroon pääseminen.....	222
7.3.3.	Muutos.....	226
7.4.	Äitiys ja takaisinliittyminen ja -liittäminen	230
7.5.	Takaisinliittymisen osa-alueet	235
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	239
8.1.	Siirtymäriittiteorian anti tutkimukselle.....	242
8.2.	Keskeisten teemojen tarkastelua.....	247
8.3.	Tutkimusprosessin arviointia	254
8.4.	Käytännön toimenpide- ja kehittämissuhteet	256
	LÄHTEET	260
	LIITTEET	292

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIOT

KUVIO 1.	Kuusi naisille epätyypillisimpää ja tyypillisimpää rikosta (%) Suomessa vuonna 2016	22
KUVIO 2.	Kaikkien vankien sekä naisvankien päivittäinen keskimäärä vuosina 1976–2015	23
KUVIO 3.	Vankilaan tuomittujen väkivaltarikokset (%) sukupuolen sekä päärikoksen mukaan Pohjoismaissa ja Baltiassa	26
KUVIO 4.	Fyysisen tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutumisesta (%) 15 vuotta täytettyään ilmoittaneet naiset Euroopassa	27
KUVIO 5.	Esimerkki Greimasin aktanttimallista	87
KUVIO 6.	Aktanttimalli maineesta selviytymisstrategiana	127
KUVIO 7.	Aktanttimalli parisuhdeväkivallasta irtipääsemisestä ..	135
KUVIO 8.	Aktanttimalli institutionaalisesta väkivallasta	152
KUVIO 9.	Aktanttimalli vankilan valtasuhteiden ja tavoitteiden suhteesta	175
KUVIO 10.	Aktanttimalli vankilasta vapautumiseen liittyvistä mahdollisuuksista	200
KUVIO 11.	Aktanttimalli äitiyden rakentumisesta vapautumisen jälkeen.....	233
KUVIO 12.	Tutkimustulosten tarkastelun osa-alueet.....	242
KUVIO 13.	Siirtymäriittien vaiheet naisten kertomuksissa.....	243

TAULUKOT

TAULUKKO 1.	Naisten kokema puolisoiden tekemä fyysinen ja seksuaalinen väkivalta sekä fyysisen väkivallan uhka koko elämän ajalta Suomessa, Saksassa, Liettuassa ja Ruotsissa	28
TAULUKKO 2.	Siirtymäriittien ulottuvuudet tutkimuksessa	55
TAULUKKO 3.	Haastateltavan nimi, ikä, lapset ja parisuhde	69
TAULUKKO 4.	Haastateltavien rikoslajit	70
TAULUKKO 5.	Päihteidenkäytön aloittamiseen liittyvät narratiivityypit	108
TAULUKKO 6.	Päihteidenkäytön arkipäiväistymiseen liittyvät narratiivityypit	109
TAULUKKO 7.	Väkivaltaa tehneiden naisten narratiivityypit	140
TAULUKKO 8.	Liminaalin tunnusmerkit	
TAULUKKO 9.	Päihteidenkäytön hallintaan liittyvät narratiivityypit ...	218
TAULUKKO 10.	Onnistuneen takaisinliittymisen osa-alueet yksilötasolla	235

ESIPUHE

Ihmisten väliset suhteet ovat kuin tiheitä metsikköjä. Tai ehkä ihmiset itse, hekin ovat metsiä, polkuja polkujen jälkeen avautuu heissä, polkuja jotka säilyvät tuntemattomina toisille, avautuvat vain sattumalta joillekin jotka osuvat kohdalle. (Pulkkinen 2010, 27.)

Väitöskirjan tekeminen on suurimmilta osin yksinäistä puurtamista, jossa edistymistäni ovat tukeneet voimauttavat ja antoisat tilaisuudet tutustua, opiskella ja tehdä töitä mitä innostavampien ihmisten kanssa. Sen ovat mahdollistaneet avautuvat polut, joita pitkin olen saanut kulkea. Väliin ne polut ovat olleet mutkikkaita ja vaatineet minua taivaltamaan pitkään. Toisinaan olen eksynyt kartalta, mutta löytänyt jälleen perille. Polkuriippuvuuden sijaan näen kuitenkin kyseessä olleen enemmänkin polkumahdollisuuden. Sen myötä olen useasti muuttanut pitemmiksi ajoiksi tekemäni suunnitelmat nopealla aikataululla toisiksi, jotta uusien avautuvien polkujen seuraaminen on mahdollistunut.

Haastattelemaani 18 naista kiitän siitä, että he ovat halunneet kertoa minulle elämästään. Heidän panoksensa tälle tutkimukselle on korvaamaton. Kiitän luottamuksesta, jota osoititte kertomalla elämästänne vieraalle tutkijanalulle! Kiitän Ilonaa, joka sai minut kiinnostumaan elämäntilanteestaan ja, jonka kanssa sain oppia uutta parin vuoden ajan. Toivottavasti elämässäsi on kaikki hyvin.

Väitöskirjan tekemiseen innostamisesta kiitän yhteiskuntapolitiikan professori Marja Järvelää ja kulttuuriantropologian professori Ilmari Vesteristä. Tässä yhteydessä kiitän myös ensimmäisen tutkielmani ohjaajaa Teppo Sintosta siitä paneutumisesta ja ajasta, jonka käytit tekstini parissa. Konkreettisin kannustin jatko-opintoihin oli Sosiaalipolitiikan päiviltä 2005 saamani gradupalkinto. Sen valinnasta päättäneen Jouko Kajanojan sanat toimivat voiman lähteinä niinä hetkinä, kun pahin epätoivo onnistumisesta kalvoi ajoittain mieltäni.

Aloitin väitöskirjani yhteiskuntapolitiikan jatko-opiskelijana, mutta loppuvaiheessa siirryin sosiaalityöhön. Ohjaajanani on alusta saakka toiminut Marita Husso. Maritan laaja asiantuntemus ja asiaan paneutuminen ovat olleet tämän väitöskirjan ehdoton edellytys. Marita on jaksanut kerrasta ja vuodesta toiseen kannustaa minua tekemään väitöskirjaa, välillä gradua ja sitten jälleen palaamaan väitöskirjaan. Silloin, kun oma luottamukseni osaamiseni, jaksamiseni

tai kykenemiseni suhteen on ollut heikointa, olet kertonut minulle aiheen tärkeydestä ja kannustanut minua jatkamaan. Olen tällä yhteisellä taipaleellamme ymmärtänyt sen, kuinka tärkeä merkitys ohjauksella ja ohjaajan paneutumisella opiskelijalle on.

Sosiaalityön maisterivaiheessa sain pro gradu -tutkielmaani ohjaamaan Tuija Kotirannan. Tuijan kokonaisvaltainen lähestymistapa teki tuloni sosiaalityön opiskelijaksi helpoksi. On ollut ilo ja kunnia, että olet myös emeritana lukenut tekstejäni ja sietänyt aikamuotojeni outouksia ja viitemerkintöjeni kummallisuuksia. On ollut kannustavaa käydä puhelinkeskusteluja suuren hämmennyksen ja kummastuksen hetkellä ja todeta asioiden olevan taas tolallaan niiden keskustelun jälkeen. Tuijan ehtymätön tietotaito on sekä minua jatkuvasti hämmästyttävä että suuresti ilahduttava asia.

Sosiaalityön pääaineessa toisena ohjaajanani toimi Marjo Kuronen. Marjon määrätietoinen ja lempeä kannustus siivitti kirjoittamistani ja mahdollisti siten työn valmistumisen. Olet jatkuvasti hämmästyttänyt minua tekstieni nopealla kommentoinnilla riippumatta siitä missä päin maailmaa olet ollutkaan. Olet paneutunut aihealueeseen ja keskeneräisistäkin teksteistä olet oivaltanut olennaisen ja tavoittanut ajatukseni. Olen kokenut itseni etuoikeutetuksi saadessani laajan osaamisesi hyödyntämään väitöskirjaani sekä voidessani työskennellä samassa tutkimushankkeessa.

Väitöskirjan valmistuminen ei olisi onnistunut ilman mahdollisuutta kokopäiväiseen työskentelyyn. Olen saanut väitöskirjaani varten apuraha Suomalaiselta Konkordia-liitolta, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden laitokselta sekä Alli Paasikiven säätiöltä. Pitkäaikaisimman työskentelyn kuitenkin mahdollisti pääsemiseni Suomen Akatemian rahoittamaan ”Transforming welfare service system from the standpoint of women in vulnerable life situations” -hankkeeseen. Hankkeen johtajana toimii Marjo Kuronen, joten työskentelymme on ollut tiivistä myös niiltä osin. Projektiin pääseminen oli sekä väitöksen valmistumisen että tutkijana oppimisen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Kiitän yhteistyöstä Marjoa, Elina Virokannasta, Suvi Krokia ja Suvi Liuskia.

Tampereen yliopiston sosiaalityön professori Tarja Pösöä ja Lapin yliopiston sosiaalityön professori Sanna Hautalaa kiitän suostumisesta väitöskirjani esitarkastajiksi. Sanna Hautalaa kiitän lisäksi lupautumisesta vastaväittäjäksi.

Aineiston hankinnan mahdollisuuksista haluan kiittää Rikosseuraamuslaitosta, vankiloiden johtajia ja apulaisjohtajia sekä KRIS ry:n henkilöstöä. Erityisen kiitoksen haluan osoittaa postuumisti entiselle toiminnanjohtajalle Matti ”Kid” Hytöselle. Häneen tutustuin työni kautta ja pitkien puhelinkeskustelujen myötä opin häneltä paljon siitä, millaisia ajatuksia vapautuvan mielessä liikkuu. Hän myös auttoi aineistoni hankkimisessa ja johdatti minut tekemisiin oikeiden ihmisten kanssa.

Vankilanjohtaja Kaisa Tammi-Moilasta kiitän kannustuksesta tutkimukseni alkumetreillä. Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntijaa Ulla Knuutia kiitän paneutumista keskellä kesää esittämiini kysymyksiin. Elina Jokista kiitän väitöskirjareititistä ja innostavista kirjoittamiskoulutuksista. Rikosseuraamuslaitoksen Kriminologisen kirjaston kirjastonhoitaja Hannu Kylkisaloa kiitän mahdollisuudesta saada väitöskirjani julkaistavaksi Rikosseuraamuslaitoksen julkaisusarjassa. Kiitos ymmärryksestä etenkin sillä hetkellä, kun loppumetreillä painatusaikataulu minusta johtumattomista syistä petti. Kriminologinen kirjasto on ollut välttämätön tuki ja ehtymätön ilo lähdekirjallisuuden hankinnassa.

Sosiaalityön jatkokoulutusseminaarilaisia ja kollegoita Tyttiä, Samia, Elinaa ja Paulaa kiitän vuosien varrella saamistani nasevista ja ajatuksiani ohjanneista palautteista. Paulaa kiitän myös loppuvaiheen kirjoitustuskan ja -nautinnon jakamisesta! Jyväskylän yliopiston sosiaalityön yksikkö on ollut kannustava työyhteisö ja sinne on ollut helppo kiinnittyä, vaikkei etätyöskentelyni ole tehnyt minusta kovin läsnäolevaa. Kiitos, että olette! Vertaismentorointia kiitän saamastani elintärkeästä tuesta ja tieteenalat ylittäneestä yhteistyöstä. Vera E. Virolaista kiitän tutkimusaihekollegiaalisuudesta. Pieksämäen koulukuntaa kiitän inspiroivista tapaamisista ajankohtaisen huono-osaisuustutkimuksen parissa hotelli Savonsolmun mystisen aikatakauman tarjoavassa ympäristössä. Mika Kaurismäkeä kiitän Leevi Sammakon puolustuspuheesta ja sen syntymisen taustojen avaamisesta.

Olen kiusannut tuttaviani luetuttamalla heillä osia tekstistäni. Kukin heistä on joko ammattitaustansa, elämänsähistoriansa tai yleisen mielenkiintonsa ja muun kompetenssinsa perusteella valikoitunut ja suostunut lukijakseni. Nisulan lukupiiriä ja Kallion lukupiiriä kiitän kommenteista ja kannustuksista. On ollut tärkeää saada jakaa tekstiä ja ajatuksia kanssanne! Ajatusten tuuletaminen, vaihtaminen, sekoittaminen ja ravistaminen on ollut tärkeää kaiken keskellä. Ne ovat ohjanneet minua monellakin tapaa oikeaan suuntaan. Pauliina Palovaaraa kiitän perehtyneisyydestä ja paneutumisestasi tekstiini. Niin, ja pisteiden paikoilleen laittamisesta! Heli Karosta kiitän osuvista ja minua eteenpäin johdattavista kommenteista, ja vankilasta vapautuvan todellisuuden avaamisesta. Ja Helille kiitos erityisesti mielekkästä elämästä! Tuula Tarvaista kiitän arvokkaista kommenteistasi sekä kannustuksistasi vuosien varrella! Virpiä kiitän yhteisistä vuosikymmenistä! Kiitos, että saan käyttää kuvaasi kirjan kannessa!

Tämän väitöskirjan tekemiseen on kulunut kymmenisen vuotta. Tuohon aikaan on sisältynyt useita työsuhteita, joista jokainen on kantanut tutkimustani osaltaan eteenpäin. Kymmeneen vuoteen mahtuu myös lukuisa määrä eri työtovereita, joista varmaan jokainen olette tavalla tai toisella tukeneet urakaani. Viitasaaren sosiaalitoimistoa ja Leena Jurvasta kiitän kannustuksesta sosiaalityön opintoihin. Kriminaalihuoltolaitoksen Jyväskylän aluetoimiston/

Jyväskylän yhdyskuntaseuraamustoimiston työtovereita kiitän kannustuksesta, aineiston keruuavusta ja nauruista. Kiitos Tuulat, Tero, Pirjo, Merja, Eija, Asti, Jaana, Marita, Kirsi, Anu, Tiia, Heini, Marko, Helit ja Laurat! Laukaan kunnan sosiaalitoimea kiitän etenkin sosiaalityön opintojen jatkamisen mahdollistamisesta ja oppimisesta sosiaalityöntekijäksi. Perusturvaliikelaitos Saarikan lastensuojelua kiitän opintojen ja työn yhdistämisen mahdollistamisesta. Jyväskylän kaupungin lastensuojelun avohuoltoa ja sijaishuoltoa sekä sosiaalipäivystystä kiitän, että olen saanut oppia olemaan ja tulemaan sosiaalityöntekijäksi. Kiitän myös lukuisia asiakkaita ja asiakasperheitä saamistani opeista ja oivalluksista! Olkoon Voima teidän kaikkien kanssa!

Kaikki ne, joita haluan kiittää, eivät enää ole kiitosten tavoitettavissa. Mummuani olisin tahtonut kiittää siitä, että hän on aikoinaan mahdollistanut minulle tämän kaiken olemalla ja välittämällä. Isälleni olisin halunnut kertoa paljon ja kysyä vielä enemmän. Yhteinen aikamme kuitenkin loppui liian pian. Anopilleni olisin halunnut kertoa, miten suunnattoman tärkeää hänen kannustuksensa on minulle ollut. Omalla esimerkillään hän näytti, mitä sitkeys tarkoittaa. Mairelle olisin halunnut kertoa, millainen esimerkki hän on minulle ollut paitsi virkanaisena myös määrätietoisena totuuden ja oikean tiedon metsästäjänä.

Olen opiskellut siitä saakka, kun aloitin iltalukion nyt jo äidiksi tulleen esi-koiseni ollessa kymmenen kuukauden ikäinen. Opiskelut ovat varmasti vieneet aikaa lapsilta ja tehneet minusta ajoittain enemmän poissa- kuin läsnäolevan. Väitän kuitenkin, että mielekäs tekeminen ja ajoittainen suunnaton (monesakin mielessäni) innostumiseni ovat kuitenkin tuoneet heillekin iloa. Loiskis-yhtyeen Äidin tietokone -laulu on kuulemma minua kuvaava:

*Isä lähtee töihin, vaikka siellä sataa räntää.
Äiti lehden lukea nyt ennättää.
Sitten kahvikupin kanssa toimistoonsa säntää,
Tietokone äitiä nyt lennättää.*

*Äidillä tietokone melkein aina päällä,
Ja jalat puoli metriä ilmassa*

*Vaikka äidin huone näyttää tosi sekavalta,
Uskalla ei tavaroita siirrellä.
Se on valtakunta, jossa äidillä on valta,
Eikä äidin papereihin piirrellä.*

*Äidillä tietokone melkein aina päällä,
Ja jalat puoli metriä ilmassa...
(Loiskis 2003)*

Kiitos äidilleni! Minun klaanini: Murmeli, Leijonakunista, Jalbo, Antsa ja Jellö. Minulla on ollut suunnaton onni ja etuoikeus toimia teille äitinä ja Ullana. Ilman teitä minä en olisi tässä. Sillä ilman teitä en olisi omannut rohkeutta heittäytyä opintoihin, enkä olisi kyennyt oivaltamaan kuinka hienoa jatkuva uuden oppiminen on. Oman missioni ja merkitykseni olen löytänyt siitä, että minulla on ollut teidät. Uncle John: kiitos, että olet ollut. Ilman sinuakaan minä en olisi tässä kirjoittamassa kiitoksia. Minusta ei myöskään olisi tullut tätä, mitä nyt olen. Eikä minulla olisi ollut rohkeutta tarttua niihin tilaisuuksiin ja polkuihin, joita eteeni on tullut.

Kuusan Kivilahdessa joulukuun 5. päivänä 2018
Ulla Salovaara

1 JOHDANTO

Väitöskirjani tavoitteena on kuvata rikostaustaisten naisten omia käsityksiä koetusta ja eletystä elämästä. Haluan nostaa naiset kerrotun kohteesta kertojiksi sekä samalla oman tilanteensa asiantuntijoiksi. Sosiaalityön tehtävänä on toimia asianajajana ja puolestapuhujana niille, joiden kohdalla mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu. Tutkimusaiheeni on sinänsä sosiaalityön ytimessä. Rikostaustaisten naisten lisäksi heidän elämäntilanteensa ja selviytymisensä vaikuttavat myös heidän läheisiinsä niin sanotun heijastusvaikutuksen myötä. Heidän määrällinen vähäisyytensä saattaa olla selityksenä sille, miksei erilaisissa tukitoimissa ja palveluissa välttämättä kyetä huomioimaan rangaistusta suorittavien tai siitä vapautuneiden naisten tilanteen erityisyyttä. Ne ovat näennäisen sukupuolineutraaleja rakenteita, jotka kuitenkin käytännössä ovat miestapaisia.

Rikostaustaisten naisten ja heidän elämäntilanteensa tutkiminen on tärkeää, jotta naiset saisivat mahdollisuuden tulla kuulluksi. Kuitenkin vielä tärkeämpää on se, että naisten kertomuksilla olisi kuulijoita. Marginaalin marginaalilla on merkitystä myös yhteiskunnan enemmistölle. On huomionarvoista oivaltaa, ettei marginaaliin ajautuminen ole joidenkin ihmisten kohdalla vääjäämätön siirtymä, vaan kyse on yhteiskunnallista prosesseista. Syyllistyminen rikoksiin ja ajautuminen rikosmyönteisiin verkostoihin ei ole luokka-, sukupuoli- tai aatesidonnaista, eikä se koske pelkästään pientä erityisryhmää.

Kiinnostukseni rikostaustaisia naisia ja heidän elämäntilanteitaan kohtaan syntyi omakohtaisista kokemuksista työssäni yhdyskuntaseuraamustoimistolla. Minulla oli asiakkaana nuori nainen, kutsutaan häntä vaikkapa Ilonaksi. Hän oli hieman ennen tapaamistamme vapautunut vankilasta. Kuljin Ilonan kanssa yhtä matkaa parin vuoden ajan ja tapasin häntä vähintään kerran kuukaudessa. Työni oli paitsi auttaa ja tukea, myös pyrkiä miettimään yhdessä hänen kanssaan keinoja välttää menneen uusiutumista. Yhteiset tapaamiset, hänen ilojensa ja murheidensa kuuntelu sekä ratkaisujen etsiminen yhdessä tekivät minuun lähtemättömän vaikutuksen. Luulen ymmärtäneeni ja hahmottaneeni niiden kautta paremmin rikostaustaisen naisen haasteita ja todellisuutta. En koskaan saanut häntä haastateltavakseni, mutta silti ilman Ilonaa tätä tutkimusta ei olisi.

Käytän tutkimuksessani ilmaisua rikostaustaiset naiset. Sillä viittaa ai-neiston naisia yhdistävään tekijään, mikä kuitenkin sekä ajallisesti että tilallisesti vaihtelee yksilöittäin. Rikostausta -termi ei myöskään leimaa kantajaansa

ulossulkemalla muita elementtejä, kuten esimerkiksi termi naisvanki. Tausta kertoo jotain menneisyydestä, mutta se ei sido kantajaansa siihen, eikä myöskään pyri estämään tulevaa. Olen tutkimukseni otsikossa puolestaan käyttänyt ilmaisua rikoksista tuomitut naiset. Rikoksista tuomion saamista voidaan pitää lähtökohtana rikostaustaiseksi tulemiselle. Rikostausta-käsite sisältää myös tässä tutkimuksessa käsityksen siitä, että rikoksista tuomituksi tuleminen ei ole itseään toteuttava ennuste.

Olen haastatellut 18 oikeusistuimien rikosseuraamuksiin tuomitsemaa naista. Tutkimusaineisto muodostuu pääsääntöisesti Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaiden haastatteluista. Haastateltavana on naisia, jotka ovat: (1) Olleet tuomittuja joko vankilassa suoritettavaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen tai vapaudessa suoritettavaan yhdyskuntapalveluun. (2) Syyllistyneet johonkin tilastollisesti yleisimpiin rikoksiin (omaisuus-, väkivalta- ja huumausainerikokset sekä törkeä rattijuopumus).

Tässä tutkimuksessani vastaan kahteen tutkimuskysymykseen. Ensinnä siihen, miten rikostaustaiset, ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavat tai sen aiemmin suorittaneet naiset kertovat ja kuvaavat elämänsä kulkuaan? Toiseksi vastaan siihen miten naisten kertomuksissa tulevat esiin siirtymäriittiteorian eri vaiheet: erottaminen, liminaali ja takaisinliittäminen?

Vaikka tutkimusaiheenani ovat rikostaustaiset naiset, eivät itse rikokset ole tutkimukseni keskiössä. Itse rikollinen teko on käsitelty tuomioistuimissa, joissa kullekin naiselle on määrätty oikeudelliset seuraamukset. Huomioni kiinnittyy naisten kertomiin kuvauksiin tapahtumista, jotka johtivat rikoksiin sekä toisaalta keinoihin niistä eroon pääsemiseksi. Tästä syystä itse rikollista tekoa merkityksellisempiä ovat ne vahingoittavien suhteiden kertomukset, jotka naisten kertomasta ovat nousseet merkityksellisiksi.

Tutkimukseni kohteena ovat rikostaustaisten naisten kerrotut kokemukset eletystä elämästä. Narratiivinen lähestymistapa pohjautuu sosiaaliseen konstruktionismiin. Siinä yksilö käsitetään kielellisenä, sosiaalisena ja kulttuurisena olentona, jonka käsitys maailmasta rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Tuolloin todellisuus rakentuu neuvottelujen tuloksena. (Berger & Luckman 1995.) Tämän tutkimuksen kontekstissa kyse on myös siitä, että kykenen tutkijana tunnistamaan niitä prosesseja ja sosiaalisia olosuhteita, jotka ovat ”tehneet” ja ”tuottaneet” rikollisia. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ympäröivää todellisuutta, sen rakenteita ja siitä rakentuvaa tietoa ei oteta luonnollisena ja itsestäänselvytyksenä, vaan tarkoituksena on kyseenalaistaa valmiina olemassa olevat todellisuuden rakenteet. Yhteiskunta ei näin ollen ole ikaikainen valmiina annettu objekti, vaan se on sellainen sosiaalinen luomus, jollaiseksi päättävissä asemassa olleet ovat sen luoneet. Kun sosiaalinen konstruktionismi ymmärretään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostuneeksi,

ovat siihen vaikuttaneet paikalliset tiedon, valtdynamiikan, kulttuurin ja kielten kontekstit (Gemignani ja Peña 2007, 277). Sosiaalinen konstruktionismi sijoittuu näin ollen myös lähelle kriittistä kriminologiaa, jossa rikollinen teko nähdään seurauksena erilaisista sosiaalista epätasa-arvoisuuksista.

Narratiivinen lähestymistapa sopii rikostaustaisten naisten kertomusten tutkimiseen, koska narratiivisen haastattelun avulla ja narratiivisen analyysin keinoin pyrin tavoittamaan heidän kokemuksiinsa ja hahmottamaan heidän elämänsä. Narratiivisuus on sopiva tutkimus- ja analyysimenetelmä tutkittaessa marginaalin marginaalia. Narratiivisuuden avulla haluan saada henkilökohtaista, yksityiskohtaista, subjektiivista tietoa rikostaustaisten naisten kontekstista.

Minua ovat tavalla tai toisella kiehtoneet vuosien ajan marginaalin ja keskuksen, kuulumattomuuden ja kuulumisen paikat ja prosessit (Salovaara 2004; 2005; 2015). Tarkastelen niitä rikostaustaisten naisten elämän kontekstissa antropologisen siirtymäriittiteorian (van Gennep 1909/1960) avulla. Siirtymäriittiteoria (erottaminen, liminaali ja takaisin liittäminen) rytmittää haastattelupuheesta muodostuvat kertomukset kausaaliseen ja ajallisen jatkumon muotoon. Siirtymäriittien käsitteistön avulla rikostaustaisten naisten elämä jäsentyy horisontaalisesti kolmeen osaan: ajaksi ennen vankilaa, vankilassa olemiseen ja sieltä vapautumisen jälkeiseen aikaan. Sekä siirtymäriitteihin että rikollisuuden ja vahingoittavien suhteiden verkostoista irtipääsemiseen liittyy prosessimaisuus, retkahdukset ja jatkuva keskeneräisyyden tuntu. Siirtymäriittien avulla haluan tehdä näkyväksi niitä rikostaustaisten naisten elämää vahingoittavia käytänteitä, jotka myös erottavat heitä valtaväestöstä. Samalla kuitenkin ymmärrän näiden erottamisen paikkojen esilletuomisen olevan keino tuoda näkyväksi niitä tuen tarpeita, paikkoja ja keinoja, joita naisten takaisin liittämisen onnistuminen yhteiskunnan tasolla edellyttää. Erottamisen paikat ovat myös niitä, joihin puuttumisella ja tuen tarjoamisella on mahdollista lisätä rikostaustaisten naisten mahdollisuuksia takaisin liittymiseen sekä pyrkiä estämään takaisin vankilaan joutuminen.

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön, sukupuolentutkimuksen, kriminologian ja kulttuuriantropologian tutkimukseen. Tutkimukseni lähestyy myös sosiaalisten ongelmien, palvelujärjestelmien ja huono-osaisuuden tutkimusta. Lähestyn tutkimusaiheittani kriittisen ja feministisen kriminologian näkökulmasta käsin. Kriittinen kriminologia on auttanut minua hahmottamaan niitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita, jotka vaikuttavat yksilön rikostaustaan ajautumisen taustalla. Kriittisen näkökulman huomioiminen on erityisen tärkeää rikostaustaisten naisten kohdalla, sillä heidän elämäntilanteessaan kohtaavat usein moninaiset huono-osaisuudet. Tässä näkökulmassa ollaan lähellä sosiaalityön tutkimusta. Feminististä kriminologiaa voi puolestaan pitää tutkimuksessani itsestäänselvyytenä. Näin siksi, että en olisi voinut lähteä tekemään

tutkimusta rikostaustaisista naisista ilman, että olisin tarkastellut aihetta juuri feministisestä näkökulmasta. Lisäksi feministisen kriminologian avulla olen saanut keinoja tarkastella muutoin sangen sukupuolineutraaleja aiheita naisertymisestä näkökulmasta.

Rikollinen teko ja rikoksiin syyllistymisen mahdollistavat olosuhteet eivät koskaan synny tyhjästä. Sukupuolesta riippumatta rikoksiin syyllistyminen on usein pitkän jatkumon tulos. Todennäköisyyttä syyllistyä rikoksiin pyritään arvioimaan ja ehkäisemään dynaamisten kriminogeenisten tekijöiden tunnistamisen avulla¹. Tutkimuksessani huomioin paitsi rikostaustaisten naisten tekemiä rikoksia myös sellaisia rikoksia, joiden uhreiksi naiset joutuvat. Tällä esitustavalla haluan kiinnittää huomiota rikoksia synnyttäviin olosuhteisiin sekä suomalaistapaiseen väkivaltaan. Haluan myös kiinnittää huomion siihen, kuinka olennaisia tekijöitä päihde- ja väkivaltahistoria ovat rikoksiin syyllistyneiden parissa ja rikosmyönteisessä verkostossa erityisesti.

Parisuhteella on havaittu olevan päinvastainen vaikutus sukupuolittaiseen rikoskäyttäytymiseen: miestä se suojelee, kun naisilla juuri parisuhteen olosuhteet (mm. parisuhdeväkivalta) altistavat rikollisuuteen (Pösö 1986, 193; Tammi-Moilanen 2002, 185; Granfelt 2004b; Kivivuori 2009, 32, Rikosseuraamusasiakkaiden terveys... 2010, 27). Tutkimukseni ei kiinnity pelkästään naisten sukupuoleen, vaan siinä kiinnitetään huomiota niihin sukupuolittuneisiin ja sukupuolistuneisiin kulttuurisiin käytänteisiin, jotka naisten elämään vaikuttavat. Suomalainen väkivalta on sukupuolistunutta ja sukupuolistuvaa. Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan sellaista väkivaltaa, joka kohdistuu eri tavalla naisiin ja miehiin. Väkivalta on aina seurauksiltaan vakavaa, sukupuolesta riippumatta. Sukupuolistuneen väkivallan käsitteen avulla voidaan kuitenkin tarkastella niitä eroja, joita väkivaltaan syyllistymisessä sekä sen uhriksi joutumisessa on. (Niemi, Kainulainen & Honkatukia 2017, 11–12; Ronkainen 2017, 30–35.) Toisaalta käsitettä on kritisoitu sen biologisluonteisuuden vuoksi, jolloin sukupuolittuminen olisi biologisen sukupuolen myötä tulevaa. Sukupuolistuva väkivalta puolestaan viittaa sukupuolistuneen väkivallan terminologiseen hankaluuteen. (Nikunen 2005, 41.)

Tutkimusraportti etenee siten, että toisessa luvussa johdetaan lukijan tutkimukseni aihealueeseen. Kuvailen tarkemmin sitä millaisiin rikoksiin naiset syyll-

---

1 Kriminogeenisiä tekijöitä ovat: (1) Epäsosiaaliset ja rikosmyönteiset arvot, asenteet sekä uskomukset, (2) Rikosmyönteinen lähipiiri, (3) Tietyt persoonallisuuden piirteet ja temperamentti: impulsiiisuus, riskihakuisuus, itsekeskeisyys sekä heikot ongelmanratkaisu- ja itsehallinnan taidot, (4) Aiempi epäsosiaalinen ja rikosmyönteinen käyttäytyminen joka on alkanut nuorella iällä, (5) Perhesidonnaiset tekijät: rikollisuus, epäjohtonmukainen kasvatus, liiallinen tai puuttuva kuri ja ohjaus, laiminlyönti ja hyväksikäyttö, (6) Koulutuksen puute, ammattitaidottomuus ja työelämässä tarvittavien taitojen puute, (7) Riippuvuudet, huumeiden sekä alkoholinkäyttö. (Andrews & Bonta 1995.)

listyvät ja millainen tausta heillä tilastojen ja aiempien tutkimusten perusteella on. Kuvaan väkivallan, päihteiden ja rikollisuuden tiukkaa keskinäistä sidettä etenkin suomalaisessa kontekstissa. Lisäksi kontekstoin rikoksiin syyllistymisen paitsi sosiaaliseen verkostoon myös laajempaan näkökulmaan sosiaalisista ongelmista ja sosiaalityöstä.

Kolmannessa luvussa taustoitan lukijalleni tutkimukseni teoreettisia ja käsitteellisiä lähtökohtia. Käsittelen ja avaan tarkemmin käsityksiäni kriittisestä ja feministisestä kriminologiasta. Esittelen feministisen kriminologian yhteydessä lyhyesti aiempaa tutkimusta naisten rikollisuudesta. Lisäksi käsittelen siirtymäriittiteoriaa ja sidon sen osaksi sosiaalityön tutkimusta.

Neljännessä luvussa lukijani saa tutustua tutkimukseni aineistoon: naisiin, joita haastattelin sekä haastatteluiden toteuttamiseen. Esittelen myös tutkimukseni vaikuttavan narratiivisen lähestymistavan sekä aineiston analyysin ja käyttämäni Greimasin aktanttimalli -menetelmän. Narratiivista lähestymistapaa pidän erittäin soveltuvana juuri pienten marginaaliryhmien ja toisaalta myös vaikeiden elämäntilanteiden tutkimiseen (mm. Riessman 1994, 114–115). Greimasin aktanttimallin avulla olen analyysissäni pystynyt osoittamaan naisten kertomuksissa esiintyviä toiminnan normi- ja arvo-orientaatioita sekä tekemään näkyväksi kertomuksissa esiintyviä ja niistä puuttuvia toimijoita. Läpivalaisen neljännessä luvussa myös tutkimukseni eettisiä lähtökohtia. Tulosluvut 5–7 olen jakanut siirtymäriittiteorian tapaan erottamiseen, liminaaliin ja takaisinliittämiseen /-liittymiseen. Kahdeksannessa luvussa esitän johtopäätökset sekä toimenpide- ja kehittämisehdotukset.

2 NAISTEN RIKOLLISUUS

2.1. RIKOKSIIN SYLLISTYNEET NAISET

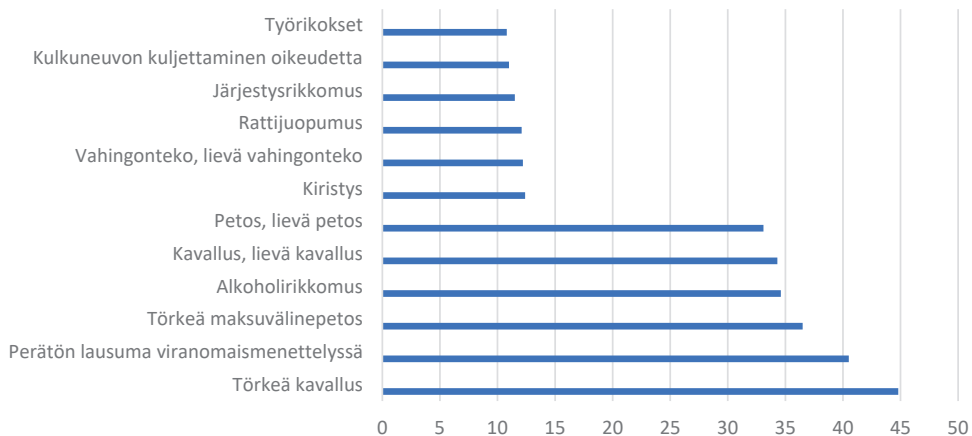
Kaikki rikoksiin syyllistyneet eivät jää teoistaan kiinni, eikä kiinnijääneistä kaikkia tuomita rikoksesta. Kokonaisrikollisuudesta osa on piilorikollisuutta, jonka osuutta ja kokonaismäärää voi ainoastaan valistuneesti arvailla. Rikoksista kiinnijääneet ohjautuvat poliisin suorittamaan esitutkintaan, minkä tarkoituksena on selvittää, onko rikosta tapahtunut. Mikäli rikos todentuu rikoslain vastaiseksi teoksi, rikosasia etenee syyttäjälle. Hän puolestaan arvioi sitä, ylittyykö syytekynnys ja onko syytteen nostaminen epäiltyä vastaan mahdollista. Syytekynnyksen ylittymisen jälkeen rikosasia käsitellään käräjäoikeudessa joko suullisessa tai kirjallisessa käsittelyssä. Käräjäoikeus voi ratkaisussaan joko jättää epäillyn tuomitsematta tai tuomita hänet joko ehdolliseen tai ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Ehdoton vankeusrangaistus voidaan tietyin ehdoin tuomita vankilassa suoritettavan rangaistuksen sijaan yhdyskuntapalveluna. Tuomitun on mahdollista valittaa tuomiostaan hovioikeuteen 30 vuorokauden kuluessa. Hovioikeus arvioi ensin ottaako se rikosasian käsittelyyn lainkaan. Tuomio on lainvoimainen siinä vaiheessa, kun siitä ei enää ole mahdollista valittaa ylempään oikeusasteeseen. Vuosittain noin 230² naista on tuomittuna vankilaan (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2017, 28).

Ei ole olemassa tyypillistä rikoksiin syyllistynyttä naista, mutta on havaittavissa, että naiset tyypillisemmin syyllistyvät joihinkin tiettyihin rikoksiin kuin toisiin (mm. Gelsthorpe & Wright 2015, 41–44). Naisten ja tyttöjen syyllistyminen rikoksiin on määrällisesti vähäisempää kuin miesten ja poikien. Seuraavassa kuviossa (Kuvio 1.) on esiteltyä naisille epätyypillisimpiä ja tyypillisimpiä rikoksia. Naiset syyllistyvät harvoin työrikoksiin, kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta, järjestysrikkomukseen, rattijuopumukseen, vahingontekoihin sekä kiristykseen. Naisille tyypillistä on syyllistyä törkeään kavalukseen, perättömään lausumaan, törkeään maksuvälinepetokseen, alkoholirik-

---

2 Luku sisältää vankeusvangit, sakkovangit ja tutkintavangit.

komukseen, kavallukseen tai petokseen. Naisten osuus rikoksista epäiltyjen kohdalla on kasvanut. Vuonna 2016 rikoksista epäiltyjen naisten määrä oli 24 prosenttia epäillyistä, kun esimerkiksi vuonna 1996 vastaava luku oli 15 prosenttia. Vuonna 2016 henkirikoksesta epäillyistä naisia oli 15 prosenttia. Tyyppillisin naisten tekemän henkirikoksen uhri on tekijän puoliso tai seurustelukumppani (39 %), tekijän lapsi (30 %) tai tuttava (28 %). Tyttöjen (15–17-vuotiaiden) tekemistä rikoksista on koulukyselyjen perusteella yleisimpiä luvaton verkkolataaminen (20%, pojat 30%), marihuanan tai hasiksen käyttö (5 %, pojat 7 %), kaupasta tai kioskista varastaminen (4 %, pojat 6 %) ja pahoinpitely (3 %, pojat 6 %). (Kääriäinen & Danielson 2017, 219–223.)

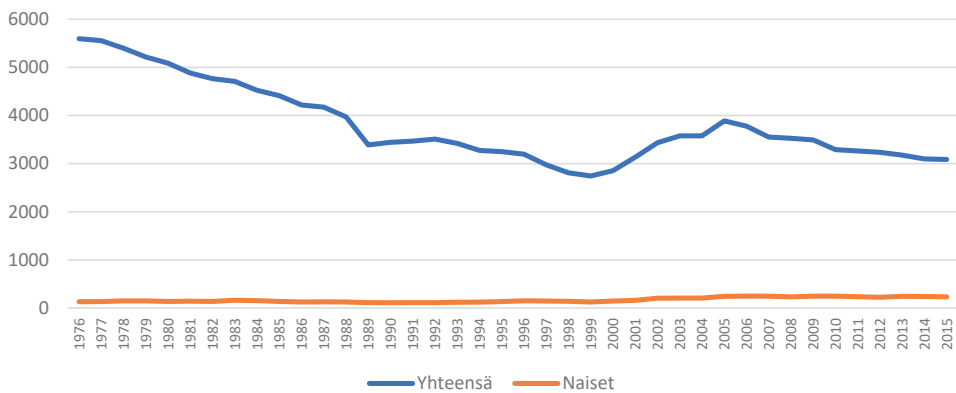

KUVIO 1. Kuusi naisille epätyypillisimpää ja tyyppillisimpää rikosta (%) Suomessa vuonna 2016

Suomessa yhteiskunnan ja yhteiskunnallisten olosuhteiden muutokset näkyvät vankeudessa rangaistustaan suorittavien ja ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten prosenttiosuuden vaihteluissa. Runsas sata vuotta sitten, vuonna 1894 vangeista joka neljäs oli nainen. Tuolloin naisten päär rikoksina olivat lapsenmurhat ja sikiönlähdettäminen. 1980-luvun alkupuolella vain 2–3 prosenttia vankeusrangaistukseen tuomituista oli naisia, ja vuonna 1990 heitä oli neljä prosenttia. Vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten määrä on kuitenkin kaksinkertaistunut vuodesta 1993 (119 henkilöä) vuoteen 2009 (246 henkilöä), minkä jälkeen naisten määrällinen osuus vangeista on pysynyt samalla tasolla. Tuona aikana prosentuaalinen osuus on lisääntynyt neljästä kahdeksaan prosenttiin. Suomessa vankilaan tuomittujen naisten osuus on vuodesta 2014 lähtien ollut kahdeksan prosenttia vangeista. (Laine 2010; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 40.)

3 Kääriäinen & Danielson 2017, 220.

Kun vankimäärät esitetään prosentuaalisesti, tulee tarkastelussa kiinnittää huomiota miesvankien lukumäärässä ja kokonaisvankimäärässä tapahtuneisiin muutoksiin viimeisten 40 vuoden aikana. Vuonna 1976 vankien päivittäinen keskimäärä oli 5596 ja vuonna 2015 se oli vähentynyt 3086 vankiin. Naisvankien lukumäärä on noina vuosina ollut 130 ja 231. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 40.) Prosentuaalisesti naisten osuus on tuona aikana kasvanut kahdesta prosentista seitsemään, vaikka naisvankien määrä on lisääntynyt noin kolmanneksen (Kuvio 2). Miesten tekemä rikollisuus on laskenut, mutta vankimääriin vaikuttavat myös rangaistusjärjestelmän muutokset, kuten yhdyskuntapalvelu vuodesta 1997 alkaen ja valvontarangaistus vuodesta 2011 alkaen. Miesvankien määrässä on havaittavissa selkeää muutosta, kun taas naisvankien määrä on säilynyt suhteellisen vakiona.

KUVIO 2. Kaikkien vankien sekä naisvankien päivittäinen keskimäärä vuosina 1976–2015

Maailmanlaajuisesti naisvankien määrä on noussut viimeisten vuosikymmenien aikana. Kasvun syynä on pidetty erityisesti köyhyyden naisistumista. Tuolloin rikollisuus saattaa olla ainoa vaihtoehto perheen elättämiseen. (mm. Walklate 2004, 6–9; Gelsthorpe & Wright 2015, 41–44.) Muissa Pohjoismaissa naisten osuus vuonna 2015 vankipopulaatiosta on seuraava: Ruotsi 5 %, Norja 5 %, Tanska 3 % ja Islanti 2 %. (Kristoffersen 2016, 31–35.) Suomessa naisvankien osuus on siten korkeampi kuin muissa Pohjoismaissa.

Naisvankien voidaan sanoa olevan moninainen joukko, joita yhdistää vain sukupuoli ja vankeus. (Tammi-Moilanen 2002, 183; myös Lindberg 2005, 21–23.) Naisten väkivaltaan syyllistymistä tutkinut Emmi Lattu (2016) tiivistää vankilaan tuomittujen naisten tilanteen seuraavasti:

4 Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 40.

”...naisvangit ovat heterogeeninen ryhmä erilaisia naisia, joita monia kuitenkin yhdistää syrjäytyminen, päihdeongelmat, väkivallan uhriksi joutuminen ja äitiyteen liittyvät monet kysymykset. Naisvankeihin kohdistettu leima ja naisten omat häpeän tunteet vaikeuttavat yhteiskuntaan palaamista vankeustuomion jälkeen. Toisaalta naisvangeissa on myös rikollisen identiteettiä ja niin sanottua kovan naisen roolia rakentavia naisia, jotka eivät koe vankeustuomiota traumaattiseksi. Vankeinhoidollisesti naisvankien asema on heikompi monessa suhteessa kuin miesvankien; kuntoutuksen ja ammatillisen koulutuksen vähäisyys ja avolaitospaikkojen epätasainen jakautuminen.” (Lattu 2016, 64–65)

Naisille on tyypillisempää miehiä vähäisempi laitostertaisuus. Naiset siis uusia rikoksiaan miehiä harvemmin ja palaavat vankilaan pitemmällä aikajänteellä kuin miehet. (Pösö 1986, 193; Hypén 2004, 43; Lattu 2008; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012, 40; Gelsthorpe & Wright 2015.) Vankilaan tuomitut naiset pyrkivät miehiä herkemmin vankeustuomionsa aikana sekä puuttumaan että saamaan muutosta niihin tekijöihin ja olosuhteisiin, joiden vuoksi he ovat vankilaan joutuneet. Naisten on todettu kykenevän ottamaan miehiä paremmin vastuuta teoistaan, ja he tiedostavat tekojensa vaikutukset. (Naiserityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa 2010; Lempert 2016, 241–243.) Vankilassa olevista naisista on usea sellainen, joilla ainoastaan yksi rikos on johtanut vankeustuomioon. Tuo rikos on saattanut romahduttaa koko siihenastisen elämän ja johtaa perheen, työn ja oman asunnon menettämiseen. (Granfelt 2004b, 207.) Erityisesti tämän tyyppisiä tilanteita on henkirikokseen syyllistyneiden naisten kohdalla. (Tammi-Moilanen 2002.)

Naisten vähäinen määrä ja poikkeaminen miesnormista saattaa aiheuttaa perspektiiviharhan. Tuolloin naisia voidaan pitää vaikeina ja poikkeuksellisinä tapauksina sekä päihdehoidossa (Holmila 1989, 59) että vankeinhoidossa (Tammi-Moilanen 2002, 187; Kurtén-Vartio 2007). Vähäinen määrä kuitenkin aiheuttaa myös sen, etteivät nais erityiset rikollisuuteen liittyvät elementit nouse esille etenkin vankeja kokonaisuutena tarkasteltaessa. Naisia ei tulisi kohdella kuin miehiä, oli kyse sitten vankeudesta tai vapaudesta. Brittitutkija Pat Carlen (2002, 4) on todennut, että yleisesti naisia kuitenkin rangaistaan ikään kuin he olisivat miehiä, jolla hän viittaa nais erityisten tukitoimien puuttumiseen. Vankilat ja erilaiset rikollisuutta vähentämään pyrkivät toimintaohjelmat ovat pääasiassa miehisiä järjestelmiä, joiden normina on mies. Suomessa on yksi ainoastaan naisille tarkoitettu vankila, Vanajan vankila, missä sijaitsee myös maamme ainoa perhetalo, jossa vangittu äiti voi asua alle 3-vuotiaan lapsensa kanssa. Naiset siis suorittavat pääosin vapausrangaistuksiaan vankiloissa miesvankien kanssa, kuitenkin eri osastolla.

Yhdistyneet Kansakunnat (YK) antoi vuonna 2010 naisvankien kohtelusta suosituksen, joka tunnetaan paremmin nimellä Bangkok Rules. Laadittuja sään-

töjä on yhteensä 70 ja ne ulottuvat henkilökohtaiselta tasolta aina tutkimuksen ja suunnittelun tasolle saakka. Säännöissä kiinnitetään huomiota naisvankien haavoittuvuuteen. Lisäksi naisten tulisi voida suorittaa vankeusrangaistuksensa mahdollisimman lähellä kotia. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää traumataustaan, ja naisille tulisikin tarjota yksilöllistä, sukupuolisenä tunnistamista ja trauma purkavaa mielenterveyshoitoa ja kuntoutusta. Lisäksi esitetään, että lasten ja äitien tapaamisia tulisi kannustaa sekä mahdollistaa avoin kontakti heidän välilleen. (Bangkok Rules 2010; Silvestri & Crowther-Dowey 2016, 112.) Naisvankien kohtelusta on annettu määräyksiä myös Euroopan Neuvoston Vankiläsäännöissä (Euroopan neuvoston vankiläsäännöt 2007) ja Euroopan Neuvoston suosituksessa elinkautista tai muuta pitkää tuomiota suorittaville (Management by Prison Administrations of Life-sentence and Other Long-term Prisoners 2003). Euroopan Unionin tasolla toimiva FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) pyrkii toimissaan takaamaan tasavertaiset oikeudet erilaisiin vähemmistöihin kuuluville ja toimimaan ennaltaehkäisevästi heihin liittyvissä rikoksissa ja ihmisoikeusloukkauksissa.

2.2. VÄKIVALTA JA RIKOLLISUUS

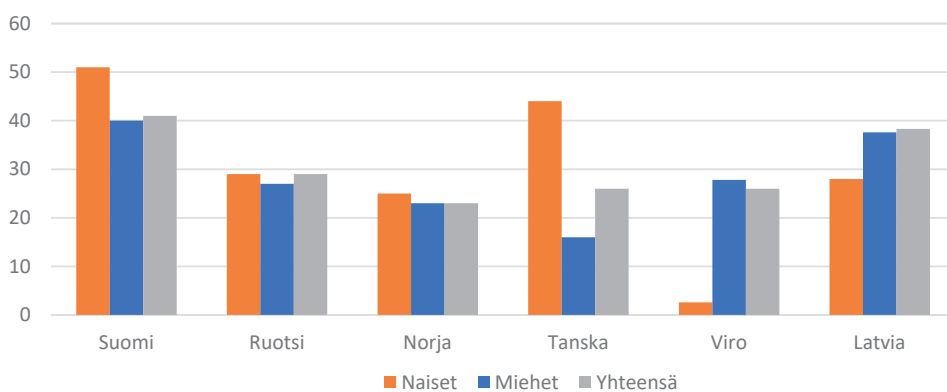
Suomalainen vankipopulaatio eroaa muista Pohjoismaista väkivaltarikollisuuden yleisyydessä. Väkivallan kokemukset ovat Suomessa jopa ”yllättävän arkipäiväisiä” (Ronkainen 2008, 390). Suomessa tehdään väkivaltaa enemmän kuin teollisuusmaissa keskimäärin. Vangeista yli 40 prosenttia on tuomittu väkivaltarikoksista. Henkirikoksista tuomittujen osuus on Suomessa vuosina 2005–2015 noussut 19 prosentista 24 prosenttiin, kun esimerkiksi Ruotsissa vastaava luku oli 14 prosenttia. Seuraavassa kuviossa (Kuvio 3.) pyrin todentamaan suomalaisen väkivaltarikollisuuden eron Ruotsin, Norjan, Tanskan, Viron ja Latvian⁵ tilastoihin yleensä ja naisten rikollisuuteen erikseen. Suomessa sekä miehille että naisille on yleisempää syyllistyä väkivaltaan. (Personer dömda till fängelse...; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 34; Kriminalvård och statistik 2015, 41, 63, Brå 2016, 5; Kristoffersen 2016; Ahven 2017; Ruso 2017.) Olen valinnut tarkastelun kohteeksi Pohjoismaiden ja Baltian luvut, sillä Suomen on todettu asettuvan etenkin väkivaltarikollisuudessa Pohjoismaiden ja Baltian väliin (Lehti, Suonpää, Kivivuori 2016, 42). Tilastollinen vertailu maiden välillä on kuitenkin pikemminkin suunta-antava kuin faktuaalinen, mikä johtuu valtioiden yksilöllisesti lainsäädännöstä. Esimerkiksi Baltian maissa oli

---

5 Latviasta saadut rikosluvut ovat viitteellisiä. Niitä ei voi pitää täysin verrannollisia muihin lukuihin, sillä samalla henkilöllä voi olla useampi tuomio samanaikaisesti.

käytössä huliganismirikosnimike, jolle oli hankala löytää vastinetta suomalaisesta tai pohjoismaisista rikoslainkohdista.

Suomessa vankiloissa tuomiotaan suorittavista naisista vuonna 2015 oli 51 prosenttia saanut tuomionsa henkeen ja terveyteen kohdistuneesta rikoksesta. Yleisin päärikos naisilla oli henkirikos (33%), toiseksi yleisin huumausainerikos (21%) ja kolmanneksi yleisin muu väkivalta (18%). Nämä rikokset ovat lukumääräisesti vähäisempiä kuin ne rikokset, joihin naiset tyypillisimmin syyllistyvät. Siksi näitä henkeen ja terveyteen kohdistuneita rikoksia ei ole esitetty tyypillisimpiä rikoksia käsittelevässä kuviossa (Kuvio 1). Vuonna 2015 Ruotsissa vankilaan tuomittujen naisten yleisin rikos oli huumausainerikos (32%), väkivalta (29%) ja omaisuusrikos (22%). (Brå 2016, 5; Kristoffersen 2016; Kääriäinen, Danielson & Salmi 2016, 219.)

KUVIO 3. Vankilaan tuomittujen väkivaltarikokset (%) sukupuolen⁶ sekä päärikoksen⁷ mukaan Pohjoismaissa⁸ ja Baltiassa⁹ 10

Edellä olevassa kuviossa (Kuvio 3) erottuvat erityisesti Suomen ja Tanskan kohdalla naisten väkivaltarikosten suuri osuus. Tanskalaisista naisvangeista vuonna 2015 oli 44 prosenttia saanut tuomionsa väkivaltarikoksista. Suomen vastaava luku oli 51 prosenttia. Nämä samat maat erottuvat selkeinä ensimmäisen ja toisen sijan pitäjinä myös Euroopan Unionin naisiin kohdistuvan väkivaltatutkimuksen tuloksissa vuodelta 2014 sekä Norjassa tehdyssä vastaavanlaisessa tut-

6 Laskettu naisten osuus ilmoitetusta vankien väkivaltarikollisuuden kokonaismäärästä siten, että siihen sisältyvät henkirikokset ja muut väkivaltarikokset.

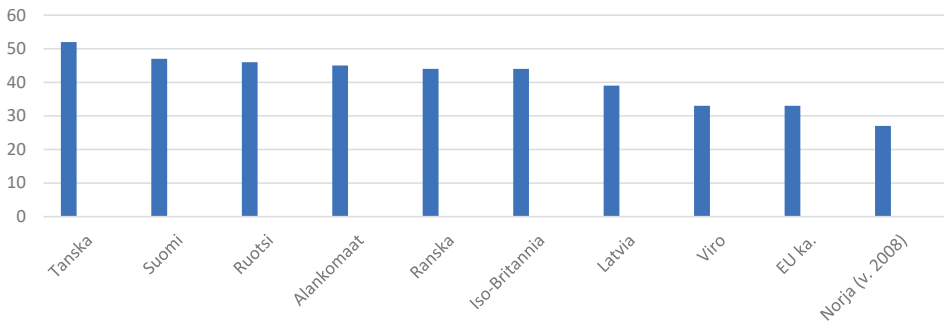
7 Laskettu yhteen naisten ja miesten tekemät väkivaltarikokset ilmoitetusta vankien kokonaislukumäärästä kunakin vuonna.

8 Islannin tiedot puuttuvat.

9 Liettuan tiedot puuttuvat.

10 Personer dömda till fängelse...; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 34; Kriminalvård och statistik 2015, 41, 63; Kristoffersen 2016; Ahven 2017; Ruso 2017

kimuksessa vuodelta 2008 (ks. Kuvio 4). (Personer dömda till fängelse...; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015, 34; Kriminalvård och statistik 2015, 41, 63; Kristoffersen 2016; Ahven 2017; Ruso 2017.)

KUVIO 4. Fyysisen tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutumisesta (%) 15 vuotta täytettyään ilmoittaneet naiset Euroopassa¹¹

Parisuhdeväkivalta on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa hämmästyttävän suurta (Kuvio 4 ja Taulukko 1) verrattuna siihen, miten tasa-arvoisina näitä yhteiskuntia muutoin pidetään. Enrique Gracia ja Juan Merlo (2016) nimittävät tätä Pohjoismaiden paradoksiksi (Nordic paradox). Gracia ja Merlo nostavat esiin se mahdollisuuden, että Pohjoismaissa olisi vapaampi ilmapiiri ja naiset olisivat rohkeampia siten kertomaan parisuhdeväkivallasta. Toisaalta he miettivät sitä vaihtoehtoa, että tasa-arvon ja parisuhdeväkivallan lisäksi olisi olemassa kolmas tekijä, jota he eivät osaa huomioida. (Gracia & Merlo 2016.) Juha Kääriäinen ja tutkijaryhmä (2016) puolestaan kiinnittää huomiota siihen, ettei uhritutkimuksella ole mahdollista saada luotettavaa tietoa kaikkein vakavimmasta väkivallasta. Toisaalla he toteavat, että juuri vakavamman väkivallan osalta poliisin tietoon tulee suurin osa rikoksista. (Kääriäinen, Lehti, Danielson, Aaltonen, Kuitunen & Salmi 2016, 51, 63; myös Lehti 2016, 42.) Uhritutkimuksen avulla voidaan kuitenkin saada selville merkittävä osa siitä väkivallasta, mikä muutoin ei tule julki (mm. Walklate 2004, 2–3).

Pari- ja lähisuhdeväkivaltarikoksissa Suomessa oli 8800 uhria vuonna 2015. Määrä oli kasvanut edellisestä vuodesta 6,7 prosenttiyksiköllä. Näistä uhreista 67,9 prosenttia oli naisia. Ilmoitetusta väkivallasta 40,7 prosenttia oli avio- ja avopuolisoiden välistä väkivaltaa. (Tilastokeskus 2016a.) Kaikki pari- ja lähisuhdeväkivalta ei kuitenkaan tule ilmi, eikä näy tilastoissa. On arvioitu, että Suomessa ainoastaan kymmenen prosenttia vakavammasta parisuhdeväkivallasta tulisi poliisin tietoon. (Heiskanen & Piispa 1998; Ewalds 2005, 13.)

¹¹ FRA 2014, 19–20; Nerøien & Schei 2008, 163

Ilmoitusalttiuden vähintään lyönnin sisältäneissä tapauksissa on puolestaan arvioitu vakiintuneen 15 prosenttiin. Naiset ilmoittavat poliisille miehiä harvemmin väkivallan uhriksi joutumisestaan. (Kääräinen & Danielson 2016, 11, 48.) Todennäköisimmin väkivalta tulee poliisiin tietoon silloin kun se yhdistyy alkoholikäyttöön (Piispa 2006, 74). Parisuhdeväkivalta onkin tyyppillistä piilorikollisuutta, jossa ainoastaan pieni osa rikollisuudesta tulee viranomaisien tietoon. (Kääräinen & Danielson 2016, 48; Laitinen & Aromaa 2005, 203–210.) Ilmoitusalttiuteen vaikuttaa lisäksi koettu luottamus poliisiin. (Enzmann, Kivivuori, Marshall, Stekete, Hough & Killias 2018.) Luottamus viranomaisiin on heikkoa heikommin toimeentulevien keskuudessa (mm. Ohisalo 2017; Liikanen 2017) ja muutoin haavoittuvien ryhmien parissa. Lidman (2015) toteaa pienten ilmoituslukujen kertovan auttamiskoneiston epäonnistumisesta. Mikäli uhrit luottaisivat oikeusjärjestelmään ja viranomaisiin sekä tietäisivät riittävästi viranomaispalveluista, saattaisi se rohkaista ilmoitusten tekemiseen. (Lidman 2015, 69.)

Vertailevaa tutkimusta pari- ja lähisuhdeväkivallasta eri maiden välillä on tehty hyvin vähän. Käytännössä se johtuu siitä, että väkivallan ja rikollisuuden tilastointi poikkeaa maiden välillä. Vuonna 2006 on tehty eurooppalainen naisten kokemaa väkivaltaa koskeva vertaileva tutkimus, jossa verrattiin samankaltaisella metodologialla tehtyjä kyselytutkimuksia. Suomalaisten naisten kokeman väkivallan yleisyys tulee esille myös tässä tutkimuksessa (Taulukko 1). (Schröttle, Martinez, Condon, Jaspard, Piispa, Westerstrand, Reingardiene, Springer-Kremser, Hagemann-White, Brzank, May-Chahal, Penhale 2006.)

TAULUKKO 1. Naisten kokema puolisojen tekemä fyysinen ja seksuaalinen väkivalta sekä fyysisen väkivallan uhka koko elämän ajalta Suomessa, Saksassa, Liettuassa ja Ruotsissa¹²

		Suomi	Saksa	Liettua	Ruotsi
Fyysinen väkivalta	Nykyinen puoliso	17,0	13,2	23,4	8,6
	Entinen puoliso	42,1	39,5	41,9	31,8
Seksuaalinen väkivalta	Nykyinen puoliso	5,0	1,0	2,9	1,4
	Entinen puoliso	17,6	12,1	12,4	11,1
Fyysisen väkivallan uhka	Nykyinen puoliso	9,3	1,1	8,4	-
	Entinen puoliso	40,1	12,8	24,1	-

Honkatukia ja Savolainen (2006) toteavat naisiin kohdistuvan väkivallan kytkeytyvän niihin yhteiskunnallisiin asemiin, joissa naiset elävät. Naisten kokemuksiin vaikuttavat paitsi sukupuoli myös sosioekonominen asema, asuinalue, etninen asema, ikä ja seksuaalinen suuntautuminen. (Honkatukia & Savolainen 2006, 208; myös Laine 2007, 157.) Sandra Walklate (2004) jakaa ulko-

¹² Schröttle ym. 2006, 12, 18, 26

puolisten parisuhdeväkivaltaan suhtautumisen ja ymmärtämisen tavat kolmeen lähestymistapaan. Ensinnä on uhrin syyttäminen, jolloin ymmärretään uhrin parisuhteeseen jäämisellään ylläpitävän väkivaltaa. Toisena on uhrin ymmärtäminen, jolloin huomio kiinnitetään uhrin tukemiseen. Kolmantena lähestymistapana on uhrin rakenteistaminen, jolloin kiinnitetään huomio pahoinpitelijään. (Walklate 2004, 129–135.) Johanna Niemi-Kiesiläinen (2004) tekee seuraavan päätelmän vertailtuaan tutkimuksessa suomalaisia, ruotsalaisia ja yhden Suomen kokoisien Yhdysvaltain osavaltion henkirikoslukuja suhteessa kotihälytysten määrään: ”Johtopäätös on selkeä: Suomalaiset miehet eivät ole parisuhteessa sen väkivaltaisempia kuin muutkaan, mutta väkivaltaan ei meillä puututa, vaan sen annetaan jatkua. Tästä seuraavat korkeat kuolleisuusluvut ja pitkään jatkuvat väkivaltakierteet.” (Niemi-Kiesiläinen 2004, 46.)

Väkivallan vakavin ja äärimmäisin muoto on henkirikos. Myös suomalaisten tekemien henkirikosten määrä suhteutettuna asukasluvuun eroaa huomattavasti muista Pohjoismaista sekä Länsi- ja Keski-Euroopasta. Suomen korkeat henkirikosluvut ovat lähellä Itä-Euroopan, Baltian ja Balkanin maiden lukuja. (Lappi-Seppälä & Tomry 2011, 8; Lehti 2016, 4.) Skandinavian maiden rikollisuustaso henkirikosten kohdalla on vajaa puolet Suomen tasosta ja Baltian maiden noin kaksi ja puoli kertaa korkeampi. Venäjällä puolestaan taso on kymmenkertainen Suomeen verrattuna. (Lehti & Kivivuori 2015, 40.)

Suomalaisen henkirikosalttiuden yleisyyttä myös historiallisesti kuvaa se, että huolimatta nykyisistä korkeista luvuista tällä hetkellä aikuisten suomalaismiesten riski joutua surmatuksi on alhaisempi kuin kertaakaan aiemmin sen jälkeen, kun kuolemansyytilastointi aloitettiin. Aikuisilla naisilla riski on matallimmillaan sitten 1800-luvun lopun. (Lehti, Suonpää & Kivivuori 2016, 19.) Henkirikosten määrä on ollut laskussa Suomessa 1990-luvulta alkaen. Sekä henkirikoksen tekijäksi että uhriksi joutumisen suurempi riski on niillä, joilla on aiempaa rikostaustaa sekä päihteiden väärinkäyttöä. Tyypillisen suomalaisen henkirikoksen yleisrakenne on Lehden mukaan säilynyt muun rikollisuuden vähenemisestä huolimatta muuttumattomana. Lehti määrittelee tyypillisen suomalaisen henkirikoksen olevan yksityisasunnossa viikonloppuna keittiöveitellä tehty ryyppyriitappo. (Lehti 2016, 23, 37.)

Suomessa naisten henkirikoskuolleisuus on nykyisellään Euroopan Unionin viidenneksi korkein ja miesten puolestaan korkein. Korkean henkirikoskuolleisuuden arvioidaan johtuvan siitä, että Suomessa joutuu alkoholin käyttöön liittyvän henkirikoksen uhriksi muihin Pohjoismaihin verrattuna enemmän työikäisiä työelämän ulkopuolella olevia henkilöitä. (Salmi, Lehti, Sirén, Kivivuori, Aaltonen 2009, 4.) Henkirikoksen uhriksi joutuneista naisista 65 prosenttia oli joutunut puolison, seurustelukumppanin tai entisen kumppanin surmaamaksi. Vastaava luku miehillä oli 6 prosenttia. (Lehti 2016, 23–24.)

Väkivaltaisista tai väkivallan kohteeksi joutuneita pidetään herkästi päihde-ongelmaisina, mielenterveysongelmaisina tai sosiaalisesti kyvyttöminä. Kategorisoimalla väkivalta poikkeavuudeksi se voidaan ulkoistaa tapahtuvaksi jollekin muulle, jossain muualla. Samalla väkivallan uhka poistuu niiden yltä, jotka eivät samaistu kategorisoituun ryhmään. (Dobash & Dobash 1998, 141; Husso 2003, 45.) Ronkainen (2008) kritisoi tapaa kuvata ”suomalaisen väkivallan ’virallista totuutta’”, jossa henkirikosten on kuvattu olevan syrjäytyneen kansanosan toimintaa, kuten edellä olevassa lainauksessa (Lehti 2016) esitetään. Ronkaisen mukaan siten häivytetään yleisestä keskustelusta kuolemaan johtanut parisuhdeväkivalta. Henkirikoksista rakentunut kuvaus syrjäytyneiden alkoholistien ongelmana tuottaa turvallisuutta valtaväestölle ja synnyttää vaikutelman siltä, ettei väkivaltaa voi tapahtua itselle, (Ronkainen 2008, 388, 397) vaikka esimerkiksi aikuisilla naisilla korkein henkirikoskuolleisuus on avoliitossa elävillä (Lehti, Suonpää & Kivivuori 2016, 37.) Kun kodeissa ja parisuhteissa tapahtunut väkivalta hukutetaan tilastoihin, tehdään samalla näkymättömäksi se, ettei väkivaltaan puututa ajoissa. Niemi-Kiesiläinen toteaa, että: ”Useimmat tapot tapahtuvat parisuhteissa, joissa mies on pahoinpidellyt vaimoa ja väkivalta on jatkunut pitkään. Näin on siitä huolimatta, kumpi osapuoli syyllistyy kohtalokkaaksi osoittautuneeseen viimeiseen tekoon. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 36.)

Suvi Ronkainen (2017) toteaa sukupuolistumisen viittaavan sellaiseen dynamiikkaan ja prosesseihin, joissa sukupuolen tekeminen ei edellytä kahtiajakoa. Sukupuolittunut –termi kuvaa hänen mukaansa edellisen prosessin lopputulemaa. (Ronkainen 2017, 29.) *Sukupuolittuneella* väkivallalla tarkoitetaan sitä, että huomioidaan ero väkivallan ja sen uhriksi joutumisessa miesten ja naisten kohdalla. Väkivalta kohdistuu eri tavalla ja sillä on erilaiset seuraukset riippuen siitä, mitä sukupuolta yksilö on. Sukupuolittunut väkivalta ei tarkoita aina sitä, että uhri on nainen ja tekijänä on mies – vaikka näin yleensä onkin. Lidman (2015) toteaa väkivallan muuttuvan sukupuolittuneeksi silloin, kun sukupuoli vaikuttaa tekoon ja sen seurauksiin, kuten oikeusprosessiin tai teon ilmoittamatta jättämiseen. Väkivallan tekotavat ja –tilanteet poikkeavat yleensä sukupuolittain melko paljon toisistaan. (Lidman 2015, 62–66.)

Sukupuolistuneella väkivallalla kiinnitetään huomiota siihen jatkuvaan kamppailuun ja neuvotteluun, jota käydään sukupuolen merkityksistä väkivaltilanteissa, auttamisen ja oikeuden käytännöissä sekä julkisessa keskusteluissa (Niemi, Kainulainen & Honkatukia 2017, 11–12). Kyse on myös niistä väkivallan ymmärtämisen ja selittämisen tavoista, joilla väkivaltaa ja uhriutta käsitellään. Pyrkimyksenä on tietoisesti murtaa sukupuolineutraalia selitystapaa. Sukupuolistunut väkivalta tulee ymmärtää osana rakenteita, jolloin sitä ei voida sitoa yksilöön, tämän ominaisuuksiin tai biologiaan. (Ronkainen 2017, 30–35.) Väkivalta voi olla sukupuolistunutta sekä tilanteisesti että

pysyvästi. Minna Nikunen (2005) määrittää tilanteisuuden viittaavan väkivallan muuttuviin merkityksiin osallistujien ja kontekstin mukaan. Pysyvyydellä hän viittaa konventionaalisiin, yhteisesti jaettuihin merkityksiin ja käsityksiin väkivallasta ja sen tekijästä ja uhrista. (Nikunen 2005, 40–48.)

Suomalaiselle väkivallan kriminologiselle tutkimukselle ja tilastoinnille on ollut tyypillistä sukupuolineutraalius. Hätävarjelua ja parisuhdeväkivaltaa tutkineen Ruuskanen (2005, 24–30) mukaan sukupuolineutraalius johtuu sekä sukupuolineutraalista lainsäädännöstä että tutkimusperinteen historiasta. Ruuskanen toteaa, että: ”Väkivaltarikollisuus on esimerkki siitä, että rikoslainsäädännön sukupuolineutraaliudesta huolimatta rikollisuus on sukupuolitunutta. Väkivaltarikollisuuden suhteen miesten ja naisten todellisuus on erilainen.” (Ruuskanen 2005, 30.) Sukupuolineutraali lähestymistapa esimerkiksi parisuhdeväkivaltaan toisaalta estää naisiin kohdistuvan väkivallan esiintymisen. Samalla se kuitenkin tekee myös miesten väkivaltakokemuksista näkymättömiä; näin etenkin parisuhteessa.

Tilastollisesti tarkasteltuna kuolemaan päätyneet parisuhdeväkivalta ei edusta suurta osaa henkirikollisuudesta, koska suurin osa henkirikoksista tapahtuu kaveriporukoissa. Naisuhrien näkökulmasta tarkasteltuna asia näyttää toisenlaiselta. Heistä kaksi kolmasosaa kuolee puolison, entisen puolison tai poikaystävän toimesta. Miehet surmaavat puolisonsa kauan jatkuneen väkivallan, tai entisen puolisonsa pitempiaikaisen seuraamisen ja häirinnän jälkeen. Naiset surmaavat useimmiten pitkäaikaisen ja toistuvan väkivallan seurauksena. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 36.) Suomalainen tapa käsitellä sukupuolistunutta väkivaltaa ja sen äärimmäisintä muotoa on olla käsittelemättä sitä. Suomessa väkivallasta puhuminen tapahtuu vailla sukupuolta. Parisuhdeväkivallan uhreina kuoleville naisille ei ole termiä. Suomenkielessä ei ole käytössä femicide -termin suomenkielinen vastine naistappo, mikä myös kuvaa keskustelun puuttumista. Kun ongelmalle ei ole olemassa nimeä, ei ole myöskään olemassa sanoja, joilla ongelmasta voitaisiin puhua.

Naisten tekemien henkirikosten uhri puolestaan on yleisimmin joko tekijän puoliso tai seurustelukumppani (39 % tapauksista), tuttava (28 % tapauksista) tai tekijän lapsi (30 % tapauksista). Tyypillisimmät motiivit naisten tekemiin henkirikoksiin olivat parisuhdeongelmat, kiusaamissuhteesta vapautuminen tai huollettavasta vapautuminen. (Lehti 2016, 22; Kääriäinen, Danielson & Salmi 2016, 219–223; myös Laitinen 2006, 226–227.) Myös naisten suorittamissa henkirikoksissa alkoholinkäyttö on ollut tyypillistä. Sitä oli 83 prosentissa tapauksissa. Naisten tekemien henkirikosten uhri on 46 prosentissa tapauksista pahoinpidellyt tekijää aikaisemmin. Myös tekijän uhriin kohdistama väkivalta on yleistä. Miehiin kohdistuvissa henkirikoksissa sekä tekijä että uhri ovat syyllistyneet väkivaltaan liki yhtä paljon. (Salmi, Lehti, Sirén, Kivivuori & Aalto-

nen 2009, 4.) Väkivallan kokemukset, seuraukset ja riskit ovat sukupuolittain jakautuneita. Vaikka molemmat osapuolet olisivat syyllistyneet väkivaltaan, ei se useinkaan ole symmetristä, vaan väkivallan fyysiset ja sosiaaliset seuraukset ovat sukupuolittain vaihtelevia. (Ruuskanen 2005, 278–280.)

2.3. PÄIHTEET JA RIKOLLISUUS

Rikostaustaisten naisten ja rikollisuuden suhdetta ei juuri ole tutkittu siinä mielessä, että olisi tarkasteltu päihteiden osuutta ja vaikutusta rikoksiin syyllistymisessä. Riitta Granfelt on kuitenkin tutkinut naisvankien päihdekuntoutusta sekä laajemmin vankien ja vankilasta vapautuvien olosuhteita päihteidenkäytön ja asunnottomuuden kontekstissa. Hän on erityisesti kiinnittänyt huomiota yhteiskunnan marginaalissa olevien epätasa-arvoiseen kohteluun. (Granfelt 1998; 2004a & b; 2006; 2007a & b; 2011; 2014.) Sanna Väyrynen puolestaan on väitöskirjassaan tutkinut naisten asemaa huume kuvioissa. Naiset ovat huumeidenkäyttäjinä miehisen ja naisia haavoittavan käyttäjäkulttuurin armoilla. (Väyrynen 2006; 2007.) Elina Virokannas on tutkinut suonensisäisiä huumeita käyttävien naisten äitiysidentiteettiä ja lapsuudenperheitä (Virokannas 2011, 2013; Sinko & Virokannas 2009) sekä avun saamisen (Virokannas 2017b) ja eriarvoisuuden kokemuksia (Virokannas 2017a).

Vankeusrangaistukseen tuomituissa on tapahtunut muutoksia viime vuosikymmenien aikana. Tomi Lintonen ja Matti Joukamaa (2013) ovat tutkineet vankien terveydentilaa käyttäen aineistonaan rikosseuraamusasiakkaiden terveydentilatutkimusta vuodelta 2006. Lintonen ja Joukamaa vertasivat tuoreimpia tutkimustuloksia kahteen aiempaan vankien terveydentilaa koskevaan tutkimukseen vuosilta 1985 ja 1992. Tämä vertailuasetelma tuotti tietoa rikosseuraamusasiakkaiden lisääntyneestä huono-osaisuudesta. Yleistymistä havaittiin persoonallisuus- ja päihdehäiriöissä, sekä etenkin naisten kohdalla vamma- tai myrkytysdiagnooseissa. Päihdehäiriö havaittiin 89 prosentilla vuonna 2006. Yleisimpänä päihteenä oli alkoholi (51%) ja amfetamiini (40%). Huumausainneiden pistoskäyttöä havaittiin 65 prosentilla naisista. Täysin työkyvyttömiksi arvioitiin vuonna 2006 naisista noin 40 prosenttia ja miehistä kymmenen prosenttia. Päihteitä käyttivät haitallisesti lähes kaikki, ja suurin osa jopa hyvin haitallisesti. (Lintonen & Joukamaa 2013, 62–79; ks. myös Daly 1994; Estrada & Nilsson 2012.)

Yhteys päihteidenkäytön ja rikollisuuden välillä ei ole välttämätön, mutta se on usein hyvin ilmeinen. Kaikki päihteidenkäyttäjät eivät tee rikoksia, eivätkä kaikki rikoksiin syyllistyneet tee niitä päihtyneenä tai päihteiden vuoksi. Kui-

tenkin suurin osa rikoksista on päihteisiin, joko huumausaineisiin tai alkoholiin, liittyviä. Esimerkiksi lyhytaikaisvankeja koskevassa tutkimuksessa yhdeksän vastaajaa kymmenestä ilmoitti päihteiden käytöllä olleen yhteyttä heidän rikoskäyttäytymiseensä (Kivivuori 2009, 49). Tutkimuksissa on myös havaittu vahva korrelaatio päihderiippuvuuksien, etenkin huumeriippuvuuden, ja vankilatuumioiden uusimiskiirteen välillä. (Hypén 2004, Granfelt 2007a.) Näkyväksi tämä yhteys tulee etenkin huonompiosaisten, alempiin tuloluokkiin kuuluvien osalta, sillä hyvätuloisten tai satunnaisesti päihteitä käyttävien ei samalla tavoin todeta syyllistyvän rikoksiin (Kekki 2005). Päihteiden käyttö on vankien itsensä mukaan yksi suurimmista rikoksettoman elämän esteistä (Näkki 2006).

Päihteidenkäytön ja rikollisuuden yhteys on suurta etenkin väkivaltarikosten kohdalla. Alkoholihumala lisää sekä alttiutta väkivaltaiseen tekoon, mutta myös väkivallan uhriksi joutumiseen (Kääriäinen, Lehti, Danielsson, Aaltonen, Kuitunen & Salmi 2016, 73). Myös yhteys väkivaltakäyttäytymisen, henkiriikosten ja kroonisen, runsaan alkoholinkäytön välillä on ilmeinen (Lehti, Suonpää & Kivivuori 2016, 33–38; 44–45). Huumausaineiden käytön ja rikollisuuden yhteys voidaan liittää 1. addiktionäkökulmaan, jolloin rikokset ovat huumeiden hankinnan välineinä, 2. alakulttuuriin, jolloin rikokset ovat osa normaalia toimintaa, tai 3. elämäntapaan, mistä Ostbaum-Federley ei kuitenkaan tutkimuksessaan havainnut olevan suoraa yhteyttä (Obstbaum-Federley 2017, 16–17). Huumausaineiden ja rikollisuuden välillä yhteys on selkeämpi kuin alkoholin kohdalla, sillä huumeiden käyttö ja hallussapito on rangaistava teko (RL 50 luku 1§).

Huumeidenkäytön alkamista naisten kohdalla tutkinut Väyrynen (2007) on havainnut huume kuvioihin kiinnittymisessä vaikuttaneen kolme seikkaa, joita hän nimittää huumeidenkäytön lupauksiksi. Ensimmäinen lupaus tarjoaa mahdollisuuden tavoitella erottautumista ja jännitystä vastapainona normaalin arjen ja tavallisten ihmisten tylsyydelle. Toinen lupaus on miehisten huume kuvioiden houkuttavuus. Niitä lisäsivät poikien kanssa toimimisen tuttuus, huumeidenkäyttäjien maailman oletettu tasa-arvoisuus ja uudenlaiset onnistumisen ja hyväksytyksi tulemisen kokemukset. Kolmantena huumeidenkäytön lupauksena Väyrynen havaitsi pahan olon ja masennuksen torjunnan. Huumeiden käyttöä selitettiin keinona välttää käsittelemästä traumaattisia lapsuudenkokemuksia, masennusta ja väkivaltaisuutta. Huumeidenkäyttö näyttää olevan reaktiota olosuhteisiin, mutta myös yksi itsetuhoisuuden muoto ja keino saada pahat asiat itsestä pois. (Väyrynen 2007, 73–100.)

Päivi Viitanen, Heikki Vartiainen, Jorma Aarnio, Virpi von Gruenewaldt, Tomi Lintonen, Aino K. Mattila, Terhi Wuolijoki & Matti Joukamaa (2011) havaitsivat tutkimuksessaan, ettei vankilaan tuomittujen huumeita käyttävien naisten kohdalla voida nähdä yhteyttä lapsuuden vastoinkäymisten ja päih-

teidenkäytön välillä. Naisten huumeidenkäyttöä selitti tutkimuksen mukaan ennen kaikkea puolisoilta omaksuttu tapa. (Viitanen ym. 2011.) Riippuvuusongelmien taustalla on usein erilaisia mielenterveydenongelmia. Koko väestön tasolla psyykkiset ongelmat ovat naisilla miehiä yleisempiä murrosiästä alkaen (Sorsa & Laijärvi 2006, 216). Toisaalta myös jotkut sosiaaliset ja kokemukSELLISET tekijät altistavat mielenterveydenongelmille. (Naiset näkyviksi 2008, 16–19.) Ruotsalaisia väkivaltarikoksista vapausrangaistukseen tuomittuja naisia tutkineet Yourstone, Wenander ja Långström (2010) havaitsivat näille olevan verrokkeja tyypillisempää riippuvuus alkoholista. Vertailuryhmänä toimi ryhmä naisia, jotka olivat tuomittu johonkin muuhun kuin väkivaltarikokseen. Lisäksi väkivaltarikoksista tuomituilla oli vertailuryhmää enemmän masennusta, psykoottisia oireita, antisosiaalista persoonallisuushäiriötä sekä rajatilapersonaalisuuteen viittaavia oireita. (Yourstone, Wenander & Långström 2010, 16–17, 49.)

Päihteiden käyttäjinä naiset ovat vähemmistönä. Päihteisiin kiinnijääminen tapahtuu vaiivikkaa. Laittomien huumeiden käyttäjät joutuvat ajoittain elämään erillään normiyhteisöstä. Tämä muuttaa naisten suhdetta ulkopuoliseen yhteiskuntaan, huumeita käyttäviin miehiin ja omaan itseen. Se lisää irrallisuuden kokemusta sekä vahvistaa häpeän ja arvottomuuden tunteiden valtaamaa leimattua identiteettiä. Väyrynen (2007) on tarkastellut kahta huume kuvioissa vaikuttavaa ja naisen asemaa paikantavaa dikotomista sukupuolikäsitystä: ”pirihuora” on leimaava ja arvottava, kun taas ”hyvä jätkä” on tavoiteltava ja arvostettava. Omaksumalla miehisiä toimintamalleja pyritään saamaan arvostusta, välttämään alisteista asemaa sekä painottamaan omaa toimijuutta. (Väyrynen 2007, 197–201.) ”Hyvänä jätkänä” esiintymisen taakse voidaan häivyttää naisellisuus, mikä ei miehisessä alakulttuurissa ole arvostettua ja hyväksyttävää. Toisaalta huumeita käyttävät naiset jopa saattavat uhata alakulttuurin miehistä järjestystä. Nimittämällä toisia ”pirihuora”-nimityksellä osoitettiin ja määriteltiin samalla naiseuden ja toiminnan rajat. (Granfelt 2004b, 199; myös Salovaa-ra 2014, 63–65.)

Vankiloiden kuntouttavat toimenpiteet ja erilaiset rikoksettomaan elämäntapaan siirtymistä tukevat toimintaohjelmat ovat miesenemmistölle suunnattuja. Vaikka miesvankien problematiikka on samantapainen kuin naisvankien, korostuu nais erityisten tukitoimien tarve. Vähäinen naisvankimäärä kutakin vankilaa kohden sekä vankiloiden niukat taloudelliset resurssit eivät mahdollista erityisesti naisten ongelmiin (traumatausta, sosiaaliset ongelmat) kytkeytyviä toimintaohjelmia tai päihdekuntoutusta. (Naisten vuoro 1999; Granfelt 2007a; Naiset näkyviksi 2008; Nais erityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa 2010; Lynch, Fritch & Heath 2012.) Devlin toteaa naisten muuttuvan ”näkyvämmiksi” heidän kulkiessaan vankilan porttien läpi, koska tuolloin he

liittyvät maailmaan, joka on valtaosin maskuliininen sekä kykenemätön vastamaan heidän tarpeisiinsa (Devlin 1998, vii).

Vankilaan tuomitseminen ei tee naisesta vähemmän naista, vaan hänen tulisi saada olla nainen myös vankilassa (Cranford & Williams 1998, Lindberg 2005, 12 mukaan), sekä saada tarvitsemiaan palveluita ja tukitoimia, jotka saattavat olla erilaisia kuin miesvankien tarvitsemat. Erityisesti naiset tarvitsevat tukea käsittelemättömiin traumakokemuksiinsa, tukea suhteessa lapsiinsa sekä päihdekuntoutusta: ”pitkäkestoista ja kokonaisvaltaista psykososiaalista työtä, josta päihdekuntoutus muodostaa yhden tärkeän osan” (Granfelt 2007a, 131). Se, etteivät naiset saa tarvitsemiaan palveluita vankiloissa voidaan kutsua kostonhaluiseksi oikeudenkäytöksi (Chesney-Lind 2006, 17–20) tai julmaksi yhteiskuntapolitiikaksi (Granfelt 2007b, 157). Chesney-Lind (2006) viittasi kostonhalulla tilanteeseen, jossa tasapuolisen oikeuskäytön nimissä naisia kohdellaan siten kuin he olisivat miehiä.

2.4. RIKOLLISUUS JA SOSIAALINEN VERKOSTO

Rikostaustaisten naisten lähi- ja perhesuhteista on vähän tutkittua tietoa. Rikosseuraamuksia käsittelevä tutkimus on etupäässä keskittynyt miesten rikollisuuden tutkimiseen. (mm. Enroos 2015, 34.) Rikostaustaisten naisten lähisuhteet tulevat näkyviksi etenkin niiden kytkeytyessä erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten parisuhdeväkivaltaan ja lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Tämä tarkastelutapa ei kuitenkaan ole kokonaiskuva lähisuhteista, sillä kaikilla rikostaustaisilla naisilla ei ole lapsia. Toisaalta lapsia ei ole välttämättä sijoitettu kodin ulkopuolelle missään vaiheessa. Lapset saattavat asua toisen biologisen vanhempansa kanssa tai he saattavat olla äidin mukana vankilassa. Kaikilla rikostaustaisilla naisilla ei myöskään ole ollut lähisuhteissaan väkivaltaa.

Sosiaalisten verkostojen merkitystä pidetään melko ratkaiseva sekä rikosten ehkäisyssä että uusiin rikoksiin syyllistymisessä (Perhe muurin toisella puolella 2003, 96-97; Enroos 2008, 80; Estrada & Nilsson 2012). Parisuhteella on kuitenkin havaittu olevan hyvin erilainen vaikutus sukupuolittaiseen rikoskäyttäytymiseen. Miestä parisuhteen ja perheen on havaittu suojelevan rikoskäyttäytymiseltä (mm. Kivivuori 2009, 32), kun naisilla juuri parisuhteen olosuhteet (mm. parisuhdeväkivalta) altistavat rikollisuuteen (Pösö 1986, 193; Tammi-Moilanen 2002, 185; Granfelt 2004b; Leverentz 2006; Rikosseuraamusasiakkaiden terveys... 2010, 27; Leverentz 2016).

Päihteiden haittakäytöstä on seurauksia käyttäjän lähipiirille. Kaikilla päih-teitä käyttävillä ei ole lapsia, mutta he ovat jonkun lapsia. Sen lisäksi riippuvuu-det itsessään ja osallistuminen päihteidenkäyttäjän alakulttuuriin vaikuttavat tuleviin sukupolviin. Päihteitä käyttävät äidit nähdään ensisijaisesti ongelman-sa kautta, vaikka suhde lapseen syntyy päihteistä huolimatta, niitä kuitenkin välttämättä jättämättä. Päihteitä käyttäville äideille on tärkeää kuvata itseään hyvänä äitinä. Äitiyden status on korkealle arvostettu ja sen avulla on mah-dollisuus saavuttaa sosiaalista hyväksyntää. Tutkimusten mukaan lapset ja äiti-yys muodostivat tärkeän osan naisten identiteetistä. Lapset olivat merkittävisissä osissa naisten kertomuksia. (Ferraro & Moe 2003, 33–37; Sinko & Virokannas 2009; Virokannas 2011, 2013; Miller, Carbone-Lopez & Gunderman 2015.) Päihdeongelmaisella äidillä riski yksinäisyyteen ja eristäytymiseen kaksinker-taistuu päihdeongelman tuottaman sosiaalisen häpeän vuoksi: pelko lapsen menettämisestä esti äitejä hakeutumasta hoitoon, mikä pahensi syyllisyyttä, hä-peää ja lisäsi päihteidenkäyttöä. (Nätkin 2006, 42; Sinko & Virokannas 2009, 107–116.)

Päihteitä käyttäneet äidit saattoivat kuvata itseään hyvinä äiteinä, koska he kaikesta huolimatta olivat kyenneet imettämään lapsiaan ja pitäneet kodin siistinä. Kun lastensuojelu puuttui lasten tilanteeseen, kokivat äidit jääneensä tyhjän päälle ja pitivät itseään täysin epäonnistuneina. Äitiys näyttäytyi siten vahvasti velvoittavana asiana myös päihteitä käyttäville äideille. Vaikka muilla elämänaalueilla olisi tullut leimatuksi epäkelvoksi ja kunnottomaksi, oli huo-noksi äidiksi leimautuminen erittäin vaikeaa ja häpeällistä. Äitiys näytti olevan mahdollisuus, josta päihderiippuvuudesta toipuja pystyi saamaan vahvistusta ja tukea. (Sinko & Virokannas 2009, 107–118; myös Sariola 2006, 161–162.)

Huostaanotto vaikutti Pösön (1986, 182) mukaan olevan selkeä kulminaa-tiopiste syrjäytymisprosessin syvenemisessä naisvankien kohdalla. Huostaanot-to merkitsi epäonnistumista äitinä, häpeää ja syyllisyyttä. Lasten lähteminen aloitti usein äitien pahenevan päihteidenkäyttökierteen. Motivaatio päihteiden-käytön lopettamiseksi ja oman elämäntilanteen hallintaan saattamiseksi vaikut-ti olevan olematonta, ja samalla mahdollisuudet ottaa vastuuta lapsesta, tai edes tavata tätä, vähenivät entisestään. Näin kävi erityisesti silloin, kun lapsen lähtö oli ollut pikainen ja odottamaton, eikä äidillä ollut mahdollisuutta prosessoida sitä kunnolla. Kun vastuu lapsista menetetään, katoaa samalla viranomaisen rooli ja lastensuojelun tarjoamat tukimuodot, eikä mikään estä ”käyttämisen repeämistä”. (Nätkin 2006, 30; Sinko & Virokannas 2009, 111–114.) Lasten huostaanottoa kuvaili Karin Mäkelä omaelämäkerrallisessa romaanissaan seu-raavasti:

”Lasten mukana minulta vietiin elämänhalu ja lasten reppujen mukana takakonttiin pakattiin myös ihmisarvoni. ... Minulla ei ole koskaan ollut kovin kummoista kuvaa itsestäni, mutta lasten menetyksen jälkeen tuntui, että arvoni äitinä oli pahasti pakkasen puolella.” (Mäkelä 2011, 42–43.)

Rikos- ja päihdetaustan omaavien omalle lapsuudelle on tyypillistä vanhempien päihdeidenkäyttö, jatkuva väkivallan ja sen vaaran läsnäolo, sekä lasten joutuminen omaehtoisesti huolehtimaan itsestään ja selviytymään arjestaan. Tämän lisäksi rikos- ja päihdetaustan omaavilla naisilla on usein kokemuksia emotionaalista ja fyysisestä kaltoinkohtelusta ja laiminlyönnistä. (mm. Haapasalo 1999; 2008; Greene, Haney & Hurtado 2000; Eastal 2001; Holmila, Bardy & Kouvonon 2008; Virokannas 2013.)

Päihkeitä käyttäneitä naisia tutkinut Virokannas (2013) totesi naisten kovaan lapsuuttaan selviytyjän näkökulmasta. He liittivät lapsuudenkotiinsa häpeän tunteita, minkä syytä tai lähtökohtaa heidän ei lapsena ollut mahdollista tunnistaa. Tuolloin heillä saattoi olla vain tunne siitä, ettei kotona kaikki ollut niin kuin olisi pitänyt. Vasta vuosien kuluttua terapiassa heille saattoi valjeta, että heidän tuntemansa ahdistus johtuu lapsuuden kokemuksista ja kodin ilmapiiiristä. Useat naiset ilmaisivat, että he olisivat toivoneet tilanteeseensa puuttuttavan aiemmin ja jämäkämmin. (Virokannas 2013, 52–55, 57–79; myös Itäpuisto 2008, 2005.) Susanna Alakoski kuvaa seuraavassa lainauksessa Sikalat –romaanissaan päihdeperheen lapsen toivetta jämäkämmästä puuttumisesta. Alakoski on myös oivaltavasti tavoittanut kuvaukseen sosiaalityöntekijöiden kokemaa puheeksi ottamisen vaikeutta. Vaikeista ja itselle vieraista elämäntilanteista puhumisen sijaan voi olla helpompaa havaitsematta mustelmia, haljennutta huulta tai reikiä seinässä:

”Sossun tädit tulivat yhdessä. Harjoittelija sysättiin sisään ensimmäisenä. He eivät huomanneet sohvapöydälle jääneitä välienselvittelyjä eivätkä ilmassa leijuvia uhkauksia. He esittivät sokeaa eivätkä sanoneet mitään äidin riemunkirjavista pannukakkumustelmista. He istahtivat tärkeimmän kysymyksen päälle. No hei, he sanoivat, onpa mukava tavata, mitenkäs meillä nyt menee, katsokaa miten hienoa täällä on! He istuivat kädet ja jalat tönkköinä. He hakivat kiihkeästi katseyhteyttä keskenään ja puhuivat yleisesti niitä näitä Skoonen iänikuisesta tuulesta ja Itämeren ehtyvästä turskasta. Sitten he pääsivät asiaan.

Isoja taloja ja kilttejä ihmisiä.

Pakottavaa ja vapaaehtoista lainsäädäntöä. Pyköliä.

Osoitin äidin haljennutta huulta ja yritin näyttää heille seinissä ja lattiassa olevia reikiä.

Ettekö te hyvät ihmiset näe että me ollaan kuolemaisillamme? ...

Sitten he pujottelivat ulos maksamattomien laskujen ja lattiassa olevien paloarpien

välillä, jättivät jäähyväiset ja sanoivat että rahat tulisivat postin kautta. Juoksin heidän peräänsä. Seis, odottakaa, haluan selittää. Mutta kun he kääntyivät vilkuttamaan, ymmärsin että olin toisella planeetalla.” (Alakoski 2007, 245–246.)

Vanhempien päihdeongelman ja päihdemyönteisessä kulttuurissa elämisen tiedetään olevan riski lapsen myöhemmälle päihteidenkäytölle (mm. O’Brien, Brecht & Casey 2008; Haapasalo 2008). Päihteidenkäytön ylisukupolvisen siirtymisen isovanhemmilta lapsenlapsille on osoittanut muun muassa Bailey, Hill, Oesterle ja Hawkins (2006). Teija Karttunen (2016) esittää päihdeongelmiin liittyvän ylisukupolvisuuden paikantuvan kolmen eri näkökulman kautta. Ensinnä päihdeongelman siirtymisen toiselle sukupolvelle, toisena hän huomioi päihdeongelmien ohessa esiintyvät psykososiaaliset ongelmat ja kolmanneksi huomio kohdentuu ylisukupolvisen vuorovaikutuksen problematiikkaan. Arjen tasolla vanhemman päihdeongelma raivaa tilaa lapselta ja tämän tarpeilta. Päihteitä käyttävä vanhempi ei välttämättä kykene tiedostamaan lapsen tilantansa tai tunnistamaan tämän tunteita. (Karttunen 2016, 119–125.)

Ylisukupolvisuus kietoutuu sekä päihdemyönteisiin asenteisiin että sulkeutuneeseen omaehtoiseen kulttuuriin. Viranomaiset saatetaan nähdä uhkana omalle elämäntavalle, eikä apua olla valmiita vastaanottamaan. Tämä ylläpitää puhumattomuuden kehää, jolla ylläpidetään perheen yhteyttä. Samalla salaisuudet ja sen sisältämät mahdolliset ongelmat jäävät ratkaisematta. Sen sijaan, että ne kaikkokoisivat puhumattomuudella, ne jäävät vaikuttamaan niitä kantavien henkilöiden elämään. Puhumattomuus estää viranomaisia puuttumasta lasta vahingoittavaan tilanteeseen. Kun lapsi kasvaa aikuiseksi, hän saattaa kantaa puhumattomuuden taakkaa. Jotta hänelle ja hänen mahdolliselle lapselleen voitaisiin saada apua, tulee tuo puhumattomuuden kehä ensin katkaista. (Easteal 2001; Itäpuisto 2005; 2008; Karttunen 2016, 125–126.) Vaikka puhumattomuus estää viranomaisten puuttumisen perheen tilanteeseen, takaa se kuitenkin lapselle kuulumisen yhteisöön. Puhuminen katkaisisi tämän yhteyden tuomatta kuitenkaan välttämättä mitään tilalle.

2.5. NAISTEN RIKOLLISUUS, SOSIAALISET ONGELMAT JA SOSIAALITYÖ

Marjatta Eskolan (2003) mukaan sosiaalinen ongelma on sosiaalityön perusta, sillä sosiaalinen ongelma käynnistää sosiaalityön. Sosiaalisen ongelman voidaan määritellä siten olevan häiriö yksilön selviytymismahdollisuuksissa. (Eskola 2003, 109–110.) Sosiaalityön eettisenä periaatteena on tukea marginaalisiin elämäntilanteisiin joutuvia ihmisiä. Nämä elämäntilanteet saattavat johtua syrjäytymisestä, köyhyydestä, työttömyydestä, asunnottomuudesta tai rikoksien tekemisestä. (Pohjola 2016, 87.) Sosiaalityön tutkimuksen tavoitteena on siinä mielessä taistella ihmisten ja yhteiskuntien yhdenvertaisuuden puolesta (Suoranta & Ryyänen 2014, 9). Tutkimukseni paikantuu myös kriittiseen sosiaalityön tutkimukseen, sillä pyrkimyksenä on osoittaa rikostaustaisten naisten elämäntilanteessa vaikuttavia hegemonisia vallankäytön piirteitä (mm. Briskman, Pease & Allan 2009; Allan 2009).

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa naisten rikollisuuden tutkimisen uranuurtajana toimineen Tarja Pösön lisensiaatin tutkimuksessa *Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta* (1986) esittänyt olevan kaksi tapaa huomioida naisten tekemän rikollisuuden erityisyys. Ensinnä naisten rikollisuus on erityistä vähäisyytensä ja toiseksi historiallisen kehityslinjansa vuoksi. Pösön mukaan naiset toistavat rikoksissaan yhteiskunnallisesti alistettua asemaansa. Tällä Pösö viittaa siihen, että naisille oli yhteistä selkeä taloudellinen, koulutuksellinen ja työmarkkinallinen huono-osaisuus. Lisäksi Pösön mukaan naisilla on perhe- ja parisuhderiippuvuus. Sillä hän puolestaan viittaa siihen, että naisilla on miehiä todennäköisemmin taustallaan fyysisistä ja seksuaalista hyväksikäyttöä sekä parisuhdeväkivaltaa. Lisäksi he ovat miehiä todennäköisemmin vankilaan tullessa lähivanhempia. Pösö toteaa aiemmin käytettyjen käsitteiden ja teemojen osoittautuneen soveltumattomiksi selvittämään naisten rikollisuutta. (Pösö 1986, 191–194.) Pösön tutkimuksesta kuluneiden kolmen vuosikymmenen aikana rikostaustaisten naisten erityispiirteet näyttävät säilyneen samana.

Pösön tutkimus jäi Suomessa pitkään ainoaksi naisten rikollisuutta käsitteleväksi tutkimukseksi. Riitta Granfeltin sosiaalityön väitöskirja *Kertomuksia naisten kodittomuudesta* (1998) käsitteli kodittomuutta ja siihen ajautumista äitiyden, päihdeiden käytön, väkivaltaisten ihmissuhteiden ja marginalisointin näkökulmasta. Suomalainen laajanemisen ja vahvistumisen vaihe alkoi 2000-luvulla, jolloin ilmestyi joitain naisten rikollisuutta käsitteleviä tutkimuksia (Granfelt 2004b; 2007b; 2011; 2013; 2014; 2016; Enroos 2015; Lattu 2016; Venäläinen 2017). Riitta Granfelt on käsitellyt tutkimuksissaan naisten asunnottomuuden (1998) lisäksi naisvankien päihdekuntoutusta (2007a). Näi-

den lisäksi hän on tutkinut laajasti huono-osaisuuden, vankeustuomioiden ja asunnottomuuden problematiikkaa sekä naisten että miesten näkökulmasta (2004b; 2007b; 2011; 2013; 2014; 2016). Granfelt on pyrkinyt tutkimuksissaan tuomaan esille marginaalissa olevien näkökulmia sekä osoittamaan vankeustuomion olevan pikemminkin seuraus kuin syy yhteiskunnan ulkopuolella olemiselle.

Uudempaa tutkimusta edustavat Enroosin, Latun ja Venäläisen väitöskirjat. Rosi Enroos on vuonna 2015 ilmestyneessä sosiaalityön väitöskirjassaan *Vankila, vanhemmuus ja lapsi – näkökulmia perhekäytäntöihin* käsitellyt vankien vanhemmuus- ja perhesuhteita silloin, kun äiti on vankilassa lapsensa kanssa. Emmi Latun vuonna 2016 ilmestynyt sosiologian väitöskirja *Naisten tekemä väkivaltaa* puolestaan käsittelee väkivallan ilmenemistä, motiiveja ja kohteita silloin, kun tekijänä on nainen. Lattu kiinnitti huomionsa naisten tapoihin oikeuttaa väkivaltaansa, naisten väkivaltaan liittämiin tunteisiin sekä naisten tapoihin pyrkiä irtaantumaan väkivallan käytöstä. Satu Venäläinen väitteli vuonna 2017 sosiaalipsykologian alaan kuuluvalla tutkimuksellaan *Women as perpetrators of violence: Meanings of gender and violence in the tabloid press and in the narratives of women imprisoned for violent crimes*. Venäläisen aineistona oli väkivaltarikoksista vankeustuomion saaneiden naisten haastattelut sekä iltapäivälehtien uutisointi naisten tekemästä väkivallasta.

Rikostaustaisten naisten elämäntilanne tulee herkästi määritelty sosiaalisten ongelmien kautta ja avulla. Sosiaalisten ongelmien tyypillinen ja tavanomaisen luokittelutapa, kategorisointi ja yksilön kuuluminen tiettyyn sosiaalisten ongelmien kategoriaan otetaan herkästi itsestäänselvyytenä. Kategoriaan kuulumisen saattaa olla kantajalleen leimaavaa ja häpeää tuottavaa. Anna Meeuwissen ja Hans Svärdin mukaan sosiaalisten ongelmien käsitteet ja kategorisoinnit ovat aina jossain määrin sovittuja ja niiden muodostumiseen vaikuttavat sekä historia että nykyhetken politiikka ja ajankohtainen keskusteluilmapiiiri. (Meeuwisse & Svärd 2002, 23–53.) Pelkän ongelman sekä ongelmakielen yksipuolisesta näkökulmasta asiakkaan ja hänen elämäntilanteensa tarkasteleminen jättää asiakkaan negatiivisuusloukkuun, jolloin asiakkaan todelliset resurssit jäävät huomiotta (Pohjola 1994, 54–56). Moraaliset ja emotionaaliset ulottuvuudet ovat osa poikkeavuutta ja sosiaalisia ongelmia (Pösö 2006b, 119–121) ja ne jäävät usein yksilön itsensä kannettavaksi:

”Nykyisessä yksilön vastuuta korostavassa ja menestystä ihannoivassa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä häpeä ja syyllisyys jäävät lähes yksinomaan vankilaan joutuneen ihmisen kannettavaksi. Vaille merkitystä jää se tosiasia, että varsin monen vankilaan päätyvän elämänhistoriaan on kasautunut traumaattisia kokemuksia varhaislapsuudesta lähtien ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus on ollut konkreettista arkitodellisuutta elämän ensi hetkistä alkaen. Kun traumataustat

ohitetaan, ihmisten oireita kohdellaan heidän ominaisuuksinaan. Samalla tavoin kuin yhteiskunnalliset ongelmat, esimerkiksi asunnottomuus, muuttuvat essentiaalisiksi ongelmiksi, ihmisen identiteettiä luonnehtiviksi ominaisuuksiksi.” (Granfelt 2007b, 146.)

Sosiaalityön tavoitteena on lisätä kansalaisten inhimillistä hyvinvointia. Mari Suonio (2014) toteaa sosiaalityön rikosseuraamusalalla määrittävän hyvinvointia edistäväksi, tapauskohtaisesti arvioitavaksi ammatilliseksi toiminnaksi, jonka todellisuus on inhimillisen toiminnan eri ulottuvuuksilla. Kuitenkaan sosiaalityölle tai sen teoreettiselle tarkastelulle ei ole sijaa osana rangaistusteoreettista tarkastelua, vaikka sillä olisi mahdollisuus olla osa rikoksista irtaantumistyökentelyä. (Suonio 2014, 76, 83–84.)

”Vankilat ovat sananmukaisesti köyhyyden ja psykososiaalisten ongelmien säiliöitä, jotka ottavat vastaan nekin ihmiset, joilla on porttikielto jopa kodittomien ensisuojaan ja joiden elämänsäkuu on täynnä erilaisia hylätyksi tulemisia ja epäonnistumisia.” (Granfelt 2007b, 145.)

Näin tiivistää suomalaisen vankilatodellisuuden ja vankien huono-osaisuuden naisten asunnottomuutta ja vankien yhteiskuntaan integroitumista tutkinut Riitta Granfelt. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavia yhdysvaltalaisia naisia tutkinut Lora Bex Lempert puolestaan kutsuu vankiloita ”trauman laitoksiksi” (institutions of trauma), koska vankiloihin päätyvät pääsääntöisesti ne henkilöt, jotka ovat lähtökohtaisesti muutoinkin huono-osaisia. Kehnompien lähtökohtien vuoksi heille tulisi olla tarjolla koulutusta ja kuntoutusta. (Lempert 2016, 242–243.) Vankilatuomioiden uusimiskiarteeseen joutuneet henkilöt on tutkimuksissa todettu olevan suomalaisen aikuisväestön sairain, syrjäytynein ja köyhin väestönosa. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että päihderiippuvuudella, sosiaalitaloudellisella huono-osaisuudella ja rikoskierteellä on vahva keskinäinen korrelaatio. (Hypén 2005; Granfelt 2007a; Ronkainen 2008; Rikosseuraamusasiakkaiden terveys... 2010; Lehti 2016; Lintonen & Joukamaa 2013, 62–79; Lehti & Kivivuori 2015; Lehti, Suonpää & Kivivuori 2016.) Kasaantuvaa huono-osaisuutta ja sen syntymekanismia voi tarkastella kurjistumisen kehänä. Robert Hagfors ja Jouko Kajanoja (2011) kirjoittavat hyvän kehän hypoteesista, missä positiiviset asiat tuottavat positiivisia seurausvaikutuksia. Kurjistumisen kehä voidaan nähdä tälle vastakkaisena kehityskulkuna, missä sekä yhteiskunnan että yksilön omat toimet vaikuttavat huono-osaisuuden osaluoiden (muun muassa työttömyys, asunnottomuus, päihdeongelma) kasaantumiseen. (myös Saari 2015; Ohisalo 2017; Laihiala 2018.)

Vankilatuomioiden uusimiskierteessä olevien huono-osaisuus koskee sekä miehiä että naisia. Ainoastaan sillä erotuksella, että tutkimuksen mukaan naisilla on vielä miehiäkin huonompi tilanne. He ovat heikommassa asemassa sekä koulutuksen, työhistorian, toimeentulon että terveyden osalta. Tähän tulokseen päätyi Päivi Viitanen (2013), joka väitöskirjassaan tutki vuoden 2006 rikosseuraamusasiakkaiden terveydentilatutkimuksen aineistoa. Viitanen havaitsi, että naisille tyypillisempää rikosseuraamusten toimeenpanon aikana oli elää parisuhteessa, olla vanhempia, tulla alemmasta sosiaaliluokasta ja olla vailla ammatillista koulutusta. Tarkemmin eriteltyinä parisuhteessa eli rikosseuraamuksensa aikana kaksi kolmasosaa naisista ja kaksi viidesosaa miehistä. Lapsia oli naisista kahdella kolmasosalla ja miehistä puolella. Naisista puolet ja miehistä kolmannes voitiin lukea alempaan sosiaaliluokkaan. Vailla ammatillista koulutusta oli yli puolet naisista ja kolmannes miehistä. Aineistosta ilmeni lisäksi, että joka kolmatta naista oli käytetty seksuaalisesti hyväksi ja joka neljättä oli lapsena pahoinpidelty. (Viitanen 2013, 46,48–49; ks. myös Pösö 1986, 193–194; Covington & Bloom 2006, 10, 15; Haapasalo 2006, 37–40; Estrada & Nilsson 2012.)

Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus vaikuttaa myös väkivallan kokemiseen ja näkemiseen. Fagerlund, Peltola, Kääriäinen, Ellonen & Sariola (2014) ovat tutkineet kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisten väkivaltakokemuksia. Väkivaltakokemusten yleisyys vaihtelee sekä perhemuotojen että perheiden taloudellisen tilanteen mukaan. Eniten väkivaltakokemuksia oli kertynyt sijoitetuille lapsille. Yhteys taloudellisten vaikeuksien ja väkivaltakokemusten välillä oli kausaalinen, sillä mitä enemmän perheessä oli taloudellisia vaikeuksia, sitä suurempi osuus vastaajista oli nähnyt väkivaltaa kotonaan. Ydinperhe ja vanhempien koulutus näyttivät tutkimuksen mukaan jossain määrin suojaavan väkivaltakokemuksilta sekä varhaisilta seksuaalikoemuksilta. Suurimmalla osalla vastaajista oli sellaisia väkivaltakokemuksia, joista he eivät olleet kertoneet kenellekään. (Fagerlund ym. 2014, 43, 64, 79–80, 124–125.)

3 TEOREETTISIA JA KÄSITTEELLISIÄ PAIKANNUKSIA

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön, sosiaalisten ongelmien, palvelujärjestelmien ja huono-osaisuuden tutkimukseen sekä kriminologiseen tutkimukseen. Feministisen kriminologian avulla paikannan tutkimukseni osaksi naisia rikoksentekeijöinä, tuomittuina ja rikosseuraamustyöntekijöinä käsittelevää tutkimusta. Kriittisen kriminologian avulla puolestaan paikannan tutkimukseni osaksi kriittistä näkökulmaa, missä yksilön tekemä lainrikkomus kontekstoidaan osaksi laajempaa syrjäytymistä aiheuttavaa yhteiskunnallista kehitystä. Tarkastellessani rikoksia ja vankilatuomioita osana naisten elämänkulkua, käytän teoriaa siirtymäriiteistä (van Gennep 1909/1960) jäsentämään analyysiani. Tässä luvussa käsittelen ja avaam näitä teoreettisia ja käsitteellisiä paikannuksia.

3.1. KRIMINOLOGISET NÄKÖKULMAT

Kriminologia on monitieteinen tutkimussuuntaus, joka tarkastelee rikollisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä. Rikollisuutta tutkitaan useilla eri tieteenaloilla, muun muassa sosiologiassa, historiassa, psykologiassa, genetiikassa ja taloustieteissä, sekä sosiaalityössä. Kriminologia on kiinnostunut rikollisuuden syistä ja siihen vaikuttavista tekijöistä, sekä rikoksista, niiden määrästä ja luonteesta. Lisäksi kriminologian tutkimuskohteena on rikosten ennaltaehkäisy. Tutkimukseni kytkeytyy kahteen kriminologisen tutkimuksen suuntaukseen: kriittiseen kriminologiaan ja erityisesti feministiseen kriminologiaan.

Rikollisuuteen ja rikollisiin tekoihin ajautumisen tavat ja paikat vaihtelevat sekä niihin suhtautuminen muuttuu ajasta ja yhteiskunnallisesta kontekstista riippuen. Erilaisten tekojen kriminalisoinnissa on havaittavissa runsaasti historiallista ja alueellista vaihtelua (mm. Kivivuori 2008). Nämä muutokset vaikuttavat käsityksiin rikollisista teoista, mikä vaikuttaa myös vankilaan joutuvien naisten määriin. Yhteiskunnallinen muutos sekä vallitsevat yhteiskuntapoliti-

kat vaikuttavat myös kriminologisen tutkimuksen lähtökohtiin. Kriminologista tutkimusta tehdään paljon Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Australiassa ja Espanjassa. Tutkimusten soveltamisessa Suomeen tai ylipäätään muihin Pohjoismaihin on syytä huomioida yhteiskunnalliset erot.¹³

3.1.1. KRIITTINEN KRIMINOLOGIA

Kriittinen kriminologia ei ole juurikaan kiinnostunut itse rikoksesta, vaan siihen johtaneista syistä ja niistä yhteiskunnallisista olosuhteista, joiden vuoksi yksilö päätyy rikolliseen tekoon. Rikollisuuden ajatellaan heijastavan jotain laajempaa ja syvempää (Quinney 2000, 21), jonka näkyvä seuraus on rikollinen teko. Kriittisen kriminologian huomio kiinnittyy kahtaalle: vaikutusvaltaisten rikoksiin (crimes of the powerful) sekä syrjäytyneiden rikoksiin (crimes of the less powerful). Kriittisessä kriminologiassa ymmärretään rikollinen käytös osana sitä sosiaalista kontekstia, jota määrittää resurssien yleinen jakautuminen sekä ne ehdot, joilla poliisit puuttuvat kansalaisten tekemisiin. (Burke 2011, 206.)

Kriittiselle kriminologialle ei ole olemassa yhtä tiettyä määritelmää. Kuitenkin lähtökohtaisesti se voidaan määritellä näkökulmaksi, joka näkee rikosten olevan seurausta yksilöitä määrittävistä sosiaaliluokan, etnisyyden ja sukupuolen epätasa-arvoisuudesta. Kriittinen kriminologia näkee rikosoikeusjärjestelmän systemaattisesti syrjivänä ja syrjäytymistä aiheuttavana. Tutkimuksen kohteena on vankilan ja rangaistusjärjestelmän toimimattomuus, rangaistusten oikeutus ja rangaistusjärjestelmän oikeudenmukaisuus sekä valta ja vallankäyttö. Huomio kiinnittyy muun muassa siihen, miksi juuri yhteiskunnan marginaalissa olevat myös todennäköisimmin päätyvät vankilaan. (Noaks & Wincup 2004, 22–23.) Burke (2011) toteaa, että kriittisen kriminologian näkökulmasta työväenluokan rikokset ovat merkityksettömiä, kun niitä vertaa hyväosaisten ja vaikutusvaltaisempien tekemiin rikoksiin. Kustannukset yhteiskunnalle, yksilöille ja ympäristölle ovat suurempia silloin kun on kyseessä veropakolaisuus, valkokaulusrikollisuus, ympäristön saastuminen tai hikipajojen tehdaskuolemat. Vaikutusvaltaisten tekemät rikokset ovat usein niitä, joiden vuoksi vähemmän valtaa omaavat päätyvät vankilaan. Sellaisia ovat esimerkiksi Yhdysvalloissa ”War on drugs” -huumeidenvastainen kampanja, Quantanamo sekä globalisaation nimissä tehdyt tehtaiden alasajot ja niiden siirtymiset halvempien työvoimien maihin. (Burke 2011, 209–210.)

---

13 Esimerkiksi yhdysvaltalaisessa feministisen kriminologian tutkimuksessa nostetaan merkittävänä syynä naisten tekemän rikollisuuden kasvuun sitä, että köyhyys on naisistunut siellä merkittävästi 1980-luvulta alkaen (mm. Welch 2011, 171.) Suomalaisessa kontekstissa samalla syyllä ei voida selittää naisten rikollisuutta. Sen sijaan voidaan pyrkiä selittämään väkivaltarikosten suurta osuutta vankilaan tuomittujen naisten keskuudessa. (Laine 2007, 188). Suomessa naisten osuus vangeista ei myöskään ole noussut merkittävästi (ks. Kuvio 2.)

Kriittisen kriminologian historia juontuu radikaalista ja marxilaisesta kriminologiasta. Kriittisen kriminologian syntyyn katsotaan vaikuttaneen Ian Taylorin, Paul Waltonin ja Jock Youngin vuonna 1977 ilmestynyt ”*The New Criminology*” -teos. Teos kiinnitti huomion sosiaalisten suhteiden luokkaperustaan, mutta se ei lainkaan ottanut huomioon sukupuolta. Nykyisin harva kriminologi identifioi itseään marxilaiseksi; silti ja siitäkin huolimatta kriittiset kriminologit ovat huolissaan sosiaaliluokista sekä kapitalismin tavasta määritellä ja muokata rikollisia tekoja, lakeja ja sosiaalista kontrollia. Nykyisin kriittinen kriminologia kiinnittää huomiota olemassa olevaan ristiriitaan taloudellisten panostusten ja inhimillisten harmien kannalta. Tällöin huomio saatetaan kiinnittää esimerkiksi suhteelliseen ristiriitaisuuteen siinä, että Yhdysvalloissa kuolee kolmen kuukauden aikana väkivallan seurauksena enemmän ihmisiä kuin mitä WTC-iskuissa ja Irakin sodassa yhteensä. (DeKeseredy 2011, 15–24, 27.) Kriittisellä kriminologialla voidaan havaita olevan yhtäläisyyksiä muun kriittisen yhteiskuntatieteen kanssa, sillä niiden keskeisenä lähtökohtana on saada aikaan muutosta yhteiskunnassa.

Brittitutkijoiden Pat Carlenin ja Ann Worrallin (2004) mukaan kriminologiassa on useita kriittisiä näkökulmia. Niitä ovat marxistinen, postmoderni, feministinen, sosialistis-feministinen, abolitionistinen¹⁴ sekä näiden viiden yhdistelmät. Näitä näkökulmia yhdistävät seuraavat piirteet: (1) Niiden tutkimus perustuu sellaisille teorioille, jotka eivät pidä itsestäänselvyytenä rikos- ja rangaistusjärjestelmän olevan hallitusten tai ”maalaisjärjen” määrittelemiä instituutioita, (2) Ne kyseenalaistavat rangaistusjärjestelmän oikeutuksen ja kyseenalaistavat valtion oikeuden olla rangaistuksia jakava osapuoli, (3) Ne pohjivat sosiaalisen ja rikosoikeuden suhdetta, (4) Ne jakavat keskenään käsityksen tieteen liberaalista ja klassisesta perustasta sekä (5) Kriittiset teoreetikot eivät pelkästään pyri kiinnittämään huomiota aiemmin käsittelemättömiin näkökulmiin rikoksista ja rangaistuksista, vaan he myös pyrkivät käsittelemään aiemmin lausumattomia ja piiloon jääneitä olosuhteita. (Carlen & Worrall 2004, 157.)

Ranskalainen filosofi ja historioitsija Michel Foucault (1980) suhtautuu kriittisesti kriminologiaan ylipäätään ja haluaa purkaa sen vallitsevaa monopoliasemaa rikollisuutta koskevan tiedon käsittelyssä. Hänen mukaansa kriminologia tieteenalana on seurausta siitä, että rangaistusjärjestelmä itsessään ei toimi. Rangaistusjärjestelmän oletetaan lähtökohtaisesti estävän uusien rikosten syntymisen. Foucault on lisäksi kiinnittänyt huomiota lainsäädäntöjen, tuomioistuinten ja rikosseuraamusjärjestelmien välillä olevaan epäjatkuvuuteen, joka vaatii kokonaisen tiedon koneiston perustellakseen rankaisemisen ja tuomitsemisen tarpeellisuutta. Yleisessä tiedossa on, ettei rankaisu sinänsä muuta ketään

---

14 Rikosoikeuden ja rangaistusjärjestelmän radikaali kritiikki.

ja siksi tarvitaan diskurssia selittämään rikollisuutta ja toisaalta tarvitaan rikollisuutta, millä oikeutetaan käytettävät keinot. (Foucault 1980, 46–48.)

Foucault näkee siis kriminologian olevan rankaisun oikeudenmukaisuutta selittävä tiede. Toisaalta Foucaultin ajatusta voisi myös tulkita perinteisen rankaisujärjestelmän kritiikkinä. Toisin sanoen Foucault kiinnittää huomiota siihen, ettei pelkkä yhteiskunnasta erottaminen estä ketään tekemästä rikoksia. Foucault (2000) kuvaa myös rankaisua ja sen merkitysten muutoksia kostosta yhteiskuntaan sopeuttamiseksi. Vuonna 1975 ilmestynyt ”*Tarkkailla ja rangaista*” -teos on paitsi kuvaus rangaistuslaitosten historiasta myös kuvaus kurista ja sen ulottumisesta laajemmalle yhteiskuntaan. Myös yhdysvaltalaisen sosiologi Erving Goffmanin vuonna 1961 ilmestynyt ja vuonna 1969 suomennettu *Minuuden riistäjät – tutkielma totaalisista laitoksista* -teos sai aikaan yhteiskunnassa hyvin kriittistä suhtautumista paitsi vankiloita myös mielisairaaloita kohtaan. Foucault ja Goffman eivät edusta varsinaista kriittistä kriminologiaa, vaan kriittistä näkökulmaa ylipäätensä.

Kriittinen kriminologia näyttäytyy tutkimuksessani teoreettisena taustana. Se paikantuu etenkin valitsemissani näkökulmissa ja teoreettisissa lähestymistavoissani. En kuitenkaan ota itsestään selvyytenä sitä, että vankiloissa on Suomen köyhin, sairain ja huonovointisin väestönosa. Kiinnitän huomiota niihin olosuhteisiin, jotka vaikuttavat rikoksiin syyllistymisen taustalla. Lähestyn aiheita sosiaalisia ongelmia ja syrjäytymiskeskusteluja sivuavan tutkimustiedon kautta. Sosiaalityön näkökulmasta on erityisen tärkeää nostaa esiin syrjäyttäviä käytäntöjä ja kyetä osoittamaan muutoksen mahdollisuuksia ja tarvittavia tukitoimenpiteitä – sekä yhteisössä että yksilössä.

3.1.2. FEMINISTINEN KRIMINOLOGINEN TUTKIMUS

Rikostaustaisten naisten kokemusmaailmaa kuvaavat, feministisesti virittyneet tutkimukset ovat marginaalisia sekä valtavirtakriminologiassa että muutoin yhteiskuntatieteissä. Useat tutkijat ovat havainneet tutkimusten koskevan valtaosin edelleen pelkästään miehiä tai olevan näennäisen sukupuolineutraaleja. (mm. Britton 2000; Carlen 2002, 3; Granfelt 2004b; Smolej 2005, 42–43.) Kriminologian(kin) keskiössä on melko nuori, valkoinen, urbaani mies (Laine 2007, 157). Naisten poissaoloa tutkimuksista perustellaan usein muun muassa naisten tekemien rikosten ja naisvankien määrän vähyydellä. Suhteellisesta vähyydestään huolimatta rikostaustaisia naisia käsittelevien tutkimusten määrä on lisääntynyt erityisesti 1990-luvulta alkaen samassa suhteessa muun kriminologisen tutkimuksen kanssa suhteellisen osuuden pysyessä vastaavana. Määrän kasvu on havaittavissa eri tietokantojen hakutulosten¹⁵ lukumääriä vertaamalla.

---

15 Hakusanoilla women and crime and prison tehdyjä hakuj. ProQuest: vuosina 1990–1999

Selkeä nousu tutkimusten määrissä on tapahtunut 2000-luvulla. Julkaisuista suurin osa tulee Yhdysvalloista, mutta myös Isosta-Britanniasta, Kanadasta, Australiasta ja Espanjasta.

Yhdysvaltalaisutkija Dana Britton (2000) määrittelee feministisen kriminologian fokuosoituvan rikoksiin syyllistyneisiin naisiin, naisiin rikosten uhreina sekä oikeusjärjestelmässä työskenteleviin naisiin (Britton 2000, 58). Feministinen kriminologia määritellään paradigmaksi, joka tutkii ja selittää rikollista käytöstä sekä uhriksi joutumista. Feministinen kriminologia etsii myös institutionaalaisia vastauksia edellä mainittuihin ongelmiin ja niiden sukupuolittumiseen. Tieteellisen tiedon avulla on myös pyritty vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Sekä feministisessä kriminologiassa että feministisessä tutkimuksessa ylipäättään on tunnistettu ja lueteltu, melko kategorisestikin, useita feministisiä näkökulmia ja tutkimussuuntauksia. (Renzetti 2013, 13; ks. myös Welsh 2011, 173; Dominelli 2002.) Feministisen kriminologian ansioksi voidaan lukea se, että valtavirtakriminologia ottaa sukupuolen aiempaa paremmin huomioon (Burke 2011, 202–203).

Feministinen kriminologia kiinnittää huomion sukupuoleen, jota pidetään rikollisuutta ja sosiaalista kontrollia muokkaavana voimana. Olennaista feministiselle kriminologialle, kuten feministiselle tutkimukselle yleisemminkin, on tunnistaa valtasuhteiden erot tutkijoiden ja tutkittavien välillä, jolloin se antaa suhteellisen vallattomille yksilöille mahdollisuuden tuoda esiin omia näkökantojaan (standpoints). (Chesney-Lind & Morash 2013, 288; Silvestri & Crowther-Dowey 2016, 22–23.) Rikostaustaisten naisten tilanteen näkyväksi ja ymmärrettäväksi tekemiseen tarvitaan uusia monivivahteisia käsitteitä. Muutoin he herkästi näyttäytyvät ainoastaan viattomina uhreina tai kovina rikollisina. (Britton 2000, 72.) Tässä tutkimuksessa pyrin tuomaan esille kokonaisvaltaisesti rikoksiin johtaneita seikkoja ja samalla kuvaamaan niitä tuen tarpeita, joita naisilla on.

Feministinen kriminologia saatetaan lukea yhdeksi kriittisen kriminologian muodoksi ja sellaisenaan katsoa kuuluvaksi kriminologian kriittisiin teorioihin (mm. Barlow & Kauzlarich 2010, 101). Feministisen kriminologian tutkijat näkevät kuitenkin kyseessä olevan täysin oma tutkimusalueensa ja lähestymistapansa. Erotuksena kriittiseen kriminologiaan on se, etteivät kaikki kriittiset kriminologit aseta sukupuolta teorian keskiöön. Toisaalta kaikki feministisen kriminologian tutkijat eivät näe työtään osana laajempaa taistelua sosiaalista oikeuksista, kuten kriittiset kriminologit tekevät. (Chesney-Lind & Morash 2013, 288.)

---

133 kappaletta, 2000–2009 246 kappaletta ja 2010–2018 206 kappaletta. Scopus: yhteensä 590 kappaletta. Vuosina 2004–2008 yli 20 kappaletta vuodessa ja vuodesta 2009 lähtien yli 30 artikkelia vuodessa.

Feministinen kriminologia voidaan jakaa neljään eri näkökulmaan, kuten feministiset suuntaukset muutoinkin on ollut tapana esittää: liberaaliin, marxilaiseen ja sosialistiseen, radikaalifeministiseen sekä postmoderniin feministiseen kriminologiaan. Liberaalin feminismin lähtökohtana ovat tasa-arvoiset ja yhtäläiset oikeudet. Liberaalifeministit näkevät syrjinnän epätasa-arvon ongelmana, joka on mahdollista ratkaista ilman että yhteiskuntaa tulisi täydellisesti muuttaa. (Welch 2011, 171–172.) Liberaalifeministiset kriminologit näkevät naisten lisääntyneen tasa-arvon olleen syynä vankimäärien nousuun. Tätä näkökulmaa edusti vuonna 1975 ilmestynyt Freda Adlerin (1975) ”*Sisters in Crime*” –teos, jossa hän esitti naisten vapautusliikkeen ja sukupuoliroolien muutoksen johtavan väijäämättä naisten rikollisuuden kasvuun. Adler esitti naisten unohtavan perinteisen hoivaavan roolinsa. Juuri tasa-arvon ja itsenäisyyden laajeneminen johtaa naisten suurempaan riskinottoon ja aggressiivisuuteen. Suuntaus on saanut kritiikkiä muun muassa puuttuvista metodologista perusteista, sekä siitä, ettei siinä huomioida sukupuolten epätasa-arvon risteämistä sosiaaliluokkien, etnisyyden ja muiden epätasa-arvoisuuksien kanssa. (Adler 1975; Renzetti 2013, 15–32; Silvestri & Crowther-Dowey 2016, 21–22; myös Laine 2007, 155.)

Marxilaisen ja sosialistisen feminismin suuntautunut kriminologia juontuu konfliktiteoriasta ja kriittisestä kriminologiasta. Marxilaisen suuntauksen kannattajat ovat ensisijaisesti marxilaisia ja toissijaisesti feministejä, kun taas sosialistifeministiset kriminologit pitävät itseään ensisijaisesti feministeinä ja toissijaisesti sosialisteina. Marxilaisfeministisen kriminologian tutkijoille kapitalismi ja luokkasuhteet ovat ensisijaisesti syynä naisten epätasa-arvoon, mitä patriarkaatti ja työnjako vahvistavat. Huomio kiinnittyy siihen, että varakkaiden tekemiä rikoksia ei joko ole luokiteltu rikokseksi tai niihin on vaikeampi puuttua. Sosialistisen feminismin mukaan naisalistuksen aiheuttajina ovat sekä kapitalismi että patriarkaatti. He kiinnittävät huomiota siihen, miten sekä sosiaaliluokkien että sukupuolten epätasa-arvo vaikuttavat yhdessä naisten rikollisuuteen. Sosialistifeminististä kriminologiaa moititaan siitä, että etnisyyden, kansalaisuuden, seksuaalisen orientaation ja iän vaikutuksia ei huomioida lainkaan. (Renzetti 2013, 33–39, 42–45; Welch 2011, 174–175; Barlow & Kauzlarich 2010, 104–114.)

Radikaalifeministisen kriminologian mukaan alistamisen keskeisin muoto on sukupuolten epätasa-arvo. Vihollisena nähdään kapitalismin sijasta patriarkaatti. Tämän suuntauksen suurimpana saavutuksena voidaan pitää ammattilaisten ja julkisen huomion kiittämistä miesten naiseen kohdistuvaan väkivaltaan sekä niihin vaarallisiin seurauksiin, joita patriarkaallinen oikeusjärjestelmä on naisuhreille aiheuttanut. Radikaalifeministisen kriminologian tutkimus on etupäässä keskittynyt osoittamaan, että väkivaltarikoksiin syyllistyminen ja

niiden uhriksi joutuminen on sukupuolittunutta. Tällä suuntauksella on ollut suuri vaikutus parisuhdeväkivallan uhreille suunnattavien palveluiden parantamiseen. (Renzetti 2013, 39–42; Welch 2011, 175.)

Brittiläinen sosiologi ja sosiaalipolitiikan tutkija Frances Heidensohn (2012) on havainnut naisia koskevan kriminologisen kirjallisuuden kehityskulun jakautuvan kahteen vaiheeseen. Ensimmäiset naisten rikollisuutta tarkastelevat teokset pyrkivät osoittamaan naisten puuttumisen tutkimuksista ja samalla tekemään naiset näkyviksi. Tätä vaihetta hän nimittää *pioneerivaiheeksi*. Pioneerivaiheen ja feministisen kriminologian voidaan määritellä alkaneen Heidensohnin omasta ”*The Deviance of women: A critique and enquiry*” -artikkelista vuodelta 1968. Heidensohn esitti useita kriittisiä ja tärkeitä avauksia siitä, että sukupuoleen ja poikkeavuuteen kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Hän painotti sitä, että naisten poikkeavaa toimintaa eli rikollisuutta pitäisi pyrkiä selittämään etsimällä perusteita heidän elämäntilanteistaan ja niistä syistä, joiden vuoksi he ovat vankilaan joutuneet. Aiemmin naisten rikollisuutta oli selitetty joko luonteellaan tai asemallaan sosiaalisessa rakenteessa. (Silvestri & Crowther-Dowey 2016, 19–20.) Pioneerivaiheen yllättävänä seurauksena oli Heidensohnin mukaan nais erityyisen uhritutkimuksen alkaminen, jolloin naisten rikollisuutta tarkasteltiin uhriuden kautta. Tuolloin yksilön toiminta nähdään ensisijaisesti traumatisoivien uhrikokemusten seurauksena. Pioneerivaihe kesti 1990-luvun lopulle saakka. (Heidensohn 2012.)

Frances Heidensohn on jatkanut tutkimuksiaan, jotka liittyvät vahvasti sukupuoleen ja oikeuskäytänteisiin, oikeuden toteutumiseen ja rikoksiin. Hän on julkaissut vuonna 1985 teoksen *Women and Crime*, jota voidaan pitää rikostaustaisia koskevan tutkimuksen yhtenä perusteoksena. Tuossa teoksessa nostettiin tarkasteluun rikoksiin syyllistyneiden naisten poikkeavuus sekä sukupuolittain jakautunut sosiaalinen kontrolli. Aiheen tarkastelua hän jatkoi vuonna 1992 julkaistulla teoksella *Women in Control? The role of women in law enforcement*. Heidensohn on julkaissut säännöllisesti rikostaustaisia naisia koskevia tutkimuksia, muun muassa vuonna 2006 *Gender and Justice: New concepts and approaches* ja yhdessä Marisa Silvestrin kanssa vuonna 2012 artikkelin *Gender and Crime*.

Hieman Heidensohnia myöhemmin brittiläinen sosiologi Carol Smart julkaisi vuonna 1976 teoksen *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*. Smart kartoitti teoksessaan tutkimuksia naisten rikollisuudesta, poikkeavuudesta ja naisista kriminologiassa. Hän havaitsi kirjallisuuden jakautuvan kahteen ryhmään, joista ensimmäinen pyrki selittämään naisten rikollisuutta luonteen tai biologian kautta, jolloin käsittelytapa oli erilainen kuin miesten rikollisuuden selitystavoissa. Toisen ryhmän teoksissa naisten rikollisuus esiintyi miesten rikollisuutta käsittelevien teosten alalukuina muiden ”poikkeavuuksien” (nuo-

risorikollisuus, mielenterveysongelmaisten rikollisuus) joukossa. Pääsääntöisesti Smartin mukaan naiset ovat siten joko puuttuneet tai esiintyneet poikkeuksena kriminologisessa kirjallisuudessa, mutta myös uhritilastoissa. (Smart 1976, 27–76; 176–183.)

Yhtenä keskeisistä pioneerivaiheen tutkijoista voi pitää brittiläistä sosiologi Pat Carlenia, joka on kirjoittanut useita rikostaustaisia naisia koskevia teoksia rikos- ja sosiaalioikeuden näkökulmasta. Carlen on yksi kriminologian klassikoista. Vuonna 1983 ilmestynyt *Women's Imprisonment* aloitti Carlenin tuotannossa jatkumon, jossa hän pyrki osoittamaan niitä olosuhteita, jotka saivat naiset tekemään rikoksia. 1980-luvulla hän jatkoi julkaisemalla 1985 *Criminal Women* ja vuonna 1987 *Gender, Crime and Justice* -teokset. Teoksessaan *Alternatives to Women's Imprisonment* vuodelta 1990 hän kiinnittää huomion naisten tilanteeseen vankiloissa, heidän reagointiinsa vankeusrangaistuksiin ja lähipiiristä eristämisen vaikutuksiin. Carlen ehdottaa vaihtoehtoisia vankeusrangaistuksen suoritustapoja ja jopa naisten vankeuden poistamista. Saman problematiikan pohtimista hän jatkaa vuonna 2002 ilmestyneessä *Women and Punishment* -teoksessaan. Pat Carlenin ja Anne Worrallin vuonna 2004 julkaistu *Analysing Women's Imprisonment* -teos käsittelee naisten rikollisuuden historiaa ja hahmottaa todellisuutta teorioiden ja muun kirjallisuuden kautta. (Carlen & Worrall 2004.)

Brittiläinen Loraine Gelsthorpe on ollut jo 1980-luvulta lähtien kiinnostunut oikeusjärjestelmän ja sosiaalioikeuden käytänteiden sekä rodun, sukupuolen ja sosiaalisen syrjäytymisen risteämäkohdista ja erityisesti häntä on kiinnostanut naisten ja nuorten asema. Gelsthorpe on jatkanut rikostaustaisten naisten tutkimista 2010-luvulle saakka julkaisemalla muun muassa: Allison Morrisin kanssa teoksen *Feminist Perspectives in Criminology* (1990) sekä artikkelit *Back to Basics in Crime Control: Weaving in Women* (2005), vuonna 2009 ”What works” with women offenders: The past 30 years yhdessä Anne Worrallin kanssa ja vuonna 2013 *Legitimacy, law and locality: Making the case for change in Women, Punishment and Social Justice*.

Brittiläisen kriminologin Mary Eatonin vuonna 1993 ilmestynyt *Women After Prison* -teos havainnollisti rikoksiin syyllistyneiden naisten mahdollisuuksia selviytyä vankilan jälkeisestä elämästä esittämällä vankilaan johtaneiden ja siellä vaikuttaneissa olosuhteissa sellaisia tekijöitä, joiden avulla naisten on mahdollista palata takaisin yhteiskuntaan. Eaton kiinnitti huomion lähipiiristä ja etenkin lapsista erottamiseen ja sen vaikutuksiin naisvankien elämänlaatuun.

Laajenemisen ja vahvistumisen vaihe alkoi vuosituhannen vaiheessa, jolloin rikostaustaisia naisia koskeva tutkimus eteni intersektionalisemmaksi. Tuolloin huomio kiinnittyi sukupuolen lisäksi luokkaan, ikään, taloudelliseen asemaan, seksuaalisuuteen sekä muihin epätasa-arvoisuuksien risteymiin. Tässä

vaiheessa huomio kiinnittyi naisten erityisyyteen rikosten tekijöinä ja vankeina. Tutkimuksilla pyrittiin osoittamaan miksi naisten ja rikollisuuden suhdetta oli tärkeää ja erityistä tutkia sekä sitä, mikä teki naisten rikollisuudesta erityistä suhteessa miesten tekemiin rikoksiin. (Heidensohn 2012.) Heidensohnin ja ottelun lisäksi näkisin olevan vielä kolmannen naisia koskevan kriminologisen tutkimuksen painotuksen, jonka ideana näyttäisi olevan kiinnittää huomio sekä naisten että miesten tapaan olla uhreja, tulla rikolliseksi, tehdä rikoksia ja kokea vankeustuomio.

Postmoderni feminismi ja sen kriminologinen suuntaus suhtautuvat totuuteen relationaalisenä määreenä, jossa sosiaalinen todellisuus on osa totuuden tulkintaa. Varsinaista absoluuttista totuutta ei siis ole olemassa. Huomio kiinnittyy siihen, ettei kieli ole koskaan neutraalia. (Renzetti 2013, 60–65; Welch 2011, 175–176; Barlow & Kauzlarich 2010, 123–124.) Postmoderni feminismi painottaa naisten välisiä eroja ja erilaisia intressejä (Julkunen 2010, 47–48). Kriminologisen tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa muun muassa sitä, ettei naisia rikosten tekijöinä, uhreina tai heidän olosuhteitaan tulkita johtuvaksi sukupuolesta, vaan lähtökohtaisesti voidaan todeta rikostaustaisia naisia yhdistävän ainoastaan rikoksen ja sukupuolen. Kriittiselle postmodernille keskustelulle on ominaista modernien ajattelutapojen kritiikki ja vaihtoehtojen etsiminen niille. Postmoderni näkökulma kyseenalaistaa esimerkiksi pyrkimyksen tuottaa universaaleja kokemuskategorioita, representaatioita ja selitysmalleja. (Petrelius 2005, 51.)

Sosiologi ja kriminologian tutkija Amanda Burgess-Proctor (2006/2013) näkee feministisen kriminologian vastuulla olevan intersektionaalisuuden näkökulman lisääminen kriminologiseen tutkimukseen. Erityisesti Burgess-Proctor perustelee sanomaansa sillä, että rikosten ja yhteiskunnissa vallitsevan epätasa-arvon väliset yhteydet tulee tuoda näkyväksi. Intersektionaalisuus pyrkii tietoisesti tunnistamaan ja tuomaan esiin sukupuolen ja luokan, etnisyyden, iän sekä seksuaalisuuden paikantumisia. (Burgess-Proctor 2006/2013.) Intersektionaalisuus on nimetty risteäviksi eroiksi, jolloin identiteetille ja valtasuhteissa asemoitumiselle ei riitä analyysiperustaksi sukupuoli, vaan tarvitaan muita tekijöitä (Rossi 2010, 35–37). Intersektionaalisuuden ymmärretään feministisessä ajattelussa merkitsevän sukupuolen lisäksi muun muassa rodun, etnisyyden, seksuaalisuuden, uskonnon ja luokan feminismiä (Valovirta 2010, 94).

Feministisessä kriminologiassa intersektionaalisuus tarkastelee rikosten tekemistä suhteessa sukupuoleen, luokkaan, ikään, seksuaalisuuteen ja muihin epätasa-arvoisuuksien risteämiin. Tässä tutkimuksessa intersektionaalisuudella on tärkeä sijansa osoittaessaan rikostaustaisten naisten välisiä eroja ja sitä, ettei sukupuoli ole ainoa naisia rikosten tekijöinä tai päihteenkäyttäjinä määrittävä seikka. Aineistoni naisia yhdistää rikos ja sukupuoli, mutta heitä erottaa luokka ja taloudellinen asema, ikä, päihderiippuvuus, seksuaalisuus ja etnisyys.

Kolmas vaihe on kriminologian intersektionaalinen painotus. Sandra Walklate vuonna 2001 ilmestynyt *Gender, Crime and Justice* pyrkii haastamaan perinteistä dikotomista jakoa naisten ja miesten tapaan tehdä rikoksia. Walklate haastaa pohtimaan paitsi sukupuolen keskeisyyttä rikosten, rikollisuuden ja uhrikokemusten määrittelijänä. Walklate esittää, ettei miesten ja naisten rikoksia, rikollisuutta ja uhrikokemuksia tulisi käsitellä erikseen. Sillä naisten asioiden erillään käsittely kriminologiassa johtaa siihen, että se tullaan myös pitämään kriminologiassa omana saarekkeenaan. Tuolloin se myös jää vaille kosketusta valtavirtakriminologiaan, jolloin tämä edelleen säilyy miesenemmistöä koskevana keskiössään miestapainen rikollisuus, jossa naiset ovat jääneet marginaaliin. (Walklate 2004.)

Marisa Silvestrin ja Chris Crowther-Doweyn *Gender & Crime: A Human Rights Approach* vuodelta 2016 kuvaavat vuonna 2016 ilmestyneessä teoksessaan naisten ja miesten kokemuksia uhreina, rikoksista tuomittuina sekä ammatillaisina poliisissa, oikeusjärjestelmässä ja rikosseuraamuksissa. Kiinnittämällä huomion ihmisoikeuksiin kirjoittajat haluavat osoittaa epätasa-arvon ja tasa-arvon välisen kuilun suhteessa sukupuoleen, sosiaaliluokkaan ja etnisyyteen. Yhdistyneiden Kansakuntien Ihmisoikeuksien julistuksen artikloiden käsitteleminen suhteessa rikoksista syyllistymiseen, globalisaatioon ja rangaistuksien koventamista vaativaan populistiseen ajatteluun tarjoaa uusia näkökulmia sekä feministiseen että kriittiseen kriminologiaan.

Kolonialistisen¹⁶ feminismin tutkija Chandra Talpade Mohanty kirjoitti jo vuonna 1984 artikkelin *Under the Western Eyes/Lännen silmien alla*, jossa hän kiinnittää huomiota länsimaisen feminismin tapaan nähdä kolmannen maailman naiset ”toisina” (Mohanty 1999, 229–273). Tutkimukseni kohteena eivät ole kolmannen maailman naiset. En kuitenkaan voi olla havaitsematta yhtäläisyyksiä kolmannen maailman naisten ja rikostaustaisten naisten aseman välillä. Rikostaustaisten naisten elämäntilanne sekä -kokemukset tekevät heistä tutkijalle ”toisia”. Akateemisista lähtökohdista tarkastellen rikostaustaisten naisten kieli, kulttuuri ja todellisuus vaikuttavat vierailta. Rikostaustaisten naisten toiseutta ja huono-osaisuutta voi myös korostaa tuomalla esiin tilastotietoja päihteistä, väkivallasta ja syrjäytymisestä – kuten itsekin olen luvussa 2 kirjoittanut. Kirjoittamalla asemoin itselleni valtaa määrittää tutkimukseni naiset toiseksi ja asemoin itseni normiksi. Tätä asetelmaa olen joutunut reflektoimaan läpi tutkimus- ja kirjoittamisprosessini.

---

16 Usein käytetään postkolonialismi -ilmaisua. Sillä kuitenkin viitataan kolonialismin jälkeiseen aikaan. Se ei välttämättä pidä paikkaansa, sillä kolonialismin muodot vain ovat ajan saatossa muuttuneet (mm. Suoranta & Ryyänen 2014, 137.)

3.2. SIIRTYMÄRIITTITEORIA LÄHESTYMISTAPANA

Käytän Arnold van Gennepin kehittämää siirtymäriittiteoriaa apuna jäsentäessäni rikostaustaisten naisten historiaa sekä heidän elettyä ja koettua elämäänsä. Siirtymäriittiteoria toimii lähestymistavassani heidän elämäkokemustensa käsittelemisen teoreettisena taustana sekä analyyttisena työkaluna näiden elämäkokemusten liittämiseen osaksi laajempaa sosiaali- ja yhteiskuntapoliittista käytäntöä. Siirtymäriittien prosessinomaisuus sopii hyvin kuvaamaan rikollisuuteen, väkivaltaan ja päihdeidenkäyttöön kuuluvia liittymis- ja irtaantumisprosesseja. Liittymisprosesseilla tarkoitan tässä sitä kehityskulkua, joka liittyy yksilön ajautumiseen rikos-, väkivalta- tai päihdeverkostoihin. Samoin pyrkimys näistä urista irtaantumiseen sisältää ajoittaisia onnistumisia ja epäonnistumisia. Tähän koen siirtymäriittien prosessimaisuuden vastaavan hyvin.

Olen jo luvussa 2 tehnyt sosiaalityön ja sosiaalisten ongelmien paikannusta, joita tässä luvussa liitän ja jäsenän osaksi tulkintaani siirtymäriittiteorioista. Siirtymäriittiteorian avulla haluan tuoda näkyväksi niitä yhteiskunnallisia siirtymiä, joita rikostaustaiset yleensä ja rikostaustaiset naiset tämän tutkimuksen kontekstissa erityisesti käyvät läpi. Kiinnittämällä huomioin siirtymiin ja niissä vaadittaviin kompetensseihin olen halunnut todentaa ja löytää keinoja rikostaustaisten integraation mahdollisuuksien lisäämiseksi yhteiskunnan tasapuoliseksi jäseneksi tulemiseen.

Siirtymäriittiteoria ei pelkästään ole riittävä tässä tutkimuksessa tehtävää rikostaustaisten naisten kerrottujen kokemusten ja siirtymien hahmottamista ja jäsentämistä varten. Etnografisena teoriana se tarjoaa raamit, joilla tarkastella elämäntilannetta. Kuitenkaan sosiaalityön tutkimuksessa pelkkä kaukaa tarkasteleminen ei riitä, vaan tarvitaan lisäksi välineitä ymmärtää yksilöiden ratkaisuja. Siksi olen tuonut siirtymäriittiteorian raameihin yhteiskuntatieteellistä sisältöä.

Siirtymäriittiteorian kehitti flaamilaisnyntyinen antropologi Arnold van Gennep, joka julkaisi ranskankielisen *Les Rites Passage* teoksensa vuonna 1909. Teosta ei aluksi juuri noteerattu, ennen kuin yhdysvaltalaiset E. D. Chapple ja C. S. Coon käsitelivät sitä vuonna 1942 ilmestyneessä teoksessaan *Principles of Anthropology*. Van Gennepin teos ilmestyi vuonna 1960 englanniksi, minkä jälkeen van Gennepin teorian kehittelyä jatkoivat Max Gluckman, Daryll Forde, Meyer Fortes ja Victor Turner. (Honko 1964, 4–5.)

Van Gennep (1960) selitti siirtymäriittien olevan siirtymistä joko tilasta tai olosuhteesta toiseen. Siirtymäriittien tarkoitus on saattaa yksilö vaiheittain kohti uutta asemaa yhteiskunnassa. Van Gennep huomioi sekä heimoyhteisöissä

että moderneimmissa yhteisöissä olevan rajan pyhän ja profaanin eli pyhän ja tavanomaisen, maallisen, välillä. Tuo raja liittyy yhteisön elämään kuuluviin siirtymiin. Pyhinä koettuja asioita yhteisöjen elämässä ovat muun muassa syntymä, lapsuus, puberteetti, kihlaus, naimisiinmeno, raskaus, isyys, initiaatio uskonnollisiin ryhmiin sekä hautajaiset. Näihin tilanteisiin liittyi seremonioita, joista osa on selkeästi tunnistettavissa arkipäiväisessä elämässämme. Näihin seremonioihin kuuluu joko yksilön tai ryhmän siirtyminen tilanteesta tai asemasta toiseen. Yksilön sosiaalinen asema muuttuu, sillä hän joutuu luopumaan entisestä roolistaan ja sopeutumaan uuteen rooliin. Siirtymäriittien ”perimmäinen liikkeellepaneva voima on juuri tuo yksilön sosiaalisessa asemassa tapahtuva muutos” (Honko 1964, 7). Van Gennep esitti niiden jakaantuvan kolmeen osaan: erottamiseen, liminaaliin ja takaisinliittämiseen.

Van Gennep jätti siirtymäriiteille kolme varausta: ne eivät tyhjentävästi selitä kaikkia mahdollisia riittejä, niiden kaava ei toteudu aina täydellisenä, eikä niiden kaava ole aina säännönmukainen (van Gennep 1960, 11–12). Siirtymäriittejä voidaan siten pitää ideaalittyyppinä: se ei välttämättä toteudu missään puhtaana muotona, mutta sen elementtejä on nähtävissä erilaisissa kulttuurisesti sovitussa siirtymätilanteissa. Van Gennep ei ota kantaa siihen, voiko siirtymäriiteissä epäonnistua siten, ettei läpäise sen eri vaiheita. Tämä kantaa ottamattomuus puolestaan tukee käsitystä siirtymäriittien tulkinnasta ideaalittyyppinä.¹⁷

Siirtymäriittiteoria sopii omaan tutkimusaiheeseen, koska sen avulla pystytään kuvaamaan tietynlaisen jatkuvan prosessin ja keskeneräisyyden kautta rikostaustaisten naisten erilaisia irtaantumisprosesseja ja siirtymiä. Ymmärrän siirtymäriitit prosessina, joka voi edetä lineaarisesti vaiheesta toiseen, mutta saattaa jäädä joko keskeneräiseksi tai muuttaa suuntaansa. Toisaalta haluan siirtymäriittien avulla tuoda näkyväksi sen väylän, joka johtaa rikolliseen elämäntapaan ja siitä pois. Kriminologian tutkijat Loraine Gelsthorpe ja Serena Wright (2015) toteavat, että rikosuraan liitettyllä desistanssitutkimuksella on voitu osoittaa niitä polkuja ja uria, jotka johtavat naisia rikoksiin. Nämä liittyvät naisten kokemuksiin pahoinpitelyihin ja mielenterveysongelmiin, heidän osallistumiseensa työmarkkinoille sekä heidän päihteidenkäyttöön. Toisin sanoen heidän uhriasemansa ja uhriutuminen sinänsä voivat johtaa psykologisiin jälkiseurauksiin, mitkä muodostavat riskin rikoskäyttäytymiselle. (Gelsthorpe & Wright 2015, 41.) Erottamisen, liminaalin ja takaisinliittämisen rajapinnat ovat ajoittain häilyviä. Näin ollen liminaalia on havaittavissa jo

---

17 Honko (1964, 12–13) toi esiin yhden epäonnistumisen muodon: ympärileikkauksen komplikaatioihin kuolleet. Douglas on todennut, että ellei takaisinliittämistä suoriteta, jää yksilö normaalin sosiaalisen järjestelmän ulkopuolelle marginaaliseen tilaan (Douglas 2005, 160–161).

erottamisessa. Samoin liminaali saattaa ulottua ja vaikuttaa takaisinliittämiseen.

Oma tutkimusaineistoni poikkeaa monelta osin niistä heimoyhteisöistä, joita van Gennep tutki. Tavoitteenani on tiedostaa siirtymäriittien tausta ja perusteet (myös Horvath, Thomassen ja Wydra 2015), mutta pyrkiä löytämään sellainen nykyaikaan soveltuva käytätapa, jonka avulla voin tarjota uutta näkökulmaa 2010-luvun siirtymäriitteihin. (myös Cook-Sather 2006.) Siirtymärituaalit eivät ole alkuperäisessä, van Gennepin esittämässä tarkoituksessa olleet vapaaehtoisia. Pikemminkin päinvastoin, sillä kyse on sellaisista kulttuurisista siirtymistä, joita ohjaavat erilaiset kulttuuriset velvoitteet. (Honko 1964, 8.) Näen kuitenkin siirtymäriittien modernisoimisen uuteen käyttötapaan tarjoavan myös mahdollisuuden individualisempaan ja vapaaehtoisempaan lähestymistapaan. Olen paikantanut Van Gennepin teorian pohjalta neljä ulottuvuutta (Taulukko 2), jotka läpäisevät siirtymäriittiprosessin vaiheet: narratiivisen, ajallisen, institutionaalisen ja tilallisen.

TAULUKKO 2. Siirtymäriittien ulottuvuudet tutkimuksessa

ULOTTUVUUS	MERKITYS
Narratiivinen	Kerrotut kokemukset, oma kertomus siirtymäriittien vaiheista
Ajallinen (Thomassen 2015)	Ajallinen ulottuvuus lyhyestä kestävään
Institutionaalinen	Yhteiskunnan toiminnan erottavat mekanismit
Tilallinen	Esimerkiksi vankila konkretisoituu tilalliseksi liminaaliksi

Narratiivinen ulottuvuus kuvaa aineiston luku- ja tulkintapaa, mutta se on samalla siirtymäriittien ulottuvuus. Narratiivisella ulottuvuudella käsitän haastateltavien kertomuksen elämästään ja se muodostaa siten tutkimusanalyysini perustan. Narratiivinen siirtymäriittien ulottuvuus on olennaista tässä tutkimuksessa sen vuoksi, että se mahdollistaa pääsyn muiden ulottuvuuksien tutkimiseen. Ymmärrän rikostaustaisten naisten kertomukset heidän elettyjen kokemustensa kuvauksina. Narratiivisesti rikostaustaisen naisen kokemukset jakaantuivat erottamiseen, liminaliin ja takaisinliittymiseen. Yhteiskunnasta erottaminen koostui kerrotusta entisestä elämästä, johon liittyivät rikokset ja usein myös päihheet ja väkivalta. Selkeäksi välitulaksi näyttää muodostuvan vankila, vankeusrangaistuksen suorittaminen ja jonkinlainen mahdollisuus muutokseen. Liminaalin jälkeen seurasi toisenlainen elämä osana normaalia. Tällainen tarinankaari oli yleinen huolimatta siitä, oliko liminaalin jälkeen todella alkanut toisenlainen elämä.

Ajallinen ulottuvuus tarkoittaa prosessin vaiheiden koettua kestoä. Thomassen (2015) on jakanut liminaalin lyhytkestoiseen, keskipitkään sekä pitkäkes-

toiseen liminaaliin. Ajallisesti liminaali voidaan jäsentää lyhyeen (hetki), keskipitkään (periodi) ja pitkään (aikakausi), millä tarkoitetaan vuosikymmeniä, sukupolvia ja jopa vuosisatoja. Käsittelen näitä tarkemmin luvussa 3.2.2.

Laajennan aikaulottuvuuden käsittämään myös erottamisen ja takaisinliittämisen. Siirtymäriittien prosessimaisuus mahdollistaa runsaat vaihtelut eri vaiheiden kestossa. Ajallinen ulottuvuus tarkoittaa tämän tutkimuksen kontekstissa esimerkiksi liminaalille asetettuja ulkoisia määrittelyjä ja asetettuja määrääaikoja, kuten vankeusrangaistuksen pituutta. Ajallinen ulottuvuus sisältää kuitenkin myös naisten oman kertomuksen tietystä elämäntilanteesta ja sen kestosta. Näitä ovat muun muassa kertomukset väkivaltaisessa parisuhteessa elämisestä tai kertomukset päihteidenkäytön aloittamisesta sen lopettamiseen. Vankeustuomion liminaalisuuteen puolestaan vaikuttaa useita ajallisia määreitä, jotka liittyvät tuomion tai sen jälkeisen valvonnan pituuteen.

Institutionaalinen ulottuvuus käsittää erilaiset yhteiskunnan tasolla tapahtuvat toimenpiteet ja noudatetut käytännöt, jotka lisäävät omalta osaltaan siirtymäriittien osa-alueiden kestoa sekä saattavat jopa hidastaa prosessin etenemistä. Institutionaalinen ulottuvuus paikantuu erilaisiin institutionaalisten toimijoiden siirtymäriittejä edesauttaviin tai vaiheesta toiseen siirtymistä hankaloittaviin toimintoihin. Institutionaalista liminaalia tarkastellaan tutkimuksissa muun muassa Husson (2003) ja Harjusen (2007) tutkimuksissa. Harjunen toteaa lihavuuden olevan sosiaalisesti rakennettu symbolinen ja konkreettinen välitila, jolloin lihavuus näyttäytyy poikkeamana normaalista. Käsitteen paradoksaalisuus piilee siinä, että lihavuus on rakennettu ajalliseksi ja käsitteelliseksi välitilaksi, mistä huolimatta tunne välitilassa olemisesta voi olla pysyvä. (Harjunen 2007, 220–222.) Husso (2003) puolestaan määrittelee väkivaltaisen parisuhteen välitilaksi, josta irrottautuminen ja siirtyminen uuteen elämäntilanteeseen on mahdollistunut eron kautta. Institutionaaliseksi liminaaliksi tuo välitila muodostuu, kun pahoinpideltyjä naisia vastuutetaan väkivallan lopettamisesta. Samoin käsitys ideaalista tasa-arvoisesta parisuhteesta toimii väkivallan lamauttamille naisille velvoitteena, mikä tukee parisuhteessa pysymistä, saa naiset tuntemaan epäonnistumista ja estää heitä myöntämästä heikkouttaan. (Husso 2003, 180–212.)

Ymmärrän *tilallisen ulottuvuuden* tutkimukseni kontekstissa ilmenevän esimerkiksi liminaalisuuden kohdalla vankeusrangaistuksen suorittamisena vankilassa, jolloin yksilö on sijoitettu erilleen muusta yhteiskunnasta. Vankeusrangaistuksen suorittaminen voi tapahtua joko suljetussa vankilassa tai avovankilassa, valvotussa koevapaudessa vangin omassa kodissa, pantarangaistuksena tai yhdyskuntapalveluna. Suljetuissa vankiloissa vangeilla ei ole mahdollisuutta kulkea vankilan ulkopuolella ilman saattajaa muutoin kuin poistumislupien aikana. Avovankilassa vangilla on mahdollisuus opiskella ja työskennellä vankilan

ulkopuolella. Yhdyskuntapalvelua suorittava henkilö asuu ja elää kuten ennen vankeusrangaistustaankin. Hän suorittaa omalla vapaa-ajallaan yhdyskuntapalvelua hänelle osoitetussa palvelupaikassa enintään kahdeksan tuntia viikossa.

Seuraavassa käsittelen tarkemmin siirtymäriittiteorian eri vaiheita oman tutkimuskohteeni kannalta. Pyrin samalla tarkastelemaan siirtymäriittien soveltuvuutta osana muuta rikostaustaisten naisten elämäntilannetta avaavaa ja sen tulkintaa auttavaa yhteiskuntatieteellistä teoriataustaa.

3.2.1. YHTEISÖSTÄ EROTTAMINEN

Olen päätenyt käyttämään erottaminen-termiä siirtymäriittien ensimmäisessä vaiheessa, vaikka se toisinaan on suomennettu irtaantumiseksi ja irtautumiseksi (Honko 1964) tai irtaumariitiksi (Saarikoski 1994), jolloin irtaantuminen sisältää käsitteenä vapaaehtoisuuden. Erottaminen soveltuu terminä luontevammin kuvaamaan rikostaustaisten naisten elämäntilannetta silloin, kun kyseessä saattaa olla rikos- ja päihdesidonnainen elämäntapa. Erottaminen merkitsee yksilön erottamista entisestä sosiaalisesta asemastaan. Sosiaaliseen asemaan liittyy arvo- ja normijärjestelmä, yksilön ajattelutapoja, tunteita, toimintamalleja ja -tekniikoita. Näistä yksilö joutuu luopumaan erottamisvaiheessa. Erottaminen voi olla lyhytaikainen toiminto tai se voi olla pitkä ja vastentahtoinen prosessi. Yhteisöstä erottaminen käynnistyy yksilön sosiaalisessa asemassa tapahtuvasta muutoksesta. Van Gennepin kuvaamien perinteisten siirtymäriittien käynnistymistä tukevat kulttuuriset käytänteet sekä yhteisön odotukset, kuten syntymä, lapsuus, puberteetti, kihlaus, naimisiinmeno, raskaus, isyys, initiaatio uskonnollisiin ryhmiin sekä hautajaiset. (Van Gennep 1907.)

Erottamiseen on mahdollista päätyä kolmella muullakin tavalla. *Kokemuksellinen* erottamisen tapa on kyseessä, kun yksilö omalla toiminnallaan joutuu erotetuksi hänen rikottuaan normatiivisena pidettyjä käytäntöjä. *Ajallisena* erottamisen tapana on ylisukupolvinen yhteiskunnan ulkopuolisuus, minkä vuoksi yksilöllä ei ole kompetenssia ja mahdollisuuksia omaksua yhteiskuntaan takaisinliittämisessä tarvittavia tietoja ja taitoja. *Institutionaalisen* erottamisen tapauksessa kyseessä on yhteiskunnan tasolta toimivat erottavat mekanismit, mikä näkyy eriarvoisuuden ja tuloerojen lisääntymisenä, jolloin ennestään köyhien köyhyys on syventynyt (mm. Hänninen & Karjalainen 2007, 160, 175).

Käsitän naisten alkoholin- ja päihteidenkäyttöön suhtautumisen olevan sekä kokemuksellista että institutionaalista erottamista. Ymmärrän kokemuksellisen erottamisen rakentuvan naisten itsensä kautta ja käsittävän eritasoisia toimijoita. Vaikka asenteet naisten päihteidenkäyttöä kohtaan ovat monipuolistuneet (Simonen, Törrönen & Tigerstedt 2012), on suhtautuminen naisten päihteidenkäyttöön yleensä, sekä haitta- ja riippuvuuskäyttöön erityisesti negatiivisempaa ja varauksellisempaa kuin suhtautuminen miesten päihteidenkäyttöön. Naisille

päihderiippuvuus on siten edelleen leimaavampaa. Rikos- ja päihdetaustainen nainen määrittellään voimakkaammin marginaaliin suuremman kulttuurisen poikkeavuutensa vuoksi kuin samassa tilanteessa oleva mies. (Heidensohn 1986,98; Pösö 1986; Skidmore 1990; Holmila 1992; Granfelt 2004b.) Päihteitä haitallisesti käyttäviin naisiin liitetään negatiivisia määreitä ja heidät kategorisoidaan herkemmin poikkeaviksi (Väyrynen 2007, 39–41).

Ne, joilla on eniten haasteita ja, joiden erottaminen yhteisöstä on ollut pitempiäaikaisinta, kärsivät myös kovemmat vankeusrangaistukset. Heillä ei ole haasteidensa moniulotteisuuden vuoksi mahdollisuuksia hyötyä vankeusrangaistuksen kuntouttavista toimenpiteistä. Päästäkseen avovankilaan, koepauteen tai valvontarangaistukseen tulee olla sitoutunut päihdeettömyyteen. Kuntoutukseen ei kuitenkaan osana rangaistusjärjestelmää ole mahdollisuuksia panostaa siinä määrin kuin sille olisi tarvetta. Vankilassa tapahtuvaan kuntouttavaan toimintaan tai vankilan ulkopuoliseen rangaistusajaksiin kuntoutukseen pääseminen vaatii hyvää onnea ja oikea-aikaisuutta. Hyvällä onnella tarkoitan sitä, ettei ole itsestäänselvyys, että vankilassa on päihdehoitaja, joka tukee, kannustaa ja motivoi. Itsestäänselvyys ei myöskään ole se, että kuntoutusta ylipäätään järjestetään. Tällä viitataan erityisesti vankiloiden ajoittain niukkoihin henkilökuntaresursseihin. Oikea-aikaisuudella puolestaan tarkoitan kuntoutustarpeen, kuntoutujan motivaation, kuntoutusmuodon ja määrärahojen samanaikaisuutta.

3.2.2. YHTEISÖN ULKOPUOLELLA ELÄMINEN

Liminaali on van Gennepin (1909/1960) siirtymäriittien osa-alueista sekä kiistellyin, tunnetuin että sovelletuin. Sille ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää, vaan niitä on useampia. Liminaalilla van Gennep tarkoitti eräänlaista marginaalitilaa, josta poisääsy tapahtuu takaisinliittämisen kautta. Viktor Turner (1969/2007) kehitti van Gennepin liminaalisuus-käsitettä edelleen omissa tutkimuksissaan. Turner käsittää sen siirtymävaiheeksi, jonka läpikäyminen on edellytys uuden aseman saavuttamiselle ja takaisinliittämiseksi. Hänelle liminaalissa olevat ovat liminaalisia, muun yhteisön ulkopuolelle suljettuja olentoja. Liminaalissa ollaan ulkopuolisessa tilassa, välitilassa, ”ei-kenenkään maalla”, eivätkä siellä päde aiemmin omaksutut normit. Liminaalissa elävä on jäänyt tavanomaista elämää jäsentävien sosiaalisten normiluokitusten väliin. Liminaalissa oleva ei ole enää osa aiempaa yhteisöä, mutta hän ei myöskään vielä kuulu uuteen yhteisöön.¹⁸ (Turner 2007, 106–107.) Siirtymäriiteissä liminaalia seuraa

---

18 Turnerin mukaan liminaalissa on mahdollisuus eräänlaisen yhteiselämän, *communitas*, syntymiselle. *Communitas* on liminaalissa elävien sosiaalinen suhde. Raja *communitasin* tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

liittäminen takaisin yhteiskuntaan, mikäli yksilö on liminaalitulassa ollessaan omaksunut itselleen uuden aseman ja toimintamallit, eikä häntä enää leimata ulkopuoliseksi.

Liminaalisuuden käyttö voidaan jakaa antropologiseen tapaan ja yhteiskuntatieteelliseen tapaan, mikä tässä yhteydessä tarkoittaa laajasti myös kasvatustieteissä ja lääketieteessä tehtyä liminaalitutkimusta. Tanskalaisen antropologi ja sosiologi Björn Thomassenin (2015) mukaan liminaalin antropologinen käyttö rajaa sen ajallisesti ja tilallisesti selkeästi erottuvaksi jaksoksi. Tuolloin on mahdollista osoittaa tie erottamisesta liminaaliin ja takaisin yhteisöön. Kullekin yksilölle liminaali ja siitä poispääseminen on kuitenkin aina yksilöllinen kokemus. (Thomassen 2015, 52, myös Beech 2011, 288.) Liminaalin jakaminen antropologiseen ja yhteiskuntatieteelliseen tapoihin käyttää sitä huomioi käsitteen antropologiset juuret, mistä huolimatta käsitettä voidaan soveltaa käsittämään myös muunlaisten olosuhteiden, tilanteiden ja lähtökohtien tutkimista. (myös Cook-Sather 2006, 121–123.)

Lyhykestoinen liminaali tai hetkellinen liminaali on aiemmassa tutkimuksessa liitetty moniin asioihin. Se voi kohdata omaista läheisen kuolinhetkellä (Thomassen 2015), puolisoita avioerotilanteessa (Thomassen 2015), äitiä synnytyksessä (Sarilo 1997), imettäjä imetysaikana (Mahon-Daly & Andrews 2002), esikoistaan odottavaa korkeasti koulutettua ammattilaista (Ladge, Clair & Greenberg 2012) tai vanhempia heidän saadessaan ensitietoa lapsen vammaisuudesta tämän synnyttyä (Hänninen 2004). Keskipitkä liminaali voi kohdata nuoria puberteetissa (van Gennep 1960 & Turner 1969/2007), ylipainoisia normien ja yhteisöjen välissä (Harjunen 2007), parisuhdeväkivallan uhreja, joilla on mahdollisuus siirtyä parisuhde-eron jälkeen väkivallattomaan elämäntilanteeseen (Husso 2003), kipupotilaita kroonistuneen kivun kanssa (Honkasalo 1998; Jackson 2005) tai ikääntyviä työttömiä työmarkkinoiden ulkopuolella (Kokko 2013).

Pitkäkestoinen liminaali tai pysyvä kokemukskategoria on puolestaan tutkimuksissa liitetty syrjäytymiseen (Thomassen 2015; myös Helne 2004), krooniseen sairauteen tai vakavasta sairaudesta toipumiseen (Little ym. 1998), elinkautisvankeuteen (Jewkes 2013, 367), vammaisiin ihmisiin, joilla ei ole tasavertaisia mahdollisuuksia muun väestön kanssa (Hammell 2006; Willett & Deegan 2001) tai murrosikäiseen maahanmuuttajanuoreen, joka on monien määritelmien, statusten, normien ja odotusten välitulassa (Alitolppa-Niitamo 2002). Liminaalisuus voi kuvata myös tilannetta, jossa henkilö jää elämään jäsentävien sosiaalisten normiluokitusten väliin. Mikäli tämä tila pitkittyy, voi seurauksena olla muun muassa marginalisoitumista. (mm. Harjunen 2007, 208).

Liminaalin pysyvyydestä puhuminen on ristiriitaista suhteessa siihen, että liminaalin ominaisuuksiin kuuluu pysyvien rakenteiden puuttuminen, prosessi-luonne sekä aikaan ja paikkaan sitomattomuus. Kuinka liminaali voi olla pysyvä ja kuitenkin välitila yhtä aikaa? (Thomassen 2015, 48–54.) Vakavasti sairastuneella voi välittömästi sairastumisen jälkeen muodostua akuutti liminaali, joka pitkityessään saattaa muodostua kestäväksi liminaaliksi, mitä voidaan pitää pysyvänä kokemuskategoriana. Liminaalissa usko tulevaisuuteen horjuu jatkuvasti, koska se rakentuu epävarmuuden varaan. Liminaali voi tuolloin olla pysyvä, koko loppuelämän ajan olemassa oleva tila ja silti muuttuva ja prosessinomainen. (Little, Jordens, Paul, Montgomery & Philipson 1998.) Pitkäkestoisen liminaalin suhde takaisinliittymiseen vaikuttaa melko epäselvältä ja rajatulta. Liminaali-käsitettä käytetään tutkimuksessa osoittamaan yhteiskunnan syrjiviä rakenteita ja käytäntöjä. Liminaalitutkimus pyrkii nostamaan esiin ne ryhmät, jotka ovat jääneet syrjivien käytäntöjen keskelle.

Liminaalin tilalliseksi ulottuvuuksiksi on tutkimuskirjallisuudessa määritetty tietyt kynnykset (eteiset, käytävät tai muut vastaavat paikat), alueet (rajaseutu, vankila, lentokenttä) sekä maat ja laajemmat alueet. (Thomassen 2015.) Liminaalitulalla käsitän tarkoitettavan niitä paikkoja, joihin liminaali (tai liminoidi¹⁹) paikantuu. Tuolloin etsitään viittauksia erityisin merkityksin latautuneisiin rajoihin paikkojen, olotilojen ja mielentilojen välillä. Laitokset sinänsä voivat toimia joko lisäämällä eksluusiota tai tukemalla inklusiota. (Kaukko 2015, 61.) Liminaalitulana käsitetään tutkimuksissa myös olotila, johon yksilö siirtyy siirtymäriittien aikana. Konkreettina liminaalitulana on käsitetty muun muassa kampaajien taukotila (Shortt 2014), työmarkkinat (Kontinen, Houni, Karsten & Toivanen 2013), vastavalmistuneiden ja kokeneiden opettajien sähköpostikeskustelut (Cook-Sather 2006), saattohoidossa kuolettaja (sairaanhoitaja) (Utriainen 1999), kesäleirit (Footte 2014), alaikäisten turvapaikanhakijoiden ryhmäkoti (Kaukko 2015), hotelli (Pritchard & Morgan 2005), kunnallinen vuokra-asunto (Jackson 1999), vankikuljetukset (Moran, Piacentini & Pallot 2013) sekä vankiloiden tapaamistila (Moran 2013). Näitä tiloja yhdistää liike ja väliaikaisuus. Väliaikaisuutta kuvaa myös se, ettei tutkimusten subjekteja sido kyseiseen tilaan mikään. Paikat ovat joko odotustila seuraavaan paikkaan tai sovittu irtaantuminen tavanomaisesta arjesta.

---

19 Alkuperäisessä tarkoituksessaan liminaali muodostuu pyhän ja profaanin (arkisen) liittymäkohdissa. Tuolloin esimerkiksi pyhiinvaellus asettuu tähän liittymäkohtaan. Lisäksi liminoidina esitetään teatteri, baletti, elokuva, kirjallisuus, runous, musiikki ja kuvataide. Erotuksena ihmisten tuottamiin ja kuluttamiin liminaaleihin, näitä pyhän ja arjen kohtaamisia kutsutaan liminoidiksi. (Turner & Turner 1978, 249, 253.)

Liminoiditilan käsite on matkailututkimuksessa eriytnyt kuvaamaan arjesta poikkeavaa mielentilaa, johon yksilö lomamatkallaan pääsee. ”Etelässä” turistin on mahdollista toteuttaa sellaisia asioita, joita hänellä ei kotioloissa ole moraalinnormien tai maineen menettämisen pelossa mahdollista ajatellaakaan. (Jokinen & Veijola 1990, 151; Selänniemi 1996.)

Kuten liminaalia, myös marginaalia voidaan pitää tilallisena vertauskuva-
na reunalla, sivussa tai syrjässä olemiselle, vaikka se samanaikaisesti sijaitsee
suhteessa normaaliutta tuottavaan keskukseen (Goffman 1963, 10–14; Helne
2004, 33–35; Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 12–15). Marginaali osoit-
taa rajaa sille, mitä pidetään normaalina ja sille, minkä katsotaan kuuluvan yh-
teiskunnalliseen keskukseen (Pohjola 2016, 92). Marginaalisuudella viitataan
koettuun ulkopuolisuuteen. Marginaalissa eläminen saattaa olla yksilön oma
tietoinen valinta, tai se voi olla väliaikaista ja vaihdella elämänalueelta toiselle
siirryttäessä. (Granfelt 1998, 82–83; Järvinen & Jahnukainen 2001, 139,
141–143; Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 12–13.) Myöskään liminaalissa
olevat yksilöt eivät ole vain passiivisia objekteja, jotka odottavat seuraavaan vai-
heeseen siirtymistä. Sen sijaan, että yksilö vain alistuisi järjestelmään sopivaksi,
on hänellä mahdollisuus liminaalin avulla löytää tapoja vastustaa, toimia ja hyö-
tyä siitä. (Kaukko 2015, 65.)

Liminaali kuvataan vaiheeksi, olosuhteeksi tai arjessa muuttuvaksi tilaksi.
Liminaali kuvaa tiettyä, poikkeuksellisesti erottuvaa ajanjaksoa henkilön elä-
mässä. Liminaali voi olla konkreettinen paikka, mutta yhtä hyvin se voi olla
mielentila tai subjektiivinen kokemus. Turner on kuvannut liminaalissa olevia
”kynnyksellä seisoviksi ihmisiksi” (Turner 1969, 107). Liminaalissa olevilla ei
välttämättä ole tarkkaa tietoa siitä, milloin liminaali päättyy ja siirtyminen seu-
raavaan vaiheeseen olisi mahdollista. Liminaalissa olevaa vaivaakin jatkuva epä-
varmuus. (Turner 1969.) Alkuperäisessä tarkoituksessaan liminaali muodostuu
pyhän ja profaanin liittymäkohdissa. Ihmisten tuottamaa ja kuluttamaa limi-
naalia puolestaan kutsutaan liminoidiksi²⁰. (Turner & Turner 1978, 249, 253.)

Myös marginaalin katsotaan aina rajaavan yksilöitä yhteiskunnallisen osal-
lisuuden sisä- tai ulkopuolelle (Pohjola 2016, 92). Juho Saari (2015) toteaa
elintason, elämänlaatuun ja elämäntapaan liittyvien laadullisten erojen ylläpi-
tävän tiettyä sosiaalista etäisyyttä huono-osaisten ja muiden eli väestön enem-
mistön välillä. Huono-osaisten elämäntapa eroaa tavanomaisesta esimerkiksi
taloudellisen niukkuuden, työttömyyden tai puutteellisen elämänhallinnan on-
gelmien vuoksi. Sosiaalinen etäisyys eri väestöryhmien välillä puolestaan lisää
Saaren mukaan sekä solidaarisuusvajetta että empatiakuilua, jotka puolestaan
lisäävät ja ylläpitävät sosiaalista etäisyyttä. Solidaarisuusvajella hän tarkoittaa
haluttomuutta osallistua heikompien ryhmien tulonsiirtojen ja palveluiden ra-
hoitukseen. Empatiakuilu tarkoittaa myötätunnon puuttumista huono-osaisia
kohtaan. Ajatus sisältää myös oletuksen siitä, että huono-osaiset ovat vastuussa
omasta tilanteestaan. (Saari 2015, 17, 95–97.)

---

20 Tiedostan liminoidi-käsitteen merkityksen, mutta tässä tutkimuksessa käytän yksinomaan
liminaali-käsitettä selkeyden sekä käsitteen tunnettavuuden vuoksi.

Liminaalissa olevat ovat ”kynnyksellä” (Turner 1969/2007), ulkopuolella ja crossa olevia. Marginaalissa olevaksi puolestaan käsitetään aina joku toinen, joka on puhujasta sekä hänen oletetusta normistaan poikkeava, erilainen. Ymmärrän marginaalissa olijan kantavan samoja häneen liitettyjä ominaisuuksia kuin liminaalissa olevat. Sosiologi Erving Goffmanin (1963) käyttää negatiivisemmin latautunutta leimatut-termiä, missä kohde on passiivinen ja muiden määriteltävissä oleva. Leimattuja ei pidetä yhtä inhimillisinä kuin normaaleja. Tällä käsityksellä normaaleihin kuuluvat pystyvät oikeuttamaan leimattuihin ryhmiin kohdistamiaan erilaisia syrjinnän muotoja. Samalla leimatun oikeus olemassaoloon häviää, jolloin kellä tahansa normaalin edustajalla on oikeus kyseenalaistaa oikeus olla osana yhteisöä. (Goffman 1963, 15–28.) Vastaavaa kokemusta syrjäytymistutkija Tuula Helne (2004) nimittää kaksoiskokemukseksi tai kaksoiseksluusioksi, missä leimattujen tulee elämän realiteettien lisäksi kestää ulkopuolelta tulevaa tarkkailua ja kielteistä arviointia (Helne 2004, 32–33).

Helne (2004) toteaa yhteiskunnassa käynnissä olevan keskustelun syrjäytymisestä ja yhteiskuntaan kuulumisesta vaikuttavan siihen, miten keskustelun kohteet ymmärtävät itsensä. Helne kutsuu pakkointegraatioksi yksilöiden leimaamista yhden ominaisuuden perusteella tiettyyn ryhmään, ja siten toiseuteen, kuuluvaksi. Ulkoapäin annettuja identiteettejä ei suinkaan aina hyväksytä. (Helne 2004, 33–35.) Samaa on päätelty myös Reijo Sund toteamalla, etteivät ihmiset tunnista omikseen nimityksiä, joita heille virallisen tiedon mukaisten kategorioiden perusteella on annettu (Sund 2006, 38). Anneli Pohjolan (2016) mukaan:

”Marginaalisuuteen kiinnittyvä vahvasti sosiaalityön erityinen vastuu heikompiensuudesta. Senkantaminen merkitsee vastuuta ihmisten lisäksi myös näihin ilmiöihin tartumisesta ja niihin vaikuttamisesta yhteiskunnassa. Tähän laajaan vastuuseen sisältyy sosiaalityön moraalinen tehtävä toimia oikeudenmukaisuuden puolesta. Tehtävä on vaikuttaa erilaisuuden, poikkeavuuksien ja toiseuden syihin, seurauksiin ja niitä ruokkiviin asenneilmastoihin. Kysymys on selkeästi ihmisten erilaisen asemoitumisen lisäksi arvoista, moraalista ja yhteiskuntakuvasta.” (Pohjola 2016, 96.)

Ymmärrän sekä liminaalisuuden että marginaalin olevan kahtalaisia. Ne voivat ensinnä olla dynaamisia luovuuden tiloja sekä negatiivisesti määriteltyjä erottamisen paikkoja. Ne kumpikin määritellään usein negaation kautta vastakohtana normaalille, yhteisöön kuuluvalle ja tavalliselle. Liminaali ja marginaali eivät kumpikaan ole niissä olevalle yksilölle pelkästään negatiivinen asia, jonne joudutaan osaamattomuuden tai kykenemättömyyden seurauksena. Liminaaliin ja marginaaliin päätyminen voi olla myös kannanotto ja oma valinta. Esimerkiksi Sanna Väyrynen (2007) kuvaa väitöskirjassaan nuorten naisten huumeiden-

käytön aloittamista pitkälti vapaaehtoisuuteen perustuvana toimintona. Huumeidenkäytöllä oli mahdollista erottautua ja tehdä ero normaaliin. (Väyrynen 2007.) Myös Elina Virokannas (2004) on havainnut väitöskirjassaan huumeita käyttävien nuorten määrittävän itsensä normaalin ulkopuolelle. Normaali paikantuu nuorten puheissa päihitteettömänä ja ei-haluttavana elämänä. (Virokannas 2004, 27–29, 125–144.)

Marginaaliin ja liminaaliin joutuminen ja ajautuminen ei siten aina ole yksilön syrjäytymiskehityksestä johtuvaa. Astuminen normaalin ulkopuolelle voi olla tietoinen teko, mistä toki saattaa pitemmällä aikavälillä seurata syrjäytymistä esimerkiksi päihderiippuvuuden vuoksi. Osatakseen toimia ja pystyäkseen toimimaan yhteiskunnan ulkopuolella, tulee yksilön myös tuntea yhteiskunnassa toimimisen käytännöt. Varsinkin nuoruusikään kuuluvassa tietoisessa vastakkainasettelussa ja ulkopuolelle siirtymisessä, on usein samanaikaisesti olemassa tietoa siitä, kuinka normaalin piiriin kuuluvaa voidaan järkyttää. Kuinka ylipäätään voisi tehdä kapinallisesti toisin, ellei tiedä ensin, kuinka tehdään oikein? Perustelen tätä näkökulmaani ruotsalaisten kulttuuritutkijoiden Billy Ehnin ja Orvar Löfgrenin (1982) hakaneulan semiotiikka –käsitteellä. Ehn ja Löfgren viittaavat käsitteellään porvarillista maailmankuvaa ravistelleiden punkkareiden kulttuuriseen vastarintaan. Punkkarit haluttiin esittää syrjäytyneenä työväenluokkaisena nuorisojoukkona. Mutta kuinka tuo nuorisoujoukko onnistui käytöksellään ja pukeutumisellaan järkyttämään niin tehokkaasti? Ehnin ja Löfgrenin mukaan kyetäkseen provosoimaan toista, pitää ensin tietää tämän herkät kohdat: mihin hyökkäys kannattaa kohdistaa, mitä avainsymboleja tulisi käyttää tai mitä arvoja tulisi pilkkata. Ja tämä vaatii valtakulttuurin käytänteiden osaamista ja tuntemista. Pitkälti punkkareiden tavassa toimia oli siis kyse tarkoituksenmukaisesta vastakkainasettelusta yhteiskunnan sääntöjen ja normien kanssa. (Ehn & Löfgren 1982, 41–43.) Tällaista tietoista vastakkainasettelua olen havaitsevinani myös edellä mainituista Virokannaksen (mt.) ja Väyrysen (mt.) tutkimuksiin osallistuneiden nuorten tavoista rakentaa suhdettaan normaaliin.

3.2.3. YHTEISKUNTAAN TAKAISINLIITTYMINEN JA -LIITTÄMINEN SEKÄ DESISTANSSI

Siirtymäriittien viimeisenä vaiheena on paluu yhteiskuntaan, jolloin yksilö liminaalista päästyään takaisinliittymisen ja -liittämisen kautta lunastaa paikkansa yhteiskunnassa. Siirtyminen liminaalista takaisinliittämiseen edellyttää yksilöltä kykyä omaksua sellaiset toimintatavat, joita häneltä uudessa yhteiskunnallisessa roolissa ja asemassa vaaditaan. Takaisinliittymisen onnistuu, kun yksilö on omaksunut yhteiskunnassa vallitsevat vakiintuneet normit ja eettiset

säännöt. (Turner 2007, 107.) Puhumalla takaisinliittämisestä viitataan samalla prosessiin, jossa liittymisen kohteena oleva yhteisö on aktiivisessa roolissa. Takaisinliittyminen-termillä puolestaan viitataan yksilön omaan, liittymistä edistävään toimintaan. Kun tutkimuksen kohteena ovat vankilasta vapautuvat ja vapautuneet, tarvitaan prosessin loppuunsaattamisessa kumpaakin osapuolta: yhteisön tukea ja yksilön omaa aktiivisuutta.

Mary Douglas (2005) pohtii vankilasta päässeiden heikkoja mahdollisuuksia tulla takaisinliitetyksi yhteisöön seuraavasti:

“Omissa yhteisöissämme vankilasta päässeiden sopeutumista tukevat sosiaalityöntekijät raportoivat alinomaa vaikeuksista, joita he kohtaavat yrittäessään saada vapautuneille vakinaista työtä – vaikeudet kumpuavat yhteiskunnan asenteista. Jos joku on viettänyt aikaa ”kiven sisällä”, joutuu hän lopullisesti normaalin sosiaalisen järjestelmän ”ulkopuolelle”. Samaan tapaan kuin muut epäluotettaviksi, oppimattomiksi ja sosiaaliselta asenteeltaan vääränlaisiksi luokitellut, vankilasta vapautuneet pysyvät marginaalitulissa, jollei heille määritellä uutta asemaa liittymisriitillä.” (Douglas 2005, 160.)

Takaisinliittymistä ja -liittämistä estävät yhteiskunnan asenteet, jotka näkevät vapautuvan marginalisoiduksi, leimatuksi ja sopeutumattomaksi. Douglassin mukaan olennaista tässä on siirtymäriitti uuden aseman määrittämiseksi. Käytän van Gennepin takaisinliittyminen -käsitteen ymmärtämiseksi ja laajentamiseksi kriminologian desistanssi-käsitettä (mm. Maruna 2001; Leverenz 2006; 2014; Goodwin 2016a; 2016b). Näiden käsitteiden avulla kuvaan ja tuon esille rikostaustaisten naisten mahdollisuuksia irtaantua rikos- ja päihdemyönteisestä elämäntavasta ja tulla liitetyksi takaisin yhteiskuntaan. Perustelen niiden limitteistä soveltamista kolmella seikalla. Ensinnä kumpikin käsite pitää sisällään oletuksen prosessista, jossa yksilö pyrkii pääsemään sisälle yhteiskuntaan ulkopuolella olevasta tilasta, jonne he ovat joutuneet. Toiseksi kumpikin käsite sisältää oletuksen siitä, että liittäminen edellyttää yksilön muuttumista yhteiskunnassa hyväksytyksi. Ja kolmanneksi kumpaankin käsitteeseen sisältyy ajatus siitä, että muutos vie aikaa.

Desistanssilla (desistance) tarkoitetaan rikollisuudesta irtaantumista. Kriminologiassa sen käsitetään tarkoittavan sekä rikollisuudesta irtaantumisprosessia että sitä tilaa, jossa rikosten tekeminen loppuu. Desistanssilla voidaan myös tarkoittaa rikosuran päättymisen prosessia (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielson 2018, 203–204). Vaikka olen valinnut tutkimukseeni desistanssi-käsitteen, haluan sanoutua irti kriminologisesta rikosuratutkimuksesta, ja päinvastoin hahmottaa naisten kertomuksesta yksilöllisiä elämänkulkuja. Koska desistanssi on kriminologiasta tuleva käsite, on sen näkökulma rikoskeskeinen. Näen kuitenkin, että desistanssiin kuuluu muitakin ulottuvuuksia, muun mu-

assa päihderiippuvuudesta irtipyrkimisen ja identiteetin muuttumisen. Proses-
sina desistanssi ei useinkaan etene lineaarisesti, vaan siihen sisältyy lipsahduksia,
retkahduksia ja epävarmuutta. Brittiläinen kriminologi Shadd Maruna toteaa
desistanssissa olevan kyse ennen kaikkea siitä, kuinka entisille vangeille annea-
taan mahdollisuus tehdä hyvää heidän joutuessaan samanaikaisesti kohtaamaan
laajaa sosiaalista stigmaa, rajoittuneita mahdollisuuksia työntekoon sekä sosiaa-
lista eksluusiota (Maruna 2001, 27).

Kuten muillakin kriminologian osa-alueilla on myös desistanssin tutkimi-
nen naisten näkökulmasta ollut vähäistä, tai sitä on pääasiassa tutkittu pelkäs-
tään miesvankeja koskevalla aineistolla, tai seka-aineistolla, jossa pääosa on ollut
miehiä, eikä sukupuoleen ole analyysissa kiinnitetty huomiota. (Maruna 2001,
Goodwin 2016a, 68.) Ensimmäinen naisten desistanssia käsittelevä tutkimus
oli Mary Eatonin ”Women After Prison” vuodelta 1993. Goodwin (2016a)
esittää naisten desistanssin tutkimisen olevan erityisen tärkeää, sillä naisten de-
sistanssi eroaa oleellisesti miesten tavasta irrottautua rikoksista. Goodwin pe-
rustelee tätä erilaisuutta Giordanon ja kumppaneiden sekä Leverenzin (2014)
tutkimuksilla. Giordanon, Cernkovichin ja Rudolphin (2002) mukaan naisille
merkittävä motivoijana muutokseen toimivat lapset. Naiset ovat myös päämää-
räärienteituneempia, sillä irrottautumispäätöksen tehtyään he omaksuvat mie-
hiä helpommin uuden suunnan kohti yhteiskunnassa hyväksytyä toimintata-
paa. Tämä myös mahdollistaa heille mukautumisen vaadittavaan elämäntavan
muutokseen. (Giordano ym. 2002, 1052–1054.)

Desistanssi voidaan ymmärtää myös vaiheittaisena prosessina. Primääri-
desistanssissa on kyse rikoksettoman uran alkuvaiheesta, jolloin rikolliset teot
ikään kuin jäävät pois. Sekundaaridesistanssista voidaan puhua siinä vaiheessa,
kun yksilö on omaksunut ei-rikollisen identiteetin, eikä hän pidä itseään enää
lainkaan rikollisena. (Maruna & Farrall 2004, Nugent & Schinkel 2016 mu-
kaan.) Tertiäridesistanssi seuraa kahta edeltävää desistanssin vaihetta pitem-
män ajan jälkeen. Tässä viimeisessä vaiheessa huomio kiinnittyy kanssaihmiisiin
ja siihen, miten he näkevät entisen rikollisen muutoksen ja tämän sitoutumisen
yhteiskuntaan. (McNeill 2016, Nugent & Schinkel 2016 mukaan.)

Kieran McCartan (2017) yhdistää desistanssiin kuuluvaksi sosiaalisen pää-
oman ja yhteiskuntaan palaamisen pääoman (recovery capital). Paluupääoma
toimii kolmella tasolla: yksilötaso, perheen ja sosiaalisen verkoston taso sekä yh-
teiskunnallinen taso. Yksilötasolla vaikuttavat McCartanin mukaan fyysinen ja
humaanitaso. Fyysiseen tasoon kuuluvat fyysinen terveys, taloudellinen tilanne:
velka ja maksettavat korvaukset (myös Olesen 2016), turvallisuus, asunto, vaat-
teet, ruoka ja mahdollisuus liikkumiseen. Humaanisiin tasoon kuuluvat yksilön
arvot, tiedot, taidot, ongelmien ratkaisukeinot, itsekunnioitus, itsetuntemus ja
elämän tarkoitus. (McCartan 2017; myös Best 2016.)

Ymmärrän desistanssin ja yhteisöön takaisinliittämisen sisältävän paljon samoja elementtejä. Molemmissa on kyse paluusta normaaliin ja yrityksistä täyttää konventionaalisia rooleja. Eläminen rikosmyönteisissä verkostoissa ja voimakas päihderiippuvuus erottavat naisia normaalin piiristä. Mahdollinen konventionaalisten roolien saavuttaminen vaatii yhteisöltä ja sosiaalisilta verkostoilla kykyä kanssakulkijuuteen ja tukea antavaan vuorovaikutukseen. Kanssakulkijoina voivat kulkea rikostaustaisten naisten lapset, perhe ja puoliso. Lisäksi vertaistuki on usean naisen kohdalla takaisinliittämistä helpottava. Toisaalta kaikki eivät halua omaksua konventionaalisia rooleja. Silloin hakaneulan semiotiikka voi auttaa naisia löytämään oman paikkansa. Mielekkääseen takaisinliittämiseen auttavat kuntouttavat ja eheyttävät kokemukset. Haluan takaisinliittymisen ja -liittämisen sekä desistanssin avulla nostaa esiin naisten kertomasta monivaihteisia elämänvaiheita ja valintoja.

4 METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa aukikirjoitan ja esilletarjoilen ne seikat, jotka ovat vaikuttaneet tutkimukseni taustalla. Samoin mahdollisimman avoimesti osoitan ne tavat, joilla aineistoa olen käsitellyt. Aineiston hankinnan tunteet ja tilanteet esitän siinä määrin kuin niitä on mahdollista mieleeni palauttaa ja tutkijan etiikkaa rikkomatta kertoa.

4.1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksessani kysyn, 1. *Miten rikostaustaiset, ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavat tai sen aiemmin suorittaneet naiset kertovat ja kuvaavat elämänselkuaan?* 2. *Miten naisten kertomuksissa tulevat esiin siirtymäriittiteorian eri vaiheet: erottaminen, liminaali ja takaisinliittäminen?* Mielenkiintoni kohdistuu niihin olosuhteisiin ja seikkoihin, jotka ovat vaikuttaneet rikosten syntyyn. Samoin olen kiinnostunut rikostaustaisten naisten mahdollisuuksista rikollisuudesta ja rikosmyönteisistä verkostoista irtaantumiseen. Näin ollen eivät itse rikokset ole tutkimukseni keskiössä. Olen kiinnostunut naisten kertomista kuvauksista sellaisista tapahtumista, jotka johtaneet rikoksiin. Lisäksi olen kiinnostunut keinoista niistä eroon pääsemiseksi. Rikollista tekoa merkityksellisempiä ovatkin ne vahingoittavien suhteiden kertomukset, jotka naisten kertomasta ovat nousseet merkityksellisiksi.

Käytän feminististä ja kriittistä kriminologiaa viitekehyksenäni ja siirtymäriittiteoriasta tulevia erottamisen, liminaalin ja takaisinliittämisen käsitteitä tutkimukseni analyttisinä työkaluina jäsentämään aikaa ja tapahtumia ennen ja jälkeen. Siirtymäriittiteorian avulla tarkastelen rikostaustaisten naisten haastattelupuheessaan esille tuomaa kiinnittymistä rikoksiin ja päihteidenkäyttöön sekä prosessia, jossa he kuvaavat niistä irtaantumista. Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön ja kriminologian rajapinnoille.

Tutkimukseni avulla haluan tuottaa uutta tietoa sosiaali- ja rikosseuraamusalan ammattilaisille. Sosiaalityön tutkimukseen paikantuen tarkastelen rikostaustaisten naisten kertomaa palvelurakenteiden ja yhteiskunnan tarjoaman tuen näkökulmasta. Tutkin rikostaustaisten naisten kertomaa lisäksi tuen tarpeiden ja viranomaiskohtaamisten näkökulmasta. Pyrkimyksenäni on tuoda rikostaustaisten naisten kertoma todellisuus osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua, lisätä tietoa ja haastaa ja kyseenalaistaa yleisiä oletuksia ja käsityksiä heistä. Tarkastelen naisten kertomaa sekä yhteiskunnallisena kysymyksenä että yksilöllisenä kokemuksena, jossa eletty elämä, kerrotut kokemukset ja koetut tuntemukset määrittävät yksilön nykyisiä ja tulevia mahdollisuuksia ja valintoja. Tutkimuksellani on siten sekä tieteellistä merkitystä että yhteiskunnallinen ja emansipatorinen motiivi.

4.2. TUTKIMUKSEN NAISET

Tutkimusaineisto muodostuu Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaiden haastatteiluista. Haastateltavana on naisia, jotka ovat olleet tuomittuja joko vankilassa suoritettavaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen tai vapaudessa suoritettavaan yhdyskuntapalveluun, tai syyllistyneet johonkin tilastollisesti yleisimpiin rikoksiin (omaisuus-, väkivalta- ja huumausainerikokset).

Rikosseuraamusvirasto myönsi minulle tutkimuslupan vuosina 2009 ja 2010 vankiloissa²¹ rikosseuraamustaan suorittaneiden haastattelemista varten. Olen haastatellut 18 naista, joista kahta kahdesti. Haastatteleman naiset olivat iältään 23–55 -vuotiaita ja heidän tuomioidensa pituus vaihteli neljästä kuukaudesta noin kymmeneen vuoteen. Aineistoni on hyvin heterogeeninen. Aineiston naisia yhdistävinä tekijöinä oli sukupuoli ja se, että heidät oli tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Vankilan tuomitut naiset jakavat samoja kokemuksia, mutta eivät yhteistä kokemusta. Eikä tässä tutkimuksessa siksiäkään pyritä tavoittelemaan yhtenäistä totuutta. (myös Lempert 2016, 33.)

Haastateltavista 11:llä oli lapsia. Yhteensä lapsia oli 27 ja heistä alaikäisiä oli 21. Haastateltavista kahta lukuun ottamatta peruskoulu oli suoritettu, lukion oli suorittanut kolme, ja kuudella oli ammattitutkinto. Olen koonnut taulukoon (Taulukko 3) joitain perustietoja haastatelluista naisista. Tunnistettavuuden välttämiseksi ei nimeä, rikoslajia tai käytettyä päihdettä ole yhdistetty naisten tutkimusnimiin. Osa haastatelluista on esittänyt toivomuksenaan

---

21 Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden haastatteluihin ei tutkimuslupaa tarvittu, kun ei ollut kyse asiakirja- ja rekisteritiedoista. Päätös perustuu Kriminaalihuoltolaitoksen tutkimuslupia koskevaan linjaukseen (2.7.2004).

esiintyä tietyllä nimellä. Suurimmalle osalle olen keksinyt nimen itse. Yleensä valitsin Väestörekisterikeskuksen internetsivuilta kunkin henkilön syntymävuotena yleisimmin esiintyneistä nimistä sopivimman. Kaikkien tutkimuksessani nimeltä mainittujen henkilöiden oikeat nimet on muutettu joksikin toiseksi. Ihmiset siis esiintyvät tutkimuksessani toisilla nimillä ja paikkakunnat tai paikat joko kirjaimina (X, Y) tai niiden toimintaa kuvaavina ilmauksina (Vankila, Päihdeasuntola). Olen kuitenkin välttänyt naisten yksityiskohtaisempaa ja tarkempaa kuvausta, sillä tutkimuskohteenani eivät ole rikostaustaiset naiset yksityisinä henkilöinä, vaan heidän kertomansa.

TAULUKKO 3. Haastateltavan nimi, ikä, lapset ja parisuhde

NIMI	IKÄ HAASTATELUHETKELLÄ	LAPSIA	PARISUHTEESSA
Anneli	51–60	On	Ei
Desire'	21–30	On	On
Eeva	41–50	On	On
Elina	21–30	Ei	Ei
Emilia	31–40	Ei	On
Emmi	31–40	On	Ei
Irmeli	41–50	Ei	On
Jaana	51–60	On	On
Johanna	21–30	Ei	Ei
Maria	21–30	Ei	On
Minna	31–40	On	Ei
Päivi	31–40	On	Ei
Sanna	21–30	Ei	On
Sari	31–40	On	On
Satu	21–30	On	Ei
Susanna	41–50	Ei	Ei
Tuija	31–40	On	Ei
Tuuli	31–40	On	On

Haastatteluhetkellä vankeudessa oli kymmenen naista, ehdonalaisen vapauden valvonnassa neljä ja vapaana neljä. Yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaat olivat suorittaneet yhdyskuntapalvelun tai he olivat ehdonalaisessa vapaudessa, johon liittyi valvonta. Ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun pääsemistä suorittamaan loppuosa rangaistuksestaan vapaudessa. Tämä aineiston heterogeisuus ja elämäntilanteiden moninaisuus näkyy tuloslukuissa esimerkiksi siinä, että eri luvuissa äänen saavat eri henkilöt.

Vapaamuotoisesti syntynyt aineistoni ei vastaa tilastollisesti keskivertojakautumaa rikosnimikkeiden suhteen. Aineistossani huumausainerikkomukset ovat enemmistönä (44 prosenttia), kun taas tilastollisesti vuosina 2009 tuomituista naisista huumausainerikkomuksista oli tuomionsa saanut 15 prosenttia naisista ja vuonna 2010 16 prosenttia naisista (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010, 32).

TAULUKKO 4. Haastateltavien rikoslajit²²

RIKOS	MÄÄRÄ
Huumausainerikos	7
Omaisuusrikos	5
Rattijuopumus	1
Henkeen ja terveyteen kohdistuva rikos	5

4.3. HAASTATTELUJEN TOTEUTUS

Tutkimukseni kohderyhmä on suhteellisen erityinen ja vaikeasti tavoitettava. Kriminaalihoitolaitokselta (nykyisin Rikosseuraamuslaitos) saamani seitsemän vuoden työkokemus on mahdollistanut minulle keinoja kohderyhmän tavoittamiseen. Ymmärrän kohderyhmän problematiikan monisyisyyttä, ja minulla on kompetenssia tunnistaa ja käsitteellistää ilmiökenttää. Haastateltavien kokemusmaailma ja heidän käyttämänsä kieli ovat tulleet minulle tutuiksi. Haastattelutilanteissa se vähensi mahdollisuuksia totaalisen vääriin tulkintoihin ja väärinymmärryksiin ja auttoi siten myönteisen ilmapiirin syntymiseen. (Iivari 1996, 101–102; Knuuti 2007, 52; Timonen 2009, 43; Kuusisto 2010, 70.) Lisäksi on myös tärkeää, että haastateltava ymmärtää tutkijan kieltä. Vaikka haastatteluissa on läsnä yhteinen ymmärrys, ei tutkijan pidä heittäytyä täysillä esimerkiksi vankilaslangin syövereihin. On hyvä, että hän pysyy omassa roolissaan. (Grönfors 1982, 100.)

Haastateltavien hankkimisen aloitin lähettämällä tutkimuksestani kertovan kirjeen kahdelle suljetun vankilan johtajalle, yhdelle yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalle, yhdelle avovankilan johtajalle sekä KRIS-Etelä-Suomi ry:n²³ nyt jo edesmenneelle toiminnanjohtajalle Matti ”Kid” Hytöselle, johon minul-

²² Kyseessä päärikos, jota tuomittu haastatteluhetkellä ollut suorittamassa tai rikostyyppi, josta saanut edellisen tuomionsa.

²³ KRIS (Kriminellas Revanch i Samhället). Vertaistukijärjestö, joka tarjoaa poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumatonta tukea vankilan porteilta alkaen.

la oli kunnia tutustua aiemmin työtehtävieni kautta. Haastateltavien saaminen ja haastattelujen järjestäminen olivat pitkälti edellä mainittujen tahojen ja henkilöiden aktiivisuuden ansiota. Vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajat jakoivat laatimani kirjeen vankilan henkilökunnalle. Apulaisjohtajien, erityisohjaajien ja päihdetyöntekijöiden kautta kirjeeni välittyi tutkimukseni naisille.

Haastattelupaikkojen valintaan vaikutti kunkin haastateltavien silloinen elämäntilanne. Osa haastatteluista on tehty vankiloissa, osa puolestaan naisten kodeissa ja osa työpaikoilla. Haastatteluja on tehty sekä suljetuissa vankiloissa että avovankiloissa. Lisäksi haastatteluja tehtiin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tai muissa paikoissa, joissa naiset tapasivat ehdonalaisvalvojaansa.

Haastattelutilanteet etenkin vankiloissa olivat usein ennalta-arvaamattomia. Haastattelupaikat olivat minulle useimmiten tavalla tai toisella yllättäviä, enkä voinut itse niihin juurikaan vaikuttaa. Suljettuihin vankiloihin mennessäni minulla ei ennestään ollut tietoa edes siitä, keitä olin menossa haastattelemaan. Minulle ilmoitettiin etukäteen ainoastaan se, kuinka montaa naista minulla on mahdollisuus haastatella. Suljetussa vankilassa oli myös jätettävä henkilökohtaiset tavarani lukkaiseen tilaan. Mukanani sain pitää ainoastaan haastatteluuun liittyviä papereita ja nauhurin. Olimme haastateltavien kanssa lukittuina monennäköisiin ja -kokoisiin tiloihin. Aluksi minua harmitti, etten pystynyt vaikuttamaan haastatteluiden ulkoihin puitteisiin. Toisaalta käsitän tuon harmistukseni pieneksi häivähdykseksi siitä, millainen vankila totalitaarisena laitoksena on (vrt. Goffman 1969). En kuitenkaan usko, että tuolla oli vaikutusta haastattelun kulkuun tai olosuhteisiin. Haastateltavilleni tilat ja olosuhteet olivat arkipäivää ja minullakin oli jonkinlainen ennakkokäsitys asiasta ollut.

Haastattelutilanteissa tukenani oli teemahaastattelumainen kysymysrunko (Liite 1). Kysymysrunko sisälsi seuraavat teemat: koulutus ja työ, päihteet, arki, (vankeus)tuomion vaikutukset, suhde toisiin sekä suhde yhteiskuntaan. Ensimmäiset haastattelut noudattivat tuota kysymysrunkoa melko tarkasti, ja tuolloin kysymykset ja vastaukset seurasivat toisiaan nopealla temmolla. Tähän vaikutti se, että jännitin noissa ensimmäisissä haastatteluissa melko paljon. Jännitin sitä, etten muista kysyä kaikkea. Jännitin myös omia mahdollisuuksiani tehdä hyviä haastatteluita. Opin kuitenkin pian luottamaan taitooni haastatella sekä omaan intuitioon eli tietynlaiseen herkkään kuunteluun, jossa kykenin reagoimaan naisten kertomaan myös kysymysrunгон ulkopuolelta tuleviin asioihin. Siten myös haastatteluiden luonne muuttui vapautuneemmaksi ja keskustelevamaksi. Haastattelujen aikana halusin olla mahdollisimman avoin naisten kertomalle. Pyrin luomaan haastatteluihin luottamuksellisen ilmapiirin ja mielestäni onnistuin tekemään niistä keskustelevia. Keskustelevaan haastatteluilmapiiriin kuuluu asioiden ja tunteiden jakaminen sekä empaattinen läsnäoleminen. Kui-

tenkin tärkeämpää kuin keskustelu juuri haastatteluissa on kuunteleminen. Ymmärrän kuuntelemisen parhaimmillaan olevan myötäelävää ja empaattista. (ks. Kekoni 2007, 82–83; Väyrynen 2007, 63.)

Olin lähettänyt kaikille haastateltaville kirjeen (liitteet 2 ja 3), jossa kuvasin tutkimukseni silloisia lähtökohtia ja näkökulmia. Näin ollen naisilla oli jo ennen haastatteluun suostumustaan tiedossa haastattelun aihe²⁴. Ensimmäisissä haastatteluissa naisten kertomukset olivat kysymysrunгон mukaisia, mutta pikkuhiljaa niihin tuli naisten itsensä ohjaamia sekä omien tilannekohtaisten kysymysten johdattamia sävyjä. Tämä oli seurausta siitä, että koin erityisen paljon haastattelutilanteita häiritsevänä kysymysrunkon toistuvan läpikäymisen. Se häiritsi sekä omaa keskittymistäni itse haastattelutilanteeseen että naisten kertomista. Kun haastattelun toinen osapuoli keskittyy papereihinsa, eikä kuuntele toisen puhetta, saavutettu yhteys katkeilee. Tämä alkoi häiritä minua niin paljon, että jätin pikkuhiljaa haastattelurungon vähemmälle huomiolle. Näin siis haastattelut käytännössä alkoivat yhä enemmissä määrin etenemään yhteisessä vuorovaikutuksessa. Vaikka kysymysrunkon jokaista kysymystä ei sellaisenaan jokaiselle haastateltavalle esitetty, olivat kuitenkin edellä mainitut teemat keskusteleman haastattelun aiheena. Haastatteluja tehdessä minulla ei vielä ollut vielä tiedossa, että tulisin tarkastelemaan niitä siirtymäriittiteorian (van Gennep 1909/1960) kautta. Siirtymäriittiteoria tuli tarkasteluun vasta paljon myöhemmin. Silloin, kun naisten kertomukset alkoivat analyysivaiheessa muistuttaa tuosta teoriasta ja rakentua tuon teorian mukaisesti.

Aineiston keruu eteni näin ollen puolistrukturoidusta kohti aktivoivaa ja dialogista haastattelumuotoa. Jukka Törrösen (2006) mukaan aktivoiva ja dialoginen haastattelumuoto on lupaavampia tapoja tuottaa yksityiskohtaista, kokemuksellista ja paikallista tietoa huono-osaisuudesta. Tuolloin haastattelut ovat vuorovaikutustapahtumia. Haastattelu on siten vastavuoroista jakamista sen sijaan, että toinen kysyy ja kuuntelee toisen vastatessa ja kertoessa. Aktivoivassa ja dialogisessa haastattelumuodossa käytetään narratiivisia kysymyksiä tai asiat käsitellään tarinoina. Tarinat ovat luonteeltaan ainutlaatuisia, yksityiskohtaisia ja kokemuksiin liittyviä ja kiinnittyviä. Samoin niissä esiintyvät luokitukset ovat konkreettisia ajan ja paikan suhteen. (Törrönen 2006, 23; myös Gubrium & Holstein 2001, 14–16; Denzin 2003, 147.) Narratiivisuus ilmeni haastatteluissani juuri tuona vuorovaikutteisuutena. Koin niiden ajoittain olevan myös vastavuoroista jakamista. Narratiivisen lähestymistavan vaativin ulottuvuus on ”kerro minulle elämäntarinasi” -tyyppinen aloituskysymys, minkä jälkeen haastattelija ei puutu muutoin haastattelun kulkuun (Hänninen 2010). Päädyin koikelemaan kerran tuollaista tapaa aloittaa haastattelu, ja jouduin toteamaan sen

---

24 Myöhemmin tosin kävi ilmi, etteivät haastateltavani yhdessä suljetussa vankilassa olleet lainkaan saaneet kyseistä kirjettä.

toimimattomuuden. Koin, että haastattelutilanteissa naiset kertoivat minulle elämästään ja kuten muussakin kanssakäymisessä, he halusivat myös reagointini kerrottuun. Ymmärrän toki sen, ettei haastattelijan tulisi puuttua itse tarinaan, mutta sensitiivisissä tutkimusaiheissa vuorovaikutuksella on myös empatiaa ja välittämistä jakava ulottuvuus. Näin ollen koin olevan ensisijaisen tärkeää olla osana yhteistä vuorovaikutusta.

Haastattelu vaatii myös taitoa osata sietää hiljaisuutta. Hiljaisuus on kiusallista, mutta se saattaa toimia ponnahtauslautana haastateltavan omaehtoiselle kertomiselle. Hiljaisuus antaa toiselle tilaisuuden kertoa jotain sellaista, jota häneltä ei ole kysytty mutta, minkä haastateltava pitää relevanttina asian kokonaisuuden ymmärtämiseksi. Hiljaisuuden hetkien täyttäminen uudella kysymyksellä voi jättää tämän mahdollisuuden syntymättä. (Tiilikainen 2016, 60–61.) ”Kun hiljaisuus hahmotetaan omaksi merkkijärjestelmäkseen, se ei ole tyhjyyttä vaan kaiken kommunikoinnin edellytys” (Koivunen 1997, 47). Silloin voi olla tilaa hahmottaa se, mitä aluksi pitää merkityksettömänä, ja joka saattaakin lopulta osoittautua yhdeksi tutkimuksen tärkeimmistä asioista (McElwain 1982, 348).

Ymmärrän tämän tutkimusaineiston olevan luottamuksellisissa olosuhteissa syntynyt. Perustelen tätä sillä, että olen onnistunut haastattelutilanteissa läpäisemään minulle asetetun haasteen. Haasteena oli yleensä kertomus, jolla testattiin sietokykyäni ja toisaalta myös huumorintajuani. Haastateltavat halusivat ensin testata minua siinä, pystynkö todella tavoittamaan heidän elämäntilanteensa monitasoisuutta ja keskellä graaveintakin tapahtumaa piilevää huumoria. Näiden sävyjen erottamisessa minua auttoi erityisen paljon aiempi työskentelyni kriminaalihuoltotyöntekijänä ja sosiaalityöntekijänä. Näistä esitetyistä haasteista ja niin sanotuista portinvartijakertomuksista minun on liki pitäen mahdotonta esittää aineisto-otetta, sillä kyse on intuitiivisesti havaittavasta seikasta. Se on jälkepäin havaittavissa jonkinasteisesta puheen sävyn ja syvyyden muutoksesta. Kyse on myös siitä, että haastateltava uskaltaa kertoa elämäntilanteestaan pelkäämättä haastattelijan lisäävän asenteellaan hänen häpeäänsä, syyllisyyttään tai pelkoaan. Granfelt (2004a, 142–144) kirjoittaa haastattelun hierarkkisten rakenteiden murtumisesta ja dialogisuudelle syntyvästä tilasta. Luulen, että juuri siitä oli myös tässä kyse. Rakenteiden murtuminen vain vaati haastattelijan selviytymistä hänelle esitetystä haasteesta.

Olen väistämättä saanut tutkimusaineistoni myötä tutkittavakseni myös traumaattisia elämäkokemuksia. Traumaattinen kokemus on usein ihmisen psyykettä vaurioittava tapahtuma. Merja Laitinen ja Tuula Uusitalo (2008) käyttävät ilmaisua traumanarratiivi, jolla he kuvaavat kertomusta traumaattista elämäntapahtumista. He esittävät, ettei tutkimushaastattelun ole tarpeen olla terapeutin. Siihen osallistuminen antaa haastateltavalle mahdollisuuden jä-

sentää traumaattisia tapahtumia kertomalla, minkä lisäksi haastateltavilla on mahdollisuus tulla aidosti ja intensiivisesti kuulluksi. Margareta Hydén (2000) on kehittänyt sosiaalityöhön ja sen tutkimiseen sopivan kertojakeskeisen haastattelun (berättarfokuserade intervjun) ja hänen mukaansa se sopii erityisesti tunteita herättävien aiheiden käsittelyyn. Haastattelussa on keskeistä kolme ominaisuutta: vuorovaikutteisuus, moniäänisyys ja toistuvuus. Vuorovaikutteisuudella Hydén tarkoittaa keskustelemaa ja yhteistyössä tehtyä haastattelua. Moniäänisyydellä tarkoitetaan haastateltavan mahdollisuuksia ilmaista itseään vapaasti. Tärkeää on tietoisuus siitä, että on oikeus olla myös sanomatta mitään. Toistuvuudella Hydén tarkoittaa sitä, ettei haastattelu ole ainutkertainen tapahtuma, vaan haastateltavalla on mahdollisuus palata asiaan myöhemmin. (Hydén 2000.) Tässä tutkimuksessa olen pystynyt toteuttamaan tästä metodista ainoastaan kahta ensimmäistä ominaisuutta, sillä toistettavuus on toteutunut ainoastaan kahden haastateltavan kohdalla.

Haastattelutilanteet ovat luonteeltaan herkkiä. Ymmärrän haastatteluissa vaikuttavan ja olevan läsnä samanlaiset elementit kuin sosiaalityön asiakastilanteissa. Suhde haastateltavaan tulee haastattelutilanteissa luoda ensikohtaamisessa. Se, kuinka suhtaudut haastateltavaan ja hänen kertomaansa, vaikuttaa koko haastatteluun. Antti Särkelä (2011, 31–41) esittää asiakastyön keskeisiksi elementeiksi hyväksymisen, välittämisen, luottamuksen ja jämäkkyuden. Hyväksymisellä tarkoitan haastattelutilanteissa haastateltavan hyväksymistä sellaisena kuin hän on. Välittämisellä tarkoitetaan aitoa kiinnostusta toisen elämäntilanteesta. Luottamuksella on keskeinen merkitys yhteistyölle. Ilman luottamuksellista ilmapiiriä ei haastateltavalla ole perusteluja olla yhteistyössä haastattelijan kanssa. Merja Laitinen (2004, 64) toteaa, että haastattelijan persoonallisuus vaikuttaa siihen, millaiseksi haastattelu muodostuu ja kykeneekö haastattelijaluomaan luottamuksellista suhdetta haastateltavaan.

Haastatteluissa oli läsnä monenlaisia jaettuja tunteita. Tutkijan työnkuvaan kuuluu myös näiden läsnäolevien tunteiden tunnistaminen. On inhimillistä ja ymmärrettävää, että traumaattiset elämäntilanteet, kuten väkivallan kohteena oleminen, saattavat herättää negatiivisia tunteita. Mikäli tutkija ei näitä kykene tunnistamaan, ne saattavat erottaa tutkijan tutkittavista. Tutkijan tulee myös uskaltaa olla avoin hänelle vierasta kohtaan. Tutkijalla tulisi olla rohkeutta heittäytyä tilanteisiin hyödyntäen siten myös omaa persoonaansa tutkimusvälineenä. (Laitinen & Uusitalo 2008, 139–141.) Olen omassa roolissani halunnut asettua asioiden, tilanteiden ja ihmisten väliin. Tuolloin on tärkeää mennä kentälle lähelle kohdetta, ymmärtää kokemuksia ja nähdä asioita haastateltavan silmin - ja tulla kentältä pois. (Törrönen 2006, 23, 33.)

Haastatteluissa vaikuttaa ja on aina läsnä myös onnellisuusmuuri (Kortteinen 1982, 297–299; Roos 1987, 213–216; Tiilikainen 2016, 48–49). Onnellisuusmuuri paikantuu avoimen ja suljetun, julkituodun ja salaisen väliin. Sen etuosassa sijaitsee haastattelijan tai muun vieraan henkilön näkemä fasadi, josta näkyy ainoastaan se, mitä haastateltavalle halutaan kertoa. Onnellisuusmuurin takana sijaitsee yksilö sen jälkeen, kun haastattelijä tai vieras on poistunut. Kortteinen esittää, että ”ihmiset ovat rakentaneet itselleen ’onnellisuusmuurin’ suojelemaan heitä heidän elämänsä tosiasiallista ankeutta vastaan” (Kortteinen 1982, 297). Haastateltava kertoo loppujen lopuksi aina sen, mitä haluaa kertoa, ja millaisen kuvan itsestään haluaa antaa. Voisi toki ajatella, että rikostaustaisten naisten kohdalla onnellisuusmuuri on vahvasti rakoillut, sillä lähtökohtaisesti haastattelijä on tietoinen rikostaustasta, ehdottomasta vankeusrangaistuksesta ja muista haavoittavistakin kokemuksista. Konservatiivisessa mielessä ja normaalista katsellen näin varmaan onkin, tai voisi kuvitella olevan. Käsitän kuitenkin kyseen olevan siitä, että onnellisuusmuurin paikka on siirtynyt, loiventunut tai hapertunut. Mutta yhtä kaikki: siellä se on. Ymmärrän onnellisuusmuurin olevan kytköksissä yhteiskunnalliseen selviytymisen ja pärjäämisen eetokseen. Selviytyminen ja vahvuus ovat vahvasti yhteiskunnassa arvostettuja, jolloin heikkous halutaan vaientaa. Kuka haluaisi liittää itsensä uhrin kategoriaan? (Laitinen 2004, 89.) Selviytymisen eetos on havaittavissa haastateltavien tavassa rakentaa traumaattisista lähtökohdista ammentavaa selviytyjä- ja sankarinarratiivia.

Kysyin lähes kaikilta haastateltavilta, mikä oli saanut heidät lähtemään mukaan haastatteluun. Useimmat kokivat tärkeäksi yrittää vaikuttaa asioihin. Joillakin haastattelu oli tilaisuus tulla kuulluksi ja joillekin vaihtelua vankilan rutiineihin. Toisille oli tärkeää se, että juuri naisia halutaan tutkia ja heidän tilannettaan selvittää (ks. myös Kuula ja Tiitinen 2010, 447). Sari oli yksi heistä, jotka halusivat vaikuttaa:

Ulla: ”Mikä sut sai... Säähän oot ilmeisesti saanu sellasen kirjeen, ainakin mää laitoin sen sähköpostilla tänne tulemaan?”

Sari: ”Joo sellasen kaavakkeen sain.”

Ulla: ”Mut ei sellasta kirjettä? Missä kerroin enemmän itsestäni ja aiheesta?”

Sari: ”Kirjettä? ei...”

Ulla: ”Ahaa. No, mut mikä sut sai lähtemään mukaan tähän tutkimukseen siitä huolimatta, ettet edes saanu kaikkea tietoa siitä?”

Sari: ”No, mua yleensä kiinnostaa kaikki tuommonen. Et mua vaan kiinnostaa. Et Suljetussa vankilassaki kun olin, nii siellä tehtiin se tutkimus vankien terveydestä ja mielenterveydestä. Se tutkimus sillon. Ne oli siihen haarukoitu ihmisiä, nii mää olin sitten siihen. Eihän mun ollu pakko siihen osallistua, mut. Se oli niinku tosi

mielenkiintosta, et oottaa niitä tuloksia ja kattoo mitä tapahtuu. Et se, että oikeesti pystyy tuomaan niitä asioita ilmi ja et jos niitten kautta pystyy mitenkään vaikuttamaan. Niinku oloihon täällä, kun täällä joutuu nyt olemaan.”

— —

Ulla: ”Tota, onks sulla mielessä jotain, mitä haluaisit vielä kertoa mulle ja tuleeks sulle mieleen, jotain mitä en oo tajunnu kysyä?”

Sari: ”No, tuo on mulle justiin, et miks ei kukaan tai kuka olis semmonen, joka pystys tai viittis tai sais aikaan näissä vankiloissa oikeesti sen vankeinhoiton. Missä ruvettas niitä syitä ettimään näille, eikä vaan näitä et nyt kun sää lähet täältä että et tuu sitte enää. Että miten mää tän asian nyt esittäsin. Että tietääkö kukaan, onko ketään niin viisasta, kuka osais sanoa sen, et mistä sen semmosen ihmisen tai mikä vakanssi semmosella ihmisellä pitäis olla, mikä tekis sitä työtä että tutkis sitä ihmistä ja koittas vaikuttaa niihin syihin, jotka on aiheuttanu sen, et ihminen on täällä. Ja on tietysä jamassa. Koska se ei muutu, se vankilakierre ei siitä lopu ennen kuin niihin.. Sama kun päihteiden käytössä, et ei se lopu ennen kuin ne syyt hoidetaan pois sieltä, miks ihminen käyttää.”

Haastatteluista kertyi minulle litteroitua tekstiä ja luettavaa noin 335 sivua (fontti: ariel 12 pt, riviväli 1,5) ja kuunneltavia haastatteluita liki 31 tuntia. Syyskuussa 2010 postitin siihen mennessä haastattelemilleni yhdeksälle naiselle pyynnön uusintahaastattelusta, mihin sain kaksi vastausta. Uusintahaastatteluiden ensisijainen peruste oli se, etten kokenut onnistuneeni kovin hyvin kesällä 2009 tekemissäni ensimmäisissä haastatteluissa. Arvioni haastatteluiden onnistumisesta osoittautui kylläkin jälkikäteen vääräksi, sillä tutustuessani lähemmin litteroituun tekstiin huomasin omaavani laajan ja ainutlaatuisen aineiston. Olin alun perin aliarvioinut omaa suoritustani, mutta vasta tarkempi tutkiminen osoitti, että haastattelut olivat onnistuneet. Minulle onnistunut haastattelu tarkoittaa sitä, että haastateltavat johtavat keskustelua ja kertovat omassa tahdissa elämästään ja samalla sijoittavat minut kuuntelijan rooliin, jolloin voin välillä todeta ’joo’. (Granfelt 2004a, 149; ks. myös Sinko & Virokannas 2009, 106.)

Olen litteroinut kaikki haastattelut itse. Niitä kuunnellessa olen elänyt kertomisen hetkiä uudelleen välillä silmät kyynelissä, sekä ilosta että surusta. Pidän tätä paitsi osoituksena siitä, että haastatteluissa minulle oli uskottu kohtuuttomia, surullisia tai julmia seikkoja. Lisäksi se on osoitus siitä, että litteroitu tekstini oli suorassa suhteessa ihmisten kertomaan ja sen kuulemiseen (Pösö 2006a, 125). Useamman haastattelun jälkeen koin itseni etuoikeutetuksi. Olin etuoikeutettu ensinnä siksi, että juuri minä olin saanut kuulla noiden naisten kokemuksia ja tarinoita elämästä, ja toisaalta siksi, että se olin minä, joka käveli portista ulos. Minulla oli nöyrä olo, sillä olin kokenut saaneeni kontolleni

jotain todella arvokasta. Kirjoitin 9.7.2009 suljetun vankilan portista ulos astuttuani muistiinpanoihini ”Nöyryys koettujen kokemusten edessä”. Koin, että minulla oli ja on yhä suuri vastuu saattaa naisten kertoma tutkimuksen muotoon. Husso (2003) onkin todennut aineistoon eläytymisen parhaimmillaan kiihottavan ja ravistelevan yhtä aikaisesti älyä ja tunteita. Samalla se voi antaa myös mahdollisuuden kirjoittaa vähän lähempää ja tarkemmin. (Husso 2003, 34.) Naisten haastatteluissa esittämät kuvaukset kokemuksistaan, lapsena vaille jäämisistä, erilaisista menetyksistä ja elämävaikeuksista olivat vaikuttavia (Väyrynen 2007, 65) ja minua tutkimuksen tekijänä motivoivia. Minua motivoi velvollisuus saada naisten ääni kuuluviin tämän tutkimuksen kautta.

4.4. NARRATIIVINEN LÄHESTYMISTAPA

Olen valinnut tutkimukseni metodologiseksi lähestymistavaksi narratiivisuuden. Narratiivisuus merkitsee tässä tutkimuksessa sekä aineiston hankintatapaa että analyysimenetelmää. Narratiivista tutkimusta ei voida pitää yhtenäisenä suuntauksena. Se voidaan määritellä tieteiden väliseksi keskusteluverkostoksi, jota yhdistää tarinan (kertomuksen) käsite, joka voidaan eri yhteyksissä ymmärtää eri tavoilla (Laitinen & Uusitalo 2008, 110). Narratiivisuudessa tarinoita ja kertomuksia pidetään tärkeänä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. Menneitä asioita merkityksellistetään nykyisyyden näkökulmasta. Kertomuksia ja tarinoita pidetään ihmisen sisäisenä ja luonteenomaisena tapana jäsentää elämäänsä, kokemuksiaan ja itseään. Eletty ja kerrottu kietoutuvat toisiinsa narratiiveissa, jotka ovat tutkijan kiinnostuksen kohteena. Mielenkiinnon kohteena ovat erityisesti se, millaisia merkityksiä asiat kertomuksessa saavat. (Jokinen 2000, 131–132.) Narratiivit jäsentävät menneitä tapahtumia ja kokemuksia, tapahtumien syy-seuraussuhteita, toiminnan jännitteitä ja päämääriä, sosiaalisia suhteita ja kertomuksen konteksteja (Jokinen & Suoninen 2000, 209). Vaikka narratiivit usein suuntaavat menneeseen, ovat ne myös reaaliaikaisia, koska ne tuotetaan tiettyä hetkeä ja tilannetta varten, esimerkiksi haastattelussa.

Narratiivisessa tutkimuksessa käytetään termejä narratiivit, tarinat tai kertomukset. Englanninkielisessä tarina (story)-ilmaisussa koetaan olevan voimakkaampia sivumerkityksiä kuin kertomuksen (narrative) -käsitteellä. Kertomuksella tarkoitetaan temaattisesti etenevää kokonaiskuvausta, jossa yksittäiset tapahtumat kiedotaan yhteen juonen avulla. Tarina käsitetään puolestaan viittaavan epätoteen tai mielikuvitukselliseen kertomiseen. (Polkinghorne 1995, 6–8; Kekoni 2007, 94.) Kertomuksen koetaan suomen kielessä olevan neutraalimpi ilmaisu, kun tarinan koetaan viittaavan keksittyyn. Tästä syystä olen päättänyt käyttämään kertomus -termiä tässä tutkimuksessa.

Narratiivisessa haastattelussa peilataan mennyttä nykyhetkeen. Menneisyyden kertominen voi samalla auttaa rakentamaan uudenlaista toimijuutta. Esimerkiksi kertomalla selviytymisestäään tilanteessa, joka on samalla ollut sekä satuttava että lamauttava, voi kertoja rakentaa selviytyjän identiteettiä. (Jokinen 2000, 141.) Kertomalla voidaan saada kuulija vakuuttuneeksi oman tekemisen oikeutuksesta ja kuvata kuulijalle kertojan näkökulman. Kertomukset ovat pakattuja kokemuksia ja niissä kertoja voi asettautua sankariksi, niin halutessaan. Näin ollen kertominen on sekä yksilöllinen että sosiaalinen tuotos. (Riessman 1994, 114–115.)

Narratiiviseen tutkimukseen erikoistunut psykologi Donald E. Polkinghorne on tehnyt eron narratiivien analyysin (analysis of narratives) ja narratiivisen analyysin (narrative analysis) välillä. *Narratiivien analyysin* hän esittää olevan kertomusmuotoisen aineiston luokittelua, esimerkiksi teemoihin tai kertomustyyppeihin. Polkinghorne kutsuu sitä myös paradigmaattiseksi analyysiksi. Narratiivien analyysissa pyritään etsimään aineistosta teemoja. Tarkoituksena ei tällöin ole ainoastaan kategorioiden löytäminen ja niiden kuvaileminen, vaan niiden välisten suhteiden havaitseminen. *Narratiivisessa analyysissa* puolestaan tuotetaan kokonaan uusi kertomus aineiston pohjalta. Narratiivisessa analyysissa tutkija kerää aineistoa erityyppistä tapahtumista, muodostaa niistä synteesin ja kokoaa yhteisen kertomuksen. Narratiivinen analyysi soveltuu yleisten piirteiden ja teemojen pelkistämiseen aineistosta. Narratiivien analyysi etenee tarinoista yleiselle tasolle, kun taas narratiivinen analyysi etenee yleiseltä tasolta tarinoihin. (Polkinghorne 1995, 12–15.)

Sovellan tässä tutkimuksessa Polkinghornen tapaa ymmärtää narratiivista analyysiä. Ymmärrän narratiivisen analyysin tavoittelevan kertomuksen juonen etsimistä. Samalla se pyrkii kertojan äänen kuulemiseen ja sen säilyttämiseen, analyysiin kertojan ja tutkijan välisenä yhteistyönä muodostuvan narratiivin tuottamiseen. (Polkinghorne 1995, 12; Erkkilä 2005, 200–201.) Tässä tutkimuksessa olen soveltanut narratiivisen analyysin välineitä ja käyttänyt Greimasin aktanttimallia (Greimas 1980) analyysin välineenä soveltuvien osin, josta kerron tarkemmin luvussa 4.5.2. Aktanttimallin avulla olen tarkastellut kertomusten pintatason alla olevia syvempiä merkityksiä. Aktanttimalli toimii aineiston käsitteellisenä apuvälineenä, jonka avulla pyrin hahmottamaan ja tarkastelemaan niitä merkitysrakenteita, joita kertomuksissa on. Kyse on siten eräänlaisesta ulkopuolisten toimijoiden tarkemmasta analysoinnista ja toimintatapojen tutkimisesta

Catherine Kohler Riessmanin (1994) mukaan narratiiveilla on keskeinen sija yksilöiden tavassa ymmärtää ja selittää omia elettyjä kokemuksiaan. Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa on tärkeä kunnioittaa haastateltavien tapaa muodostaa merkityksiä haastatteluisa. (Riessman 1994, 68–69.) Kokemuk-

sella on narratiivitutkimuksessa keskeinen osa. Kerrotuilla kertomuksilla ymmärretään kuvattavan tutkimuksen kohteen kokemusmaailmaa. Narratiivisen tutkimuksen kohteena ovat kertomukset kokemuksista. Narratiivinen tutkimus pyrkii ymmärtämään, miten kokemus ja sen ulottuvuudet ovat kertomuksessa mukana. (Erkkilä 2005, 201–202.)

Narratiivisen analyysin soveltuvuutta tähän tutkimukseen voi perustella myös Riessmanin (1994) sen sopivuudesta tutkimukseen, joka pyrkii ymmärtämään vaikeiden elämäntilanteiden prosessiluonnetta. Esimerkiksi pahoinpitelystä kertomisen tavassa sekä henkilökohtaisten ja kulttuuristen merkityksen välillä on Riessmanin mukaan yhteys. (Riessman 1994, 114–115.) Jukka Törrönen (2006) ehdottaa huono-osaisuutta koskevan toisen tiedon analyysitavaksi tarina- ja kertomusanalyysia. Sen avulla on mahdollista saada yksityiskohtaista, kokemuksellista ja paikallista tietoa toimintaa ohjaavista arvoista. (Törrönen 2006, 28–29.)

Kriminologista narratiivista tutkimusta on kutsuttu myös *narratiiviseksi kriminologiaksi*. Narratiivinen kriminologia ei ole yksittäinen analyysimenetelmä, vaan pikemminkin narratiivinen lähestymistapa kriminologiseen aineistoon. Narratiivinen kriminologia vastaa kriminologian niin sanotusta narratiivisestä käänteestä. (mm. Fleetwood 2015, 371.) Perinteinen kriminologinen tutkimus suhtautuu epäilevästi kertomuksiin ja näkee, ettei kertomusten tutkimisella voida tehdä näkyväksi sanomisten ja tekemisten välillä olevaa ristiriitaa. Rikollisilta itseltään saatua tietoa ei myöskään pidetä luotettava ja objektiivisena ja siksi muun muassa virallistilastoja onkin pidetty luotettavampana tutkimuslähteenä. (Kivivuori 2008, 20, 31, 43.) Maruna (2015) toteaa oikeussalien olevan tulvillaan kertomuksia: poliisit tutkivat epäiltyjen ja asianosaisten kertomaa, samoin syyttäjät ja tuomari tekevät päätelmänsä juuri kertomusten pohjalta. Kriminologia on aiemmin pitkälti perustunut ei-narratiivisiin menetelmiin, joiden avulla rikollisuutta on pyritty selvittämään, ennustamaan ja rajoittamaan. Tilastolliset selitysmallit eivät tuo esiin koko kuvaa rikollisuudesta, eivätkä anna selitystä teoille. (Maruna 2015, viii–ix.)

Narratiivisessa kriminologiassa kertomusten ei oleteta kertovan tapahtunutta uudelleen tai olevan uudelleentulkintaa aiemmasta käytöksestä. Presser (2009) esittää kolmiosaisen jaottelun kertomusten aiemmasta käytöstä kriminologiassa. Ensinnä narratiivit voidaan käsittää tallenteina (narrative as record), jolloin ne dokumentoivat sosiaalista elämää faktana. Toiseksi ne voidaan nähdä tulkintana (narrative as interpretation). Tuolloin tutkitaan sitä, kuinka ihmiset näkevät maailmansa, tuolloin sosiaalinen maailma näyttäytyy omana erillisenä kokonaisuutenaan. Kolmanneksi on rakentava näkökulma narratiiveihin (constitutive view of narrative), missä narratiivien tärkeys korostuu niiden vaikutuksesta yksilön tulevaan käyttäytymiseen ja mahdollisuuteen sitä kautta muokata

kertojansa identiteettiä. (Presser 2009, 181–185, myös Sandberg 2010, 451–452.) Ne voidaan myös sitoa osaksi yksilön menneisyyttä sekä tämän muutostarinaa.

Ymmärrän aineistoni naisten kertomukset muutostarinana, jolla paitsi kerrotaan menneestä, myös luodaan muutostanomusta. Löydän tutkimukseni naisten kertomuksista yhtäläisyyttä Arja Jokisen ja Eero Suonisen (2000) tutkimuksessaan kuvaamista sosiaalityön kohtaamisissa rakentuvista narratiiveista, joissa kuvattiin toimijuuden, liittoutumisen ja rikoksen rakentumista. Jokisen ja Suonisen tutkimuksesta löytyi uhrinarratiivi, herätysnarratiivi, rauhanrakentajan narratiivi ja juridisen pelin narratiivi. Miller, Carbone-Lopez & Gunderman (2015, 69–74) esittävät naisille olevan kulttuurisesti hyväksytympää korostaa rikoksiin ajautumista uhrikokemusten perusteella. Jokinen ja Suoninen ovat määritelleet uhrinarratiivin valinneiden toimijuuden passiiviseksi ajautujaksi. (Jokinen & Suoninen 2000, 226–228.)

Tutkimusaineistona kertomukset ja haastattelut eivät suinkaan ole abso luuttinen ja lopullinen totuus asiasta. Ne eivät ole myöskään lopullinen totuus rikollisesta käytöksestä. Narratiivit voidaan kuitenkin nähdä olennaisena osana rikoksen tekemiseen ja rikollisuuteen liittyvää todellisuutta, eikä narratiiveja siksi voida jättää huomioimatta. Tavoitteena narratiivisella kriminologialla on pikemminkin ymmärtää ja kohdata kuin luoda ennusteita ja kontrollin keinoja. (Maruna 2015, ix–x.) Tarina voidaan luoda ja kertoa tiettyä strategista tilannetta varten, tai kertoja voi itse täysin uskoa kertomaansa, vaikka kuulija epäilisi sen todenperäisyyttä. Narratiivisen kriminologin propositio on kumpaakin: tarina on tärkeä sekä kertojalleen että kuulijalle /tutkijalle. (Presser & Sandberg 2015, 14.) Sandberg (2010) pohtii sitä, kuinka oleellista on narratiivien totuus. Mielekkäämpää saattaakin olla tutkia sitä, miksi kyseistä narratiivia käytetään juuri siinä tilanteessa ja mikä merkitys kyseisellä narratiivilla on kertojalleen. (Sandberg 2010.)

4.5. AINEISTON ANALYYSI

”Tutkija ei koskaan voi olla eikä saisi edes pyrkiä olemaan kuin puhtaanvalkoinen imupaperi, johon kentältä saatu tieto imeytyy sellaisenaan. Hän ei myöskään ole mikään robottimainen toistolaite, joka vain suoltaa ulos keräämänsä tietoa. Kvalitatiivinen tutkija on ensisijassa ihminen, jonka aivoihin on kerääntynyt mahdollisimman suuri määrä tietoa tienhaarasta, sen käsitteistä, strategioista, ja teoreettisista suuntauksista. Kvalitatiivinen tutkija on myös ihminen, joka lähestyy tutkimusongelmaansa järkevästi, harkiten ja punniten sitä tietojensa pohjalta. Mutta kvalitatiivinen tutkija ei myöskään ole kaikkietävä jumala, vaan varautuu

siihen, että hänen tietonsa asiasta ei ole täydellistä, eikä edes riittävää. Kun tämä seikka tiedostetaan, empiiriseen materiaaliin ja kentältä saatuihin vaikutteisiin voidaan suhtautua kaikella sillä kunnioituksella, jonka ne ansaitsevat. Yllättäviä ja odottamattomia asioita ei panna syrjään merkityksettöminä ja ei-edustavina, vaan niitä kohdellaan kuin kultahippua, joka sattumalta löytyi soranoton yhteydessä. Sitä heijastetaan asiasta aikaisemmin tiedettyyn sekä olosuhteisiin, joissa löytö tehtiin. Löytö voi osoittautua merkityksettömäksi – ohikulkijan pudottamaksi – tai se voi paljastaa kokonaisen kultasuonen, jota peittää tavallinen loputtoman harmaa sora.”
(Grönfors 1982, 148.)

Martti Grönfors tiivistää edellä jotain oleellista siitä, kuinka tutkijan tulisi asennoitua kunnioituksella ja uteliaisuudella kaikkia tutkimuksenteon osa-alueita kohtaan. Tästä lähtökohdasta olen rakentanut omaa tutkimustani. Tässä luvussa kuvaan aineiston analyysin eri vaiheita ja tekemiäni valintoja.

4.5.1. ANALYYSIPROSESSI

Tutkimusprosessi ja aineiston analyysin eteneminen saatetaan yleensä kuvata suoraviivaisena ja selkeänä syklinä (mm. Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 12). Tässä tutkimuksessa olen kuitenkin tutkimusprosessin aikana palannut toistuvasti ja loppuun saakka alkuun eli olen joutunut miettimään tutkimuskysymyksiä sekä tutkimusasetelmaa uudelleen ja tarkentamaan sitä. Toki jälkeinpäin olen kyennyt kaiken tuon epämääräiseltä tuntuneen toimintani nimeämään esimerkiksi erilaisiksi lukemisen tavoiksi. Varmasti toimintaani tuolloin olisi selkeyttänyt, mikäli olisin osannut nimetä vaiheet jo hieman aiemmin tutkimusprosessin alussa. Erilaisilla hahmottamillani lukemisen tavoilla olen pyrkinyt lähestymään aineistoa uudella tavalla ja löytämään siitä uusia elementtejä.

Sisällöllisellä lukemisella tarkoitan sellaista lukutapaa, jossa tutustuin aineistoon ja suunnittelin miten mahdollisesti rajaisin aineistoa. Sekä tässä vaiheessa että myöhemmissä vaiheissa kävin aineistoa läpi systemaattisesti, millä pyrin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta. Keskityin lukemaan ja etsimään aineistosta erityyppisiä sisältöjä. Luokittelin, jaottelin ja koodaasin tekstiä erityyppisten otsakkeiden alle, kuten väkivalta, päihheet, rikokset ja niin edelleen. Tämä, kuten muutkin lukemisen vaiheet, oli mukana koko tutkimuksen tekemisen ajan.

Reflektiivisellä lukemisella tarkoitan sellaista lukemista, missä tietoisesti luin pois entisiä ammattiroolejani. Työskentelyni kriminaalihuoltotyöntekijänä, rikosseuraamustyöntekijänä sekä sosiaalityöntekijänä vaativat useita poislukemisen kertoja. Tutkimusaineistostani voi lukea sellaisia elämäntarinoita, joissa sosiaalityön erilaisia interventioita olisi pitänyt tehdä jo lapsuudesta lähtien.

Jotta kykenin syvällisempään ja analyttisempään lähestymistapaan, minun tuli lukea interventiot pois itsestäni. Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö interventoiden ja muiden puuttumisen paikkojen havaitseminen etenkin sosiaalityön tutkimuksessa ole tärkeää. Kuitenkin tuossa vaiheessa pidin tätä toimintaa olennaisena analyysin tekemisen kannalta.

Tulkinnallinen lukeminen merkitsee käytännössä samaa kuin esianalyttinen lukeminen, millä tarkoitan analyysia valmistelevaa lukemistapaa. Tässä vaiheessa tein tulkintoja tekemistäni luokituksista ja koodauksista, ryhmittelin niitä ja tein sisällönanalyysia, millä pyrin valmistelemaan aineistoa varsinaista analyysia varten. Tulkinnallinen lukeminen auttoi minua havaitsemaan esimerkiksi erottamisen paikat ja liminaalin. Pyrin lukemaan aineistoa ”vastakarvaan” (Fetterley 1978), jolloin aineistoa lukiessani pyrin aktiivisesti nostamaan esiin sellaisia tulkintoja, jotka helposti jäävät tavanomaisten tulkintojen jalkoihin. Etenkin rikostaustaisia naisia tutkiessa tulee pyrkiä aktiivisesti näkemään dikotomisten uhri–syyllinen, hyvä–paha -jaotteluiden taakse. ”Vastakarvaan” lukemisen tärkeys syntyy muun muassa siitä, että naisten kertomasta tulee nostaa esille muitakin sävyjä. Rikostaustaisten naisten todellisuus on intersektionaalisuuden lävistämää, ja sävyjen huomaamattomuus estää havaitsemasta kokonaiskuvaa. (myös Vierula 2017, 85–86.)

Tässä vaiheessa huomasin aineistossa naisten kertomusten jakautuvan aikaan ennen vankeusrangaistusta, vankeusrangaistuksen suorittamiseen ja vapautumiseen. Pyrin kuitenkin ensin etsimään aineistosta muita logiikoita tai tyyppillisyyksiä, mutta kausaalinen ja ajallinen kertomusten jakautuminen ei jättänyt minua rauhaan. Haastatteluista nouseva jaottelu toi mieleeni kulttuuriantropologian opinnoista tutun Arnold van Gennepin siirtymäriittiteorian (1909/1960). Vanhoja muistiinpanoja tutkiessani alkoivat siirtymäriittiteorian vaiheet tuoda naisten kertomuksiin runkoa ja raamia.

Koin kuitenkin tarvetta ensimmäisenä testata valitsemaani jäsennnystapaa. Aloitin aineiston varsinaisen analyysin keskeltä eli liminaalista. Liminaali vaikutti epämääräisyydessään kuitenkin selkeärajaiselta valinnalta. Mikäli en rikostaustaisten naisten kertomasta olisi onnistunut liminaalia paikantamaan, en olisi myöskään siirtymäriittiteoriaa ottanut tutkimukseni jäsentämistavaksi. Liminaalia etsin haastatteluista lukemalla, tulkitsemalla ja etsimällä niistä puheetta kynnyksellä, välitilassa tai muutosvaiheessa olemisesta sekä siitä, mihin tuo puhe tilallisesti ja ajallisesti paikantuu. Yritin aktiivisesti löytää liminaalia myös muualta, mutta se paikantui vankeusrangaistukseen ja etenkin vankilaan.

Etsin aineistosta erottamisen paikkoja lukemalla aineistosta esiinnousevia selontekoja. Selonteot antavat vihjeen ongelmasta sekä ilmaisevat poikkeaman rutiinista ja moraalisesta järjestyksestä. (Juhila 2012, 131–132.) Selontekojen avulla sain selville, että erottamisen paikkoina toimivat päihteidenkäyttö, vä-

kivalta, rikokset tai laajemmin rikollinen elämäntapa sekä lähisuhteet. Lähisuhteissa löytyi sekä yhteiskunnassa kiinnipitäviä että vahingoittavia suhteita. Näissä neljässä kohdassa on myös havaittavissa normin olemassaolo (Alasuutari 1993, 185) sekä selonteko. Näissä kummassakin on kyse myös moraalisesta järjestyksen murtumisesta, joka synnyttää selontekovelvollisuuden (Juhila 2012, 141–151).

Esimerkkinä narratiivisen lähestymistavan käytöstä analyysissä esitän väkivallasta kertomisen, josta aloitin aineistoni varsinaisen analyysin. Se oli yksi neljästä tekijästä, joka olivat vahvasti läsnä rikostaustaisten naisten yhteiskunnasta erottavissa kertomuksissa päihteidenkäytön, rikosten ja lähisuhteiden ohella. Etsin haastatteluista väkivaltaan liittyviä kertomuksia. Tutkin sitä, että kuinka naiset puhuivat väkivallasta, millaisesta väkivallasta he puhuivat, miten koettua väkivaltaa kuvattiin ja millaisia merkityksiä naiset liittivät väkivaltaan.

Luin jokaisen naisen kertomuksen etsien kaikki viittaukset väkivaltaan. Tyypittelin löytämäni väkivaltaa monin eri tavoin. Päädyin tarkastelemaan väkivaltaa naisten kertomien kokemusten kautta ja jakamaan aineistoa väkivallan kohteena olemiseen ja väkivallan tekemiseen. Kuitenkaan se ei ollut riittävä jakoperuste. Parisuhdeväkivalta oli aineistossani yleistä, sillä ainoastaan kaksi naista ei maininnut sitä lainkaan. Koska parisuhdeväkivallan seuraukset myös poikkesivat täysin muiden ulkopuolisten tekemän väkivallan kohteena olemisen seurauksista, päädyin sen ottamiseen omaksi väkivallan tyyppikseen. Tässä käytin perusteluna tavoitettani hahmottaa ja ymmärtää rikostaustaisten naisten todellisuuden ulottuvuuksia. Parisuhdeväkivallan seurauksien syventämisestä olen kertonut enemmän luvussa 4.4.2 osana Greimasin aktanttimallin käyttöä.

Tutkimalla ja analysoimalla naisten kertomia väkivallan kokemuksia ja siihen liittyviä tuntemuksia löysin ja hahmotin aineistosta institutionaalisen väkivallan. Tämä väkivallan muoto ei ollut mukana naisten kertomuksissa väkivallasta. Päädyin tarkastelemaan naisten kertomuksia institutionaalisista kohtaamisista väkivallan koettujen tuntemusten avulla ja kautta, jolloin havaitsin niistä selkeän yhteyden. Kiinnitin huomiota institutionaalisista kohtaamisista kertomisen yhteydessä ilmenneisiin satuttaviin ja loukkaaviin tuntemuksiin, jotka olivat samoja kuin muusta väkivallasta kertoessa.

Analyttinen lukeminen pitää sisällään ne lukutavat, joita eri analyysimenetelmien käyttö on vaatinut. Olen käyttänyt tutkimusaineistostani tekemässä sosiaalityön pro gradu-tutkielmassa kategoria-analyysia (Salovaara 2014). Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt pääosin Greimasin aktanttimallia. Lisäksi olen käyttänyt erilaisia luokitteluja ja sisällönanalyysin keinoja, joilla olen järjestellyt aineistoa mielekkäisiin asentoihin. Käytän tässä tutkimuksessa osa-aineistollista koodausta tutkiessani erikseen väkivaltaa, päihteitä, rikoksia, lähisuhteita, vankeusrangaistusta sekä keinoja niistä murtautumiseen.

Analyysini tapa tuloslukujen kesken vaihtelee. En kiinnittänyt huomiota vaihteluun analyysivaiheessa lainkaan. Analyysitapaan on vaikuttanut se asento, jonka olen ottanut suhteessa aineistoon. Asennon muutos on ollut suhteellisen tahaton. Pikemminkin on niin, että havaitsemani elementit veivät minut muusaan ja lähdin seuraamaan niitä.

4.5.2. GREIMASIN AKTANTTIMALLI

Edellä esittämiäni erilaisten lukutapojen lisäksi olen käyttänyt analyysimenetelmänä Greimasin aktanttimallia. Olen valinnut sen analyysimenetelmäksi kolmesta syystä. Ensinnä sen avulla on mahdollista selvittää tarkemmin sitä, millaisia piilossa olevia normi- ja arvo-orientaatioita haastattelemiä naisia kertomuksissaan rakentavat toiminnalle. Kyse on siten eräänlaisesta syvärakenteen pelkistämisestä. Toiseksi aktanttimalli tarjoaa mahdollisuuden tehdä näkyväksi ne toimijat, jotka vaikuttavat rikostaustaisten naisten kertomuksissaan kuvaamiinsa mahdollisuuksiin tehdä valintoja ja ohjata aktiivisesti omaa elämäntulkuaan. Malli tarjoaa mahdollisuuden tarkastella näitä merkittäviä muita toimijoita systemaattisemmin. Kolmanneksi sen avulla on mahdollista tehdä näkyväksi mahdolliset puuttuvat toimijat. Greimasin aktanttimallin avulla olen yrittänyt erityisesti tavoittaa sitä, millaisia merkityksiä haastattelupuheessa rikostaustaiset naiset antavat eri toimijoille erilaisissa konteksteissa. Aktanttimalli paljastaa toimijoiden välisiä suhteita ja osoittaa toiminnan taustalla vaikuttavia arvoja. Sen avulla on mahdollista osoittaa merkityksenantoja, jotka muutoin saattavat tulla ohitetuksi itseäänselvyytenä.

Olen ottanut aktanttimallin käyttöön siinä vaiheessa, kun kertomuksista on paljastunut viitteitä ulkopuolisten tekijöiden vaikutuksesta. Kyse on siten eräänlaisesta ulkopuolisten toimijoiden tarkemmasta analysoinnista ja niiden toimintatapojen tutkimisesta. Näin olen toiminut esimerkiksi väkivaltakertomusten kanssa. Kun olin hahmottanut erilaisia väkivallan tapoja, halusin tarkastella niitä hieman tarkemmin. Väkivaltaa tehneiden naisten narratiivityypit (Taulukko 7, jonka olen esittänyt luvussa 5.2.2.) paljastivat naisten toiminnan taustalla olleita asioita ja henkilöitä. Voi olla, että nämä seikat olisivat paljastuneet muutoinkin kertomuksia analysoimalla. Koen kuitenkin Greimasin aktanttimallin tuoneen syvyyttä ja uusia ulottuvuuksia naisten kertomusten analyysiin. Aktanttien avulla kykenin havaitsemaan esimerkiksi sen, millä tavoin naiset oikeuttivat tekemäänsä väkivaltaa. Nämä syyt puolestaan auttoivat minua oivaltamaan ja ymmärtämään sekä parisuhdeväkivallan että päihdemyönteisten verkostojen dikotomisuuksien seurauksia. Nämä analyysiani ja ymmärrystäni syventäneet kohteet ja niiden merkitykset ovat kiinteä osa analyysiaprosessia. Kaikkia tekemiäni aktanttimalleja en ole esittänyt. Mukaan ovat valikoituneet merkittävimmät, paljastavimmat sekä omaa ymmärrystäni rikostaustaisten

naisten kertomuksista eniten avanneet. Olen käyttänyt toisinaan Greimasin aktanttimallia myös eräänlaisena oman ymmärtämiseni tarkastamisen tapana, enkä ole tekstissäni välttämättä kaikkia tekemiäni malleja tai niiden merkityksiä avannut.

Ranskalais-latvialainen kirjallisuuden tutkija Algirdas Julien Greimas on saanut kehittämänsä aktanttimalliin vaikutteita venäläisten kansansatujen tutkijan Vladimir Proppin analyysitavasta, jossa eritellään sadun erilaiset toiminnat eli funktiot. Greimasin aktanttimallia käytettäessä tutkijan huomio kiinnittyy asioiden ja tapahtumien jäsennostapoihin. (Greimas 1980; Korhonen & Oksanen 1997, 54–58; Sintonen 1999, 67–70; Joutsenvirta 2006, 72–73.). Proppin analyysitavalla tarkoitetaan perinteistä satua tai muuta kertomusta. Tyypillisenä esimerkkinä voi toimia kertomus kuninkaasta (lähettäjä), joka lupaa prinsessan ja puoli valtakuntaa (vastaanottaja) tyttärensä (objekti) kirouksesta pelastavalle (subjekti). Neuvokas prinssi (subjekti) saa neuvon kirouksen voittamiseksi menninkäiseltä (auttaja), jota ystävällinen prinssi (subjekti) oli aiemmin auttanut. Prinssi (subjekti) ehtii pelastaa prinsessan (objekti) ennen toista, melkein yhtä neuvokasta prinssiä (vastustaja).

Suomessa erityisesti Pekka Sulkunen ja Jukka Törrönen (1997) ovat kehittäneet Greimasin aktanttimallia. Sulkunen ja Törrönen toteavat kielellistyneen sosiaalisen todellisuuden rakentuvan erilaisten arvojen ja näkökulmien varaan. Sulkusen ja Törrösen kuvaaman semioottisen modaalisuuden teorian lähtökohdiana on, että arvot ja näkökulmat ovat osa puheen merkitystä ja ilmenevät sen rakenteissa. Sulkusen ja Törrösen mukaan aktanttikaaviota ei tule ymmärtää liian tiukasti. Tällöin myöskään jokaiseen aktanttiasemaan ei sisälly toimijoita, eikä niitä tulisi myöskään täyttää vain velvoitteen vuoksi. Aktanttikaavio osoittaa yhteisön asettamien normien olevan vain yksi osa toiminnan arvon määrittelyssä. (Sulkunen & Törrönen 1997, 72–73, 76–77.)

Aktanttimalli (Kuvio 5) sisältää toimijoita ja toiminnan kohteita eli aktantteja, jotka ovat yleisiä kaikissa tarinoissa toistuvia suhdekategorioita. Aktanttina voi periaatteessa toimia mikä tahansa. Se voi olla ihminen, eliö, esine, idea tai jokin muu. Aktanttimallissa oletuksena on kaikkien kuuden aktantin (subjekti, objekti, lähettäjä, vastaanottaja, auttaja ja vastustaja) läsnäolo narratiiveissa. *Subjekti* on päähenkilö, joka minun tutkimuksessani on rikostaustainen nainen. *Objekti* on tekemisen tai toiminnan kohde eli se, mitä päähenkilö toiminnallaan tavoittelee. *Lähettäjä* asettaa subjektille tehtävän ja motivoi sitä saavuttamaan objektin. Lähettäjä tarjoaa siten syyn ja perustelun toiminnan aloittamiselle ja jatkamiselle. Näin ollen voi kysyä kuka tai mikä siis määrittää subjektille velvollisuuden tavoitella objektia? Entä kuka tai mikä oikeuttaa ja motivoi subjektin tavoittelemaan objektia? *Vastaanottaja* arvioi toiminnan onnistumista tai epäonnistumista tehtävän lopuksi. Selvittämisessä auttaa kysymys: kenen tai minkä

hyödyksi tai vahingoksi subjekti toimii? *Auttaja* puolestaan tukee ja edistää subjektia sen tehtävässä. Auttajia voivat olla esimerkiksi henkilöt, käytänteet, asiat, asenteet ja näkemykset itsestä. *Vastustaja* edustaa vastavoimaa, joka subjektin on voitettava saavuttaakseen päämäärän eli kuka tai mikä vastustaa subjektia objektin saavuttamisessa. Aktanttimalli perustuu ensisijaisesti subjektin ja objektin väliselle suhteelle. Lähettäjän, subjektin ja vastaanottajan suhde paljastaa velvoitteen, joka luo toiminnalle oikeutuksen tai pakotteen. Subjektin ja objektin suhteessa tulee ilmi haluaminen tai toiminnan sisäinen motivaatio. Subjektin, auttajien, ja vastustajien kesken testataan päähenkilön kykyjä sekä kompetenssia toimia. (Greimas 1980; Salosaari 1988; 200-2002 Joutsenvirta 2006, 74–75 mukaan; Korhonen & Oksanen 1997; Sulkunen & Törrönen 1997; Sintonen 1999, 71; Törrönen 2006, 29–30; Joutsenvirta 2006, 72–73; Auvinen 2013, 34–35; Lappeteläinen, Sevón & Vehkakoski 2016.)

Ulla: Mut mites sää sitten opit siihen turpaan vetämiseen?
Tuija: Se tuli sen väkivaltasen perhe, niinku ihmissuhteen jälkeen. Sillon tuli semmonen ku siitä suhteesta pääsi eroon. Se kesti vuoden ennen kun määh pääsin pakenemaan siitä suhteesta. Se ihminen hakkas musta, se hakkas ulkonäön, se hakkas luonnon. Mutta ku luonne tuli takasin, se tuli sitten semmosena, et mua ei lyö enää kukaan, ei kukaan. Määh löin aina jollakin takasin. Jos ei muulla nii kättä pitemmällä.

Esitän esimerkkinä Greimasin aktanttimallin käytöstä kuvion (kuvio 5), jossa olen analysoinut edellä olevaa (myös luvussa 5.2.2) Tuijan yksittäistä kertomusta väkivallan käyttöönotosta. *Subjektina* on Tuija. Hän kuvaa itsensä naisena, jolta hakattiin ulkonäkö ja luonto. Kun luonto tuli takaisin, ei hän voinut enää kenenkään antaa pahoinpidellä itseään. *Objektina* on väkivallan käyttäminen. Tuija kuvaa väkivallan olleen keino taata henkilökohtainen itsenäisyys ja koskemattomuus. Väkiältä näyttäytyy siten myös välttämättömänä toimintana. Tuijan kertomasta välittyi, ettei hänellä siinä elämäntilanteessa ollut muuta keinoa kuin opetella lyömään ja käyttämään väkivaltaa. Lähettäjänä on entinen väkivaltainen miesystävä. Tuo väkivaltainen parisuhde toimii myös perusteluna ja oikeutuksena objektille. Näin ollen väkivaltaisen parisuhteen uhri voi oikeuttaa uuden väkivaltaisen toimintamallinsa aiemmalla uhriudellaan. *Vastaanottajana* on mua ei lyö enää kukaan. Tuijan toiminnan tavoitteena on saavuttaa sellainen asema, ettei hänen enää tarvitse joutua uhriksi. Kyse on siten parisuhdeväkivallan selviytymisstrategiasta, jossa väkivallan uhrista on tullut väkivallan tekijä. *Vastustajana* on väkivallattomuus. Vastustajana ovat myös yhteiskunnalliset konventiot. Väkivaltainen toiminta on määritelty rikolliseksi teoksi rikoslaisa (RL). Siten kyse on yhteiskunnassa ei-toivotusta käytöksestä. Tuijan kertomuksesta voisi nostaa vastustajaksi myös Tuijan aiemman identiteetin, johon

väkivalta ei kuulunut. *Auttajana* on pelko uhriksi joutumisesta. Tuijan kertomuksesta nousee esille pakko väkivaltaisen toimintatavan omaksumisesta. Pakko syntyy tarpeesta varmistaa, ettei jälleen joutuisi pahoinpitelyn tai parisuhdeväkivallan uhriksi.

KUVIO 5. Esimerkki Greimasin aktanttimallista²⁵

Kuviossa (Kuvio 5) lähettäjän, subjektin ja vastaanottajan suhde tuo näkyviin toiminnan oikeutuksen. Väkivaltainen parisuhde sai Tuijan toimimaan sen mukaisesti, ettei häntä lyötäisi enää. Kuviossa (Kuvio 5) ja sitä edeltävässä aktanttien esittelyssä tulee näkyväksi väkivallan moniulotteisuus ja satuttavuus. Moniulotteisuudella tarkoitetaan sitä, että kertomuksen kontekstissa pitkäkestoisien parisuhdeväkivallan uhri päätyi uhriutta estääkseen käyttämään itse väkivaltaa. Parisuhdeväkivallan satuttavuus kertaantuu muuhun väkivaltaan verrattuna erityisesti intiimiyden ja yksityisyyden kautta. Väkivallan traumatisoinnin seurauksia voi päätellä Tuijan ratkaisusta estää oma uudelleenuhritumisensa väkivallan käyttämisen kautta. Väkivallan käyttäminen ei missään tilanteessa ole perusteltua. Ei edes silloin, kun perusteena on traumaattinen parisuhdeväkivaltatausta.

4.6. TUTKIMUKSEN EETTISET KYSYMYKSET

Eettisten kysymysten ja seikkojen huomioiminen ja tarkempi tarkastelu on tärkeää ensisijaisesti tutkimuksen kohteena olevien vuoksi, mutta lisäksi eettisten kysymysten huomioimisella myös turvataan onnistunut tutkimusprosessi (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 141). Sekä tutkimuksen että sen tekijän näkökulmasta Henriikka Clarkeburn ja Arto Mustajoki (2007) esittävät kaikilla tieteenaloilla tehtävän tutkimuksen parissa olevan ainakin seitsemän yleisesti

25 Greimas 1980, 206

hyväksytyä periaatetta. *Tieteellinen rebellisyys* tarkoittaa kaiken vilpin käytön hyväksymättömyyttä tutkimuksen tekemisen missään vaiheessa. Samoin tulosten vääristely tai puolueellinen esiintyminen ei kuulu tieteelliseen rebellisyyteen. Pyrin esittämään mahdollisimman avoimesti tutkimukseni tulokset sekä tekemään näkyväksi analyysini päättelyn ja tulokset. *Huolellisuus* tavoitellaan mahdollisimman hyvää ja tarkkaa tutkimusta. *Avoimuudella* puolestaan pyritään tulosten, metodien, teorioiden ja välineiden mahdollisimman avoimeen jakamiseen ja niiden kriittiselle tarkastelulle altistamiseen. Pyrin tässä tutkimuksessa mahdollisimman tarkasti tuomaan esille käyttämäni metodit, teoriat ja saamani tulokset. *Tieteellinen tunnustus* tarkoittaa muiden tutkijoiden työn ja saavutusten huomioimisen oikeudenmukaisten ja asianmukaisten viittauksien ja lähdeviitteiden kera. *Eettisesti kestävä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät* olen pyrkinyt huomioimaan aineiston keruussa haastateltavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamisella. Olen myös lähtökohtaisesti minimoinut heille mahdollisesti aiheutuvia haittoja. Älyllisellä vapaudella tarkoitetaan tutkijoiden oikeutta työstää uusia ja kritisoida vanhoja ideoita oman näkemyksensä mukaisesti. *Julkinen vastuu* velvoittaa tutkijaa julkaisemaan tutkimustuloksia, kun ne ovat sekä tärkeitä yleiselle hyvinvoinnille että tieteellisesti vertaisarvion mukaisesti hyväksytyjä. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 43–44.)

Naisvankeja tutkineet Pat Carlenin ja Anne Worrallin (2004) *ovats Analyzing Women's Imprisonment* -teoksessaan esittäneet naisvankien tutkimiseen liittyvän seuraavat eettiset kysymykset: haastatteluaineiston luottamuksellisuus, anonymiteetti, laittomuuksien todistaminen, palkkioiden maksaminen, puolen valitseminen, naisvankien standpoint-asemasta puhuminen, viranomaisnäkökulmien kunnioittaminen sekä tutkimustulosten väärentämättömyys. (Carlen & Worrall 2004, 190–197.)

Haastatteluaineiston luottamuksellisuudella tarkoitan tässä tutkimuksessa sellaista näkemystä, jossa jokaisen haastateltavan kertomaa kunnioitetaan ja suojellaan. Carlen ja Worrall (2004) kiinnittävät huomiota tilanteisiin, joissa tutkija saa tietoonsa esimerkiksi jonkun henkeä tai terveyttä uhkaavia seikkoja. Noissa tilanteissa on syytä muistaa, ettei tutkimusta voida tehdä millä hinnalla tahansa, eikä kenenkään terveyttä tule riskeerata.

Luottamuksella käsitän aineiston huolellista säilyttämistä analysoinnin jälkeen. Tässä tutkimuksessa aineiston säilyttäminen sekä sen hävittäminen ovat täysin omalla vastuullani. Kerroin ja lupasin kaikille haastattelemilleni henkilöille, että ainoastaan minä kuuntelen heidän puhettaan tai luen litteroitua tekstiä kokonaisuudessaan. Aineistooni ei kenelläkään muulla tutkijalla tai muulla ulkopuolisella henkilöllä ole pääsyä. Tutkimusluvan mukaisesti aineisto on tarkoitettu ainoastaan tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä henkilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Luottamuksellisuuden tarkastelussa tulee huomioida ja arvioida tutkijan omaa asemaa ja tutkittaviin vaikuttamisen problematiikkaa osana koko tutkimuksen luotettavuutta (Rauhala & Virokannas 2011, 240–241). Riitta Granfelt (2004a) esittää toiseuden tutkimisessa vallitsevan kolme erilaista lähestymistapaa. Ensimmäinen tapa on *samuuden palvonta*, jolloin haastateltavat nähdään tekemisen kohteena. ”Meidän” tulisi tehdä jotain, jotta ”heistä” tulisi kaltaisiamme. Haluavatko he kaltaiseksemme? Mikä antaa meille oikeiden määrittää oikean elämäntavan? Granfelt esittää, että sosiaalityö ja sosiaalityön tutkimus ovat pitkälti samuuden palvontaa. Kuitenkin on eettisesti perusteltua tutkia marginaaliryhmien integraatiota. Olennaista onkin huomioida, miten asianosaisia kohdellaan sekä kuinka paljon toiminta perustuu asianosaisten kuuntelemiseen. (Granfelt 2004a, 141–142.)

Toinen lähestymistapa liittyy *marginalisaation sentimentalisointiin ja romantisointiin*, jolloin tutkijan fokus himmenee hänen päästyään haastattelemaan ”ihan oikeita rosvoja”. Romantisointi on myös kirjoitustyyliin ja -taitoon liittyvä kysymys. Mikäli tutkija asettuu lukijan ja tekstin väliin ”kaiken ymmärtävänä”, hän vie lukijalta mahdollisuuden tutustua kertojiin siten kuin he todella näyttäytyvät. Granfelt esittää, että haastattelussa vuorovaikutuksen tulisi olla ylpeyttä tuottavaa sekä vahvistaa haastateltavan tunnetta siitä, että juuri hänen kokemuksillaan on merkitystä, ja että hänen tarinaansa tutkija haluaa kuulla. Kolmantena tapana on *kunnioittaa toisen toiseutta*, ja tuolloin kokonaistilanne yritetään nähdä ja ymmärtää kertojan näkökulmasta. Tuolloin tutkija ei kuvittelekaan voivansa ymmärtää kokonaisuutta, elleivät haastateltavat selitä ja tee ymmärrettäväksi omaa koettua todellisuuttaan. (Granfelt 2004a, 142–144.)

Aineiston luottamuksellisuudella tarkoitan myös sitä, että otan haastateluissa kerrotut ja lausutut asiat siinä hetkessä ja tilanteessa lausuttuina tosina. Sveinung Sandberg (2010) on pohtinut artikkelissaan totuuden puhumisen merkitystä tutkimushaastateluissa. Sandberg kehottaa unohtamaan lopullisen totuuden etsimisen sekä niiden todenperäisyyden pohtimisen. Kerrotut tarinat joka tapauksessa kertovat meille arvoista, identiteeteistä, kulttuureista ja yhteisöistä. Sen sijaan, että pohtisi haastateltavien valehtelua, voi miettiä mitä ”valheet” voivat kertoa meille elämästä. (Sandberg 2010.)

Anonymiteetin turvaamisella tarkoitetaan tutkimustyön tuloksien seurauksien arvioimista, jolloin huomioidaan se, ettei tutkimukseen osallistumisesta saa koitua kohtuutonta harmia kenellekään. Olen tietoinen tutkimuskohteeni haavoittuvuudesta, sillä kyseessä on pienen marginaaliryhmän sisään sijoittunut marginaaliryhmä. Naiset ovat siis marginaalin marginaalissa. Tällaisen ryhmän kohdalla tietosuojan ja tunnistamattomuuteen tulee kiinnittää runsaasti huomiota (Rauhala & Virokannas 2011, 242–243).

Jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa olen pyrkinyt huomioimaan tutkittavien aseman sekä oman sosiaalisen vastuuni heitä, heidän kertomuksiaan sekä tutkimuksessani heistä antamaani kuvaa kohtaan. Haastateltavien anonymiteetin säilyttäminen on ollut minulle itsestäänselvyys jo aineiston hankintaa suunnitellessani. Olen haastattelun aluksi kertonut, ettei heidän oikea nimensä tule muiden kuin minun tietooni. Jokaisella haastateltavalla on ollut mahdollisuus kertoa millä nimellä he haluavat tutkimuksessani esiintyä. Anonymiteetin säilyttäminen etenkin tämän tapaisissa, aiheeltaan sensitiivisissä tutkimuksissa on ensiarvoisen tärkeää. Olen pyrkinyt suorissa lainauksissa hälventämään esimerkiksi murteen ja slangin vaikutusta hieman muokkaamalla kieliasua yleiskielimäisemmäksi.

Laittomuuksien todistamisella Carlen ja Worrall (2004) viittaavat tutkijan mahdollisesti havaitsemiin joko vankien tai vankiloiden henkilökunnan tekemiin laittomuuksiin. He tosin toteavat, että harva tutkija on tähän törmännyt, mutta ensisijaista on pohtia toimintansa etukäteen. (Carlen & Worrall 2004, 193–194.) Tutkijoita, kuten muutakin vuorovaikutustyötä tekeviä, koskee rikoslaissa mainittu ilmoitusvelvollisuus koskien törkeitä rikoksia. (RL 15 luku)

Palkkioiden maksaminen haastatteluihin osallistuneille ei ole tavanomainen käytäntö. Kukaan haastateltavistani ei myöskään ottanut palkkiota puheeksi. (Carlen & Worrall 2004, 193–194.)

Vankilaolosuhteissa haastattelemineen saattaa olla tutkijalle erilainen kokemus. Erilaisuus liittyy etenkin siihen, ettei tutkijalla ole mahdollisuutta vaikuttaa haastattelutilaan tai suunnitella tuovansa haastateltavalle jotain tarjoamisia. Yhdellä haastattelukerralla halusin suljetussa vankilassa tarjota haastateltaville suklaamakeisia. Kysyin lupaa rasian viemiseksi vankilan portilla, mihin jätin henkilökohtaiset tavarani. Idea tyrmättiin täysin, sillä kaikki vankilaan tuotava on tarkistettava ensin. Näin ollen nämä vähäiset yritykseni haastattelutilanteen mukavoittamiseksi eivät onnistuneet.

Puolen valitsemisella viitataan Howard Beckerin toteamukseen, että sosiologisessa tutkimuksessa tulisi omaksua vähemmän valtaa omaavien näkökulma, sillä vallanpitäjien näkökulmat ovat tiedossa (Carlen & Worrall 2004, 194–195). Puolen valitseminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että voitaisiin unohtaa tieteellinen rehellisyys. Puolen valitseminen ei saa tarkoittaa puolueellisuutta. (vrt. Clarkeburn & Mustajoki 2007, 43.)

Tutkijan sanotaan olevan oman tutkimuksensa suurin eettinen ongelma (Pohjola 1994, 18, Granfelt 2004a, 148; myös Knuuti 2007, 51). Kyse on jatkuvasta puolen valitsemisesta, pohdinnasta sekä yksilöllisyyden kunnioittamisen ja hienotunteisuuden huomioon ottamisesta. Tässä tutkimuksessa on kyse sensitiivisestä tutkimusaiheesta. Sillä tarkoitetaan tutkimusta, joka kohdistuu ihmisten vaikeisiin elämäntilanteisiin ja haavoittaviin kokemuksiin. Sensitiiv-

vinen tutkimusaihe asettaa myös tutkimuksen eettiselle toteutukselle erityisiä vaatimuksia. (Granfelt 2007a, 28–29.)

Puolen valitsemista on myös se, miten kirjoittaa ja millaisia käsitteitä valitsee. Kirjoittaminen on sosiopoliittista toimintaa, kirjoittaa Kimmo Svinhufvud (2016, 49–52). Kiinnitän erityisesti huomiota siihen valtaan, jota kirjoittajalla tekstinsä suhteen on. Kirjoittajalla on valta valita käyttämänsä käsitteet. Käsittevalinnat ohjaavat tutkimuskohteen havainnointia. Mitätöivillä ja leimaavilla käsitteillä on mahdollista vahvistaa vääristyneitä stereotyyppioita ja siten entisestään vaikeuttaa marginaaliryhmien asemaa, kirjoittaa puolestaan Riitta Granfelt (1998, 45). Tutkimukseni koskee rikostaustaisia naisia. Rikostausta kuvaa yhtä osaa heidän menneisyydestään, mutta ei määritä mitenkään tulevaa. Puhun päihteiden haittakäytöstä, päihderiippuvuudesta ja päihdekierteestä sen sijaan, että puhuisin päihteiden ongelmakäytöstä. Haittakäyttö viittaa tutkimuksessani siihen, että naiset ovat kertoneet käytöstä seuranneista haitoista.

Puolen valitsemista tutkimuksen tekemisessä on myös kirjoituskielen valitseminen. Minulle on ollut itsestään selvyyttä kirjoittaa suomeksi. Vaikka kohdistan tutkimukseni sekä tiedeyhteisölle että yhteiskunnallisille vaikuttajille, kohdistan sen myös aineistoni naisille ja heidän kanssasisarilleen -ja veljilleen. Pidän tärkeänä, että tutkimukseni on tasapuolisesti erilaisen lukijakunnan saatavissa.

Rikostaustaisten standpoint-asemasta puhuminen tarkoittaa Carlenin ja Worralin mukaan sitä, että feminististen tutkijoiden tulee varmistaa tutkittavien naisten äänten tuleminen kuulluksi tutkimusta kirjoitettaessa. (Carlen & Worrall 2004, 195.) On eettisesti perusteltua tarjota rikostaustaisille naisille mahdollisuus tulla kuulluksi. Samoin on eettisesti perusteltua käyttää haastattelua tiedonhankintakeinona, sillä rikostaustaisten naisten kokemuksista eivät voi muut kertoa. Asettuessani tähän asentoon suhteessa aineistoon ja ”antamalla äänen” rikostaustaisille naisille otan kuitenkin tietoisin riskin. Saatan siten samalla tahtomattani asettaa itseni heidän yläpuolelleen jonkinlaiseksi tietäjäksi. (Rojola 2000, 298–300; Vanhala 2005, 191.) Äänen antaminen on perusteltua haastattelemani Marian mukaan siksi, että:

”Koska eihän kukaan, joka ei oo täällä ite, tiiä mitä tämä on.”

Tutkimustulosten väärentämättömyydellä tarkoitetaan, että tutkijoiden tulee julkaista vääristelemätöntä tietoa. Tutkijoiden tulee myös olla tietoisia mahdollisista poliittisista ja taloudellisista seuraamuksista, joita heidän tutkimuksellaan on. Lähettämässäni kirjeessä (liite 2 ja 3) kuvasin tutkielmani lähtökohtia ja näkökulmaa. Tämän lisäksi tutkijan tulee julkaista tutkimuksensa tulokset kohdittuun ajan sisällä. Tämä tutkimus ei valitettavasti ole valmistunut kohtuul-

lisessa ajassa. Vaikka aineiston keruun ja väitöksen välillä on kulunut kahdeksasta yhdeksään vuotta, on aineisto yhä ajankohtainen. Rikostaustaisten naisten todellisuus on säilynyt samanlaisena. Ja jopa yleiset ongelmakohdat kuten ns. paljusellit, ovat edelleen olemassa.

Analyysini on syntynyt aineiston ja teorian vuorovaikutuksessa, mutta tiedostan, että lopullisessa esityksessä on esillä ja kuuluu kuitenkin tutkijan ääni (Hänninen 1999, 34–35), joka parhaansa tehden tuo esille haastateltavien näkökulmaa (Granfelt 2004a, 137). Tavoitteenani on kirjoittaa kohdetta arvostavaa, moralisoimatonta, yläpuolelle asettumatonta sekä vailia yliymmärrystä ja kaunistelua olevaa tekstiä (Granfelt 2006, 128, 131).

Tutkimukseen osallistuneiden naisten narratiivien käsittelyssä olen huomioinut sen, millaisena heidät esitetään, millaisista näkökulmista heidät on esitetty sekä keiden ääniä lainaamalla ja siteeraamalla tietoa on tuotettu. (Törrönen 2006, 35.) Rauhalan ja Virokannaksen mukaan tieto, jossa kuuluu kokevien subjektien ääni, voi olla myös tutkimuseettisesti kestävä tietoa (Rauhala & Virokannas 2011, 251). Granfelt (2004a) on todennut, että: ”Kun tutkimukseen osallistujat ovat tutkijalle eläviä persoonia, joiden elämässä tutkija on saanut hetken olla osallisena, niin se lisää entisestään vastuuta eettisestä sensitiivisyydestä. Kun kirjoitan, tulkitsen tai puhun aineistostani, en kerro ”vain” aineistosta, vaan miehistä ja naisista, jotka ovat tiettyinä ajankohtina päästäneet minut hetkeksi jakamaan elämäänsä, sekä kertomalla tarinaansa että olemalla läsnä yhdessä rakentamassamme tilanteessa.” (Granfelt 2004a, 145.)

5 VAHINGOITTAVAT SUHTEET JA YHTEISKUNNASTA EROTTAMINEN

Olen paikantanut analyysissäni yhteisöstä erottumisen ja erottamisen paikoiksi etenkin väkivaltaan ja päihteisiin, lähisuhteisiin ja rikoksiin liittyvät suhteet. Kukin näistä neljästä laajasta teema-alueesta nousee voimakkaasti naisten kertomasta. Toisaalta ne ovat myös hyvin yhteenkietoutuneita ja toisiinsa limittyneitä. Siksi olen päätenyt käsittelemään lähisuhteita ja rikoksia osana väkivallan ja päihneiden kertomuksia. Näissä erottumisen teema-alueessa on myös havaittavissa normin olemassaolo (Alasuutari 1993, 185) sekä selontekovelvollisuus (Juhila 2012, 141–151). Normi eli yleinen toimintapa paikantuu ja tulee näkyväksi kertomuksissa sellaisissa tilanteissa, joissa sitä joko tietoisesti tai tiedostamatta rikotaan. Näissä väärintekemisen paikoissa omaa toimintaa on tarve selittää. Kyse on myös moraalisen järjestyksen murtumisesta, jonka seurauksena syntyy selontekovelvollisuus.

Naisia rikolliseen elämäntapaan kiinnittävinä suhteina käsitän tässä suhteet sekä yksilöiden välillä että yksilön ja yhteisön välillä. Tähän lukuun paikantuvat ne moninaiset särkymisen ja murtumisen tilat rikos- ja päihdeverkostoissa, joista naiset kertovat. Verkostolla viitataan sekä Catherine Kirkwoodin (1993) tutkimukseen väkivallan verkosta että kertomuksista esille nousevaan monialaiseen syiden ja seurausten kudelmaan. Verkkoon päätyminen tapahtuu huomamatta, samoin kuin sen kiristyminen yksilön ympärillä. Siinä vaiheessa, kun yksilö havaitsee olevansa verkossa, ei hänellä enää ole mahdollisuuksia päästä siitä pois. Ymmärrän erottamisen siis vaikuttavan naisten kokemuksiin paitsi yhteiskunnallisina käytänteinä, niin myös lähisuhteiden seurauksena sekä yksilöiden omana toimintana.

Väkivalta, päihteet, vaurioittavat parisuhteet ja rikokset luokitellaan sosiaalisiksi ongelmiksi, syrjäytymiseksi ja huono-osaisuuteen kuuluviksi. On totta, että kukin näistä erottamisen paikoista aiheuttaa paljon viranomaistoimia sekä kuluttaa yhteiskunnan varoja. Tärkeämpää on kuitenkin nähdä “heidän elä-

määnsä ja valintojaan osin sääteleviin (ja eriarvoistaviin) sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin” (Käyhkö 2008, 269).

5.1. PÄIHTEIDENKÄYTTÖ

Tarkastelen naisten kertomaa päihteiden haittakäytöstä, riippuvuuskäytöstä, päihteiden ja arjen suhteesta sekä päihteiden käytön suhteista läheisiin. Päih-teillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa alkoholia, laittomia huumausaineita tai päihdyttävässä tarkoituksessa käytettyjä lääkkeitä (esimerkiksi bentsodiatsepiini, buprenorfini²⁶). Pieni osa haastateltavista kertoi käyttävänsä vain yhtä ainoaa päihdyttävää ainetta. Selkeä jako näytti kuitenkin kulkevan niiden välillä, jotka kertoivat käyttävänsä ainoastaan huumausaineita tai alkoholia. Huumausaineita pääsääntöisesti käyttävien keskuudessa ei alkoholia juuri käytetty. Pelkästään alkoholia päihteenään käyttävät sijoittuivat aineiston vanhempaan ikäryhmään. Nuoremmilla alkoholia pääpäihteenään käyttävillä esiintyi yleisesti sekakäyttöä, jolloin alkoholin lisäksi käyttöhistoriassa oli sekä lääkkeiden että huumausaineiden, etenkin kannabiksen ja amfetamiinin, käyttöä.

Haitalliseksi päihteidenkäyttö määrittyy tässä tutkimuksessa haittavaikutusten, rikosyhteyden ja päihderiippuvuuden kautta. Haittavaikutuksilla tarkoitan päihteidenkäytön seurauksena syntyneitä sosiaalisia, taloudellisia, fyysisiä tai psyykkisiä haittoja. Päihteiden haittakäytöllä tarkoitan sitä, että käytöstä on aiheutunut haittaa tai riskiä terveydelle, vapaudelle tai sosiaaliselle elämälle, mutta riippuvuutta päihteestä ei välttämättä ole. Rikosyhteydellä puolestaan tarkoitan sitä, että päihteidenkäytön on kerrottu olevan jollakin tavoin yhteydessä rikoksiin. Tuolloin rikos on kerrottu tehdyn päihteiden vaikutuksenalaisena tai päihteiden vuoksi. Riippuvuudella tarkoitan päih-teisiin syntyneitä fyysistä tai henkistä riippuvuutta, sekä sen kuulumista kiinteästi omaan päivä- ja viikko-rytmiin.

5.1.1. PÄIHTEIDEN HAITTAKÄYTÖN ALOITTAMINEN JA ARKIPÄIVÄISTYMINEN

Haastattelemi-naiset kertoivat aloittaneensa päihteidenkäytön tyypillisesti 13–15-vuotiaana, mikä vastaa aiemmissa tutkimuksissa havaittua aloitusikää. Ensimmäinen humala on vuosina 1995, 1999 ja 2003 juotu 13–14-vuotiaana, mutta vuodesta 2007 aloitusikä on siirtynyt myöhäisemmäksi. Humalajuomien on kokonaisuudessaan 2000-luvulta alkaen vähentynyt nuorison keskuu-

---

26 Tunnetaan paremmin lääkevalmisteen kauppanimellä Subutex.

nessa. Muiden päihteiden kuin alkoholin käyttö alkaa keskimäärin 15-vuotiaana. (Raitasalo, Huhtanen, Miekkanen & Ahlström 2012, 19–25.) Haittakäytön aloitus jakaantui aineistossa kolmeen erilaiseen ryhmään, joiden kesken aineisto jakautui tasaisesti. Ryhmiä olivat alaikäisenä haittakäytön aloittaneet, nuorena aikuisena (18–25-vuotiaat) haittakäytön aloittaneet sekä aikuisisässä haittakäytön aloittaneet.

Taru Kekoni (2007) on kannabiksen käyttöä koskevassa tutkimuksessaan todennut käytön aloittamisen tapahtuvan neljän erilaisen reitin kautta. Sosiaalinen reitti paikantuu tilanteisiin, joihin ajaututaan suunnittelematta. Päihteiden käytön kokemukset tapahtuvat tuolloin yhdessä muiden ihmisten seurassa ”oikeanlaisissa” olosuhteissa ja niihin liittyy myös kokeneemman käyttäjän ohjaus. Suunnitelmallinen käytön aloitus puolestaan paikantuu tilanteisiin, jossa innoitus kannabiksen käytölle on saatu usein elokuvien tai kirjallisuuden pohjalta. Tuolloin itse käyttöä kiinnostavampana näyttäytyvät kannabiskulttuuri ja sen käytännöt. Päihdereitti puolestaan kuvaa käytön aloittamisen liittyneen voimakkaasti muiden päihteiden käyttöön. Tähän reittiin liittyi myös enemmän ongelmapuhetta. Aatteellinen reitti paikantui voimakkaasti käyttäjän hengelliseen tai muuhun aatteelliseen heräämiseen. (Kekoni 2007, 106–116.) Omasta aineistostani en kyennyt erottamaan näin selkeitä reittejä käyttäytyteen.

Olen havainnut kolme haittakäytön aloitusryhmää ja hahmotellut ryhmien keskinäisiä eroja aloitusmotivaatiossa, aloituksen syissä sekä muiden henkilöiden vaikutuksessa käytön aloittamiseen. Aloittamisen syiksi nuoret mainitsivat jännityksen, kaikkivoipaisuuden tunteen tai lapsuuden kokemukset. Nuoret aikuiset perustelivat haittakäyttöään erolla tai elämänmuutoksella ja vanhemmat traumaattisilla elämäkokemuksilla. Nuoremmalla ryhmällä haittakäytön aloittaminen liittyi vahvasti toiveeseen tulla hyväksytyksi kaveripiirissä ja saada siten mahdollisuus kuulua joukkoon. Nuorilla aikuisilla syinä saattoi olla kuuluminen joukkoon, mutta myös jonkunlaisen avun saaminen päihteistä. Vanhemmalla ryhmällä päihteet tarjosivat lohdutusta ja apua vaikeaan elämäntilanteeseen. Kaikissa ikäryhmissä sosiaalisella verkostolla oli merkittävä rooli päihteiden haittakäytön aloittamisessa.

Varhaisen haittakäytön kertomukset

Varhainen päihteiden haittakäyttö on naisten kertoman mukaan alkanut alle 18-vuotiaana. Näiden naisten kertomasta piirtyy kuva voimakkaasta halusta käyttää päihteitä ja olla päihteiden vaikutuksenalaisena. Kerrotun perusteella päihteidenkäyttö on heille alusta saakka ollut hyvin päihtymishakuista. Moni kertoi havainneensa päihteiden käytöstä olleen apua silloisessa vaikeassa elämäntilanteessa. Emmille päihteidenkäyttö puolestaan tarjosi tilaisuuden kuulua johonkin:

- Ulla: Osaat sä nyt jälkeen päin sanoo mikä sut sai sillon neljätoista vee alkamaan käyttämään?*
- Emmi: No varmaan se, et kun se maailma on ihan erilainen, et tavallaan musta tuntu ekan kerran et mä kuulun johonkin, et mää oon tärke. Semmonen tunne vaan, et mä oon osa jotain, mistä muut ihmiset ei välttämättä ymmärrä niin paljo. Et se on se, mitä mää oon jälkeenpäin miettiny, et varmaan mikä sit ja olihan se aluks hiton hauskaa. Ku tavallaan ne seuraukset ei tullu heti.*
- Ulla: Missä vaiheessa se muuttu sit, et se ei aina ollukkaa ihan hauskaa.*
- Emmi: No varmaan sillon, ku alko suonensisäsiä käyttää, nii vähän sen jälkeen. Et muutama vuos oli jo, ja huomaa et se muuttu se juttu. Et kaverit jäi, ja sit tuli uusii iv²⁷ -käyttäjiä kavereiks. Ja jotenki sillon se muuttu, et jos itellä oli, niin annettiin toiselle. Enempiki sellasta et kaikki mulle ja heti ja sitte, tota, alko se väkivalta tulee siihen mukaan.*
- ...
- Ulla: Sää sanoit, et ne porukat oli semmosia, et sää tunsit kuuluvas johonkin. Tuntuks susta koskaan, et normiporukat oli sit vaan jotain harmaata massaa?*
- Emmi: Oli joo. Et oliha se kundi, johon mää ihastuin, kun mää rupesin käyttään suonensisäsiä huumeita, nii mä rupesin sen takia, et koska hän käytti päivittäin ja mää asuin siellä ja mää vähän ihannoin sitä, ku se oli semmonen vanhempi. Ja nii, siinä oli vaan se oma juttunsa. Et kyllä se oli aluks sellasta ihannointia ja just sellasta, et ei tarvii kuuluu tohon valtaväestöön.*

Emmin huumeidenkäyttö alkoi 14-vuotiaana. Huumeiden käyttöön houkuttavana tekijänä hän kuvasi olleen merkityksellistä kuuluminen osaksi ryhmää ja samalla itsen kokeminen jollakin lailla tärkeäksi. Tärkeäksi itsensä kokemista lisäsi tunne siitä, että oli osa jotakin sellaista salaista toimintakulttuuria, mistä muut kanssaihmiset eivät tienneet ja, johon muilla ei myöskään ollut pääsyä. Kun kysyin tarkemmin ”normiporukoista” eroamisesta, Emmi kertoi valtaväestöön kuulumattomuuden olevan erottautumisen lähtökohta. Emmille haikautuminen päihteidenkäyttäjäksi näyttää kerrotun perusteella tulleen osaksi itsetuntoon ja ryhmään kuulumisen tarpeiden täyttymisen seurausta. Kaverit ja hyväksyntä löytyivät muiden päihteisistä kiinnostuneiden nuorten viiteryhmästä. (vrt. Kekoni 2007, 106–116.) Se, miksi kiinnittyminen juuri tähän ryhmään on tärkeää, jäi avoimeksi. Samoin jäi kertomatta se, kuinka paljon Emmillä oli hylätyksi tulemisen kokemuksia muista ryhmittymistä.

Huumeiden sekakäyttäjien käyttäjäidentiteettejä sekä riskinottoa ja hallintaa tutkineet Kataja, Väyrynen, Hakkarainen, Kailanto, Karjalainen, Kuussaari

---

27 Suonensisäinen eli IV-käyttö (introversioosinen).

ja Tigerstedt (2016) löysivät neljä erilaista tarinatyyppiä, joista jatkuva säätö-tyyppi kuvaa tämän tutkimuksen haittakäytöksi määritellyä päihteidenkäyttöä. Jatkuvassa säädössä päihteet ovat elämäntavan keskiössä. Tässä vaiheessa ensisijaisena käyttömotiivina ovat jännitys ja normatiivisen elämäntavan vastustaminen. Jatkuvaan säätöön kuuluu tunne käytön hallinnasta, mutta ajoittainen hallitsemattomuus. (Kataja ym. 2016, 48–49, 51–52.)

Huumeidenkäytön negatiiviset seuraukset eivät olleet heti nähtävissä. Nuorena runsaan päihteidenkäytön aloittaneiden kohdalla voi heidän kertomastaan päätellä aloittamiseen vaikuttaneen voimakkaasti usko omiin voimavaroihin ja jopa jonkinasteinen omnipotenssi. Omnipotenssilla tarkoitan tässä sellaista koettua kaikkivoipaisuuden tunnetta, ettei negatiivisten seuraamusten voida uskoa koskevan omaa itseä. Nuorena haittakäytön aloittaneiden kertomuksissa riippuvuuden, terveysongelmien ja rikollisuuden ei uskottu koskevan omaa itseä, vaan sellaista tapahtui jollekin muulle. Päihderiippuvuus ja muut ongelmat vaikuttivat siten olevan jonkun muun riskejä. Nuorten kertoma huumeiden käytön ihannointi ja tietynlainen uhkarohkeus heittäytyä huumeiden käyttäjäksi saattoi liittyä tähän.

Varhaisen haittakäytön kertomuksissa päihteidenkäytön aloittaminen kuvattiin vapaavalintaiseksi erottautumisen tavaksi ja omaehtoisena valintana. (ks. Lalander 2001). Siirtymäriittiteorian näkökulmasta erottamisen sijaan ensimmäinen askel kuvattiin erottautumisena. Ymmärrän tuon yhteisöstä erottamisen narratiivisena ulottuvuutena (Taulukko 2), jossa kerrotaan omaa kokemusta tapahtuneesta.

Emmi kertoi siirtyneensä 16-vuotiaana käyttämään huumeita suonensisäisesti. Hän kertoi huumausaineiden käyttötavan muuttumisen johtaneen vääjäämättä kaveripiiriin muuttumiseen ja aiemmin vallinneen yhteenkuuluvuuden tunteen katoamiseen. Entinen jakamiskulttuuri vaihtui itsekkäämpään omasta itsestä ja omista huumeista huolehtimiseen. Naiset kertoivat suonensisäinen huumeidenkäytön tuoneen lisääntyvässä määrin arkeen mukaan myös väkivallan. Suonensisäisten huumeiden käytön lisääntyminen vaati erilaisia rahoituskanavia, jolloin käyttäjä voi joutua itse myymään päihteitä ja mahdollisesti perimään saatavia väkivallalla. Samoin riski joutua väkivallan kohteeksi lisääntyy herkemmin siirryttäessä suonensisäiseen päihteidenkäyttöön. (Lalander 2001, 40–42, 106–110; Virokannas 2004, 31–33.) Kyse on samalla vakavammasta rikollisuudesta, jolloin sosiaaliseen verkostoon kuuluu myös järjestäytyntä rikollisuutta.

Emmin kertomuksessa ensisijaisena syynä huumeiden suonensisäisen käytön aloittamiseen mainitaan ihastus itseään vanhempaan suonensisäisesti huumeita käyttävään mieheen. Hän oli 16-vuotiaana muuttanut huumeita käyttävien kavereiden luokse, joiden kanssa hän kertoi kokeneensa yhteenkuu-

luvuutta. Emmi korostaa suonensisäisen huumeidenkäytön olleen erityisesti valtaväestöstä erottautumista koskeva teko. Nuoruuden kapinallisuus yhdistyneenä kaikkivoipaisuuden tunteeseen sai Emmiä kapinoimaan yhteiskuntaa vastaan huumeiden käytöllä. Josja J. Rokven, Gijs de Boer, Jochem Tolsma & Stijn Ruiter (2017) ovat havainneet, että rikoksiin myönteisesti suhtautuvien kavereiden kanssa paljon aikaa viettävien riski rikoksiin syyllistymiseen kohoaa. Riski on erityisen suuri, mikäli yhteydenpito on toistuvaa ja asumisetäisyydet pieniä. (Rokven ym. 2017, 711–714.)

Nuorena päihteiden haittakäytön aloittaneet kertoivat sekä vanhempiansa että etenkin viranomaisten yrittäneen auttaa heitä pääsemään irti huumeista. Usein huumeiden täyttämän todellisuuden tilalle oli tarjottu muuta toimintaa, kuten koulutusta:

Maria: No, kyllä silloin uran alkuaikana. Muahan yritettiin auttaa tosi monin keinoin. Et mää oli tossa nuorten ry, siinä systeemissä et mä sain asunnon. Sitten ne kustanti sen, kun mää lähin sinne terveydenhuolto-oppilaitokseen nii lähihoitaja, nii ne kaikki kirjat ja ne ois kustantanu harrastukset ja kaikki, mut se loppu siihen, et mulle annettiin kaks vaihtoehtoo, että lähet hoitoon tai lennät tästä systeemistä. Ja mää valitsin sitten vielä siinä vaiheessa, et mää haluan narkata, ku tää on niin vitun kivaa. Mut et sillan, et sillan oli apua.

Naisten kertoma sisältää yhtymäkohtia riskijuomisen luokittelussa käytettyyn varhainen suurkulutus -käsitteeseen. Kyseessä on päihteiden käyttötapa, jonka oletetaan varmuudella aiheuttavan myöhemmin haittoja, mikäli käyttö jatkuu samanlaisena. (Aalto, Alho, Kiianmaa, Lindroos 2015, 9–11.) Päihteidenkäytön seuraukset arkeen vaihtelevat paljon yksilöittäin. Kysyin esimerkiksi Emiliasta siitä, miltä päihteidenkäyttö on häntä suojellut. Emilia vastasi:

”Mitä ois tapahtunu, jos en ois juonu? Jestas, onpas vaikee kysymys. Empä oo aatellu... Kai se on normaalilta elämäältä suojellu. Ei oo tarvinnu ajatella ja mieltää mitää, eikä ottaa mitää vastuuta.”

Emilian vastauksessa päihteidenkäyttöarjen vastakohtaksi nousi vastuuratioonainen arki ajattelemiseen ja vastuunottamisineen. Emilia määrittä samalla oman aiemman arkensa kuuluvaksi ei-normaalini piiriin. Millaisia vaikutuksia päihteidenkäytöllä yksilöiden elämään on, näytti vaikuttavan ensisijaisesti päihteidenkäytöllä oleva rooli yksilön arjessa. Päihderiippuvuuden aste määrittä myös päihteidenkäytön koettuja seurauksia. Päihteidenkäytön muuttumista osaksi arkipäivää kuvasi se, miten mieltymys päihteisiin ja koettuun päihtymykseen muuttui pikkuhiljaa erityisestä tavalliseksi. Satunnaisista kokeiluista alkaneen

päihteidenkäytön jatkuminen toistuvana käyttönä normalisoi päihteet osaksi omaa arkea. Varhaisen päihteiden haittakäytön kertomuksissa päihteidenkäyttö on ollut merkittävässä osassa koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäämisessä. Emilia kertoi, että päihteidenkäyttö oli vaikuttanut sekä koulunkäyntimotivaatioon että mahdollisuuksiin siihen sitoutumiseen.

Ulla: Mitä kouluja sää oot käyny?

Emilia: No peruskoulun ja sit oon ammattikoulua, että x ammatti ja nyt opiskelen sitten toista tutkintoa, Ammattikoulussa sitäkin, mutta tarkoitus ois hakee tonne ammattikorkeaan.

Ulla: Mites oot sä koskaan tehny sitä x:n työtä missään vaiheessa?

Emilia: En, en. Mää opiskelin sen ammatin, sillä edellisellä tuomiolla. Et täältä käsin kävin tossa ammattikoulussa ja se sit jäi vähän kesken, kun mä vapauduin ja se sit jäi. Mut mä suoritin sen sitten siviilissä muutaman vuoden jälkeen.

Ulla: Mitäs sää oot sitten aikonaan tehnyt peruskoulun jälkeen?

Emilia: Mää oon vaan ollu työttömänä sen jälkeen. Ja sitten oli puolen vuoden työllistymisjakso ”Paja”, tällanen homma. Sitten melkein tulikin se ensimmäinen juttu ja sit sen jälkeen siinä välissä mä olin vuoden x-työntekijänä ja sitten mä olin O:lla siivoilemassa vuoden päivät. Sit mä vaan olin ja nyt mä oon taas täällä.

...

Ulla: Miten sulla se peruskoulu omasta mielestä meni?

Emilia: No, ala-asteella oon pärjänny ihan hyvin et kaheksan päälle keskiarvolla, kaheksan puol. Olin aina koulussa tosi kiltisti ja näin. Mut heti yläasteella sitten lähti menemää heti päin, et sitte seiska meni. Mut kasilla mulla oli jotai kuussataa tuntia poissaoloja ja kaikki nelosia ja mä jäin luokalle sitten neljä pilkku seitsemän keskiarvolla ja. No, sit siinä oli nuorisokoti, et mä jouduin sinne. Ja sit kävin sieltä käsin sen kasin uudestaan ja ysin tarkkailuluokalla ja sitten kuitenkin jollain vähän yli kutosen keskiarvolla sitten pääsin koulusta ulos. Se yläaste meni tosissaan niinku penkin alle.

Ulla: Minkä takia sä kävit sen kasiluokan sieltä nuorisokodista?

Emilia: Et se oli just se, kun mä en suostunu sinne kouluun menemään. Et mä nukuin kotona sitten ja en muista mitä sitte tein. Sitte pakkohuostaanotto sinne ja sieltä käsin sitte. Mut sitte mä saatoin ajaa kotitipsäkille ja mutsille nukkumaan.

Haasteet ja vaikeudet koulunkäynnissä alkoivat Emilialla kahdeksannella luokalla. Motivaatiota kouluun menemiseen ei ollut ja toisaalla haastattelussa Emilia kertoo jo muutaman poissaolokerran nostaneen kynnystä mennä kouluun. Emilian kertomasta ei löytynyt selitystä koulusta poissaoloille, eikä hän itsekään tiedä syytä niille. Hän ei myöskään maininnut terveydenhuollon tai

muiden tahojen tutkimuksia, joilla tilannetta olisi selvitetty. Esimerkiksi nuoruusiän masennusta ei ollut kartoitettu. Nuorten miesvankien peruskouluai-koja tutkinut Tanja Äärelä (2012) on väitöskirjassaan havainnut kouluympäristön osittain mahdollistaneen syrjäytymiskehitystä. Tämä korostui muun muassa eriarvoisuuden kokemuksiin sekä varhain alkaneina vaikeuksina ja moniongelmaisuuksina, joihin ei kyetty puuttumaan. Koululla tulisi olla osaamista tunnistaa erilaisten kasvuympäristöjen toimintatapoja ja pyrkiä siten purkamaan keskiluokkaisuutta korostavaa piilo-opetussuunnitelmaa. Emilian kertomassa samoihin aikoihin koulupoissaolojen lisääntymisen kanssa lisääntyi myös alkoholinkäyttö, minkä alkamisesta kysyin häneltä:

Emilia: No jostain neljäntoista ikästä. Alkoholista ja sitten siihen tuli pikkubiljaa kannabista ja sitten pikkubiljaa sitä epäsäännöllisesti tullu siinä vuosien varrella, et siinä on saattanu olla vuosiakin väliä, et silloin tällöin sit pidempiä kausia ja sit ihan silloin viidentoista neljäntoista iässä kyllä sitten impattiin poikien kanssa jossain jotain. Ja siellä nuorisokodissa oli kans ties mitä kokeilua sitten ja muuta. Et alkoholi pääasiassa on ollu aina se, et sit on ollu alkoholi ja pillerit jossain vaiheessa, ja sit on ollu sekakäyttöä, amfetamiinia sitten sellanen puolen vuoden pätkä sitten jossain päin. Et tätäkin edelsi vuoden ryyppyputki.

Käytön aloittaminen ja jatkaminen ei kuitenkaan vaikuttanut olevan lastensuojeluviranomaisten tiedossa, tai ainakaan tiedon olemassaolo ei ilmene Emilian kertomuksesta. Emilian kahdeksannella luokalla alkaneet koulupoissaolot lisäsivät käytettävissä olevaa vapaa-aikaa, mihin puolestaan mahtui lisääntyvä määrä päihteidenkäyttöä. Mutta mikä aiheutti Emilian poissaolot? Ja oliko päihteidenkäyttö syy vai seuraus suhteessa noihin poissaoloihin? Toisaalta päihteidenkäytön katsotaan kuuluvan joltain osin juuri yläasteikään, mutta alttius päihteidenkäyttöön saattaa pitää taustallaan hyvin monisyistä problematiikkaa aina varhaislapsuudesta lukien. Erilaiset psyykkiset häiriöt (esimerkiksi nuoruusiän masennus) on helppo turruttaa päihteillä. (vrt. Väyrynen 2007, 93–100.)

Emilia sijoitettiin nuorisokotiin, koska koulunkäynti ei ollut sujunut ko- toa käsin. Sijoituksen avulla hän sai suoritettua peruskoulun loppuun, mutta päihteidenkäyttö lisääntyi, päihteiden skaalan laantuessa ja monipuolistuessa. Tyttökulttuuria tutkinut Sari Näre (2002) kirjoittaa traumapohjaisesta päihteidenkäytöstä, minkä taustalla on aiempia traumaattisia kokemuksia. Tällainen päihteidenkäyttö suuntautuu enemmän riskinottoon ja sille on myös tyypillistä se, että tyttö käyttää alkoholia ainoana tyttöinä poikaporukassa. Näre esittää toisenä tyttöjen päihteidenkäyttötapana olevan vastuurationaalinen päihteiden ir-

rottelukäyttö, missä harjaannutaan samalla käytön kontrolliin yhdessä muiden tyttöjen kanssa. (Näre 2002, 262–263.) Useimmat aineistoni naiset kertoivat päihteidenkäyttönsä tapahtuneen alkuvaiheessa usein poikaporukoissa. Vastuurationaalinen irrrottelukäyttö ei kuvaa aineistoni nuorena haittakäytön aloittaneiden suhdetta päihteisiin. Sitä vastoin traumapohjainen päihteidenkäyttö vastaa myös sitä päihteidenkäyttötapaa, josta nuorten lisäksi myös myöhemmässä elämänvaiheessa päihteiden haittakäytön aloittaneet kertovat. Koski-Jänneksen mukaan ”addiktio kehittyy sen suhteen alttiille yksilölle, jolla häiriötekijöitä tasapainottavia voimia ei jossain tilanteessa ole riittävästi” (Koski-Jännes 2007).

Nuorten aikuisten haittakäytön kertomukset

Nuorena aikuisena haittakäytön aloittaneet kertoivat aloittaneensa päihteidenkäytön alaikäisenä, jolloin käyttö oli ollut satunnaista ja pääosin alkoholin käyttöä. Päihteidenkäyttö oli lisääntynyt vasta täysi-ikäisyyden myötä, jolloin sitä oli edesauttanut elämässä tapahtunut muutos: esimerkiksi ero puolisosta tai muutto uudelle paikkakunnalle. Käytön lisääntyminen oli nuorten naisten kertoman mukaan kontekstisidonnaista ja siihen liittyi joko kaveripiirin, poikakaverin tai puolison myötävaikutus.

Ulla: Oliko se niin, et sulla oli joitain tiettyjä kavereita?

Johanna: Ei, et Y:ssä. Et ku mä oon Pienestä kaupungista lähtösin, muutin Isompaan Kaupunkiin ja jonkun aikaa tein sitä stripparihommaa ja sellasta. Sit mää tutustuin yhteen Siruun ja ruvettiin ryyppäämässä käymään yhdessä. Ja jätin sit sen poikaystäväni ja sit mää löysin yhen... Tutustuin pariin semmoseen, jotka poltteli kannabista ja. No, sit vähän otettiin kannabista ja sit se kerran, et otetaan amfetamiinia. Et oli käyttäny. Ja ensimmäinen piikki, nii voiii, tää on mun juttu! Tää on mun juttu! Et sit mää, et ahaa, tällä voi tehdä rahaaki, ku kävi Suuressa Kaupungissa tutustumassa tyyppeihin vähä. Et ahaa, tällä voi tehdä hyvin rahaa. Määhä koukahin ite siihen hommaan, ite siihen tekemiseen niinkö. Sit pikku hiljaa se aineki sitte koukutti siinä samalla.

...

Ulla: Sää sanoit, et sää oot Päihdehoitopaikassa ollu?

Johanna: Joo, mää olin sitten sen vapautusoikeudenkäynnin.. Mää olin kuukauden, viihyin ihan hyvin, kun siellä niitä hevosia oli. Ja ohan mää ollu noissa kaikissa, välillä sit käyny aina vähän, vähän poliisin ja tuomareiden mieliksi käyny siellä. Et ei oo silloin ollut vaikeuksia lopettaa, et ihan omaa päätäki vähä selvittää. Et sit vasta kun muutti tonne pohjoseen päin, oli se et lopettaa tai vähentää. Ja vähensinkin, et tosi harvoin sitten kävin enää tuolla. Ja nyt mulla ei oo enää ollu semmosta, että tekis mieli ottaa oikeesti.

- Ulla: Olit sää jossain vaiheessa ite huolissas siitä huumeidenkäytöstä, vai olik se siten niin et nää poliisit ja muut oli?*
- Johanna: En oikeestaan, se vaan oli. Emmää sillo ollu huolissaan. Sit ku muutti tonne pohjoseen päin ja sit ku alko vetää paljon, ja paino 39 kiloo, nii sit mää rupesin et nyt täytyy ottaa et nyt. Eihä se, paikkakunnan vaihosha tekee sen. Eihä sitä voi jäähä niille alueille pyörimään missä on. Sehän on selvää, et jos jää semmoseen paikkaan, missä on. Nii ei se pitkään ainakaan oo se selvinpäin olo sitten. Kyllä vähän äitinkin takia että. Joo ja äitin takia kanssa. Sekin katto, et nyt saattaa mennä vähän liikaa toi sun käyttö.*

Päihdeidenkäytön aloitus saattaa olla hyvin sattumanvaraisesti etenevä kertomus. Johannan kertoma vastasi muiden nuorena aikuisena aloittaneiden kertomaa. Huumeiden käytön mahdollisti tässä tapauksessa miesystävä, joka ehdotti ensin kannabiksen ja sitten amfetamiinin kokeilua. Johannan kertomassa muutto uudelle paikkakunnalle toimi myös huumeidenkäytön mahdollistajana. Vastustajana kerrotussa näyttäytyivät sekä viranomaiset että läheiset. Johanna kertoi käyneensä päihdehoidoissa sekä poliisien että tuomareiden mieliksi, mutta omakohtaista motivaatiota hänellä ei ollut. Päihdehoitoon sitoutumiseen saattoi vaikuttaa jo lähtökohtaisesti liian lyhyeksi arvioitu aika tai se, ettei Johanna tuntenut olevansa riippuvainen amfetamiinista. Tarinan edetessä myös huumeen haittavaikutukset tulivat ilmi Johannan kertoessa äitinsä huolestumisesta hänen alhaisen painonsa suhteen. Siinä vaiheessa myös Johannan tapa puhua muuttui. Entiselle käyttö- ja asuinpaikkakunnalle jääminen mahdollisti vanhoihin käyttötapoihin jäämisen. Johanna korosti muuttaneensa, jotta pääsisi huumeista eroon ja halunneensa huumeista eroon, etenkin äitinsä huolen vuoksi.

Johannan kertomuksesta korostui, että merkittävässä asemassa hänen toiminnassaan oli ollut huumeiden myynnistä saatava raha. Johanna kertoi ”koukahtaneensa” eli jääneensä kiinni huumeiden myymiseen ja siihen liittyvään toimintaan sekä huumeista saatuun taloudelliseen hyötyyn. Johanna ei ollut ainoa aineistoni nainen, joka kertoi nopean ja runsaan rahantulon olleen huumeorientoituneessa elämäntavassa puoleensa vetävä tekijä itse riippuvuuden lisäksi. Nopea rahantulo ja aiempiin tuloihin verrattuna korkeampi tulotaso on myös vallanväline sekä osoitus sijoittumisesta statukseltaan käyttäjiä ylemmäs.

Rikostaustaisten naisten kokonaistilanteen sekä yhteisöstä erottamisen kannalta merkittäväksi tekijäksi näyttikin kerrotun perusteella muodostuvan juuri se, että päihdeidenkäytöstä tuli riippuvuuskäyttöä. Merkittävä osa nuorena tai nuorena aikuisena päihdeiden haittakäytön aloittaneista naisista kertoi, että päihdeiden käyttäminen on merkinnyt heille koulutuksen keskeytymistä, lyhyitä tai olemattomia työsuhteita ja vahingoittavia parisuhteita. Päihdeiden käytön

lisääntyminen mahdollisesti rikolliseen elämäntapaan kiinnittävien suhteiden kierteen syntymisen. Elina kertoi omasta käsityksestään käytön aloituksesta, jatkumisesta ja riippuvuuskäytön syvenemisestä:

Ulla: Tiedät sää mikä siinä selvinpäin siviilissä olemisessa oli ajatuksena aikeaa, oliko se pelko, vai mitä?

Elina: Ehkä se oli sitä, että ei ollu edes tietoa enää. Mä olin vetäny kuitenkin niin monta vuotta niin tunteella, et mun elämä oli kokonaan sitä, että mä valvoin vuorokauden ympäriinsä ja tein kolttosia tuolla. Olin niissä porukoissa vaan, et se oli se mun juttuni. Et kyllähän mä käyttäessäni kävin jonkun verran töissä ja yritin aina välillä jotain. Mut silti se oli se, et siinä oli joku viehätöksensä. Ehkä se, että mulla ei ollu mitään ajatustakaan, että selvinpäin oleminen olisi jotenkin mielekästä tai mun juttuni. Mä vaan aattelin, et se on se.

Ulla: Et se näyttää niin tylsältä?

Elina: Nii, se on varmaan ollu sitä. Ja sit ku oon tykänny siitä saakka, kun oon ensimmäiset kännit ottanu, oon tykänny siitä päihtymysolotilasta. Kai sitä jotenkin on sitten ollut niin paha olla ittesä kanssa, että se on päihtymysolotila ollu se, että sitä hakee keinolla millä hyvänsä. Ja sit tietenkin elämän varrella. Kun rupes elämään sitä käyttäjän elämää, niin totta kai niitä asioita tuli koko ajan enemmän lisää, mitä ei halunnu ees aatella, nii sen takiaki piti sekoittaa päätään. Tosiaan se mun suhteeni sen mun miehen kanssa, joka vaikuttaa varmaan edelleen tähän päiväänkin, niin se oli väkivaltanen ja sairas.

Päihteidenkäyttö toi Elinalle hyvän olon ja hän viihtyi hyvin siinä seurassa, jossa päihteitä käytti. Erilaiset positiiviset päihteidenkäytön mukanaan tuomat seikat lisäävät houkuttavuutta ja samalla sitouttavat käyttäjämaailmaan. *Päihteiden positiivisena vetovoimatekijöinä* (vrt. päihteidenkäytön lupaukset Väyrynen 2007, 73–100) olivat etenkin nuorena ja nuorena aikuisena haittakäytön aloittaneiden kertomuksissa mainittuina muun muassa hyvä olo, pääseminen ja kuuluminen uuteen kaveriporukkaan, normaalista poikkeava elämäntyyli, tyylikkyys, vakavasti otettavuus ja rahan helppo saatavuus. (myös Koski-Jännes 1998, 39–42.) Kaveripiiriin jäämisessä suurin merkitys oli hyväksytyksi tulemisella. Elina mainitsi pitäneensä päihtyneenä olemisesta ja siitä tulevasta hyvästä olost. Hän kuvasi kuitenkin myös sitä, miten ajan kanssa päihteidenkäyttö toi mukanaan ikäviä asioita. Mitä enemmän niitä elämään tuli, sitä vähemmän hänellä oli halua olla selvänä. Tuolloin helpompi oli turruttaa ja peittää negatiiviset seikat päihteillä. (myös Väyrynen 2007, 93–100.)

Nuorten aikuisten haittakäytön kertomuksissa päihteidenkäytön aloittamisen kuvattiin yksilön oman valinnan kautta. Yhteisöstä erottamisen narratiivinen ulottuvuus näytti näissäkin kertomuksissa saavan sysäyksensä naisten oman

valinnan kautta. Valintaa helpottivat itselle sopiva kaveripiiri ja mahdollisuus toteuttaa itseään yhteiskunnan sitovista säännöistä huolimatta. Yhteisöstä erottamisen institutionaalinen ulottuvuus alkoi saavuttaa naisia siinä vaiheessa, kun päihteidenkäytön positiivisiin vetovoimatekijöihin sekoittuu myös negatiivisia. Samalla riippuvuus päihteisiin ja päihteitä käyttäviin verkostoihin syveni.

Negatiivisina päihteidenkäytön vetovoimatekijöinä nousi haastatteluissa esiin mainintoja muun muassa parisuhteessa tapahtuneesta vallankäytön, kontrollin ja väkivallan lisääntymisestä, pelko tuntemattomien tekemästä väkivallasta, asunnottomuus, muuttunut todellisuudentaju, näköalattomuus sekä tulevaisuuden hahmottamisen vaikeus. Näiden negatiivisten tekijöiden määrä kasvoi samassa suhteessa riippuvuuden lisääntymisen kanssa. Tämä päihderiippuvuuden negatiivinen kehä sitoo päihteidenkäyttäjät yhä tiiviimmin käyttäjämaailmaan, sillä vaihtoehtoja ei juuri suhteiden verkostosta katsoen näyttänyt olevan.

Riippuvuuden syntyä tutkinut Anja Koski-Jännes (1998) esittää siihen vaikuttavan käytetyn ajan lisäksi käyttöiheyden ja toiminnan, joka päihteisiin liitetään. Päihderiippuvuudella tarkoitetaan tarvetta saada lisää alkoholia, lääkkeitä tai huumausaineita. Koski-Jänneksen mukaan naisilla kestää seitsemän ja puoli vuotta keskimäärin havaita päihteistä ja muusta riippuvuudesta aiheutuneita ongelmia. Miehillä vastaava aika on 12 vuotta. (Koski-Jännes 1998, 44–50.)

Aikuisten haittakäytön kertomukset

Aikuisena alkoholin tai huumausaineiden haittakäytön aloittaneiden kertomuksissa korostui käytön aloittamisen taustalla olleet traumaattiset kokemukset. Nämä kokemukset vaikuttivat toimivan päihteidenkäyttöön sysääjänä. Kertomuksissa tuli toistuvasti esiin lisäksi se, kuinka parisuhteen olosuhteet ja etenkin puoliso omalla päihteidenkäytöllään olivat tukevia tekijöitä. Seuraavassa Anneli kertoo oman elämänsä käännekohdasta:

Anneli: Minä oon ihan lähteny silloin, kun avioero tuli. Mää en oo oikeestaan siihen viinaan niin, emmää ennen sitä avioeroa, emmää käyttäny oikeestaan ollenkaan.

Ulla: Missäs vaiheessa se avioero sitten tuli?

Anneli: Mää olin kolomenkymmenen seitsemän vuoden ikänen. Elikkä tämä tapahtu yhtäkkiä, ei niinkään yhtäkkiä, vaa miehellä oli jo kaks vuotta ollu joku toinen. Ja laps tulossa. Se sitten oli tavallaan sokki ja. Ei oikein itekkään uskonu. Että onko se totta. Teki mieli sanoo, että sää puhut nyt ihan puppua.

Ulla: Voi kauheeta!

Anneli: Ei siinä. Jostain syystä minä en osannu aavistakaan, että hänellä joku toinen on. Kyllä sillä aika pitkälle tuon alkoholin kans nii tekemistä.

... Että se ryyppääminenkin lähti melkeen, saa sanoa, että justiin melkeen siitä. Että ensimmäinen pullo, mitä mä kaadoin niin oli sinä iltana, kun sain tietää. Minä heti aattelin, että ei nyt ei tuu mittään... Se meni kuitenkin päinvastoin, että minä itse jouduin lähteen.

Ulla: Ja hän jäi siihen asumaan?

Anneli: Joo.

Ulla: Muuttiko tämä hänen, tämä toinen nainen sitten sinne?

Anneli: Kyllä.

Ulla: Siis sinun kotiin?

Anneli: Kyllä. Näinhän se meni.

Ulla: Ja he elivät siellä sinun kodissasi...

Anneli: Ja vieläkin. Ja lapsi tuli heti paikalla syksyllä. Elikkä heinäkuussa kun erottiin, syksyllä tuli lapsi. Oon aika julmaa elämää eläny kyllä. Että on siinä alkoholilla pitkät niinku pitkät, pitkät, pitkät vaiheet, missä sitä on alettu käyttämään. ...Että täältä nämä tutut kaverit, jotka on pyöriny minun ympärilläni, noin varmasti sen kymmenisen vuotta. Ja aika raakasti niinku käyttäneet hyväksi. Koska tuosta, mistä talosta minä lähin, minä sain siitä omaisuutta jonku verran. Nii sitä on helppo käyttää semmosta naista hyväks.

Anneli kertoo 37-vuotiaana kohtaamastaan traumaattisesta ja haavoittavasta kokemuksesta. Anneli sai yllättäen kuulla miehellään olleen parin vuoden ajan avioliiton ulkopuolisen suhteen. Tästä suhteesta oli syntymässä lapsi ja sen vuoksi mies halusi avioeron. Anneli kertoo, että tästä tapahtumasta käynnistyi hänen juomisensa. Anneli kuvaa omia tuntemuksiaan ja sitä, ettei olisi halunnut uskoa todeksi miehen sanomaa. Anneli ajoi miehen pois kodista, josta hän hieman myöhemmin joutui itse lähtemään. Anneli kertoi haastattelussa toisaalla, ettei ollut tuolloin osannut mennä pankkiin selvittämään raha-asioitaan, eikä hän tiennyt mahdollisuuksistaan kodin säilyttämiseksi itsellään. Päinvastoin, sillä Anneli muutti talosta pois ja muutamaa kuukautta ennen vauvan syntymää sinne muuttivat entinen mies uuden puolisonsa kanssa.

Avioliitossa petetyksi tuleminen korostui Annelin kertomassa vakavasti loukkaavana ja itsetuntoa haavoittavana asiana. Loukkaavaa tilanteessa oli suhteen jatkuminen pitkään, suhteesta alkanut raskaus ja Annelin tietämättömyys asiasta. Anneli kertoi menettäneensä tapahtuneen seurauksena paikkansa parisuhteessa, luottamuksen puolisoonsa, parisuhteen myötä tulleen sosiaalisen verkoston sekä lähivanhemmuutensa. Anneli ei kerro edellä olevassa lainauksessa lapsestaan, joka muutti asumaan isänsä luokse. Tapahtunut satuttaa häntä yhä ja asia mainitaan ohimennen. Anneli kertoi lainauksen ulkopuolella, että parisuhteen yhteiset ystävät lakkasivat olemasta hänen ystäviään. Anneli irtisanotti häntä vuosien aikana ympäröineestä sosiaalisesta verkostosta. Hän joutui hankkimaan uudet ystävät, joiden kertoi aluksi käyttäneen häntä taloudellisesti

hyväkseen. Annelin kertomasta muodosti kuva yllättävästi alkaneesta ja nopeasti edenneestä sosiaalisesta laskusta. Pienen paikkakunnan ylempää keskiluokkaa edustaneen entisen puolison sosiaalinen verkosto kesti tapahtuneen, kun loukattu ja nöyryytetty Anneli jäi yksin ja joutui yhä ahtaamalle. Annelille jäi avioeron ja osituksen jälkeen oma osuutensa talosta, jonka hän käytti nopeasti yhdessä uusien ystäviensä kanssa.

Annelin kokemuksissa suhde entiseen mieheen jatkui yhä jollain tasolla. Suhde tuli näkyväksi muiden ihmisten suhtautumisessa häneen. Hän kertoi kokevansa häpeää siitä, mitä oli ja toisaalta siitä, mitä ei ollut. Entisen miehen aseman takia Anneli koki, ettei häneen suhtauduta kuin keneen tahansa muuhun. Entisen miehen asema lisää Annelin häpeää, mikä palautui huonommuuden tunteena ja koettuna ulossulkemisena. Annelin kertomassa koetut kärsimykset ja niiden tuottama häpeä palasivat toistamiseen häneen. Kuitenkaan häpeä ei estänyt häntä käyttämästä alkoholia, vaan päinvastoin satoi hänet tarpeeseen turuttaa tunteensa.

Ymmärrän samoin kuin Riitta Granfelt (1998, 144–145) päihteidenkäytön olevan etenkin aikuisena päihteiden haittakäytön aloittaneiden kohdalla sekä riippuvuutta että selviytymiskeino. (myös Gomm 2016.) Päihteidenkäytön aloittaminen vaatii pitempää käyttöä ennen varsinaisen (fyysisen) riippuvuuden syntymistä. Kun päihteet ovat selviytymiskeino, tukiverkko, lohdutus tai joka paikan apu, ne alentavat kynnystä (psykkisen) riippuvuuden syntymiseen. Myös sosiaalinen verkosto edesauttaa sekä (sosiaalisen) riippuvuuden synnyssä että kiinnipysymisen juurtumisessa.

- Ulla: No tuota, minkätyyppistä se sun juominen sitten on ollu?*
- Eeva: No se on sillei, et mä oon alkuun ollu semmonen hyvin ankarakin alkoholin suhteen ja mun mies on sitä käyttäny. Ja meille on sitten välillä tullu riitojakin. Varsinkin silloin, kun lapset on ollu pieniä niin, et sehän on ihan luonnollista, että mä en tietenkään oo ottanu. Mut sit se alko siitä jotenkin sitte karata käsistä, kun lapset tietysti kasvo ja ne ei enää sitte tarvinnu sitä konkreettista hoitoo. Että ne oli tuolla kanssa yläasteikäsiä nii. Sit mulla alko, et kun oli tullu perjantai-iltana otettua joitain juomia niin, kun oli jääny sitten jonnekin lasiin, nii sit mä aloin vaan kippailla niitä lasinpohjia ja se aina vaan ryöstäyty. Ja tosiaan se, kun aina viikonloppu, nii mulla ei koskaan tullu mieleen et mä oisin joskus maanantaina jääny jonnekin kapakkaan että. Että se oli pelkästään tätä tämmöstä, nii kotona tissuttelua. Mutta sitten se aina vaan kasvo ja ryöstäyty niin, että se rupes sitten oleenkin jo aika isoja määriä mitä sitten meni. Ja sitten kun se tapahtu tää mun viimeinen rysäys mitä oli, niin me oltiin vielä juhlittu sunnuntainakin. Nii oli jääny juomaa, nii mä aattelin, että mä selvitän sen työpäivän ja mä otan sitä viiniä.*

Eeva kertoi oman alkoholinkäyttönsä lisääntyneen pikkuhiljaa, kun velvollisuus lasten hoitoon väheni. Eevan kertomassa korostui vahva vastuurationalisuus. Eeva oli huolehtinut perheestä ja lapsista ensin pitkään kotiäitinä siirtyen sitten vastuullisiin työtehtäviin. Lasten kasvaminen ja yläkoulun aloittaminen merkitsivät hänelle lapsiin liittyvän vastuun vähentymistä ja samanaikaisesti oman ajan lisääntymistä. Eevan alkoholinkäyttö oli myös parisuhdesidonnaista, sillä pariskunnalla oli tapana nauttia viiniä yhdessä. Alkoholinkäyttö onkin yleisesti muuttunut kotikeskeisemmäksi ja puolisoiden keskinäiseksi toiminnaksi (Mustonen & Österberg 2010, 73–78). Eeva puhuu juhlimisesta, mikä on hänelle alkoholinkäytön synonyymi. Juhliminen saattaa myös kuvastaa sitä, ettei Eeva halunnut puhua alkoholin käytön muista motiiveista, kuten tarpeesta saada alkoholia tai mieltymyksestä päihtymyksen tunteeseen.

Juhlistamisen strategia liittyy aiempina vuosikymmeninä naisille hyväksyttävänä näyttäytyneisiin alkoholin käytön tapoihin. Kyse on sekä kodin arjesta irtaantumisesta että moraalisesti oikeanlaisesta toiminnasta. Ravintolassa käymisestä tehdään juhla, koska arkisena toimintana se näyttäytyisi naiselle moraalittomana. Juhlimisella perustelu ja arkirutiinista rajaaminen toimivat naisille perusteluna ja oikeutuksena käydä ravintolassa ja siten käyttää alkoholia. (Sulkunen, Alasuutari, Nätkin & Kinnunen 1985, 204–222.) Eeva kertoi juomisen tapahtuneen kotona. Alkoholimäärien ja käyttötiheyden kasvuun vaikutti myös lapsien muuttaminen kotoa pois. Juominen oli siten sallitumpaa, kun ulkoista kontrollia ei ollut. Eeva kuitenkin korosti, ettei koko aikana käyttänyt alkoholia työviikon aikana ja, että käyttö ajoittui pelkästään viikonloppuihin.

Seuraavana olevaan taulukkoon (Taulukko 5) olen koonnut tiivistetysti edellä esittämäni kolme erilaista haittakäytön kertomusta. Taulukoista on havaittavissa narratiivityyppien keskinäiset erot ja myös samankaltaisuudet. Päihteiden haittakäytön aloittaminen on rikostaustaisten naisten kertoman yhteiskunnasta erottamisen keskeisiä tekijöitä. Päihteidenkäyttö paitsi altisti rikoskäyttäytymiselle, on usein myös sen keskeinen osa. Varhaisen haittakäytön kertomuksissa päihteidenkäytön aloittaminen perustui kaveripiirin vetovoimaan ja haluun kuulua joukkoon. Näissä kertomuksissa korostuu naisten omaehtoinen toiminta päihteidenkäytössä. Päihteet kuvataan keinona ja välineenä saavuttaa jotakin erityistä. Nuorten aikuisten sekä aikuisten haittakäytön kertomuksissa oli havaittavissa voimakkaammin ulkoisten tekijöiden vaikutukset. Tuolloin kyse oli negatiivisiksi luokitelluista elämänmuutoksista.

TAULUKKO 5. Päihteidenkäytön aloittamiseen liittyvät narratiivityypit²⁸

AKTANTIT	Varhaisen haittakäytön kertomukset	Nuorten aikuisten haittakäytön kertomukset	Aikuisten haittakäytön kertomukset
Subjekti	Nuori tyttö	Nuori nainen	Aikuinen nainen
Objekti	Päihteidenkäyttö	Päihteidenkäyttö	Päihteidenkäyttö
Lähettäjä	Seuraukset eivät heti havaittavissa, kaverit, kotiolot	Poikakaveri, puoliso, kaverit	Puoliso
Auttaja	Jännitys, onnipotenssi, lapsuuden perushoidon puutteet	Ero, elämänmuutos	Traumaattinen kokemus
Vastustaja	Vanhemmat, viranomaiset	Viranomaiset, läheiset	Lapset, häpeä
Vastaanottaja	Hyväksytyksi tuleminen, kuuluminen joukkoon	Kuuluminen joukkoon, päihde lääkitys tai apu kaikkeen	Lohdutus

Kaikkia kolmea narratiivityyppiä yhdistää sitoutuminen päihteisiin ja usein myös käyttöä mahdollistavaan verkostoon. Sitoutuminen on alustavaa aloitusvaiheessa, mutta syvenee päihteidenkäytön arkipäiväistymisen yhteydessä. Narratiivityyppien väliset erot näyttävät kaventuvan siinä vaiheessa, kun päihteidenkäyttö on runsaampaa ja tapahtuu useammin (vrt. taulukko 6 seuraavalla sivulla). Haittakäytön alkaminen ja päihteidenkäytön arkipäiväistyminen vaikuttaa olevan osa yhteiskunnasta erottamisen prosessia. Rikostaustaisten naisten kuvaama yhteiskunnasta erottamisen narratiivinen ulottuvuus saa rinnalleen myös institutionaalisen ja ajallisen ulottuvuuden. Narratiivinen ulottuvuus sisältää naisten kertomat kokemukset erottautumisesta ja erottamisesta. Ajallinen ulottuvuus paljastuu siinä vaiheessa, kun erottautumisesta tulee erottamista ja palaa yhteisöön viivästyy. Institutionaalisen yhteisöstä erottamisen piirteitä voidaan havaita niissä kuvatuissa tilanteissa, joissa rikostaustaisille on tarjottu tukea ja palveluita, joiden ehtoja he kuitenkin eivät ole kyenneet täyttämään. Institutionaalinen erottaminen on sitä, että palvelujärjestelmä valikoi avunsaajat asettamalla avunsaannin kriteerit sellaisiksi, ettei kaikilla ole mahdollisuutta niitä saavuttaa. Päihderiippuvainen pyrkii kuitenkin palveluita saadakseen täyttämään asetetut kriteerit. Kun selviää, ettei hän kykene niitä täyttämään, mielletään ehtojen täyttämättömyys käyttäjän omaksi syyksi ja lopullinen vastuu tilanteesta jää hänelle itselleen. (myös Virokannas 2017a, 122.)

28 Taulukon muotoilu lainattu Lappeteläinen, Sevón & Vehkakoski 2016.

TAULUKKO 6. Päihteidenkäytön arkipäiväistymiseen liittyvät narratiivyydet

AKTANTIT	Varhaisen haittakäytön kertomukset	Nuorten aikuisten haittakäytön kertomukset	Aikuisten haittakäytön kertomukset
Subjekti	Nuori tyttö	Nuori nainen	Aikuinen nainen
Objekti	Päihteidenkäytön arkipäiväistyminen	Päihteidenkäytön arkipäiväistyminen	Päihteidenkäytön arkipäiväistyminen
Lähtettäjä	Negatiiviset vetovoimatekijät, kaverit	Negatiiviset vetovoimatekijät, poikakaveri, puoliso, kaverit	Puoliso
Auttaja	Positiiviset vetovoimatekijät	Positiiviset vetovoimatekijät	Positiiviset vetovoimatekijät, traumaattinen kokemus
Vastustaja	Vanhemmat, viranomaiset, instituutiot	Viranomaiset, läheiset, instituutiot	Lapset, häpeä
Vastaanottaja	Joukkoon kuuluminen, sitoutuminen	Kuuluminen joukkoon, päihde lääkkeenä, sitoutuminen	Lohdutus ja sitoutuminen

Päihteidenkäytön muuttuminen juhlaikästä arkikäytöksi, bileikästä tois-tuvaiskäytöksi mahdollistaa ja altistaa riippuvuuskäytölle. Näin siitäkin huoli-matta, että päihteidenkäytön negatiiviset vetovoimatekijät ovat tässä vaiheessa jo havaittavissa. Päihteidenkäytön funktio muuttuu siirryttäessä kohti riip-puvuuskäyttöä. Päihteidenkäytöllä tavoitellaan pikemminkin tavanomaista ja vieroitusoireista vapaata olotilaa kuin erityistä hyvää oloa. Riippuvuuskäytössä päihteistä on tullut keskeinen osa omaa arkea.

5.1.2. RIIPPUVAINEN ARKI

Riippuvuuskäytön arjessa elämä keskittyy täysin ja ainoastaan riippuvuuden ympärille. Väyrynen (2009) käyttää termiä ”kaoottinen riippuvuuskäyttö” ko-rostaakseen päihdeverkostoissa elämisen ennakoimattomuutta. Riippuvuus on paitsi riippuvuutta päihteistä myös päihteidenkäyttöön liittyviin erilaisiin toi-mintoihin ja ihmisiin. (Väyrynen 2008, 2009.) Riippuvuus päihteistä aiheuttaa vieroitusoireita, joihin helpotusta saadakseen päihdettä tarvitaan lisää. Saman-aikaisesti, kun riippuvuus päihteisiin lisääntyy, raivaavat päihteet myös muutoin suuremman osan ajankäytöstä. Elämä alkaa pyöriä päihteisiin liittyvien asioiden ja ihmisten ympärillä. Muut elämän osa-alueet menettävät merkityksensä, sillä riippuvaisen mieli keskittyy päihteiden rahoittamiseen ja hankintaan.

Ulla: Tota, mulle tuli mieleen, kun sää puhuit siitä nuoruudesta tai ajasta ennen sitä ensimmäistä tuomiota, nii jos sitä ei ois koskaan tapahtunukkaan mitä siellä kämpässä tapahtu, mitä sää luulet missä sää tällä hetkellä olisit ja millaseks sun elämä ois menny?

Tuuli: Sitäki mä oon miettiny ja oon miettiny sitä, et se tavallaan oli, vaikka tämmönen tapahtu, et se oli pelastus mun elämälle et vaikkei näin voi sano. Että tota se oli niin hirveetä se elämä, et jossain pommi, tämmönessä kerrostalon rappukäytävässä nukuttiin, paikasta toiseen mentiin ja se oli sitä viinanhakua ja. Aamulla heti, että mistä saa viinaa, se oli niin kovaa aikaa sillon. Tavallaan et jos jotain plussaa tosta vankilatuoomiosta niini kuitenkin oli se et se päätty se hirvee... oli itelle niinku. Vaikkei tommosia tietenkään ois pitäny tapahtua, et se oli niin hurjaa se elämä. Et kai siihen ois kuollu jossain vaiheessa. Se oli jokapäivästä se juominen. Ja sitä kesti ihan vuoskausia, että en tiää yhtään missä oisin. Et se nyt ainakin et se pysäytti sen homman sitä en tiää. Et välillähän me käytiin tosiaan katkolla ja sitten taas uuestaan baanalle.

Tuuli kuvasi edellä aiempaa alkoholiriippuvaisen naisen elettyä elämäänsä. Arki rakentui ja sitä rytmitti päihteiden hankinta ja sen rahoitus. Aikaa ja motivaatiota työn tekemiselle, opiskelemiselle tai asunnon pitämiselle ei välttämättä ollut. Toisaalta päihteitä käyttävä sosiaalinen verkosto tuki elämäntavassa kiinni pysymistä. Asunnon pitäminen saattoi osoittautua vaikeaksi, sillä tavanomaisesta poikkeava epätyypillinen elämäntapa ja epätyypillinen yöpainotteinen päivärhythmi saattoivat muodostua asumisen kannalta riskitekijöiksi. Susanna kuvasi yöpainotteista asunnottoman narkomaanin elämäänsä seuraavasti:

Ulla: Minkälaista se sun elämä siellä X:ssä sitte oli? Oliko sulla asunto?

Susanna: No, mä asuin sellases. Mä asuin asuntovaunuissa, sitte mä asuin sellasessa laivassa. Ja nelkytä seittemän metrii pitkä laiva. Ja sit mä asuin semmosessa proomussa, asuin vähän aikaa ja. Oli mulla muutama sellanen asuntoki, ihan asiallinen. Mut eihän sitä, ku ei vuokria maksa, eikä mitää, nii eihän kukaan kattle. Ja sit ku se elämä on sellasta yöelämää. Ku päivällä ei ilkee liikkuu, ku hävettää. Nii sit sitä kaikki yöt kolus tuolla ihmisten nurkkia ja pörräs autolla ja teki huumekauppaa ja tämmöstä nii. Se ku on vuorokausrytmit ihan sekasi nii.

Ulla: Mitä sää tarkoitat sillä, ettei päivisin uskalla liikkua, ku hävettää?

Susanna: Nii ku sitä. No onhan sitä hirveessä kunnossa oikeesti. Ja jos yhtään kattoo peiliin nii tota. Ja se oma elämäntapa ja kaikki tällanen näin. Ku tietää, ku tietää et tää ei oo oikein. Ja totta kai ihmiset kattoo. Se on ihan selvää, että ne kattoo, ku mulla oli hirvee kerrospukeutuminen. Ja sitä, kun on joku kävelevä zombie. Minäki painoin nelkytkahexsan kiloo.

Kaupantekemistä öisin, kuljeskelua ympäri kaupunkia ja nukkumista milloin missäkin, totesi Susanna elämänsä olleen tuossa vaiheessa. Kertomasta piirtyi kuvaus arjesta, joka oli voimakkaan dikotominen verrattuna konventionaaliiseen ja tavanomaiseen arkeen. Asunnottomuus tai asuntojen välillä oleminen oli paikattomuutta. Susanna ei maininnut kotia tai kodittomuutta, koska hyvin askeettisessa narkomaanin elämänrytmissä kodilla ei tuntunut olevan sijaa (vrt. Granfelt 1998.) Perälän (2011, 2013) mukaan huumeidenkäyttö ja -myyminen keskittyvät pitkälti ”luukkuihin” eli jonkun asuntoon, mikä toimii huumekaupan pääkeskuksena. Luukut ovat ulkopuolisilta suojattuja ja esimerkiksi niiden ikkunat ovat peitettyinä. Luukkujen viehätys perustuu siihen, että ne ovat kontrollivapaata huumeiden käytön vyöhykettä. Lisäksi siellä on mahdollista tapahtua melkein mitä tahansa. Perälän tutkimuksessa luukkuihin ei liitetä kodinomaisia määreitä, vaan ne ovat pikemminkin yhteisiä ajanvietto- ja kaupantekopaikkoja. (Perälä 2013, 69–77; 2011 89–108.)

Paitsi askeettisuudesta, Susannan tavassa puhua oli kyse myös joiltain osin omien tunteiden jähmettämisestä. Siitä, ettei ollut mahdollisuutta kiinnittyä tiettyyn tilaan ja paikkaan. Askeettista elämäntapaa korosti myös se, ettei kiertävään elämään kuulunut materian kerääminen, tärkeimmät tavarat kulkevat mukana. Eläminen vailla asunnon tapaista kiintopistettä, väkivallan tekeminen välttämättömyytenä ja elämän rakentuminen huumeiden hankinnan varaan tekivät Susannan kertomasta välittyvän kuvan hyvin pelkistetyksi. Asunnottomia naisia Ruotsissa tutkinut Catharina Thörn (2004) kuvaa asunnottomuuden olevan samalla myös yhteiskunnan ulkopuolella olemista. Tästä syystä asunnottomana olemista halutaan piilotella, eikä sitä myöskään mieluusti oteta puheeksi. Asunnottomuuden häpeäminen ja siihen liitetty likaisuus korostui Thörnin haastatteleminen naisten kohdalla vastareaktion huolelliseen puhtauteen ja tavanomaiseen pukeutumiseen. Heille vaikutti olevan ensisijaisen tärkeää, etteivät he näyttäneet tyypillisiltä asunnottomilta, vaan sulautuivat joukkoon tavallisiksi ihmisiksi. (Thörn 2004, 158–175; 186–202.) Asunnottomuus saattaa olla seurausta naisten kokemasta väkivallasta tai muusta yksilöä loukkaavasta toiminnasta ja hyväksikäytöstä. Samoin asunnottomuus voi altistaa naisia uudelle hyväksikäytölle. (Lewison, Thomas & White 2014.)

Päihteidenkäyttöön ja päihteidenkäyttökulttuuriin kuuluu puhumattomuus, ja tietyistä asioista vaikeneminen. Puhumattomuudella tarkoitan sitä, ettei omista asioista kerrota kenellekään. Kyse on paitsi luottamuksen puutteesta myös tietynlaisesta kulttuuriin kuuluvasta toiminnasta. Huumeita käyttävien ja niitä kauppaavien kontaktit käsittävät usein samaan viiteryhmään kuuluvia ihmisiä, eikä ulkopuolisiin juuri pidetä yhteyttä (Perälä 2011, 128–135), mikä ylläpitää yhteisen kertomisen tavan ylläpitämistä. Valehtelu sijoittuu pitkälti osaksi muuta yleistä ”säättämistä” (Perälä 2013, 78–83). Toisaalta kyse on myös

verkostoituneista kaveripiireistä, joista muodostuvaa yhteisöä kohtaan tunnetaan ystävällisyyttä ja lojaalisuutta. Solidaarisuus ja lojaalisuus ovat Tuula Kekin mukaan seurausta itsekkästä tarpeesta vakaiden ja turvallisten olosuhteiden luomiseen huumeidenkäytölle ja muulle rikolliselle toiminnalle. (Kekki 2010.) Elina kuvaa seuraavassa valehtelua. Kyse ei ole satunnaisista valheista, vaan pikemminkin suuresta luottamuspulasta yhteiskuntaa ja sen jäseniä kohtaan. Laiton päihteidenkäyttö pitää peittää, samoin siihen liittyvät toiminnot. Ennen pitkää valehtelu ja erilainen muunnellun totuuden puhuminen onkin tapa, josta on vaikea oppia pois.

Elina: Mä oon itte ollu, ja olenkin sitä mieltä, ikävä kyllä olen tämmöinen ihminen itekin, että. Et kyl mä sen alkuunsa kestin hyvin ja vieläkin ihmisille sanon sitä, et eihän se, jos ihminen on vuosia vetäny ja käyny kusettamassa kaikkii eri viranomaisia ja kaikkia eri taloja ja käyny lypsämässä rahaa jokaisesta eri paikasta, nii ei voi olettaa et, jos sä sanot et mä oon käyny puolen vuoden tai kolme kuukauden kuntoutuksen ja olen niin ja niin kauan ollu selvinpäin. Ni emmä voi olettaa, et mua kohdellaan heti hirveen hyvin. Et kaikki uskoo ja lataa kaikki energiansa ja voimansa ja auttamiskykynsä minulle et. Sitä mä yritän tossa ihmisille sanoa, että en itsekään lähtis siihen. Et ihan hyvä vaan, et ne ihmiset, jotka tietyllä varauksella, oli se sit sosiaalityöntekijä tai kuka tahansa, pienellä varauksella suhtautuu, nii on vaan se, et niillä on siellä se kokemus jo. Et on tullu moneen kertaan unohtetuks.

Ulla: Se voi olla sosiaalityöntekijälle ikävä paikka, kun huomaa tehneensä ja satsanneensa johonkin asiakkaaseen, joka onkin sitten huijannut. Mennä muiden kollegojen eteen, jotka toteavat, että mitäs minä sanoin.

Elina: Et kylläpä kannatti ottaa sekin vakavissaan Et se on tosi ikävää, et niinhän se lähtee siinä kohtaa. Kyllähän se on, et kun päihkeitä käyttää, et vaikkei sun tarttis valehdella, nii sää valehtelet. Vähän kaikille. Et vaikka tietää, et toi ihminen auttaa minua et oli tilanne mikä tahansa, nii jostain kumman syystä, kun vedät vaikka huumeita, tai oot käyttäny pitkään alkoholia ja tottunu toimimaan sen kautta, et sää kieroilet kaikki asiat. Et kaikki asiat vaan mennään jonkun mutkan kautta. Et ei voi vaan yksinkertaisesti olla rebellinen. Et se on mun mielestä vähän huvittavaakin tälle sivusta, mitä tässä on lähipäivinäkin tapahtunu, ku on ollu ihmisten kans tekemisissä. Nii se, että se just se ihme kieroilu ja se semmonen, mikä on tosi ikävää, et ihmiset käy istumaan tossa ja selittämässä kuinka niillä on puhtaat seulat ja ne on silläkin hetkellä ihan sekasin. Tai puhumassa meille jotain ihan uskomattomia juttuja, et sais kieroiltua jotain. Se tuntuu jotenkin tosi typerältä. Et kun vois puhua rehellisesti ja pyytää apua, et ei täällä kukaan lynkkaa, jos sanot, et oot vetäny viis päivää, et mitäs nytten. Mut jostain kumman syystä vaan täytyy valehella, et se on niin

käsittämätöntä. Siis en voi sanoa sitä, itekin oon ihan varmaan oon tehny ihan samaa, siis joka suuntaan. Et se on käsittämätöntä, et ees jossain kohtaa sitten vähän jotain semmosta. Et mitä pitemmälle se käyttäminen menee, niin sitä enemmän sitä kai tekee. Mulla oli itelläni silloin tuo mielenterveysyksikkö, missä mä kävin jutteleen. Nii siellä mä pystyin aika rehellisesti puhuu kaikesta. Toki se mun rehellisyys vaikutti siihen, et sit mun hoitosuhde lopetettiin, ku ei ne pystyny enää hoitamaan, kun oli se päihteiden käyttö. Psykiatri vetos siihen, että kyllä nyt me ei voida sua auttaa tässä kohtaa.”

Valheiden verkko kietoo mukaansa ja pitää otteessaan. Vaikka aina ei muista kenelle on valehdellut ja mitä tälle kertonut, on kuitenkin tarve jatkaa valheen ylläpitämistä. Elinan kuvaus teki näkyväksi jo aiemmin käsittelemäni älä puhu, älä luota, älä tunne -säännöstöön (Easteal 2001; Lindberg 2005, 8–39; vrt. Heritage 1996, 198–207). Valehtelu liittyy sekä puhumiseen että luottamiseen. Kun ei voi tietää kehen oikeasti voi luottaa, ei asioistaan halua puhua kenellekään. Luottamattomuuteen ratkaisuna onkin valehtelu, mikä on keino selvittää asioinnista esimerkiksi viranomaisen kanssa. On ymmärrettävää, ettei valheelle perustuva asiointi ole rakentavaa myöskään viranomaisten suhteen. Oleellista on kuitenkin kiinnittää huomiota valehtelun syihin. Kyse ei ole yksittäisen yksilön tavasta toimia, vaan rikolliseen tai laittomuuden tilaan kuuluvasta sosiaalisesti tuotetusta toimintatavasta (Hallsworth & Young 2008).

Elina kertoi edellisen sitaatin alussa siitä, kuinka hänet pitkään tunteneet sosiaalityöntekijät eivät enää tällä viimeisellä ja ratkaisevalla kuntoutukseen hakeutumiskerralla jaksaneet luottaa häneen. Elinan onneksi kuntoutuksen rahoitus ratkesi hänen toipumisensa eduksi. Merkittävää oli se, kuinka Elina ymmärsi miksi häneen ei enää tällä kertaa luotettu. Ymmärrän valehtelun etenkin viranomaiskontakteissa toimivan suojautumiskeinona. Valehtelu suoja molempia osapuolia. Viranomaiselle saatetaan kertoa sellaisia asioita, joita tämän oletetaan haluavankin kuulla. Samalla suojataan itseä häpeän tunteelta ja moitteilta, kun omat voimavarat eivät ole riittäneet sellaiseen toimintaan, jota viranomainen on odottanut ja edellyttänyt. Kyse on myös luottamuksesta, sillä ikäviä, satuttavia ja laittomia asioita ei haluta kertoa sellaiselle henkilölle, johon ei voida täysin luottaa. Vaikka olen kuvannut riippuvaisen arkea askeettiseksi ja tavanomaisesta erottuvaksi, kuuluu päihderiippuvaisen arkeen myös välittämistä ja läheisyyttä.

Ulla: Minkälainen sun tyypillinen arkipäivä oli silloin ennen kuin sää tänne tulit?

Maria: Se meni suburiippuvuuden... No, sitä heräs. Nii tais se järjestys mennä sillei, et löi ne subut ennen ku teki yhtään mitään. Et sitte vasta keitti kahvit. Tai et jos Niko²⁹ heräs, se keitti kahvit ja toi subuviivat valmiina siihen. Se ei tykänny, et mää rännitän³⁰. Se ei ite rännitä ollenkaan. Se teki aina niitä kivoja. Et jos kerkes herätä ennen minua, nii se teki aina viivan valmiiks ja sano, et ai nii mää unohin kysyä oisit sää halunnu lyyä. Et se oli ihan kiva juttu sillei, koska sehän rasittaa niin helevetisti elimistöä.

Maria kuvasi parisuhteeseensa kuulunutta arkista välittämistä. Avopuoliso pyrki omalla toiminnallaan vaikuttamaan siihen, ettei Maria käyttäisi pubrenorfinia suonensisäisesti. Päihteiden riippuvuuskäyttäjien parisuhteissa oli läsnä päih-teistä johtuvia olosuhteita, kuten kuolemanpelkoa, päihteidenkäyttöön liittyy-vää väkivaltaa ja uhriksi tai tekijäksi joutumista. Päihteiden riippuvuuskäyttöön kuuluu olennaisena myös riski kuolla nuorena. Riski syntyy etenkin yliannos-tusriskin myötä. Päihteet sinänsä aiheuttavat terveysriskejä ja myös altistavat niille. Samoin kuin olosuhteet, joissa riippuvuuskäyttäjät joutuvat elämään.

Emmi: ...Ku tuli sitten tietenkin poliisien kans kaikennäköstä, ku mä aloin seurusteleen sen miehen kanssa joka myi paljon, niinku isommin. Nii tavallaan siihen tuli aina ne poliisilaitosjutut, ku jos löyty kotoo joka kerta viistoista tuhatta euroo ja kaksataa grammaa piriä, nii kyl sitä saa selitellä sit et mitä on tapahtunu. Mut hänhän oli semmonen ihminen, hän teki itsemurhan 20xx ...kuussa, mää oli siellä paikalla silloin. Me oltii säästetty, hänen piti lopettaa kaman myynti, me oltiin säästetty olkyytonnii, et ois tota. Et mää vois ajaa ajokortin, kun hän menee tuomiota istuun. Sit hänellä todettiin sydänvika, mikä oli luultavasti tullu amfetamiinin käytöstä, et hän ei suostunu niitä lääkkeitä syömään. Et oli, meni tosi huonoon kuntoon ja sitten kun hän rupes saamaan tuomioita näistä, et oli kolme törkeätä huumausainerikosta. Ku lääkäri oli sanonu, et noin viis vuotta on tehokasta elinaikaa niin. Hän ois ollu vankilassa melkein koko ajan nii. ... Oli ne vikat kuukaudet tosi itsetuhonen...

Emmin parisuhde päättyi mitä ikävimmällä tavalla hänen avopuolisonsa itse-murhaan. Päihteidenkäytön seurauksena syntynyt sydänvika ja samaan aikaan oikeusasteista tulleet suuret tuomiot törkeistä huumausrikoksista saivat avo-puolison päätyämään ratkaisuunsa. Hän ei nähnyt mielekkäänä vaihtoehtona

---

29 Avopuoliso.

30 Käyttää huumeita suonensisäisesti.

viettää viimeisiä tehokkaita elinvuosiaan vankilassa. Riippuvuuskäytön arjessa negatiivisten vetovoimatekijöiden osuus kasvaa. Naisten elämään oli kertynyt paljon ikävää ja satuttavaa, joita he mielellään haluavat välttyä ajattelemasta. Päihteidenkäytöllä voidaan siirtää ikäviä ajatuksia ja estää satuttavaa todellisuutta tulemasta liian lähelle. Usein turvaton ja monin paikoin yhteiskunnasta erottava elämäntapa sysäsi naisia entistä kauemmas auttajaverkoista. Omaksuttu arvottomuus ja häpeä ylläpitävät kolmen älyn -säännöstöä, jolloin myös omien tunteiden patoaminen ja peittely muilta piiloon on siinä eletyssä hetkessä realistinen oman itsen suojaamiskeino.

5.1.3. ÄITIYS PÄIHTEIDENKÄYTÖN NÄKÖKULMASTA

Päihteidenkäyttö ja päihderiippuvuus ei koskaan ole vain henkilön yksityisasia, vaan se koskettaa myös käyttäjän läheisiä ja perhettä. Äitinä olemisen tila ja paikka on kulttuurisesti tiukasti rajattu ja ahdas (mm. Berg 2008). Sosiaalityön ja lastensuojelun käytännöissä vanhemmuutta ja etenkin äitiyttä käsitellään konventionaalisten sukupuoliroolikäsitysten varaan rakentuvana toimintatapana. Naisia arvioidaan ensisijaisesti äitiyden kautta (Hughes, Chau & Vokri 2015). Äitiyden määreiden täyttämässä epäonnistuminen on haaste naisen itsetunnolle. Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen kodin ulkopuolelle on paitsi satuttava, myös epäonnistumista manifestoiva toimenpide. (mm. Virokannas 2011; Hiitola 2015; Hiltunen 2015; Vierula 2017.)

Tietoisuus vanhemmuuden odotuksista ja velvoitteista saattaa estää vanhempaa hakemasta apua itselleen riittävän varhaisessa vaiheessa. Päihteidenkäyttöön liittyvä häpeä ja syyllisyys edesauttavat tarvetta piilottaa omat heikkoudenhetket viranomaisilta. Lisäksi tietoisuus ja pelko mahdollisuudesta lapsen menettämiseen saa vanhemman toimimaan pitkään julkisen ja salaisen, laillisen ja laittoman rajamailla. Pelko lasten huostaanotosta saattaa estää hoitoon ja avun piiriin hakeutumisen, ja siten pahentaa ja syventää riippuvuuskäyttöä. Toisaalta vanhemman syyllisyys ja pelko lapsen menettämisestä voivat toimia myös muutoksen lähteinä (Ruisniemi 2006a; 2006b, 165–172). Vanhempien suhde lapseen on tärkeä ja se toimii voimavarana myös mahdollisessa tulevassa elämänmuutoksessa. Päihderiippuvaisen vanhemmuus nähdään helposti pelkääjänä negatiivisena asiana, vaikka todellisuudessa se vahvana voimana voi viedä muutosprosessia eteenpäin ja olla jopa muutoksen mahdollistamisen motivoija. (Knuuti 2007, 9–16, 43–64, 69–70, 117–119.)

Haastatteluhetkellä haastateltavien lapsista asui isän luona 7 lasta, sijoitetuina 11 lasta, muualla³¹ 8 lasta ja yksi lapsi oli mukana vankilassa. Haastatteleminen naisten lapsista osa oli asunut isänsä kanssa jo ennen äidin vankeustuomiota. Tähän ratkaisuun naiset kertoivat päätyneensä oman päihdeongelman vuoksi. Lapsi oli muuttanut tai vain jäänyt isänsä luokse asumaan, kun äidin päihdeidenkäyttö oli lisääntynyt. Tuuli valottaa seuraavassa omaa ratkaisuaan.

Tuuli: ... Ja sit mää lopetin koulunkin siinä vaiheessa, ja sit rupesin ottaa viinaa silloin, kun tyttö oli siinä kolmen neljän, neljän vanha nii vähän tytön aikanaki ja sit mää yks ilta mää kyllästyin siihen. Mää kävelin tytön kanssa Terveyskeskukseen ja sanoin et homma on tämmönen. Ja jos lapsen isä pystyy ottamaan lapsen, kun mun elämä on niin hajallaan nyt. Ja mää tiesin et sen isä on, et sillä ei oo rikosrekisteriä, ei mitää, että pystyy ottamaan ja halus sitten ottaa lapsen. Et laps oli Laitoksessa joku viikon, oliko kaks viikkoo. Et selvitettiin sitä Timon³² taustaa ja et pystykö ottaa. Et hän otti tietenkin lapsen. Et kukaan ei puuttunu siihen sillä lailla, et mä ite hain sitä apua. Et mää muistan, kun mää hain lasta päiväkodistakin, et mää olin vähän päissään ja näin. Sit mää totesin, et ei tästä tuu mitään että (hiljempaa) sit kun Aava³³ lähti multa, nii aika lujaa on menny. Sillä lailla siihen asti kun se, Aava lähti... Kävin tyttöä kattomassa ehkä kerran kuussa tai jotain, mut sitte tapahtu tää tämä homma ja sit oli se pitkä vankilatuomio.

Ulla: Et se niinku se tytön poislähteminen kuitenkin oli ...?

Tuuli: Et se lisäs vaa, et se niinku. Mää muistan, kun mää itkin siinä talon pihassa ja se vaan sitten lisäänty se juominen. Että nyt ei sit oo millään* mitään väliä, jotenkin tuntu siltä.

Ulla: Mut sillei niinku rohkee tempu, et sää oot ite ottanu yhteyttä ja lähteny sitte..

Tuuli: Joo, ei siihen kukaan, et ois nähny, et mää päissään ja onneks ei tapahtunu mitään sillei, että mut kuitenkin. Mää muistan nii elävästi, ku Aava sano et äiti anna siideriä, nii mää jotenkin havahduin siinä vaiheessa, että herran jumala, ei tää ihan oikein nyt mee tää homma... Mää tiesin, että Aava pääsee hyvään paikkaan ja tähän päivään saakka se on isänsä luona asunu. Nyt tota kymmenisen vuotta.

Ratkaisu lapsesta luopumisesta ja hoitovastuun siirtämisestä lapsen isälle ei ole ollut itsestään selvää ja helppoa. Kuitenkin huoli lapsesta saa äidit miettimään vastuun jakamista uudelleen. Tuulin pysäytti lapsen pyyntö siideristä. Toisissa

---

31 Tähän ryhmään kuuluvat isovanhemmille sijoitetut lapset sekä jo täysi-ikäiseksi ehtineet lapset.

32 Lapsen isä.

33 Tytär.

kertomuksissa oma päihteidenkäyttö muuttui sellaiseksi, ettei lapsi isän luona vietetyn viikonlopun jälkeen voinutkaan palata kotiin. Lapsen lähdettyä vapaaehtoisestikin, äidit kokivat usein jäävänsä tyhjän päälle ja saattoivat pitää itseään täysin epäonnistuneina. Elämään ilmestynyt lapsenkokoinen tyhjiö täytettiin huumeilla ja onohduksella. (myös Sinko & Virokannas 2009, 107–116.)

Emmi: Ja varmaan se, et niin kauan ku tyttö ei oo asunu kotona, niin se halun löytäminen siihen, et olla vaan ittesä takii selvin päin, on ollu aika vaikeeta. Et jotenkin, et on tavallaan niin kauan pyöriny siinä tietyssä jutussa, nii on sit vaikee tottuu sit johonkin muuhun.

Äitien kertomasta kuvastui se, kuinka tärkeässä asemassa lapset heidän elämässään olivat. Äitiys koettiin velvoittavana asiana myös päihteitä käyttävien ja lapsistaan erossa asuvien äitien keskuudessa. Lapsesta luopuminen saatettiin kokea epäonnistuneena äitiytenä, vaikka kyse on pitkälti ollut lapsen edun mukaisesta toiminnasta. Vaikka lapset eivät olleet päihteitä käyttävien äitien elämässä aina läsnä, lasten merkitys sitä vastoin oli suuri. Äitiys näyttäytyi mahdollisuutena ja voimavarana, josta päihteistä eroon pääsemiseen ja päihderiippuvuudesta toipumiseen voidaan saada vahvistusta ja tukea. (myös Sinko & Virokannas 2009, 117–118.) Kuitenkin suurin osa haastattelemistani äideistä on ollut päihdeongelmastaan huolimatta lastensa lähivanhempia ennen vankeusrangaistusta. Lapset raamittivat ja rytmittivät myös päihderiippuvaisten äitien päivää.

Ulla: Yritit sää missään vaiheessa aikasemmin sitä [päihteidenkäytön lopettamista US]?

Jaana: E, en. Et mulla oli esimerkiksi yksi kesä oli sullei et kun mun piti lasten kanssa päästä rantaan, nii ei voinu näkyä piikkien jäljet käsissä, nii mä olin neljä kuukautta vetämättä. Ihan siitä vaan.

Jaana kuvasi toimimistaan lastensa ehdoilla. Koska lapset halusivat rannalle ja uimaan, ei hänen käsivarsissaan voinut näkyä pistojälkiä. Siksi hän jätti kesäajaksi suonensisäisen päihteidenkäytön kokonaan. Mielikuvat päihderiippuvaisten kaaosmaisesta elämästä eivät välttämättä kohtaa, kun puhutaan lapsiperheen arjesta. Naiset kuvasivat arkeaan kaksoiselämäksi, joka jakautui lapsiin liittyviin arkisiin velvoitteisiin (myös Hiltunen 2015, 78). Toisella puolella oli puolestaan laittomuuden viehätyks sekä päihteidenkäyttöä ja -myyntiä. Jaana kuvasi omaa huumeidenkäyttöään vastuurationaaliseksi ja hallituksi, sillä hän kykeni lopettamaan käytön siinä vaiheessa, kun halusi.

- Ulla:* Mites sitten jos aatellaan arkee, millanen oli sun tyypillinen päivä silloin aikasemmin kun sää yritit sitä sun huumeiden käyttöä salata?
- Päivi:* No, se oli semmosta, et lapset lähti kouluun ja tarhaan ja mää siinä tietysti sitten aamusta siivosin ja. Sitte se vaan meni se päivä siinä, kun lapset oli koulussa ja tarhassa, sen aineen kanssa pyörimisessä. Et jokainen päivä oli samanlainen, ei ollu eroo niissä päivissä.
- Ulla:* Mitenkäs se myyminen sitten hoitui? Pitikö sun lähtee jonnekin, vai tultiinko sun luo?
- Päivi:* No, mää ostin sitä ainetta aina isomman määrän ja annoin sen sitten jollekin, joka myi sen mun puolesta. Et mun ei tarvinnu ite sitä kaupata

Päivin arkipäivää rytmittivät siis pitkälti samat asiat kuin muidenkin päiväko-
ti- ja kouluikäisten lasten vanhemmilla. Päivin päivät täyttyivät ”aineen kanssa pyörimisessä”, millä ymmärrän tarkoitettavan sekä hänen omaa päihteenkäyt-
töään, myynnin järjestämistä ja organisointia sekä myyntiin kuuluvaa kirjanpi-
toa ja mahdollista perinnän organisoimista. Päivi kertoi samalla huumeiden-
käyttönsä olleen vastuurationallista kodin ja lasten hoitamista (vrt. Holmila
1989; 1992). Jaana kertoo hieman laajemmin huumeidenmyynnin vaikutuk-
sista omaan arkeensa:

- Jaana:* Et mulla oli se, et mä olin niin perhekeskeinen ja en pyöriny missään porukoissa. Et muutaman kerran viikossa tapasin jonkun kaverin mutta meillä ei käyny kukaan, siis näistä porukoista eikä sillei että ihan. Koti oli aina kunnossa ja lapset syötetty ja juotettu ja passattu pilalle. Sanotaan näin.
- Ulla:* Hm ku sä sanoit että tai että ymmärsit että olit niinku omaa käyttöä rahoittanut tällä, nii oliko siinä, pystyitkö sää sitten elämään sillä että tuliko siitä käteistä...
- Jaana:* Tuli. Ja sitten kun se ei saanu näkyä missään. Kun mää olin työtön silloin niillä Kelan korvauksilla, niin se rupes oleen riesa se rahakin jo. Et sitten piti kaikkee ostella semmosta kaikennäköstä. Lapsille yleensä ostelin ja semmosta. Et ihan sillei saman tien mitä tuli, se piti pikku biljaa pistää menee, et sitä ei voinu vaikka pistää sukanvarteen.
- Ulla:* Niin, tai pankkitilille.
- Jaana:* Ei.
- Ulla:* Mitenkä tota, kun mieltii sitä... Tai miten sää arvelet, miten nopeesti siihen olisi joku taho puuttunu jos se rahan käyttö olisi näkyyn, jos olisit vaikka ajellut hienolla autolla tai ...
- Jaana:* No kyllähän nyt sillei että... Et naapurit ainakin oli semmosia, jotka siinä oli. Mut mää niin vähän liikuin missään tai tuolla. Et lapsethan siinä oli se, mikä mua eniten mietitytti. Et millon ne rupee, et mistä.

Naiset kertoivat huumeiden myynnillä saaduista runsaista rahamääristä. Raha saattoi olla yksi syy, miksi myyntiä halutaan jatkaa. Sekä Päivi että Jaana kertoivat sellaisesta matalan profiilin toiminnasta, josta voisi käyttää nimitystä ”sovinainen naisellisuus”. Jennifer Fleetwood (2014) on havainnut crack-huumeita myyneiden naisten käyttäneen strategioita, jotka liittyivät erityisesti aktiivisuuteen myyjänä sekä yleisiin odotuksiin sukupuolirooleista. Fleetwood esittääkin, että sovinaisen naisellisuuden avulla naiset sekä kykenivät välttämään menetyksiä, kuten viranomaisten puuttumisen omaan toimintaansa. Siten he kykenivät säilyttämään nykyisen elämäntilanteensa sekä helposti hoitamaan huumeiden myyntiä. Sovinnaiseen naisellisuuteen kuuluu perhe-elämän kulissien ylläpitäminen ja konventionaalisen äidinroolin täyttäminen.

Copes (2016) on havainnut huumeidenkäyttäjien tekevän symbolista rajanvetoa muihin huumeidenkäyttäjiin sekä saman että eri huumeen käyttäjien kesken. Symbolinen raja rakennetaan narratiivien avulla kahden ryhmän väliin: niihin, jotka hallitsevat käyttönsä (functional users) ja niihin, joiden käyttö on hallitsematonta (dysfunctional users). Huumeidenkäyttönsä hallitsevat käyttäjät käyttävät tätä rajanvetoa osoituksena siitä, että he pystyvät toimimaan yhteiskunnassa, eikä heitä tulisi pitää todellisina päihderiippuvaisina. Heidän tapansa käyttää huumeita on ikään kuin kunniallisempaa kuin heidän, joilla käyttö on hallitsematonta. Rajankäyntiä tehdään fyysisen ulkonäön ja terveyden, mielenterveyden, velvollisuuksien täyttämisen, huumeen käyttötavan, käyttömotivaation sekä huumeen hankintatavan välillä. Kyse on myös siitä, että oman huumeidenkäytön halutaan vaikuttavan kontrolloidulta kontrollin menetykseltä. (Copes 2016; Copes, Leban, Kerley & Deitzer 2016.) Tällä tarkoitetaan sitä, että heittäytyään päihtymyksellä saatuun mielihyvään, mutta vältetään hallitsemattoman käytön riskit (Kataja ym. 2016).

Äitinä oleminen voi olla sekä päihde- että rikostaustaisille naisille keino saavuttaa ideaalina pidetyn naiseuden ja äitiyden tavoitteet sekä tulla sitä kautta hyväksytyksi yhteisön täysivaltaisena jäsenenä. Naiset päihteidenkäyttäjinä pyrkivät peittämään käyttönsä perheeltä ja erityisesti lapsilta. Tai ainakin he luulevat tekevänsä siten. Siksi he eivät myöskään oivalla omasta toiminnastaan olevan haittaa lapsilleen. (Baker & Carson 1999; O'Brien, Brecht & Casey 2008, 358–360; Sinko & Väyrynen 2009; Miller, Carbone-Lopez & Gunderman 2015.) Metamfetamiinia³⁴ käyttäneet äidit perustelivat käyttöönsä sillä, että huumeen avulla he kykenivät olemaan samalla tehokkaita ja jaksavia superäitejä, jotka myös täyttivät laihoodellaan ulkonäkövaatimukset. Käytön jatkuttua pitempään mahdollisuudet sekä lapsista että itsestä huolehtimiseen

---

34 Metamfetamiini on tavallista amfetamiinia voimakkaampi stimulantti, joka aiheuttaa voimakkaan psyykkisen riippuvuuden. Kyseinen aine ollut käytössä Suomessa talvi- ja jatkosodan aikaan rintamalla kaukopartiomiesten ja lentäjien parissa, jolloin se tunnettiin nimellä Pervitin.

kuitenkin hiipuivat. (Miller, Carbone-Lopez & Gunderman 2015, 80–88.) Kun riippuvuuskäyttö lisääntyi, hämärtyivät oman ja reaalityodellisuuden rajat. Tuolloin oli yhä vaikeampaa ylläpitää hyvän elämän kulisseeja. Lapset olivat naisille elämässä ja yhteiskunnassa kiinnipitäviä voimia. Huostaanotto ja lapsista luopuminen esiintyivät selkeästi aineistossa kulminaatiopisteenä, jossa naisten oma päihteidenkäyttö lisääntyi voimakkaasti.

Ulla: No, minkälaista se sun huumeidenkäyttö oli? Oliko sulla koti ja kulissit kunnossa?

Minna: Oli. Aluks oli joo, jonkun vuoden, puoltoista ne kesti, et sit tota sosiaalihuolto sai jostain vihiä ja et tota sit mun lapset huostaanotettiin. Sithän se oikein repes käsistä se käyttäminen.

...

Ulla: Minkälaista se sun käyttö sitten oli siinä vaiheessa, kun ne lapset vietiin pois?

Minna: No olihan se sillei. Et lapset, ne oli melkein koko aika mummmolla. Et sillei, et mä olin ite liikenteessä. Et kyllä se sillei holtitonta että. Sit se oli. Mää puhun koko ajan mummosta, se lapsien mummo. Sit mun äitiltä loppu kesäloma ja mä en sitten nähtävästi ollu tarpeeks kykeneväinen, enkä varmaan ollukaan, hoitamaan sitten niitä lapsia. Kuitenkin, kun osa oli niin pieniä.

Ulla: Osaat sä arvioida, olisko se sun käyttö vähentyny jos ne ois tarjonnulle muuntyyppistä ratkasua?

Minna: En mää osaa sanoo.

Ulla: Sä sanoit, et ku lapset vietiin, ni sit se repes. Kuinka kauan sitä kesti sitten sitä kovempaa käyttöä?

Minna: No, se oli se pari vuotta vissiin. Et mä jouduin sille ekalle tuomiolle ja sit, ku mä pääsin siltä ekalta tuomiolta. Se kesti kaheksan kuukautta. No, se jatku sen kolme kuukautta, kun pamahti tää isompi tuomio.

Lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle ja huostaanotto ovat asioita, jotka arvottavat negatiivisesti erityisesti äitejä. Johanna Hiitola (2015) on havainnut huostaanottoasiakirjoja koskevassa väitöstutkimuksessaan, että huostaanotossa vanhemman sukupuoli ohjaa vanhemmuuteen liitettäviä ongelmakategorioita sekä niiden kuvaamisen laajuutta. (myös Ferraro & Moe 2003.) Minnalla, kuten muillakin vastaavassa tilanteissa olleilla äideillä, päihteidenkäyttö oli hyvin runsasta lasten poisviemisen jälkeen. Lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle repi perheen osiin. Vaikka huostaanoton valmisteluissa sekä jo ennen sitä äidille olisi tarjottu tukea, ei tämä välttämättä ole ollut valmis sitä vastaanottamaan. Tuen tarjoamisen tulisikin olla toistuvaa sen sijaan, että se on usein kertaluonteista. (Hiltunen 2015, 131–134.)

Äitiys oli tutkimukseni naisille merkityksellistä. Lapset ja äitinä oleminen olivat tärkeä osa naisten identiteetistä. Lasten merkitys näkyi naisten kertomuksissa siten, että lapset olivat päihderiippuvaisen äidin merkittävin syy elämässä kiinni pysymiseen. Lasten merkittävyys auttoi naisia selviytymään arjesta ja samalla suhtautumaan tulevaisuuteen toiveikkaasti.

5.1.4. NAISENA PÄIHDE- JA RIKOSVERKOSTOISSA

Päihneiden riippuvuuskäytön ympärille muodostuneet käyttö- ja huumeekulttuurit näyttävät hyvin maskuliinisina ja väkivaltaisina. Päihkeitä käyttävät naiset jäävät usein päihteenkäyttökulttuureissa dominoivan miehisyyden varjoon ja siten alisteiseen asemaan. Naisen asemaan käyttäjäverkostoissa vaikuttavat heidän vähäisen lukumäärän tuoma marginaalinen asema sekä biologinen sukupuoli. Sanna Väyrysen (2009) mukaan huumeita käyttävien naisten kohdalla väkivalta on subjektiivista ja sukupuoleen liittyvää. Sukupuoliero sekä määrittää että korostavaa naisen paikkaa. (Väyrysen 2009, 186–187.) Sukupuolittuneet prosessit näkyvät mahdollisuuksissa saada huumeita, huumeitoutudessa, niiden käytössä sekä avunsaannissa huumeista eroon pääsemiseksi. Samoin sukupuoli vaikuttaa ja on olemassa huumeidenkäyttökulttuureissa ja kuntoutusjärjestelmissä. (Ettorre 2004.) Sari kertoo seuraavassa siitä, millaisena hän näkee naisen aseman päihkeitä käyttävissä piireissä:

Ulla: Mut vielä tosta; minkälainen on sun mielestä naisen asema ryyppyporukassa.

Sari: Se riippuu niin paljon naisesta. Et niinku.... Mää en pysty.

Ulla: No, minkälainen asema sulla on ollu?

Sari: No, mää justiin mietin sitä, ku näkee niin monenlaisia. Esimerkiksi ku musta sanotaan, et hyvä jätkä. Et sitä menee yhtenä muitten joukossa, et mää oon samanlainen, ku muut. Et vetää turpaan, jos joku tulee niinku. Et välillä jopa loukkaa se, et eikö tajua ollenkaan et mää oon nainen. [naurahtaa US] Että omat kaveritkaan. Et ne pitää ihan jätkänä. Et ne soittelee, et käy hakkaamassa se, et se teki sitä ja sitä. [naurahtaa US] Mut oonhan mää nähny paljon sitä sitte, että. Semmosta, miten sen sanos. Ei, mää en osaa selittää sitä. Mut sillei, et ku nainen haluaa olla, miesporukassa ryyppätä ja olla nainen, nii sehän on jotain ihan hirveetä katottavaa. Et varmaan tiiät. Et mää en osaa ees kuvailla sitä.

Sari määrittäi naisen aseman päihdeverkostoissa erityisen huonoksi. Vaikka hän ei halunnut kertoa konkreettisia esimerkkejä muiden naisten asemasta, vihjasi hän kahdesti yllä olevassa sitaatissa kulttuuriseen normiin, jota muut naiset toimillaan rikkoivat. Sari kieltäytyi jatkamasta kuvailuaan, mistä syntyi käsitys asian tabuluonteesta ja häpeällisyydestä. Sarin kertomassa asettui vastakkain

naisena oleminen ja toisaalta alkoholinkäyttö miesten seurassa. Toisaalta omalla kohdallaan Sari kertoi toimineensa siten, että oli ”hyvänä jätkänä” muiden mukana, vaikka siihen liittyikin oman sukupuolen häivyttäminen taka-alalle. Sari kertoi tuntevansa, etteivät edes kaverit huomanneet tai muistaneet hänen olevan nainen. Oman sukupuolen häivyttäminen oli Sarille selviytymiskeino. Sukupuolensa piilottavana ”hyvänä jätkänä” toimimisen vastakohtana näyttäytyi päihkeitä käyttävä naiseuttaan ja seksuaalisuuttaan korostava nainen. (vrt. Honkatukia 1998, 152–154; 171–173.) Tulkitsen ja oletan Sarin jättäneen mainitsematta ja piilottaneen ”hirveetä katottavaa” –lausahduksen alle naisten alistetun aseman, hyväksikäytetyksi tulemisen sekä korostetun sukupuolittuneen aseman päihdeverkostoissa.

Ulla: No, onkos siellä [huumemaailmassa US] sitten sukupuolella eroo?

Susanna: No, ei varsinaisesti oo sillei. Et sitä on kyllä aika sukupuoleton.

Ulla: Et se on sitten jollain tavalla tasa-arvonen, tai tällasta?

Susanna: Nii, nii. Riippuu tietysti missä rappusella sä seisot. Siitä on kyse kans. Et naispuolisena joutuu oleen hirveen kova, et siellä pärjää. Kun et jalkojas levitä, nii sitten pärjää.

Ulla: Onks se sit sillei, et sulla on kans kovempi maine, kun joudut olemaan kovaa. Siis jos vertaa mieheen, joka toimii samalla lailla.

Susanna: Joo, siis jos aattelee ku on myyjä, nii naisena sun on oltava paljon tiukempi ja kovempi, mitä miehen. Et sun pitää näyttää se asemas, mikä se on. Totta kai siellä yritetään, sitä naiseutta miehet käyttää hyväkseen.

Ulla: Oliko sulle sitten vaikee lähtee siihen sillei mukaan, olla kova?

Susanna: Ei. Ei sillei, et se vaa oli se mun juttu. Mä aattelin, et mähän en jalkojani levitä, mikskään pirihuoraks en rupea.

Susannan kertomassa korostui hänen oma toimijuutensa. Hän kuvasi vaihtoehtoinaan päihdeverkostoissa toimimiselle olleen joko ansaita oma asemansa väkivallalla tai ryhtyä ”pirihuoraksi”. Päihdeverkostoissa toimiminen vaati siis astumista oman sukupuolen ulkopuolelle. Sekä Susannan että Sarin kertomassa naistapaisessa toiminnassa näytti muille naisille olleen tyypillisempää omaksua prostituoidun asema kuin heidän itsensä valitsema tapa toimia ”hyvänä jätkänä”. Susannan kertomassa korostui samantyyppinen dikotominen suhtautuminen naisen asemaan päihdeverkostoissa kuin Sarilla. Susanna totesi suhtautumiseen vaikuttaneen myös saavutettu arvoasema yhteisössä. Arvoaseman hankkiminen kuitenkin vaati väkivallan käyttämistä. Määritän tässä tutkimuksessa prostituoidun paitsi ulkoa annetuksi leimaksi myös toiminnaksi, jossa ”seksi on ollut vaihdonvälineenä joko rahaan, huumeisiin tai muuhun materiaan, kuten suojaan tai vaatteisiin” (Sallmann 2010, 149).

Helsingin huumemarkkinoita tutkineen Jussi Perälän (2011, 2013) havaintojen mukaan naisille mahdollisina rooleina olivat joko Vaimo, Linnaleski tai

Hoito. (Perälä 2011, 70, 127–130; Perälä 2013, 38–39.) Ruotsalaisia nuoria heroinisteja tutkineen Philip Lalanderin (2001) mukaan naisten asema päihdeidenkäyttäjien keskuudessa määritellään sukupuolen perusteella. Lalander on havainnut tutkimuksessaan miesten ja naisten tulkintojen huumeverkostoissa solmituista parisuhteista olevan päinvastaisia. Tutkimuksen miehet esittävät päihteitä käyttävien naisten olevan prostituoituja parisuhteessakin ollessaan, kuten Susanna edellä. Naiset puolestaan korostavat olevansa parisuhteessa rakkauden, ei heroinin tähden. (Lalander 2001, 210–218.) Huoran maine käytännössä sulkee romanttisen rakkauden ja parisuhteen pois naisten elämästä (Saarikoski 2001, 194–195), mutta tämä ei kuitenkaan vastaa naisten omaa kertomaa eikä kokemaa. Haastattelemieni naisten käsitykset omista parisuhteistaan vastasivat Lalanderin (2001; myös Väyrynen 2007, 126–127) tutkimusten naisten kuvauksia, kuten olen edellä luvussa 5.1.2 esittänyt.

Edellä kuvaamani dikotominen suhtautuminen naisen asemaan heijastelee Heith Copesin (2016) esittämiä symbolisia rajoja huumeidenkäytön hallitsevien ja hallitsemattomien välillä. Huumeidenhankintatavoista juuri prostituutio näytti kuuluneen paitsi hyväksymättömin keinoihin myös olleen merkki hallitsemattomasta päihdeidenkäytöstä. Lisäksi prostituutioon liittyi sekä ulkopuolisten että muiden huumeidenkäyttäjien taholta leimaantuminen. (Copes 2016; Copes, Leban, Kerley, Deitzer 2016, 141–146.)

Tyttöjen mainetta ja huoraksi nimittelyä tutkinut Helena Saarikoski (2001) toteaa, että huoran leima on eräänlainen peili, joka vastakohdan kautta paljastaa kulttuurisia ideoita ja naiseuteen liitettyjä käsityksiä. Peili paljastaa normaalina ja tavoiteltavana pidetyn. Saarikoski käsittää maineen menettämisen rituaalisesti vahvistavan ja ylläpitävän kulttuurisia arvojärjestelmiä, jolloin ne tulevat näkyväksi leimatun henkilön kautta. Saarikoski on löytänyt viisi erilaista vastausstrategiaa, joilla tytöt pyrkivät vastaamaan huoritteluun. Ne ovat ”En minä, mutta muut” -hyveellisyysstrategia, ”Hyvä jätkä” ja pohjoismainen tasa-arvofeminismi, Modernin ”vapaa nainen” puhetapa, Jukuripäisen itseuhraamisen strategia sekä ”Pojat ovat poikia” -strategia. (Saarikoski 2001, 36.)

Kahdessa edellä olevassa sitaatissa Susannan ja Sarin kertomasta oli havaittavissa kahden Saarikosken tunnistaman strategian käyttö. Haastatteleman naiset käyttivät hyveellisyys -strategiaa ja hyvä jätkä -strategiaa tukemaan toisiaan. Kumpikin naisista kertoi ottaneensa oman paikansa yhteisössä väkivallan keinoin. Samanaikaisesti he kertoessaan kuvasivat sitä, miten muut naiset eivät paikkaansa ole kyenneet lunastamaan. Susanna viittasi ”naiseuden hyväksi käyttämiseen”, millä käsittän hänen tarkoittavan naisten mahdollisuutta joutua prostituoituksi (vrt. ”naisellisten avujen loukku” Väyrynen 2008, 124). Rikos- ja päihdeverkostoiden vahva maskuliinisuus ja miesdominanssi toisaalta pakottavat naiset omaksumaan yhteisössä vallitsevan tavan puhua ja ymmärtää naisen

asema. Ylläpitämällä puheissa ja teoissa esiintyviä naista luokittelevia stereotyyppioita naisista tulee verbaalisen seksuaalisen väkivallan tekijöitä ja kokijoina. (Väyrynen 2009, 192.) Prostituoidun stigma ulottuu monelle elämäalueelle. Sallmann (2010) on havainnut sen vaikuttavan erityisesti leimattuna elämiin, väkivallan kokemiseen ja syrjäytymiseen. Prostituoitujen leima ikään kuin oikeuttaa heihin kohdistuvaa väkivaltaa sekä muuta syrjäytymistä. (Sallmann 2010.)

Päihde- ja rikosverkostoissa vallitseva kapea naiseuden tila ei antanut naisille joustavuutta oman sukupuolen toteuttamiseen ja toimintatapojen suhteen. Kapean toimintastrategian valitseminen oli kuitenkin naisille selviytymiskeino. Vaikka naiset ainakin puheen tasolla omaksuivat kyseenalaistamatta naisia arvottavan, jakavan ja halveksivankin puhettavan, he samalla puhuvat itsensä kuuluvaksi selviytyjien eli hyvien jätkien joukkoon. Siitäkin huolimatta, että naisten elämänhistoria sisälsi kuinka satuttavia ja loukkaavia tilanteita tahansa, ei kukaan halunnut lukea itseään kuuluvaksi alhaisista alhaisimpaan, huumausaineprostituotujen ryhmään.

Emmi: Ja sit se, et oli ollu, et tavallaan siinä alamaailman hierarkiassa oli hänen kanssaan paljon ylempänä, ku mitä sitten yksin. Et se oli yks kanssa mikä oli mulle aika vaikee juttu että. Et ku sillon aikasemmin, kun hän eli ei kukaan uskaltanu sanoo pahasti tai tehä mitään feelua, koska niiltä ois loppunu se tavarain saanti sen jälkeen. Et sit olinkin ihan tavallinen talleroineen, et ei ollu tavallaan sellasta statusta et sekin tuntu. Ja tosi moni, monilla ihmisillä oli et, kun [entinen puoliso US] oli tosi semmonen tarkka että, et kukaan ei saa jäädä velkaa ja tälleii nii tota moni ihminen sit tota kanto kaunaa kans. Et ku joku sit onnistuu pyörittään jonkin aikaa, nii tota kyl sen sillai tuns sit naboissaan hänen kuoleman jälkeen. Et kokeili sit, et voiks mua sit sumuttaa.

Emmi kertoi itseään kohdanneesta avopuolisonsa kuoleman jälkeisestä ”arvon-alennuksesta” päihdeverkoston hierarkiassa. Avopuolison maine ja asema olivat kantaneet Emmiä siten, ettei hänen ollut tarvinnut lunastaa omaa paikkaansa hierarkiassa. Puolison kuoleman jälkeen hänen piti paitsi osoittaa pätevyytensä sekä kestää edesmenneelle avopuolisolle katkeroituneiden kiusa. Emmi kertoo tapahtuneesta vailla näkyviä tunteita, toteavasti. Avopuolison traagisen menettämisen jälkeen tullut oman tilan lunastaminen oli todennäköisesti kuitenkin ollut hyvin kuluttava ja myös kohtuuton prosessi.

Dikotominen naisen asemaa yhteisössä määrittelemään pyrkivä jaottelu laajentuu päihteidenkäytöstä myös muutenkin yhteisössä toimimista koskevaksi. Haastattelemi naiset kertovat siitä, kuinka he kokevat toimivansa omaa sukupuoltaan ja siihen liitettyjä odotuksia vastaan syyllistyessään rikoksiin.

Väkivaltaisen naisen maine toimii myös selviytymisstrategiana miehissä alkukulttuurissa. ”Hyvän jätjän” -maine sisältää sellaisen toimijan, joka suhtautuu hyväksyvästi väkivaltaan ja saattaa kyetä siihen itsekin. Katson kuitenkin, että erityinen ”väkivaltaisen naisen maine” sisältää suhteessa vielä enemmän väkivaltaa. Siinä nainen määrittyy erityisesti väkivallan kautta. ”Hyvä jätkä” puolestaan määrittyy miestapaisen toiminnan kautta. Saarikoski toteaa hyvä jätkä -strategian olevan samalla naisille alistumisen strategia, vaikka se tuokin tilanteessa naisille miehelle yleensä kuuluvaa arvonlisää. (Saarikoski 2001, 204.)

Tuija: ...Et mää osaan lyödä ja osaan käyttää kroppaani siihen väkivaltaan. Eikä lopu siihen, uskallan painaa liipaisinta, uskallan puukottaa, jos niikseen menee. Et mää en ota asetta käteen, jos mää en käytä sitä. Nii musta tuli hyvä jätkä ja mää sain semmosen maineen itelleni, et se maine seuraa mua tänä päivänäkin. Vaikken mää enää oo tehny mitään semmosta. Et ainoo mitä mää oon, nii vetäny korville jotain. Mut en mää laske sitä semmoseks niinku väkivallaksi. Et jos jollekin läväytän iskun takaraivoon avokämmenellä siitä et mitä porukka touhuua, et herätkää pahvit. Mut en mää sitäkään tee, jos siihen ei oo aihetta. Se on ainoo millä mut saa leimahtaa, on jos uhkailee mun lähimmäisiä. Se on, sit lähtee, emmää sit enää mieta. Mut sitä nyt ei oo tapahtunu.

Ulla: No, sulla on sitten mitä ilmeisemmin ollut semmonen tilanne, et ku sinä olet paikalle tullut, nii sinua on pelätty.

Tuija: Joo, se on pyöriny se maine, vieläki. Et vaikken mää tekiskään mitään, nii ihmiset pelkää mua silti. Ja se ei oo mikään hirveen kiva tunne ainakaan tänä päivänä. Sillon ei ollu tunteita, sillon ei välittäny. Parempi, ku pelkäisivätki. Mut tänä päivänä se on vaikuttanu aika paljon mun ihmissuhteisiin. Niinku joka suhteessa sillei, et joillaki on ollut hirveen ennakkoavistus sillei mitä mää oon tutustunu NA-piireissä ja AA-piireissä porukoihin, nii niillä on ollu se, et mikä maine mulla on. Ei se oo mikään kiva maine varsinkaan, ku sä oot nainen et sua pidetään ihan vikipäänä. Ohan mää sitä ollu, mää oon tehny paljon pahaa, paljon semmosta mitä ois voinu jättää tekemättä. Mut emmää saa niitä tekemättömiks. Se ois nii helppo hypätä johonki aikakoneeseen ja hypätä johonki saumaan ja jättää ne. Emmä ketään tappanu oo.

Tuija kuvasi kertomassaan mennyttä aikaa, jolloin häntä kohtaan tunnettu pelko tuntui hyvältä asialta. Käsittelen tarkemmin rikostaustaisten naisten kertomuksia väkivallasta luvussa 5.2. Väkivaltainen maine leimasi, mutta samalla suoja ja takasi tietynlaisen koskemattomuuden. Maine oli hyväksi silloin, kun toiminta rikos- ja päihdeverkostoissa on aktiivista. Kun aktiivinen toiminta loppui, saattoi maine kääntyä taakaksi. Mikäli maineesta ei ollut mahdollista päästä eroon tai luopua, saattoi siitä muodostua este yhteiskuntaan integroitumiselle. Käynnit AA:ssa (Nimettömät Alkoholistit) tai NA:ssa (Nimettömät

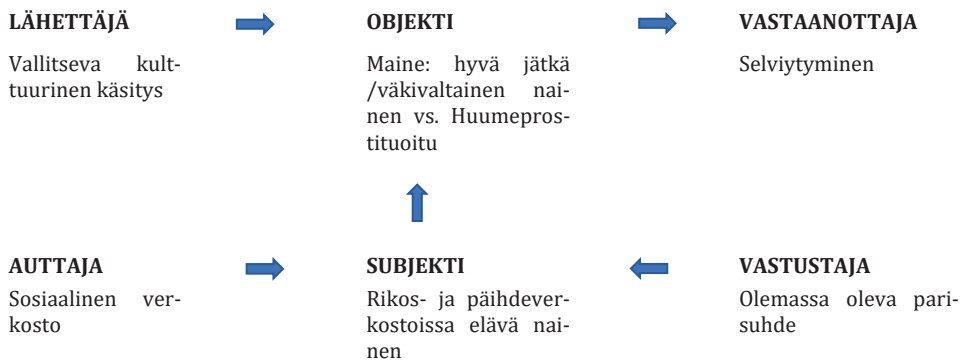
Narkomaanit) perustuivat keskinäiselle luottamukselle. Väkivaltainen ja riippuvuuden ajalta periytynyt maine saattoi häiritä vertaistukitoimintoihin osallistumisen. Tuija kertoi, että erityisesti naisena on vastenmielistä olla väkivaltaisen ja arvaamattoman henkilön maineessa.

Ulla: No, miten tuntuuko susta, että sun kokemukset erottaa sua muista naisista, joilla on ollut normielämä?

Sari: Joo, kyllä totta kai. Sen se kyllä tekee. Sen se kyllä tekee. Et se justiin, että tosta vielä, että ku on nainen ja on ollu vankilassa. Nii sehän on jopa miesporukassa, ketkä on ite ollu vankilassa, niinku sillai että. Että kun tonne Päihdeasuntolaan tulee joku vieraileva tähti, joltai toiselta paikkakunnalta vaikka. Niinku semmonen, et jää niinku pitemmäksi tai on siellä ja opiskelee ja tutustuu ihmisiin. Nii se aina mainitaan, et tossa on Sarkku ja se on muute ollu Hämeenlinnassa, että varo sitä, se on muuten ihan hullu. [naurahtaa US] Niinku se, mua on ärsyttäny tässä, mä oon käyny niin kuumana pari päivää, ku mä tunnen, täällä oli kaveri, joka on Kotikaupungista ja me ollaan tunnettu kymmenen vuotta. Ja tota se on ite semmonen, et se tappelee tuolla kännissä pitkin katuja. Sit me yritettiin ruveta seurustelemaan. No, nyt se sitten muutti Avovankilaan ja siellä on paljon mun tuttuja. Nii nyt tää sitte kirjottaa mulle, että toivottavasti sää et saa sitä tuomioo, sitä kymmentä vuotta, että toivottavasti ei tulis. Mutta että ku toi Mustosen Topi sano, et sää oot nii väkivaltanen. Sulla on niin väkivaltanen menneisyys, nii sää sen väkisin. Nii mä sitten mietin, et se suhteuttaminen, et mä oon väkivaltanen nii siihen miesten omaan väkivaltasuuteen. Nii se on jotain ihan järkyttävää. Että perhana, mihin ne vertaa. Mää kirjotin. Mää kirjotin äkäsen kirjeen Avovankilaan Topille, et mies on tappanu... Istunu, et istuu x:ttä tuomioo tapoista ja sillä on varaa mennä sanomaan mun kaverille, et se on niin väkivaltane. Mää kyllä kysyin siltä, et mihin sää vertaat? Tai kehen, mut en mä oo saanu vastausta siihen... Et ku se tulee semmonen mieletön raivo, et mitä nää idiootit, ku ne tappelee tuolla. Et en mä tuolla kaduilla riehu ja tappele, räyhää ja rällää. Mut se kuuluu niille, et ne saa, ei. Mää jos puolustan itteeni, nii mä oon väkivaltane ja hullu.

Sarin kertomasta välittyi samantyyppistä koettua epäoikeidenmukaisuutta kuin aiemmassa Tuijan kertomassa. Kumpikin nainen kertoi kokeneensa, ettei heillä ollut mahdollisuuksia puolustautua miesten määrittämää mainetta vastaan. Näen tässä maineen purkamisprojektissa viitteitä Saarikosken (2001) mainitsemiaan modernin ”vapaan naisen ” puhetapoja –strategiaan. Sekä Sari että Tuija purkivat mainettaan järkisyihin vedoten. Etenkin Sarin lainauksessa voitiin havaita tuotumusta miesten harjoittamasta kaksinaismoralismista. Saria suututti erityisesti se, että häntä ja miehiä verrattiin aivan eri perustein. Avovankilassa

naisen väkivaltaisuutta keskenään pohtivat miehet asettavat Sarin ja hänen väkivaltaisuutensa aivan eri tasolle oman väkivaltansa kanssa. Sarin tekemä väkivalta vaikutti siten olevan vakavampaa, koska Sari oli nainen.

KUVIO 6. Aktanttimalli maineesta selviytymisstrategiana

Edellä olevassa kuviossa (Kuvio 6) havainnollistan Greimasin aktanttimallin avulla naisten kapeaa sosiaalista tilaa päihde- ja rikosverkostoissa sekä osoitan niitä vahvoja ja vallitsevia olosuhteita, joissa naiset pyrkivät luovimaan. Olemassa oleva sosiaalinen verkosto tukee ja ylläpitää dikotomista suhtautumista ja asemointia. Tämä käytäntö ajaa naisen omaksumaan itselleen verkostossa hyväksytyt ja käytössä olevan maineen. Rikos- ja päihdeverkostoon kuuluminen edellyttää tietyn sosiaalisesti hyväksytyt käytöksen ylläpitämistä. Naiselle hyväksytyinä selviytymisstrategioina ovat hyvä jätkä ja väkivaltainen nainen. Olemassa oleva parisuhde toimii näiden roolien estäjänä tässä kahdella tavalla. Ensinnä parisuhteessa oleva nainen ei välttämättä joudu käyttämään samantaisia selviytymisstrategioita kuin yksinäiset naiset. Toiseksi parisuhteessa olemisen asettaa naiselle oletetun prostituoidun maineen, jota hänen on hankala vastustaa. (vrt. Lalander 2001.)

Rikostaustaisten naisten toimintamahdollisuudet ja toimimisen kulttuuriset kehykset vaikuttavat hyvin kapeilta ja jäykiltä. Naiset tuottavat ja ylläpitävät tuota kapeaa jaottelua myös itse sekä puheiden että tekojen tasolla. Ymmärrän naisten tuottaman dikotomisen puheen maineesta olevan heille ennen kaikkea selviytymisstrategia maskuliinisessa kontekstissa. Havaitsin kuitenkin haastattelemieni naisten puheissa myös ”hakaneulan semiotiikkaa” (säkerhetsnålens semiotik) (Ehn & Löfgren 1982, 41–43). Naiset lukivat ja tulkitsevat kapeaa kulttuurista koodistoa etsien samalla itselleen sopivia tapoja toimia rikos- ja päihdeverkostoissa. Vaikka osa haastattelemistani naisista toimi edellä kuvaimieni kapeiden mahdollisuuksien rajoissa, osa heistä oli löytänyt omasta arjestaan heille sopivan tavan elää päihderiippuvaisena naisena. Elina Kotovirta

(2009, 101) on havainnut tutkimuksessaan naisten tekevän hyvin tietoisia valintoja aktiiviseksi toimijaksi ryhtymisessä huumekauppiaina.

Rikostaustaiset naiset ovat kehittäneet vaihtoehtoisia tapoja ensinnäkin kyetäkseen toimimaan kulttuurisissa kapeikossa ja toisekseen tuottaakseen sovinnaista naisellisuutta. Näin toteamalla brittiläinen kriminologi Jennifer Fleetwood (2014) viittaa niihin tapoihin, joilla hänen tutkimansa crackia (crack kokaiinia) kaupanneet naiset pitivät yllä kulisseeja ja samalla pysyivät poissa ongelmista. Ongelmilla tässä tarkoitetaan verkoston sisäistä välienselvittelyä sekä rikoksesta kiinnijäämistä. Päivi kertoi oman huumeidenkäyttönsä ohella aloittamastaan huumeidenmyynnistä, mikä sekä mahdollisti oman huumeiden-tarpeen tyydyttämisen että edesauttoi häntä hyötymään myös taloudellisesti.

Ulla: Millaisia neuvoja antaisit sellaiselle ihmiselle, joka olis siinä samassa tilanteessa, kun sinä ku alotit huumeiden myynnin?

Päivi: No, ettei jatkas sitä. Siitä tulee, kato ku sää oot, ku sä käytät amfetamiinia, sä tuut sokeeks sille ympäristölle ja kaikelle. Tulee vaan niin ahneeks. Se on niinku. Et lopettaa sullei ajoissa. Emmää muuta osaa.

Ulla: Tuliks sulle itelle missään vaiheessa mieleen, et se pitäis lopettaa?

Päivi: No, kyllä se tietenkin kävi mielessä monesti, mutta ei sitä sen enemppää aatellu niinku.

Ulla: Oisit sää tienny, mistä sää olisit lähteny hakee apua, jos olisit päättänykin lopettaa?

Päivi: No, en oikein ois tienny. Nii. Ja sitten kun se on niin helppoo rahaa huumeilla tehdä. Nii sen takia sulle tulee se sokeus kaikkiin asioihin.

Ulla: Osaat sää arvioida miten paljon sun käsien kautta sitä rahaa sitten on virrannu?

Päivi: En osaa sanoo, mutta aika paljon. ... Oisko joku x sataa tuhatta euroo.

Päivi havaitsi kertomuksessaan amfetamiinin käytön tehneen hänet ympäristölle sokeaksi. Sokeudella Päivi tarkoitti sokeutta kaiken ympärillä tapahtuvan suhteen ja sokeutta todelliselle rahan tarpeelle. Huumeiden myyminen oli ver-raten nopea keino tienata suuria summia rahaa. Se vaikuttikin olevan yksi täl-laista sokeutumista edistävä seikka. Törkeistä huumausainerikoksista tuomitut saivat usein määrätyn vapausrangaistuksen lisäksi maksettavakseen korvauksia arvioidusta saadusta rikoshyödystä. Päivin oli oletettu hyötynneen rikollisesta toiminnastaan useita satojatuhansia euroja. Päivi jatkaa seuraavassa lainauksessa rahankäytön pohtimista ja avaa hieman lisää sitä sokeutta, jossa hän eli. Päi-vin kertomassa korostuu tilanteen paradoksaalisuus: kuinka toimia tilanteessa, jossa rahaa on liikaa, mutta sitä ei kuitenkaan kuuluisi oman sosioekonomisen aseman perusteella olla. Päivin tuloina on ollut joko työmarkkinatuki tai lasten kotihoidontuki. Kuitenkaan saatua rahaa ei voinut säästää, vaan se piti saman tien tuhлата. (myös Perälä 2013, 104–112; 2011, 212–215.)

- Ulla: Mites sit kun sulla sitä rahaa oli? Oliko niin ettet pystynyt käyttämään sitä ihan avoimesti, vai käytitkö sää sitä ihan ...?*
- Päivi: Kyl mää käytin sitä ihan avoimesti.*
- Ulla: Joo, kato kun mä mietin sitä et naapurit alkaa kattoon, et mites toi nyt tommosella autolla jne?*
- Päivi: Joo, voi olla et ne vähän ihmetteli. Et ku mä olin niinku kotiäiti, mutta ei kukaan koskaan kysynyt. Sitä tulee just niin sokeeks, et kaikki piti olla viimesen päälle hienoo ja parasta.*
- Ulla: Luulet sää, et sun vanhemmat lapset mielti jossain vaiheessa, et mistäs sitä rahaa oikein piisaa?*
- Päivi: On ne varmaan mieltiny. Kun ne on. Emmää kuitenkaan sillei, että. Mää tein sen vähän kierosti sillei, että ne kuitenkin luuli et mä ostin kaupasta ne tavarat ja kaikki sillei et. Et ne tullu rebellisesti.*
- Ulla: Se on kyllä valtava se kulissi, minkä sää oot rakentanu siihen.*
- Päivi: Niin on. Oliha se sillei, et lapset vaikka ei tarvinnukkaan, mut halus jonkun uuden pelikoneen ja sit piti esittää, et just tänään ei oo rahaa mut huomenna varmaan on. Vaikka ois ollu rahaa heti ostaakki nii. Sitä sit monesti sano, et kyl sä saat sen, kyl sä saat sen. Sitä oli unohtanu, et nyt onki sellanen hetki kuukaudesta, et ei sitä rahaa olisakaan.*

Huumausainekaupassa liikkuu paitsi rahaa myös varastettua tilaustavaraa. Halu ylläpitää lapsille kuvaa niukalla toimeentulolla pärjäämisestä sai Päivin mieltimään ristiriitaa lasten esittämien toiveiden, pienituloisen yksinhuoltajan mahdollisuuksien ja toisaalta huumeidenmyynnistä tulevien todellisten resurssien välillä. Pitkään salassa jatkunut huumeidenkäyttö ja -myynti romahduttivat paljastuessaan sekä ylläpidetyt kulissit että lasten elämänhallinnan. Naisen asemaa päihde- ja rikosverkostossa määrittävät pitkälti ulkopuoliset määrittelyt, jotka asettavat naisten mahdollisuudet toimia hyvin kaksijakoiseen asemaan. Naiset toisaalta ylläpitävät tuota jakoa, mutta toisaalta myös pyrkivät omaehtoisesti murtamaan kaksijakoisuutta.

5.2. VÄKIVALTA

Väkivalta eri tavoin ja eri muodoissaan oli vahvasti läsnä naisten kertomuksissa. Olen jaotellut väkivaltaa tekijä- ja uhripositoiden mukaan. Väkivalta jakautui yksilötasolla yksittäisestä kokemuksesta elämänmittaiseen moninaiseen väkivaltaan. Naiset kertoivat elämässään olleesta väkivallasta, mistä löysin viisi erilaista väkivallan kokemisen tarinaa: parisuhdeväkivallan kohteina olevien tarinat, ulkopuolisten väkivallan kohteina olleiden tarinat, väkivaltaa käyttäneiden

naisten tarinat, institutionaalisen väkivallan ja poiskäännyttämisen tarinat sekä väkivallasta vaikenemisen tarinat. Aineistoni naiset kertoivat ja kuvasivat väkivaltaa, kun kysyin heiltä siitä. Ainoastaan institutionaalista väkivaltaa ja poiskäännyttämistä he eivät sanoittaneet väkivallaksi. Se onkin puolestaan tutkijan omaa tulkintaa kerrotusta.

Väkivallan voi havaita asettuvan usein tutkimuksissa hierarkkisiin järjestyksiin. Olen hahmotellut kuvaa väkivallan ulottuvuuksista ja kirjosta muiden tutkijoiden tekemien luokittelujen avulla. Väkivallan käsitetään suomalaisessa parisuhdeväkivaltatutkimuksessa (Heiskanen & Piispa 1998; Piispa, Heiskanen, Kääriäinen & Sirén 2006) sisältävän väkivallalla uhkailun, fyysisen väkivallan sekä seksuaalisen väkivallan ja ahdistelun. Henkinen ja fyysinen väkivalta käsitetään ja käsitellään yleensä erillisinä väkivallan muotoina, vaikka niiden välinen ero on liukuva (Husso 2003, 47). Lisäksi ne ovat toisiaan vahvasti tukevia ja vahvassa vuoropuhelussa keskenään (Kirkwood 1993).

Marianne Notko (2011) on määritellyt omassa perhesuhteiden väkivaltaa koskevassa väitöstutkimuksessaan erilaiset väkivallan muodot vahingoittamisen tavoiksi, jolloin jakautuminen henkiseen ja fyysiseen väkivaltaan voidaan ohittaa. Tutkimusaineistostaan Notko löysi kahdeksan erilaista vahingoittamisen tapaa, joita olivat: arvostelu ja mitätöinti, holtittomuus ja vastuuttomuus, kontrollointi, uhkailu, emotionaalinen hyväksikäyttö, taloudellinen riisto ja kontrollointi, seksuaalinen väkivalta sekä pahoinpitely. (Notko 2011, 107–109.) Sosiaalityön väitöskirjassaan Anniina Kaittila (2017) on havainnut taloudellisen väkivallan jakautuvan neljään muotoon: työssäkäynnin rajoittamiseen ja häiriköintiin, rahaan liittyvään kontrollointiin, taloudelliseen hyväksikäyttöön ja eron jälkeiseen taloudelliseen väkivaltaan. (Kaittila 2017.) Anna Nikupeteri (2016) on puolestaan sosiaalityön väitöskirjassaan esittänyt vainon lähisuhdeväkivaltana. Vainon haavoittavuuden hän on esittänyt jakaantuvan sosiaaliseen, psykologiseen ja emotionaaliseen, fyysiseen, ontologiseen, ajalliseen sekä moraaliseen haavoittavuuteen. (Nikupeteri 2016, 51–61.)

Edellä esittämäni muiden tutkijoiden jaottelut sisältyvät myös omaan aineistooni. Olen päättänyt esittämäni jaotteluun aineistoni pohjalta. Sekä haastattelemani naisten kokema että tekemä väkivalta sisältää monia väkivallan tasoja. Parisuhdeväkivaltaan sisältyy henkistä, fyysistä, seksuaalista, taloudellista väkivaltaa sekä vainoa. Väkivaltaa voi luokitella monin eri tavoin, kuten edellä olen osoittanut. Väkivaltaa voi myös lähestyä eri näkökulmista. Tässä tutkimuksessa väkivaltaa lähestytään kokemuksen kautta. Kuvaan naisten kertomia väkivallan kohtaamisen kokemuksia sellaisena kuin he ovat ne minulle esittäneet. Ymmärrän väkivallan sosiaalisena ilmiönä, jolloin väkivaltaa ei voi selittää yksilöön tai tilanteeseen liittyvillä seikoilla. Tuolloin väkivallan ymmärretään olevan osa yhteiskunnan rakenteellisia käytänteitä. (mm. Ronkainen 2017.)

Ymmärrän väkivallan sosiaaliseen ilmiöön kuuluvan myös sen, että väkivallalta muuttaa sekä tekijää että uhria ja aiheuttaa seurauksia vaikuttaen heidän koettuun hyvinvointiinsa.

5.2.1. PARISUHDEVÄKIVALTA KOKENEET

Suurimmalla osalla naisista oli takanaan hyvin pitkiä parisuhteita, joissa väkivaltaa oli ollut suhteen alusta lähtien. Parisuhdeväkivalta paikantui tilanteisiin, missä pahoinpitelijän kerrottiin olleen joko alkoholin, lääkkeiden tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena. Tilanteet, joista naiset puhuivat, vaikuttivat hyvin spontaaneilta, eikä niihin ollut mahdollista vaikuttaa ennalta. Yksinään naisista ei ollut hakenut apua viranomaiselta väkivaltaan tai suhteesta irtautumiseen. Viranomaiset eivät olleet puuttuneet parisuhdeväkivaltaan, vaikka perheissä oli myös lapsia. Ainoastaan yhdellä naisella oli takanaan turvakotijakso, minkä jälkeen hän oli palannut parisuhteeseen. Kukin naisista oli päässyt eroon parisuhdeväkivallasta eroamalla puolisoistaan. Usealle ero oli tullut mahdolliseksi pitkän vankilatuomion aikana, jolloin konkreettinen erossa oleminen puolisoista oli lisännyt rohkeutta avioeron hakemiseen. Ainoastaan yksi naisista oli käynyt avovankilassa väkivaltaan liittyvän kurssin, minkä myötä oli rohkaistunut hakemaan avioeroa.

Ulla: Kuinka kauan sää oot sitä [parisuhdeväkivaltaa US] kestänyt?

Emmi: No, toinen [suhde US] oli vuosia ja multa pamahdi siitä sitten psykoosi päälle ku, no amfetamiinista ja siitä väkivallasta, ku mut hakattiin himassa tosi huonoon kuntoon ja ei tota ollu sellasta turvaa tavallaan missään. Eikä uskaltanu mistään oikein puhuu, ku koko ajan toinen puolusteli sitä omaa sekavuuttaan, ku sää oot niin sekasi ja niinku jotenki ja. Ja toisessa mää en ollu ku joitain kuukausia. Se vetäs mut parvekkeelta, ei tästä oo ku neljä vuotta. Ei ku kolme. Ja oli siinä muitaki juttuja että, mut et se oli semmonen mikä ehkä avas silmiä, että herran jumala, mitä toi ihminen tekee.

Ulla: Sit se henkinen väkivalta, et kuta kuinka haukutaan tonne maton alle....

Emmi: Mulla oli kans, et mää en oikein mitään uskaltanu puhua hänelle, ku hän dumas kaiken mitä mä sanoin. Nii sit mää kirjottelin hirveesti ja sit ku joskus jälkeen päin oon lukenu niitä, nii ne on todella sekaviä. Et ku mää aattelin, et jos hän lukee niitä, nii mun pitää kirjottaa eri sanoilla mitä mää oikeesti tarkoitan ja et se oli tosi raskasta kyllä päälle. Sit ku hän oli, et hän yritti eristää mut. Kaikki mun kaverit sano, et älä oo sen ihmisen kanssa et se on ihan rotta ja hirvee. Ja mulle tuli sit joku hirvee puolustusvietti siinä alussa, et suojelusvietti, et mun pitää todistaa ettei tää ihminen oo nii hirvee. Et aina ku se lähti jonneki, nii hän otti kaikki niinku avaimet ja puhelimet, kaikki pois. Et ovet

lukkoon ja mut jätti sisälle, etten mää oo keneenkään missään yhteydessä. Tai silloin oli vielä lankapuhelimet, nii se saatto katkasta ne ja et niinku äärettömän mustasukkanen.

Emmin kerronnassa päihteidenkäyttö ja parisuhdeväkivalta ovat hyvin tiiviissä yhteydessä keskenään. Päihteet toisaalta turruttivat ja tarjosivat suojapaikan, johon paeta ahdistavaa parisuhdeväkivaltaa. Toisaalta päihderiippuvuus myös piti naiset aloillaan parisuhteessa, sillä puoliso oli usein myös taho, jolta saada päihteitä. Naiset olivat kiinni sekä päihteissä että päihteitä käyttävissä miehissä. Kiinnittyminen päihdeverkostoihin merkitsi naisille samanaikaisesti moninkertaista irrallisuutta: itsestä, läheisistä, omasta sukupuolesta ja yhteiskunnasta. (Väyrynen 2007, 141.)

Emmi kertoi äärimmäisestä henkisestä ja fyysisestä parisuhdeväkivallasta, josta ei vaikuttanut olevan ulospääsykeinoa. Emmi ei ollut ainoa nainen aineistossani, joka kertoi siitä, kuinka hänet lukittiin asuntoon miehen poistuttua. Emmi oli vankina omassa kodissaan vailla mahdollisuutta pyytää apua. Toisaalta koti ei tuolloin ole enää koti, vaan pikemminkin vankila, josta haluttiin pois. Kuitenkin väkivalta myös sitoi naisia kotiin (Husso 2003, 245), sillä omaa tilannetta ei haluta paljastaa ulkopuolisille. Emmiä koti sitoi myös siten, että kyseessä oli väkivaltaisen puolison asunto. Emmille eroaminen puolisoista ja väkivaltaisesta suhteesta olisi merkinnyt myös asunnottomuutta, jolloin kyse olisi lisäksi taloudellisesta väkivallasta. (Kaittila 2017.) Emmi oli tilanteessa voimaton ja vallaton. Puoliso käytti valtaa lukitessaan hänet asuntoon, toistaessa käsityksiään Emmin sekavuudesta, millä puolusti ja perusteli omaa väkivaltaisuuttaan. Emmille koti oli myös vaikenemisen ja salakielellä kirjoittamisen tila. Emmi pelkäsi puhua omista ajatuksistaan, koska puoliso tuomitsi ne. Koska parisuhde eristi hänet muista ihmisistä ja ulkomaailmasta, jäi Emmille itsensä ilmaisemisen vaihtoehdoksi kirjoittaminen. Sekin hänen tosin piti tehdä kehittelemällään salakielellä, koska hän pelkäsi puolisonsa lukevan ja tuomitsevan myös kirjoitukset. Emmi siten sensuroi omia ajatuksiaan ennakoon.

Parisuhdeväkivallan haavoittavuudesta ja brutaaliudesta kertoi se, että uhrin olivat jopa miettineet niinkin äärimmäistä keinoa kuin toisen tappamista suhteesta eroon pääsemiseksi. Aineistossani Emilia ja Tuija kertoivat istuneensa nukkuvan pahoinpitelijän vieressä veitsi kädessä punnitsemassa mahdollisuuksia väkivallan lopettamiseen. Kumpikaan naisista ei ollut tuossa tilanteessa käyttänyt väkivaltaa, mutta suhde väkivaltaiseen mieheen oli päättynyt pian kyseisen tapahtuman jälkeen. Yhdelle naiselle keino henkisen ja fyysisen kivun sietämiseksi erittäin väkivaltaisessa parisuhteessa oli polttaa käsivarsiensa ihoa tupakansytyttimellä. Mustasukkaisuus oli yleinen ja julkilausutuista syistä ensisijainen motivaatio aineistossa esiintyneeseen parisuhdeväkivaltaan. Tuija kertoi omasta kokemastaan seuraavaa:

Tuija: Mää näin seittemän vuotta sen jälkeen painajaisia siitä ihmisestä. Ne painajaiset loppu siihen, ku se tappo ittesä. Mää heräsin monta kertaa seittemän vuoden unissa, et se kuristaa mua hullun kiilto silmissä. Koska se teki sitä. Se löi takalukkoon ovet ja lähti jonneki, tuli yöllä kotiin ja kävi kimppuun et mää oon huorannu tai tehny jotain väärin tai jotain tämmöstä. Sillon ku mä tajusin, sillon ku mä yks yö istuin sängyssä. Mulla oli semmonen iso kokkiveitsi kädessä. Mä näin sieluni silmin et veän sen mahaan ristin kuvan ja kaivan siltä suolet ulos. Sillon mä tajusin, et tästä on pakko päästä pois. Siitä alko semmonen pakojuoksu et sit mä lopulta pääsin.

Mustasukkaisuus on Suomessa tilastollisesti toiseksi yleisin (12%) päämotiivi miesten tekemille henkirikoksille, yleisin on ryppyriitä (18%)³⁵. Naisten tekemien henkirikosten yleisin päämotiivi puolestaan oli kiusausuhteesta vapautuminen (19%) ja parisuhteen ongelmat (18%). (Lehti 2017, 22–23.) Myös Suvu Keskinen on perheneuvolakontekstissa kiinnittänyt huomiota mustasukkaisuuteen osana parisuhdetta. Mustasukkaisuus saattoi tekijän puheissa olla perustelu kontrolloivalle ja jopa väkivaltaiselle toiminnalle, mutta viranomaispuheessa sen katsottiin olevan osa normaalia parisuhdetta. (Keskinen 2005, 270–288.) Marita Husso (2003) toteaa, että nimettäessä mustasukkaisuus väkivallan syyksi samalla erotisoidaan toisen ihmisen väkivallalla alistaminen, tai sen yritys, ja yhdistetään se sukupuoliseen rakkauteen (Husso 2003, 111–112). Hyväksymällä mustasukkaisuus väkivaltaan oikeuttavaksi motiiviksi, hyväksytään samalla hallitseminen ja kontrollointi normaaliin parisuhteeseen kuuluviksi rakkauden ilmaisuiksi. Tuijan kertomaa kokkiveitsen kanssa istumisesta voisi kuvata Ferraroa lainaten, että naisten näkökulmasta tarkastellen kyseessä ei ollut vakava aikomus, vaan epätoivoiset ajatukset toivottomassa tilanteessa (Ferraro 2006, 159).

Elina: ...Ja mää en ymmärrä, mää oon ilmeisesti rankaissut itteäni, että mää oon pysyny siinä. Se on ollut niin käsittämättömän suurta tuo minun rakkauteni tuota ihmistä kohtaan. [naurahtaa US] Se oli itse asiassa se mun ensimmäinen. Mää en itse asiassa hirveesti teininä seurustellu. Et monet, kun alottaa kovin varhain sen. En oikeestaan ennen Arttua niin. Joskus yläasteiässä kokeilin pari iltaa. Mut en niinku oo varsinaisesti oo kenenkään kans mitään touhunnu. Se on ollu se mun ensirakkaus kuitenkin. Nii se varmaan oli se, miks se niin syvä ja semmosta.

Ulla: Niin, ja kuitenkin se tuttu ja turvallinen, vaikka se turvallinen onkin ehkä väärä sana.

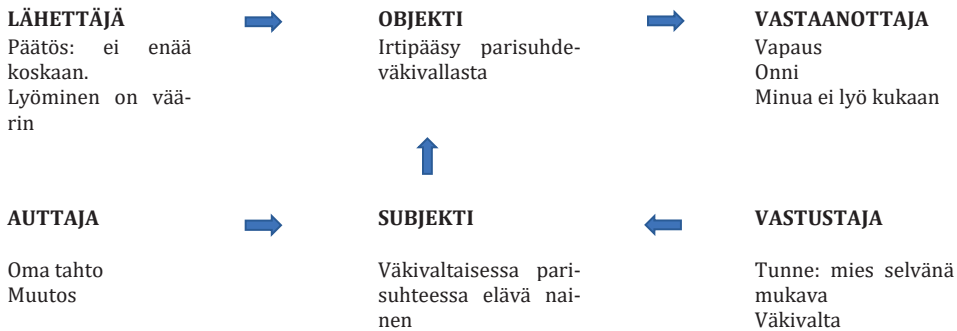
35 Uhrien sukupuolesta ei ole tietoa.

Elina: Kyllä. Mää oon itse käyttäny tuota samaa sanontaa. Ja olihan se. Piti todella hyvää huolta esim muihin nähden. Siis itehän se teki mulle suurimman vahingon, mitä se on kaikella toiminnallaan tehny. Et kyllä sitä on eletty muutenkin pelossa, kun vaan Artun pelossa. Että kyllä se moneen suuntaan oli kovin ikävä ihminen. Et kyllä se sitten minua suojeli niin kun kaikilta muilta. Kovinkin pätevästi... Oli se sitten helpotus. Vaikka mää oikeesti Artusta tykkäsin tosi paljon. Et se satutti tosi paljon, toi sen ratkasu. Et me oltiin kuitenkin tekemisissä ihan viime metreille saakka, et se oli just sitä ennen koittanu soittaaki mulle, ku oli sitte vetäny ittensä hirteen. Nii miten sen nyt näin näitisti ilmasis, mut tota ei se sillai mihinkään sellanen välittäminen ja tykkääminen hävinny. Että kuitenkin mää sen jälkikäteen näin sen niin eri ihmisenä, kun näki sen selvinpäin ja sen oman selväpäisyyden kautta. Et mää en vaa oo semmonen ihminen, kuka osais kauheesti vihata tai olla kovasti katkera, katkera niistä asioista. Enkä mää ymmärrä, miks mun pitäskään olla. Et kyl mää tiiän mitä on tapahtunu, ja yritän niitä sit selvitellä vähän loppuelämäni. Mut se, et jos mä kantaisin vielä sellasta valtavaa vihaa ja katkeruutta sisälläni vielä, nii sehän ois tosi puuduttavaa. Mut silti se kohta, kun mää ne eropaperit sain laitettua, mulla oli uskomattoman huojentunu olo. Et mun ei enää niinku tarvii asuu tai tarvii olla sen ihmisen kanssa enää. Kun sen tiesi, että siinä on se piirre, se semmonen kipeä piirre. Et se, mulla ei ollu hetkeekään usko, kun se vakuutteli minulle vielä selvinpäin tota siitä, että ota minut takaisin. Et minä enää ikinä tee mitään. Ei halunnu enää itelleen sitä tilannetta. Että vaikka koitti olla kuinka ihana ja mukava. Jotenkin mää olin vaan. Mää joskus sanoinkin sille, kun se ite oli istumassa tuomiotaan ja mää olin siviilinpuolella, et ku mä olin päässy siitä pahimmasta suruvaiheesta avioerovaiheesta. Et ku kyllä sekin teki ikävää sitten irrottaa siitä. Nii mä sit sanoinki, kun se varmaan on sit satuttanu tosi paljon. Mut mä sanoin, et mä olen ehkä onnellisempi siitä, että olen päässyt sinusta eroon, kuin että olen päässyt päihteistä eroon.

Väkivaltaisesta parisuhteesta eronneiden naisten toimijuutta ja positioita tutkinut Margareta Hydén (2005) käsittää parisuhteesta irrottautumisen vastarinnan osoituksena. Hän löysi tutkimuksessaan kolme erilaista positiota, joista naiset puhuivat suhteessaan irtaantumiseen. Positioita ovat haavoittuneen positio ("hän pilasi kaiken"), itsesyytösten positio ("olen ollut idiootti antaessani sen jatkoa") sekä sillanrakentajan positio ("minulla on nyt mahdollisuus muuttaa kaikki"). Haavoittuneen positio mahdollistaa etenkin alkuvaiheessa avun ja sympatian saamisen, mutta voi pitemmän päälle estää naista tavoittamasta omia voimavarojaan. Itsesyytösten positiossa nainen saattaa toimia itse aktiivisesti, mutta olla haluton avun vastaanottamiseen. Sillanrakentajan positiossa nainen hyväksyy itsensä sekä uhrin asemassa että aktiivisena toimijana erotilanteessa.

Hydén esittää, että jotkut pysyivät tiukasti yhdessä positioissa, kun taas toiset vaihtoivat positioista toiseen. Erityisesti hän haluaa kiinnittää huomiota siihen, ettei parisuhdeväkivallasta eroon päässeitä naisia voida tarkastella yhtenäisenä joukkona, jolloin myös vastarinnan ja irtaantumisen käsittämisen tavat ovat moninaiset. (Hydén 2005.)

Parisuhdeväkivallan vaikutukset eivät pääty parisuhteen päättymiseen. Tuijan edellisessä lainauksessa kuvaamat painajaiset jatkuivat vuosia, kunnes entinen puoliso surmasi itsensä. Catherine Kirkwood (1993, 114–117) kuvaa väkivaltaisesta parisuhteesta eronneille naisille olleen tyypillistä kokea pelkoa, joka oli joko koko ajan läsnä olevaa tai ajoittaista kauhua. Tuija vertasi parisuhdeväkivallasta eroon pääsemistä pakojuoksuun. Väkivaltaisesta parisuhteesta irtipääseminen mahdollistui aineistossani siten, että parisuhdeväkivallan uhri pyrki suhteesta aktiivisesti eroon muuttamalla toiselle paikkakunnalle tai hakemalla avioeroa. Jommankumman puolison vankeustuomio saattoi myös toimia taukona ja fyysisen eron paikkana, minkä aikana parisuhteesta eroaminen mahdollistui. Käytän ilmaisua väkivaltaisesta parisuhteesta irtaantuminen tai irti pääseminen kuvastamaan ja korostamaan sen prosessiluonnetta ja monivaiheisuutta.

KUVIO 7. Aktanttimalli parisuhdeväkivallasta irtipääsemisestä

Greimasin aktanttimallin avulla (Kuvio 7) on mahdollista tehdä näkyväksi parisuhdeväkivallan irtaantumisprosessi. Parisuhdeväkivallasta irtaantuminen näyttää tässä hyvin itsenäisenä ratkaisuna, mikä näyttäisi olevan tutkimukseen osallistuneille naisille hyvin tyypillinen tapa ratkaista tilanne. Aktanttimalli näyttää parisuhdeväkivallasta irtaantumisen tapahtuneen vailla ulkoista auttajaa. Tästä tarkastelukulmasta ei kuitenkaan paljastu se, olivatko naiset pyytäneet apua tilanteeseensa ulkopuolisilta ja tulleet pyynnössään torjutuksi. Itsenäistä selviytymistä korostava puhe voi olla seurausta myös siitä, ettei avunpyyntöön ole vastattu. Toisaalta se voi kertoa myös siitä, ettei naisilla ole ollut tietoa mahdollisuuksista saada apua. Irtantumista estävänä tekijä näyttää parisuhde-

väkivallan päihdesidonaisuus, sillä puoliso on ollut selvänä mukava, mutta päihtyneenä hyvin väkivaltainen. Myös elämäntilanteen ja puolison käytöksen ristiriitaisuus vaikuttaa mahdollisuuksiin ja tahtoon lähteä.

Tuuli: Et sitä hävetään kuitenkin niin paljon, määhän ainakin häpesin sitä ja häpesin sitä, että aurinkolasit silmillä kulin ja niitä peittelin niitä pahoinpitelyn jälkiä. Vaikka eihän sitä, mulla sitä hävettävää tavallaan, että sillä miehellähän se häpeä pitäis olla. Että nainen sitte kokee jossain vaiheessa, että hän on ansainnutkin, että vaikka ei ois mitään tehnyt. Että rupee itekin uskoo niihin juttuihin, mitä tää alkaa tää mies syyttää tänne päähän, psyykkaa niin paljon. Että alkaa iteki niinku uskoo. että oonko määhän tommonen.

Tapahtunut väkivalta on kuitenkin voinut tekijän näkökulmasta olla täysin uhrin omaa syytä ja tämän jollakin tavalla väärästä käytöksestä johtuvaa. Tekijä oikeuttaa omaa väkivaltaisuuttaan, sillä että uhri on ollut vääränlainen tai tämä on toiminut väärin. (Dobash & Dobash 1998, 143–155.) Ronkainen (1999) esittää, että tekijä myös häpeää omaa syyllisyyttään ja hallitakseen tätä häpeäänsä, hän häpäisee uhrin. Häpeä on luonteeltaan interaktiivista, jolloin inho ja halveksunta saavat kohteen tuntemaan häpeää. (Ronkainen 1999, 142–150.)

Naiset eivät haastatteluissa kertoneet osoittaneensa väkivaltaisissa suhteissa avuntarvetta kenellekään ulkopuoliselle. Omia äitejä lukuunottamatta siitä ei puhuttu kenellekään, eikä auttajia erikseen nimetä. Ittipääsy vaikutti olleen itsenäinen ratkaisu. Kyse näyttää olevankin siitä, että sekä viranomaisille että parisuhdeväkivallan uhreille parisuhdeväkivalta asettuu yksityisyyden ytimeen. Uhrien avunpyytämisen vaikeus näyttäisi keskittyvän siihen, että avunpyytäminen tarkoittaa itsenäisen toimijan position menetystä. Viranomaisille puuttuminen kodissa tapahtuneeseen väkivaltaan merkitsee yksityisyyden kynnyksen ylitystä. Vaikeus ja rohkeus puuttua intiimissä suhteissa tapahtuneeseen vaatii herkkyyttä ja oivaltavuutta. Parisuhdeväkivallan uhrien kohdalla avun pyytämättömyyden syynä saattaa olla myös se, ettei viranomaiseen luoteta. Joko ei luoteta, että viranomaisella osaa toimia oikein tai ei luoteta siihen, että tämä ylipäättään alkaa toimia. (myös Lidman 2015, 69.)

Tuija Virkki (2015) arvioi väkivaltaan puuttumisen viranomaisten taholta olevan usein vaikeaa, koska he asettavat parisuhdeväkivallan uhrin itsenäisen ja autonomisen yksilön asemaan, minkä myötä parisuhdeväkivalta käsitetään yksityisyyteen kuuluvaksi. Juuri tällainen yksityisyyden piiriin kuuluminen mahdollistaa parisuhdeväkivaltaan puuttumattomuuden ja asian ohittamisen viranomaiskäsitelyssä. (Virkki 2015.) Myös traumasta kuuleminen voi olla kuulijalle liikaa (Husso 2003, 260–261). Väkivaltaa kokeneet naiset voidaan kategorisoida oikeanlaisiin (heikkoihin yms.) ja vääränlaisiin (vastustaviin, vah-

voihin) uhreihin (Ferraro 2006, 44–70). Suomalaiselle naiselle on pitkään ollut tarjolla kaksi positiota, joista kumpikaan ei rohkaise hakemaan apua viranomaisilta tai tarjoa viranomaisille selkeää puuttumisen mahdollisuutta: vahvan ja kaikesta selviävän naisen positio (Nousiainen 1998) sekä sukupuolineutraalin yksilön positio (Ronkainen 2001). Husso (2003) toteaa, että ”Vahvuuden, vastuun kantamisen, sukupuolineutraaliuden, parisuhteiden tasa-arvoisuuden ja omillaan pärjäämisen vaatimusten sävyttämässä asenneilmapiirissä parisuhdeväkivallan kohteena olleiden naisten toiminta vaikuttaa epäuskottavalta, passiiviselta ja puutteelliselta: kaikelta siltä, mitä kulttuurissamme ei arvosteta ja mihin samastumista halutaan viimeiseen saakka välttää.” (Husso 2003, 184.)

5.2.2. VÄKIVALTAAN KÄYTTÄNEET

Suurin osa naisten tekemästä väkivallasta³⁶ liittyi päihdemaailman väkivaltaisuuteen. Väkivallan teot vaihtelivat itsepuolustuksesta aina huumekaupassa syntyneiden velkojen perintään. Huumeidenmyyjänä suhtautuminen väkivaltaan muuttui lähes normiksi: ollaksesi vakavasti otettava myyjä, sinun tulee myös olla varautunut osoittamaan se väkivallalla. (ks. Kekki 2010; Perälä 2011, 143–147.) Naisten joukossa oli myös heitä, jotka olivat parisuhteessa käyttäneet väkivaltaa puolisoaan kohtaan. Jokainen väkivaltaan syyllistynyt nainen kertoi olleensa myös väkivallan uhrina joko lapsena tai aikuisena. En kuitenkaan halua käyttää uhrina olemista selittävänä tekijänä ja pyrkiä vähentämään heidän omaa vastuutaan tekemästään väkivallasta (myös Lempert 2016, 46). Emilia pohtii seuraavassa sukupuolittunutta suhtautumista väkivaltarikoksiin:

Emilia: Nii, se on vähän sellanen, et nuo tuolla juoppopäissään tappelee ja puukko heilahti. Se nainen sillai ei kuulu siibe. Se on niin paljon helpompi, et ihmiset hyväksyy, et miehet saa olla sillei väkivaltasia. Ja päissään ne on semmosia, et juntturat siellä tappelevat. Et kyllähän sitä naiseen tulee semmonen kunnan leima heti. Et toiset varmaan pääsee siitä, et kyllä mä tiedän kanssa sieltä ensimmäiseltä tuomiolta, että siinä oli murhanyrityksestä tää, joka mun kanssa pitkän pätkän kulki siinä. Ja kenen kanssa vieläkin tekstiviestejä laitan. Et sen jälkeen ei mitään. Mies, talo, kaks lasta, kaikki ok. Et näin. Mut kyllä mun mielestä niinku. Emmä tiää kirjetetaanko siitä, mut se on mielestä kulunu se juttu, et miehet. Et ei niistä edes keretä kaikista niitten tempauksista sillai. Ja sitten naisten jutut nostetaan enemmän esille. Se on vaan niin. Nii sitä kai naisen pitäis olla kauhee hirviö sitten, et pitäshän se olla semmonen hoivaava. Hoivaava, sellanen esiliina edessä, pullia leivon -tyyliin. Mut miehet vähän saa, et ei oo niin paha, jos mies on vankilassa ollu.

---

36 Kaikki tutkimuksessa mainittu naisten tekemä väkivalta oli aikuisten keskinäistä väkivaltaa. Naiset eivät puhuneet, enkä heiltä kysynyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta.

Väkivaltaa käyttäneet naiset kertoivat siitä, millaista oli elää väkivaltaisen naisen maineessa. Moni koki vieraana ajatuksen siitä, että heitä pelättiin. Samoin vieraalta tuntui se, että heitä pelättiin jatkuvasti. Usea myönsi, että päihtyneenä heitä toki oli ollut syytäkin pelätä. Naiset kokivat epäoikeudenmukaisena sen, että väkivaltaiset miehet luokittelivat heidät vaarallisiksi. Samantapaiseen ja jopa raaempaan väkivaltaan syyllistyneet miehet varoittelivat muita miehiä näiden ryhtyessä seurustelemaan väkivaltaisen maineen omaavien naisten kanssa. Naiset kokivat, että heidät luokitellaan herkemmin vaarallisiksi ja jopa ”hulhiksi” käyttämänsä väkivallan vuoksi. (vrt. Venäläinen 2016.)

Sari: ...Ja sit sanottiin ihan suoraan et ei uskalleta ottaa. Sit lopulta pääsin tonne, et asuin kavereitten luona. Nii sillon alkuun. Nii sit tonne Asumisyksikköön suostu ottamaan. Semmonen pyörätuolissa istuva vanha nainen, et vaikka ties mut ja tunti aikasemmin, nii se oli ainut kuka uskalti mut ottaa. Se oli niin hupaisaa, et ku se sano et on tervetullu meille. Et raavaat miehet pelkää mua tuolla jossain. [naurahdus US]

Ulla: Miltä se tuntuu tommonen, et ku sanotaan et ei uskalleta ottaa ja et ihmiset pelkää?

Sari: Se vituttaa et, ku tietää vielä. Et aattelee, et mää en oo koskaan syyttä ollu väkivaltanen. Mää en oo näitten työntekijöitten päälle, en oo käyny. Et vaikka oon niitten kans yhteen ottanu sanallisesti, mutta. Se ärsyttää siis ihan hirveesti. Koska välillä tuntuu, et se on joku tekosyy ja sitten taas, kun miettii miten väkivaltasia kavereita siellä on. Miehiä, jotka tulee suoraan vankiloista, jotka on tappanu. Et mää just sillon, kun mulle sanottiin tässä viimeks siellä X:n yksikössä, että me ei uskalleta ottaa sua. Nii mää ihmettelin, et miten ihmeessä tuo Turunen asuu täällä, et se on nii väkivaltane tyyppi ku olla ja voi. Ja kun se oli mun kaveri, nii totta kai tiesin ja tunsin sen. Ja se peri velat sillei, ettei ihmiseltä paljon raajoja sillei. Kun se jobbas viinaa, nii se ei mitään sääliä tuntenu ja oli tosi väkivaltane. Ja se vaan asusteli siellä ja ihan varmasti kaikki tiesi sen ja tunsin sen.

Ulla: Mut se ei ollu pelottava ollenkaan?

Sari: Ei se ollu, mää olin. Ja sittenhä siinä kävi niin, että tää Turtsi tapettiin sinne. Et kun se pyöri niissä porukoissa ja varmasti tiettiin siellä. Ja totta kai tiettiin. Kotikaupunki on pieni paikka ja. Et se tuntu, et just ja näin. Et mua ei uskalleta ottaa, ja Turtsi vaan asustelee täällä näin. Ja sitte oli siellä muitakin.

Sari koki epäoikeudenmukaisena sen, että häntä pidettiin sukupuolensa vuoksi väkivaltaisempänä kuin hän koki olevansa. Sari kertoi, ettei häntä oltu uskallettu ottaa asumaan asumisyksikköön, koska häntä pidettiin väkivaltaisena. Tässä tilanteessa Sari vertasi itseään toiseen väkivaltaiseen mieheen, joka kuitenkin sai

asua yksikössä. Sari koki tulleen sukupuolensa vuoksi luokitelluksi väkivaltaisemmaksi kuin mitä itse arvioi olevansa.

Ulla: Luulet sää, et jotkut voi pelätä sua?

Emilia: Nii, varmaan joo, mut sit on ite ihan et häh, ai mua vai. Nii, ja sit joskus nauratti et miks toiki halus tietää, et oonko mä päässy lomalle. Et kyllä teistä soitetaan ja kysytään, et onko se Emilia tulossa millon lomalle. Ja näin niinku, et miks ne haluaa tietää. Ai et toi, toi on tehny sitä ja sitä. Et häh, mä on ihan ei, ei. Et miks mä en tästä vaan voi käydä siellä ja täällä. Tuunhan mä tietenki takasi ja mitä ihmeellistä tässä on, et eihä tässä. Et mitä, ihan ku tässä ois isompiki rikollinen. Ja en sitä sillei miellä, koska enhän minä selvinpäin ois ikinä tehny mitään tollasta. Et selvinpäin on täysin eri ihminen, et kännissä onkin ollu syytä pelätä mutta....

Jennifer Fleetwoodin (2017) mukaan väkivalta ei tarjoa naisille samanlaista pää-omaa kuin miehille. Väkivalta ja sen tekemisen motiivit saattavat olla piilossa myös tekijältä itseltään, kuten edellä olevasta Emilian lainauksesta voi havaita. Emilia ei tiedä, miksi on syylistynyt väkivaltaan. Hän ei myöskään pidä itseään erityisen pelottavana yksilönä, vaikka se esimerkiksi rikosrekisterin perusteella voisi olla perusteltu tunne. Kun väkivallan tekemisestä on kulunut aikaa, voi tuntua hankalalta puhua vaikeasta ja hävettävästä asiasta. Toisaalta sekä teko että oma itse mielletään kuuluvaksi erilaiseen elämänpiiriin. Tehty teko vaikuttaa vieraalta, eikä menneisiin tapahtumiin ja entiseen minään ole enää helppo samaistua.

Vaikka haastatteleman naiset kertoivat suhteellisen vähän ja rajatusti tekemästään väkivallasta, olen jakanut naisten väkivaltaisen toiminnan tässä kolmeen erilaiseen tapaan: oman elämänsä haltija, väkivallan välttämättömyys ja väkivalta ratkaisuna. Narratiivien tyypit on esitetty alla seuraavassa taulukossa (Taulukko 7). Kaikki narratiivityypit paikantuvat menneeseen ja kuvaavat naisten kertomaa tekemästään väkivallasta.

TAULUKKO 7. Väkivaltaa tehneiden naisten narratiivityypit

AKTANTIT	Väkivalta elämänhallinnan keinona	Väkivalta välttämättömytenä	Väkivalta ratkaisuna
Subjekti	Parisuhdeväkivallasta eroon päässyt nainen	Nainen päihde- maailmassa	Nainen olosuhteiden uhrina
Objekti	Väkivalta	Väkivalta	Väkivalta
Lähettäjä	Parisuhdeväkivalta	Päihdemaailman väkivaltaisuus	Väkivaltainen lapsuus, raiskausyritys
Auttaja	Kukaan ei enää lyö minua	Naisena paikka ansaittava, dikotomisuus	Alkoholi
Vastustaja	Ei pidä itseään väkivaltaisena	Naisen identiteetti, normaali elämä	Selvänä oleminen
Vastaanottaja	Väkivaltainen maine	Väkivaltainen maine	Sisukas pärjääjä

Väkivalta elämänhallinnan keinona nimeämässäni narratiivityypissä oli havaittavissa joitain selviytymistarinan piirteitä. Nykyiseen tilanteeseen on päädytty pääsemällä eroon parisuhdeväkivallasta, jolloin tapahtuneesta kerrottiin vaikeuksien kautta voittoon -tyyppisesti. Selviytymistarinan piirteitä korosti se seikka, ettei auttajana ole ollut ketään ulkopuolista. Parisuhdeväkivallasta ja väkivaltaisesta parisuhteesta eroon pääsemisen on kerrottu tapahtuneen ainoastaan naisten oman tahdonvoiman avulla. Toisaalta itsenäistä selviytymistä korostava tapa puhua on tavanomaista. Lisäksi viranomaiset kannustavat ja vastuuttavat itsenäisiin irtiottoihin, mikä antaa kulttuurisesti tilaa tämän tapaiselle puheelle. Itsepuolustukselliseen väkivaltaan syyllistyneiden naisten narratiiveja Britanniassa tutkinut Jennifer Fleetwood (2017) on esittänyt naisten väkivallan olevan julkilausumatonta. Väkivallasta puhumiseen naisilla on Fleetwoodin mukaan olemassa vain harvoja malleja ja käsikirjoituksia, eivätkä sankaritarinat ole niissä mahdollisia. (Fleetwood 2017.)

Ulla: Mut mites sää sitten opit siihen turpaan vetämiseen?

Tuija: Se tuli sen väkivaltasen perhe, niinku ihmissuhteen jälkeen. Sillon tuli semmonen ku siitä suhteesta pääsi eroon. Se kesti vuoden ennenkun mää pääsin pakenemaan siitä suhteesta. Se ihminen hakkas musta, se hakkas ulkonäön, se hakkas luonnon. Mutta ku luonne tuli takasin, se tuli sitten semmosena, et mua ei lyö enää kukaan, ei kukaan. Mää löin aina jollakin takasin. Jos ei muulla nii kättä pitemmällä.

Nämä parisuhdeväkivallasta eroon päässeet naiset oikeuttivat väkivallan tekemisen parisuhdeväkivallan uhriuden kautta. Yhdenkään naisen tekemä väkivalta ei heidän kertomansa mukaan ollut kohdistunut heitä pahoinpidelleeseen henkilöön, vaan kohteena oli joku täysin ulkopuolinen henkilö. Naiset saattoivat kokea väkivallasta eroon pääsemisen jälkeen vihaa joko itseään, olosuhteita tai

tekijää kohtaan (Kirkwood 1993, 117–121). Aineistossa ei ollut havaittavissa lainkaan Emmi Latun (2016) mainitsemaa pahoinpitelijää kohtaan tehtyä väkivaltaista vastustamista, jälkikäteisreaktiota ja kosta tai mustasukkaisuutta (Lattu 2016, 91–114), tai Ferraron mainitsemaa välittömään vaaraan reagoimista, ennakoivaa väkivaltaa tai kolmannen osapuolen tekemää kostoväkivaltaa pahoinpitelijää kohtaan (Ferraro 2006, 162–196). Toisaalta naisten tapa kuvata tekemäänsä väkivaltaa vastaa Latun esittämää määritelmää jälkikäteisreaktiosta. Tuolloin naiseen kohdistunut väkivalta on tapahtunut ajallisesti jo aiemmin, mutta hän reagoi siihen myöhemmin. Olennaista on se, että nainen itse positioi väkivallan olevan yhtä miesten tekemän häneen kohdistuneen väkivallan kanssa. (Lattu 2016, 102–103.) Osa naisten tekemästä väkivallasta kuului julkisen piiriin, jolloin uhreina on ollut tuntemattomia, ja osa väkivallasta paikantui yksityiseen ja uhrina oli kumppani uudesta parisuhteesta. Tehty väkivalta ei kuitenkaan ollut tietoista eikä siihen liittynyt hyödyn tavoittelua. Se tapahtui satunnaisesti, suunnittelematta ja vaille näennäisen selkeää motivaatiota.

Toinen narratiivityyppi on *väkivalta välttämättömyytenä*. Väkivalta ja väkivaltainen käytös olivat naisten kertoman mukaan oleellinen osa päihdemaailmaa. Lattu (2016) kirjoittaa päihdeidenkäyttökulttuureista, joissa väkivalta oli normaalia: se oli arkipäiväistä toimintaa ja normaalina pidetty toimintatapa. Tuolloin väkivalta ei ole kiellettyä tai hävettävää naistenkaan kohdalla. (mt., 151.) En kykene tässä omassa tutkimuksessani havaitsemaan vastaavanlaista normaaliutta. Naisten kuvaama yhteisö oli väkivaltakyllästeistä ja -myönteistä. Yhteisö näyttäytyi aineistossa naisten omaa väkivaltaa taustoittavana ja selittävänä tekijänä. Vaikka väkivalta kuuluikin naisten elämään, ei kukaan heistä pitänyt sitä normaalina. Väkivaltaisessa ympäristössä naisten oma toiminta saattoi kuitenkin lähentyä ympäristön normia, mutta se tuotti heille häpeää uhreina ja tekijöinä. Väkivallan nimeäminen normaaliksi on huolestuttavaa, koska normaalina pidettyyn elämäntapaan ei useinkaan pidetä tarpeellisenä puuttua. Näen väkivallan välttämättömyydessä olevan piirteitä systemisestä väkivallasta. Systeminen väkivalta käsitetään huume kuvioihin kuuluvana hyväksyttävänä toimintatapana. Tuolloin kyse on myös niistä huume kuvioiden sosiaalisista ja kulttuurisista rakenteista, jotka sekä tuottavat että ylläpitävät väkivaltaa ja väkivaltaisia toimintatapoja. (Hautala, Hakkarainen, Kuussaari, Kataja & Kailanto 2018.)

Elinympäristön väkivaltaisuudesta kertoo sen pitäminen välttämättömänä toimintana. Kun väkivalta määritellään välttämättömyydeksi, ei sen olemassaoloa eikä sen suhdetta itseen ole tarvetta käsitellä tai kyseenalaistaa. Väkivalta on vallan väline, keino ansaita arvovaltaa ja asema miehissä yhteisössä. Väkivallan systemiseen selitystapaan kuuluu väkivallan ymmärtäminen hyväksyttynä toimintatapana, jolloin väkivaltaisuus ei ole osa omaa identiteettiä (Hautala ym.

2018). Greimasin aktanttimalin mukaisena lähettäjänä toimiva päihdemaailman väkivaltaisuus kertoo myös siitä kyseenalaistamattomasta asemasta, mikä väkivallalle haastatteluissa luodaan. Päihdemaailmassa parisuhteeseen sitoutumattomalla naisella on kaksi äärimmäistä tapaa lunastaa paikkansa yhteisössä: prostituutio tai väkivalta, jota olen käsitellyt laajemmin luvussa 5.1.4. Käyttämällä väkivaltaa naisella oli mahdollisuus päästä ylemmälle tasolle yhteisön valtahierarkiassa. Parisuhteessa elävää naista lähtökohtaisesti suojelee muiden väkivallalta tämän puoliso. Naisia huumausainekuvioissa tutkineen Sanna Väyrysen (2007) mukaan huumeriippuvainen nainen on riippuvainen myös miehistä, jotka itsekin käyttävät huumeita. Lisäksi huumausaineverkostossa normina on mies, jolloin nainen on poikkeava ja tästä syystä hänen tulee lunastaa paikkansa jollain muulla tavalla. (Väyrysen 2007; myös Lattu 2016, 151–152.)

Tuija: ... Mut mulla on taas se, että huumemaailmaan on aina kuulunut väkivalta. Ja naisena, jos sää oot huumemaailmassa, nii jos sää et käy nussimassa joka jätkää, nii sun pitää ansaita se paikkasi sitten muilla teoilla. Mää oon ansainnu ne väkivallalla ja sillä että pidän suuni kiinni. Mut sekään, ei sekään oo naisen identiteettiä...

Kuitenkin naiset kokivat, ettei väkivallan käyttäminen välttämättä ollut heille luonnollinen ratkaisu. Vaikka väkivalta oli siinä elämänvaiheessa osoittautunut välttämättömäksi selviytymisen välineeksi, ei sen kuitenkaan katsottu tulleen osaksi omaa identiteettiä. Väkivaltaisuuden vastapoolina toimi ”normaalielämä”, se mitä oman yhteisön ulkopuolella olevat, muut yhteiskunnan jäsenet viettävät. Kun väkivallan tekeminen naisten elämässä on ollut aktiivista, on heille ollut hyötyä väkivaltaisen maineen saavuttamisesta. Mutta kun naiset ovat jättäneet päihteiden käyttämisen ja siihen kuuluneen elämäntavan, on väkivaltaisen maine ylimääräinen painolasti. Pelottavana olemista ei pidetä myöskään omaan arkeen kuuluvana asiana. Ulkopuolisten käsitykset eivät vastaa sitä kuvaa, mikä naisilla on itsestään. Tuolloin entinen minä tuntuu vieraalta.

Kolmas narratiivityyppi on *väkivalta ratkaisuna*. Väkivalta saattoi toisinaan näyttäytyä tilanteeseen sopivana ratkaisuna, jolla saatiin päättymään itseen kohdistunut konkreettinen uhka tai muu epämiellyttävä tilanne. Tällaisen narratiivin omaavat naiset näkivät itsensä olosuhteiden uhrina, jolloin väkivaltaiselle teolle ei ollut vaihtoehtoja. Tekoon oikeuttajana saatettiin pitää myös lapsuudessa koettua väkivaltaa.

Sanna: ...No, mää en tiedä, mulla on varmaan tota, mää oon vähän kieroutunu. Jollain tavalla päästä tota. Mää oon itte kokenu väkivaltaa lapsena, nuorena. Et mulla on jotenkin jääny varmaan sillei, et mää oon väkivaltane sillei jollain tasolla kuitenkin sitte. Että jos mää kuuntelen

tarpeeks kauan joitain tappojuttuja ja sillei ja sitten se jotenkin jää sillei, et mä saatan lähtee mukaan semmosiin. Et varsinki jos mää otan viinaa. Et en mää tälle selvinpäin, en varsinkaan enää, et mää oon kymmenen v vuotta vetäny kamaaki ja kaikkee. Et mää oon ollu pari vuotta kuivilla. Mut et, et nyt mää vedin viinaa siviilissä ja __ et mulla oli elämä tosi sekasin, et mää vuoden istuin, mää oli kaks viikkoo siviilissä ja sit tuli tää juttu. Et jotenkin.

Sannan kertomus kuvastaa sellaista suhtautumistapaa väkivaltaan, missä väkivalta on kuulunut osaksi elämää jo lapsuudesta lähtien. Väkivaltaisesta lapsuudesta on seurannut aikuisuus, missä väkivalta on ajoittain mukana. Väkivaltaisiin tilanteisiin joutuminen tai ajautuminen on yleisempää alkoholin nauttimisen jälkeen. Alkoholi edesauttaa ja tehostaa väkivaltaista käytöstä. (Piispa 2006, 70–75.) Moni naisista totesi, että alkoholin käyttämisen jälkeen heitä voisi olla syytä pelätä. Alkoholin ominaisuuksiin liittyy tapahtumien muistamisen heikentyminen, mikä osittain vaikeuttaa paikantamista väkivallan teon tapahtumahetken tilannetta sekä mahdollista motivaatiota tai omia tuntemuksia. Tähän narratiivityyppiin liittyy myös käsitys alkoholista Greimasin aktanttimallin mukaisena väkivallan vastustajana tai auttajana. Alkoholi nähtiin osasyllisenä tai tapahtuneen selittäjänä. Yhteys väkivallan ja alkoholin välillä oli vahva naisten kertomuksissassa. Alkoholin keskeinen rooli sekä kulttuurisena että päihdyttävänä tekijänä oli selkeästi havaittavissa, sillä omaa suhdettaan alkoholin määrittivät myös ne naiset, jotka eivät omaa väkivaltaisuuttaan selittäneet alkoholilla (vrt. Lattu 2016, 134–135). Humalalila on paitsi yleinen keino selittää normaalista poikkeavaa käytöstä, myös tapa ohittaa omaan itseän kohdistuva syyllisyys ja häpeä.

Lattu (2016) on havainnut väkivaltaan syyllistyneiden naisten uhriuden jakaantuneen kolmeen erilaiseen muotoon, joita ovat mieskumppanien tekemä väkivalta, lapsuudessa koettu väkivalta sekä perheen ulkopuolisten tekemä seksuaalinen väkivalta. (Lattu 2016, 145–146). Sanna kertoo yllä olevassa haastattelukatkelmassa lapsuuden väkivallasta. Aineistossani oli muitakin, joilla väkivalta oli ollut luonnollinen osa lapsuutta ja nuoruutta. Naiset eivät kuitenkaan näyttäisi oikeuttavan väkivaltaisia tekojaan näillä lapsuudenkokemuksilla. Pikemminkin he niiden avulla kykenivät ymmärtämään paremmin omaa käytöstään sekä selittämään sitä.

5.2.3. ULKOPUOLISTEN TEKEMÄN VÄKIVALLAN KOHTEENA OLLEET

Ulkopuolisten henkilöiden tekemän väkivallan kohteena olleiden kertomukset koskivat väkivaltaa, johon kuului kokemuksia katuväkivallasta, parisuhteen ulkopuolisesta väkivallasta sekä koulukiusaamisesta. Tunteettomien ulkopuolisten tekemä väkivalta oli useammin kertaluonteista ja erittäin huonosti ennakoitavaa. Parisuhteen ulkopuolisen väkivallan tekijänä saattaa olla muut perheenjäsenet, sukulaiset tai tuttavat (Sirén 2006, 83).

- Ulla: Onko se ollu semmosta satunnaista vai ootko eläny väkivaltasessa suhtessa?*
- Sari: Oon eläny. Oon äiti- ja isäpuolten kans joutunu elämään. Et se on ollu mun elämässä mukana ihan pienestä asti. Et yhdessä vaiheessa sitä piti jopa normaalina. Et mää kävin mielenterveystoimistossa juttelemassa, nii tota sit mää olin aina niinku ihan mustelmilla. Ne teki epikriisin, et mää siinä rupesin miettimään, et mitä sitten. Et ku tulee toistuvasti pahoinpideltynä ja mustelmilla nii vastaanotolle. Mää et miks tommone on tossa. Et se oli normaalia, et roiskittiin toisiamme turpaan. Et se ollu sen kummemman näkönen se vastapuolikaan [naurahtaa US] ... Et mikä tuo nainen oikein on, et kun se tommosta kirjottaa. Et jos vähän silmässä on mustaa. Ei, mut se on totta, et koko kaveripiiri, ystävät, sukulaiset, kaikki. Et ne elää niin väkivaltasta elämää. Et ei sitä niinku. Et se vaan, kertakaikkiaan on ihan normaalia.*

Sari muotoili edellisessä eteemme kuvan väkivallan kyllästämästä elämästään. Hänelle fyysinen väkivalta on ollut osa elämää jo lapsuudesta saakka. Fyysisen väkivallan epänormaalius konkretisoitui pikkuhiljaa siinä vaiheessa, kun joku ulkopuolinen mainitsi siitä kiinnittäen huomion silmän alueella olevaan mustelmaan. Väkivaltaisessa perheessä kasvaminen vaikuttaa lapseen siinäkin tapauksessa, ettei häneen itseensä konkreettista väkivaltaa kohdistuisikaan (Smith 2006, 129–143; Haapasalo 2008, 50, 98–102). Väkivallalla on tapana synnyttää väkivaltaa. Väkivaltainen käyttäytyminen on yleensä ylisukupolvista. (Haapasalo 2008, 38–42.) Sarille kasvaminen väkivaltaan tarkoitti myös sitä, ettei hän missään vaiheessa ollut itsekään epäroinyt käyttää väkivaltaa.

Osa parisuhteen ulkopuolisesta väkivallasta voidaan luokitella päihdemaailman väkivaltaisuuteen kuuluvaksi väkivallaksi. Sillä tarkoitan ensinnä päihdyneiden henkilöiden suurempaa riskialttiutta joutua väkivaltaisiin tilanteisiin sekä toiseksi huumeiden myyntiin ja velanperintään kuuluvaa alttiutta väkivallan käyttöön ja väkivallan uhriksi joutumiseen. Tällainen väkivalta on usein ennakoimatonta. Lisäksi se toimii usein rankaisuna väärästä teosta, mutta joskus sekä teko että rangaistus saattavat olla uhrille epäselviä. Emilia kertoo päihdemaailman väkivaltaisuuden pitkäkestoisuudesta:

Elina: Et tokihan niitä pelkoja on. Et niitä on sitten sieltä edellisestäkin elämästä jääny vielä. Et kyl mää hirveen huonosti nukun yöni. Et sinne on jääny semmonen ihminen olemaan sinne taustalle, ketä sit pelkään. Et kyl mul on osoitetiedot ja muut salaisina. ... Ja muutaman kerran saman näkönen kaveri tullu kadulla vastaan, ni on oikeesti vedet tullu silmiin. Kerran oon bussiin menny, et ei vitsi, nyt lähti henki. Et sitä mää toivoisin, et se jossain kohtaa lakkais. Et kyllä se on ihan semmonen, et vaikka paljon positiivista löydän elämästäni ja muuta, mut kyl siellä noita arpia on. — — —

Ulla: Eiks siihen mitenkään voi vaikuttaa siihen ihmiseen? Onks se siis koko ajan semmonen jatkuva uhka?

Elina: Mää en tiedä, missä määrin se tietää et ne mun vanhempani ja siskoni. Et kyllähän se sieltä tietenkin sit soittelee samassa pelossa, sit äitiki on ollu siinä mukana. Et sillä on niin villi mielikuviutus. Et ei siihen oikein, et niin hurjalta, kun se kuulostaa, mut mun elämäni alkaa siinä vaiheessa, kun se elämä loppuu. Että siinä kohtaa tuntuu, et sillon vois hengähtää, sillei oikeesti. On se vähän semmonen. Et kyl se tossa vankeusaikana koetti monin keinoin aiheuttaa harmia mulle. Ja kerran törmättiinkin tuolla. Se oli ihan kamala tilanne. Vankikuljetuksessa. Mää olin ehtiny mennä sinne bussiin istuun ja sit sieltä rupes tulemaan niitä miehiä sieltä samaan kuljetukseen. Sit se kaveri tulee ensimmäisenä niistä miehist, miehist siihen bussiin sisälle. Ja sit se kattoo, et hei vitsi Emilia. Et perkule, ku ei tullu sitä rassia mukaan, et nyt ois ollu sen paikka. Ja sit ku se ei muuta päässy siinä tekemään, nii sit se ootti sen aikaa, et vartijat kaikki kattoo jonnekin muualle ja sit se latas mua nyrkin kans naamaan. Et kyl se melko jännittävä matka oli, täytyy sanoa. Ku siellä oli semmonen poikaporukka takapenkillä sen miehen lisäksi ja sit kaikki koko matkan sitte kaikennäköstä mukavaa kommenttia sitten heitteli. Ja sit siellä oli tietysti Vankilan naisia mukana, kolme mun lisäksi, nii kyllähän se sitten sinne omaan taloon, omaan vankilaan meni se tieto siitä. Et kyl se aika ajoin oli se oma tuomio semmosta taistelua välillä. Et paljon siitä sai kuulla. Et emmää siitä huolimatta nii sivuu jääny, et kyl mää sitten siellä kävin kaikkee harrastamassa ja muuta. Etten asettunu siihen rooliin, että tota et mua voi simputtaa... Ne on semmoisia menneisyyden kummituksia, että tota. Kyl sieltä varmaan aika monella ihmisellä mukana kulkeutuu. Et kellä mitäkin. Et kuka on pikkurikollisia, tehny kämmejä. Et niistä ei aina joudu kärsimään, mut et ku teit jollekin muulle semmoselle vähän vaikuttavammalle ihmiselle, nii kyllä sitä joutuu sitten vähän pitempään miettimään ja välillä vähän katteleen olan ylitte.

Elina kertoi elämässään mukanaan kulkevista menneisyyden kummituksista, joista oli vaikea päästä eroon. Kummituksen Elina on saanut elämäänsä rikkomalla jotain päihdemaailman kirjoittamatonta sääntöä. Hän on saattanut olla väärään aikaan väärässä paikassa, jäädä velkaa väärälle ihmiselle tai puhua liikaa väärälle ihmiselle. Vankila- ja päihdemaailman säännöt voidaan yksiker-taisuudessaan tiivistää kolmeen sääntöön: älä puhu, älä luota, älä tunne (Easteal 2001; Lindberg 2005, 8–39; vrt. Heritage 1996, 198–207). Puhumattomuudella viitataan erityisesti siihen, ettei päihdemaailmaan kuuluvista asioista pu-huta ulkopuolisille. Ulkopuolisilla tarkoitetaan etenkin viranomaisia (poliiseja, sosiaalityöntekijöitä), vankiloiden vartijoita ja terveydenhuollon edustajia. Pu-humattomuus liittyy myös luottamiseen. Luottamusta ulkopuolisiin ei pääse syntymään, koska ulkopuoliset ovat toisia. Hiljaisuus on rikollisuuden olennai-nen osa, samanaikaisesti läsnä ja poissa (absent presence) (Hallsworth & Young 2008). Tämä puhumattomuus koskee myös muita tuttavია. Omasta itsestä ei pidä paljastaa liikaa muille, ettei antaisi aseita toisille itseä vastaan. Omista asi-oista vaikeneminen on siten myös itsepuolustusta.

Elinan menneisyyden kummitus on ollut vuosia hänen elämässään hiljai-sena, jatkuvana uhkana. Uhka käsitti myös hänen lähipiiriinsä, ja siksi hän oli joutunut välttämään myös kotipaikkakunnalla oleskelua. Uhka sisälsi pelkoa konkreetista fyysisestä väkivallasta, mutta se oli myös koko ajan tietoisuudessa vellova ahdistus ja pelko. Tämä väkivallan läsnäolo saattaa rampauttaa uhrin-sa. Elina ei ole antanut pelolle periksi, mutta kuitenkin hän myönsi olevansa jatkuvasti varuillaan ja katselevansa olan ylitse. Vankikuljetuksessa tapahtunut yhteenotto toimi viestinvälittäjänä Elinan mukana uuteen vankilaan. Vanki-kuljetuksessa mukana olleet naiset välittivät tiedon Elinan väärinteosta, ja se toimi vankilassa oikeuttajana hänen huonolle kohtelulleen. Elina oli rikkonut kirjoittamattomia sääntöjä. Hän oli saanut siitä rangaistukseksi maineen, joka antoi muille vangeille oikeuden rikkoo hänen yksityisyyttään henkisel- ja jopa fyysisellä väkivallalla. Elinan sama rangaistus ei ollut selkeästi rajattu, vaan hän arveli sen loppuvan vasta rankaisijan kuolemaan. Omilla teoillaan Elina ei voi enää vaikuttaa tilanteeseen. Rangaistus on siten hänen elämässään jatkuvasti läsnäoleva. Elina on kuitenkin päättänyt tulla sen kanssa toimeen ja pyrkiä elä-mään mahdollisimman tavanomaista elämää. (ks. Lipsonen 1997, 86–89.)

Elinan kokema väkivalta oli ulkopuolisen, mutta hänen tuntemansa tai tie-tämänsä henkilön tekemää. Tuuli kertoo seuraavassa kokemastaan väkivallasta, jonka tekijää hän ei tuntenut aiemmin. Lisäksi hän joutui väkivallan kohteeksi tilanteessa, jota hän ei mitenkään kyennyt ennakoimaan.

Tuuli: ... Mullehan itelle tapahtu tässä keväällä, tuolla X:ssä, siinä asuu semmonen nainen siinä alhaalla ja me on sen kanssa ryyppäty joskus aika paljon ja se sitten pyys mua kylään. Tästä on aikaa nyt, nyt oli käräjät vasta ihan kuukaus sitte. Se ite pääs linnasta, mies oli päässy tammikuussa. Joo, mää menin sinne ja sit mies rupes jossain vaiheessa syyä jotain pillereitä ja alko ottaa sitä viina ja sano et Kirsi³⁷ pelkää sua, et se on pelänny sua koko ajan kun hän oli linnassa. Mää oon pari kertaa pyöräyttänny sen sieltä Akin³⁸ luota ulos, koska se on vikitely mun miestä, ihan suoraan sanottuna tällä lailla ja että mee kotias. No siinä ei oo muuta syytä. Se sano, et Kirsi pelkää sua ja alko armoton pahoinpitely mua kohtaan miehen osalta ja se löi mua pesäpallomailalla, kengillä, nyrkeillä, tajuttomaks asti hakkas mut, ja jossain vaiheessa mä virkosin siitä sitten. Et he ei soita ambulanssia, jos et sano et oot kaatunu ja mää sit sanoin, et mää sanon et mää oon kaatunu. Seuraavana päivänähän mää menin sitten tekemään rikosilmoituksen. Kuvattiin vammat ja kävin hakemassa sairauslomaa. Mää sain sen kuukauden sairauslomaa, mää olin niin hirveen näkönen. Että tuota hyvä, kun hengissä säilyin siitä hommasta. Ja nyt oli käräjät reilu kuukaus sitte ja tää mies sai seittemän kuukautta ehotonta vankeutta, siitä. Se meni törkeenä pahoinpitelynä. Siinä käytettiin niin paljon kaikennäköstä jutskaa ja korvauksia sain, ne tulee sitten Valtionkonttorilta aikanaan. Ja tää nainen ei, ne oli avoliitossa nii, ei suostunu edes todistamaan oikeudessa mitä siellä tapahtu. No se puhu mitä sattuu siellä oikeudessa ja se jätkä kiisti kaiken. Ja siinä oli käynny sitten ambulanssimiehet ja mitä oli käynny, se puhu mitä sattuu.. Ja hän sai siitä tuomion ja samanlaisia rikoksia on takana. Kyl mää pelkäsin et henki lähtee, ku se sen pesäpallomailan haki, mutta taju lähti jossain vaiheessa. Tää nainen ei tehny mitään, et se vaan istu ja meni tupakalle ulos välillä ja ei soittanu apua vasta, ku sitten jossain vaiheessa, ku oli pakko. Se oli nauhotettu se Hätäkeskuksen puhelu ja se mies vielä siinä huutaa et kato se elää, et ihan tajutonta touhua.

Tuuli kertoi joutuneensa yllättävän väkivaltaisen hyökkäyksen kohteeksi miesystävänsä naapurissa. Tuuli ei voinut ennakoida tilannetta, eikä tietää joutuvansa väkivallan kohteeksi mennessään kutsuttuna naapuriin. Kun Tuuli ymmärsi tilanteen uhkaavuuden, ei asunnosta ollut enää mahdollista päästä pois. Tuuli ei tuntenut pahoinpitelijää. Pahoinpitelijän naisystävän aiemmin Tuulia kohtaan kokema pelko toimi väkivallan oikeuttajana. Tuuli ei ollut itse kuitenkaan lainkaan tietoinen kyseisestä pelosta. Tuuli kuvaa kertomassaan kokemansa väkivallan olleen hyvin voimakasta, ja hän toteaa pelänneensä tilanteessa

---

37 Kyseisen miehen naisystävä.

38 Miesystävä

henkensä puolesta. Hän kertoo menettäneensä tilanteessa tajuntansa päähän kohdistuneiden iskujen vuoksi. Oikeuskäsittely ja oikeudessa määrätyt korvaukset sekä pahoinpitelijän saama tuomio olivat osoitus väkivallan teon epärealiteetista. Tuuli kertoo saaneensa tapahtuneen jälkeen kuukauden sairauslomaa, mikä kertoo paitsi tapahtuneen vakavuudesta, myös siitä, että viranomainen (lääkäri) asettui tilanteessa hänen puolelleen. Samoin Tuulin puolelle asettuivat poliisit ja käräjätuomari. Vastakkaisella puolella oli pahoinpitelijä ja tämän avopuoliso. Pahoinpitelijä oli yrittänyt kiistää tekonsa, ja puoliso puolestaan säilyi kantaottamattomana tahona koko prosessin ajan.

Ulkopuolisten tekemä väkivalta on luonteeltaan ennakoimatonta ja joiltain osin päihdemaailman väkivaltaisuuksiin kuuluvaa. Näin todetessani en halua kuitenkaan luokitella ja hyväksyä väkivaltaa itsestään selväksi osaksi päihdeikäyttäjien kokemusmaailmaa. Väkivalta näyttää olevan raadollisen elämäntilanteen selviytymiskeino silloin, kun muita tapoja asioiden tai hierarkian selvittämiseen ei ole.

5.2.4. INSTITUTIONAALINEN VÄKIVALTA JA POISKÄÄNNYTTÄMINEN

Olen lähtenyt havainnoimaan naisten kertomasta kohtia, joissa paikantui tuntemuksia viranomaisten tai kanssaihminen kanssa tapahtuneessa vuorovaikutuksessa koetusta epärealiteetista, järkyttävyydestä ja alistavuudesta. Havaitsin naisten reagoinnin vastaavan sitä tapaa, jolla he kertoivat muusta kohtamastaan väkivallasta. Ainoana erona muuhun väkivaltaan oli se, että väkivallan tekijänä olivat viranomaiset sekä niin sanotut tavalliset ihmiset. Olen käsittänyt institutionaalisen väkivallan ja poiskäännynnön kertomuksissa väkivallan tarkoittavan syrjivää, epäasiallista tai tylyä kohtelua joko viranomaisten tai kanssaihminen taholta. Lähtökohtaisesti ihmiset haluavat tulla kuulluksi, ymmärretyksi ja vakavasti otetuksi (vrt. Romakkaniemi 2011, 205). Kysyin Susannalta esimerkkiä tilanteesta, jossa hän on tullut kohdelluksi huonoksi viranomaisten taholta. Susanna ei osannut eritellä yhtään erityistä mielenpainunutta kohtaamista, mutta hän kertoi seuraavaa:

Susanna: ... Mut sen näkee. Näkee ihmisestä, et ne kavahtaa ja sitte. No, yks mikä siis ihan normi ihmisissä, tällasissa. Nii mä oli harrastuksessa, olin ton [lemmikki US] kanssa... Ja juteltiin ja oltiin tiiät sää ja näin. Ja sitten tuli³⁹... Ja seuraavan kerran kun mä menin sinne, nii kukaan ei tullu minun lähelle. Ne supis ja pupis siellä niitten autojensa luona. Ja mä kuule katoitin sitä porukkaa, siinä oli miehiä ja naisia kymmenkunta,

---

39 Tunnistettavuuden välttämisen vuoksi poistettu osa Susannan kertomasta.

mitä meitä nyt aina siellä. Sit menin sen yhen miehen luokse ja sanoin, et kuule, ku tuol on noi pöydät, nii mä haluaisin et sä kertosit, et miten Lemmikkieläin toimii noissa pöydissä. Ja se ei oikein tienny mitä se ois sanonu. Minä, et ai oot kattonu telkkaria eilen, niinkö. Mää sanoin, et hei, mä en oo täällä teiän takia. Vaan mä oon täällä tuon Lemmikkieläimen takia. Et ihan oikeesti, et mikä tässä mättää. Et ei, kukaan ei kertonu minulle. Et se oli kaikkein sellasin konkreettisin juttu, mitä minulle on käyny. Ja me käytiin, yli puol vuotta oltiin siellä.

Ulla: Voi ei!

Susanna: Kerran viikossa.

Ulla: Että ne jo niinku sillei tuttuja ihmisiä.

Susanna: Nii-i. Et se oli mulle niinku, et mitä tapahtuu. Et ku eihän ne tiennyt minusta mitään. Ku aattelin, et enhä minä. Et ku Lemmikkieläin harrastaa täällä niinku juttuja. Ja sitte ku se tuli se kato, nii mä aattelin et no joo.

Ulla: Et tässä rupee miettimään, et mikäähä siinä sit on. Ku vankilatuomiot on lusittu ja kaikki on takana päin.

Susanna: Ollut jo vuosia. Ja autan ihmisiä kato, ei, se oli heille liikaa.

Ulla: No, sää vissiin järkytit heidän turvallista maailmaansa. Ja kaikkein eniten järkytti varmaan se, että sää olet ollut heidän kanssaan tekemisissä, eikä heillä ollut tietoa, että olet ollut vankilassa...

Susanna: Ja käyttäny huumeita ja kaikkee kuule. Tosi kauhee ihminen.

Susanna kertoi tuoreesta tapahtumasta, jossa häntä yhteisen harrastuksen parissa oli kohdeltu hyvin epäkunnioittavasti ja tylysti. Kaikkein vaikeimmalta Susanna kertoi tuntuneen se, etteivät hänet torjuvat ihmiset kyetneet sanoittamaan omaa toimintaansa. Susanna olisi halunnut kuulla selityksen kyseiselle toiminnalle. Mikäli toiset olisivat sanoittaneet toimintansa taustaa, olisi Susanna saanut keinoja puolustautua. Hän kertoi kuitenkin päättäneensä lopettaa harrastuksen. Susannan kokema hylkääminen on hyvin konkreettinen tapa kääntää selkä torjumisen merkiksi. Susanna tiesi heti tapahtumahetkellä syyn kanssaihmissen käytökselle, mutta hän ei tietenkään ollut osannut ennakoida tapahtunutta. Susanna halusi tietää syyn käytökselle, mutta kukaan läsnäolevista ei sitä hänelle kertonut. Haastattelija lähtee yhdessä Susannan kanssa arvioimaan käytöksen syytä. Epäoikeudenmukaiseksi Susanna kokee kohtelun etenkin siksi, että hänelle rikosten tekeminen ja päihteiden käyttäminen ovat menneisyyttä. Hän pyrkii sitä vastoin toimimaan rikos- ja päihdetaustaisten hyväksi ja auttamaan heitä pääsemään niistä eroon.

Poiskäännyttäminen samalla myös toistaa ja uusintaa alistetun häpeää (underdog shame) (Lehtinen 1998; myös Ronkainen 1999; Husso 2003). Alistetun häpeällä Lehtinen tarkoittaa häpeää, jossa oma huonommuus on sisäistetty. Alistetun häpeä toimii aineistoni naisten kohdalla siten, että he suojaavat itse-

ään ja pyrkivät ennakoimaan poiskäännyttämisen tilanteita. Kun viranomaisten hallussa olevaan tietoon ei ole mahdollista vaikuttaa, pyrkivät he suojaamaan itseään mahdollisimman paljon muissa vuorovaikutustilanteissa. Uusille tuttaville ei haluta paljastaa mennyttä, koska koetaan sen määrittelevän nykyisyyttä täysin väärästä näkökulmasta ja väärin argumentein.

Aineistoni naiset kertoivat kokeneensa etenkin viranomaisten kohtelullaan osoittavan heille paikan, jonka he kokivat olevan huonompi ja alempiarvoisempi kuin muilla kansalaisilla. Erityisen usein mainittu eriarvoisuutta aiheuttava syy oli terveydenhuoltotiedoissa oleva vanha merkintä C-hepatiitista. Noissa tilanteissa naiset kokivat, ettei heillä itsellään ole lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa saamaansa kohteluun, vaan heitä määrittäväksi tekijäksi muodostuu ainoastaan merkintä viranomaistiedoissa. Toinen negatiivisen viranomaiskohtelun muoto oli kohtaamisen ja ymmärtämisen puute. Naiset kertoivat viranomaiskohtaamisista, joissa he kokivat, ettei heitä oltu huomioitu, kuunneltu tai ymmärretty riittävästi.

Maria: No, sinne ku on joitain seuloja joskus menny antamaan nii. Tai sit monasti ne huomaa, emmä tiiä.. Sen huomaa viimestään siinä, ku paljastuu et hei mulla on C-hepatiitti, olen narkomaani. Nii se ihminen kenen kanssa on, nii muuttuu. Emmää osaa sitä sillei. Et sille tulee semmonen toisenlainen ilme tai hymy vähenee tai semmosta niinku.

Ulla: Onks se sit jotain niinku pelkoo tai semmosta, et mennään vähän niinku näin [vetäydyn taaksepäin US]?

Maria: Joo. Just sillei.

Ulla: Tyhmä kysymys, mut miltä se tuntuu?

Maria: Et sehän tuntuu tosi pahalle, et emmä tiiä. Et kyl mää sit, et mitä sit on näissä, jos soskuun vaikka menee. Et jos on ite kamapäissään ja huomaa toisesta ihmisestä sen, nii. Mää muistan kerran mää menin, menin tuonne sossuun ja olin aika paskoissa oloissa, ja olin ajatellu etten ota vielä annosta, et pystyn selvittämään asioita. Se oli siellä se muija sitte, siis tosi.. Mää menin autolle, siellä oli meiän kamat ja mää sanoin et mennään. Mää vedin kunnon töötit ja sit mää menin sinne huutamaan ja räyhäämään. Et mää tein ihan tahalteen, et jos sää kerran haluat. Jos sää kohtelet mua narkkina, niin vittu sää saat sitä narkomaania. Et tulee semmonen tyhmä uho sillei. Mut et pahallehan se tuntuu sillei, et sit varsinki ku meet sinne selvinpäin. Et just, sit toinen kattoo sua, ku sulla ois joku kuppa tai joku tarttuva tauti.

Institutionaalinen väkivalta paikantui aineistossani sosiaalityöntekijöiden, terveydenhuollon edustajien, vankilahenkilöstön sekä asunnon vuokraajatahojen käyttämään valtaan. Lisäksi oli joitain yksittäisiä mainintoja ehdonalaisvalvojan, pankin ja työnantajan toiminnasta. Maria kuvaa kohtaamista terveys-

keskuksessa. Vastaavanlaisia kuvauksia kertoivat lähes kaikki suomenalaisia huumeita käyttäneet naiset. Terveystieteiden edustajan käytös ja kehonkieli muuttuvat tilanteessa, jossa huumeidenkäyttö ja C-hepatiitti käyvät ilmi. Maria kertoi tilanteesta sosiaalitoimistossa, jolloin hän meni sinne huumeettomana hoitamaan asioitaan. Sosiaalityöntekijän tyyli asenne antoi Marian tulkinnan mukaan ymmärtää, että työntekijä kohteli häntä narkomaanina. Narkomaanina kohtelu tarkoitti ylimielistä käytöstä, joka haastattelussa näkyi Marian tilanteessa käyttämässä kehonkielessä. Maria kuvaa tilanteen ratkenneen hänen ”tyhmällä uhollaan”, jolloin hän oli mennyt ottamaan huumeannoksensa ja palannut sosiaalitoimistoon ”huutamaan ja räyhäämään”. Maria toteaa, ettei ole toiminut täysin oikein tilanteessa, mutta kokee tulleen torjutuksi työntekijän taholta aiemmin. Maria kertoi halunneensa hoitaa asioitaan ja olleensa juuri siksi ottamatta huumeita. Tapaamisen kohtuuttomuus tulee ilmi sosiaalityöntekijän tavassa kohdata asiakas. (vrt. Virokannas 2017a.) Maria ei kertomassaan ollut odottanut erityiskohtelua, vaan asioiden hoitamista asiallisessa ja hieman kunnioitusta sisältävässä kohtaamisessa.

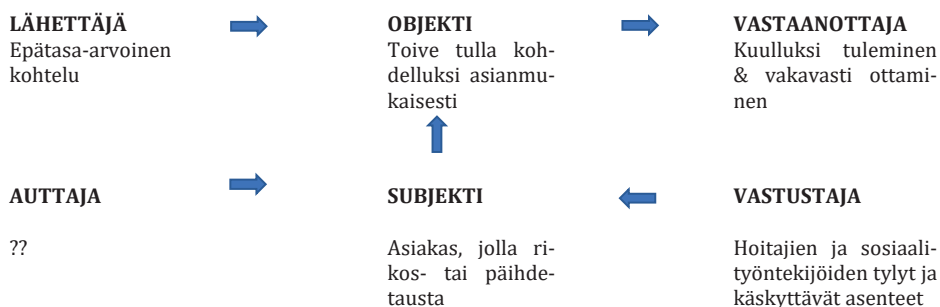
Viranomaiskontaktit olivat aineistoni naisille myös kohtaamisia yhteiskunnan kanssa. Riippuvuusikäyttö työntä käyttäjää yhä kauemmas yhteiskunnassa tavanomaisina pidetyistä toiminnoista. Ero konkretisoituu ja tulee näkyväksi viranomaiskontakteissa. Viranomaiset ovat portinvartijan asemassa, sillä heidän kauttansa asiakkaalla on mahdollisuus saada välineitä ja palveluita. Marialla oli tahtoa saada asioitaan hoidetuksi. Tapaamiseen latautui paljon odotuksia. Siksi Maria oli erityisen herkkä aistimaan sosiaalityöntekijän asenteen. Mikäli kokemus viranomaiskohtaamisista on vastaavanlainen kuin Marialla, syntyy tapahtuneensa vaikutelma siitä, ettei luottamusta viranomaisia kohtaan ole. Siten ei myöskään luottamuksellisille asioille, kuten parisuhdeväkivallalle, vaikuttaisi olevan sijaa ja mahdollisuuksia tulla ilmi.

Anna Metteri (2012) on sosiaalityön väitöskirjassaan tarkastellut sosiaalityössä ilmeneviä kohtuuttomia tapauksia. Metteri nimeää sosiaalityön asiakastyön persoonien väliseksi tunnustussuhteeksi, jossa sosiaalityöntekijä sekä välittää asiakastaan että kunnioittaa häntä. Metterin paikantamista kohtuuttomista tapauksista suuri osa oli sellaisia, joissa asiakkaalla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn. Kohtuuttomien tilanteiden keskeisenä piirteenä oli myös asiakkaan vastuuttaminen vailla tukea ja leimaaminen. Marian kertoma tapaus vastaa Metterin kuvaamaa moraalista leimaamista ja avutta jättämistä. (Metteri 2012, 231–239.) Apua hakiessaan Maria on ollut herkkänä huomioimaan ja vastaanottamaan viranomaisen käytöksessä ilmaisemaa tuomitsemista.

Seuraavassa kuviossa (Kuvio 8) on havaittavissa poiskäännyttämisen konkretisoituvan juuri avun ja tuen puuttumiseen. Poiskäännyttämisen ja institutionaa-

lisen väkivallan tilanteiden käsittelyssä lopullisena päämääränä oli toive tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Juuri tätä tavoitetta vasten avun saamatta jääminen konkretisoituu koetuksi väkivallaksi.

KUVIO 8. Aktanttimalli institutionaalisesta väkivallasta

Kussakin maininnassa institutionaalisesta väkivallasta paljastui samalla haastateltujen naisten oikeuttajana toimiva toive tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä arvostavassa vuorovaikutuksessa (ks. Granfelt 2011, 225–229). Sekä terveyden- että sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmään on tallentunut erilaisia merkintöjä, jotka paljastavat naisten menneisyyteen kuuluneen päihteiden ongelmakäyttöä ja vankilassa oloa. Haastatteluissa naiset kertoivat kokevansa vankeusrangaistuksen jatkuvan yhä vapautumisen jälkeen toistuvissa poiskääntämisten kaltaisissa vahingoittumisen kokemuksissa.

Merkittävää aineistossani ilmenevissä institutionaalisen väkivallan kokemuksissa oli auttajatahon puuttuminen tai auttamiskokemuksen epäonnistuminen. Naiset puhuivat epätasa-arvoisista tilanteista, joissa vallankäyttäjä määritteli heidät toisarvoiseen asemaan. Juuri tuo auttajatahon puuttuminen teki tilanteesta ja kohtaamisesta väkivaltaisen. Auli Ojuri (2004) nimeää parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten viranomaiskohtaamisten ulottuvuudet näennäiseksi kohtaamiseksi, ongelman kieltäväksi kohtaamiseksi, syyllistäväksi kohtaamiseksi sekä kohtaamattomuudeksi. (Ojuri 2004, 157–167.) Leo Nyqvist (2001) käyttää ilmaisua ”hyväntahtoinen välinpitämättömyys”, jolla tarkoittaa viranomaisten korrektaa, mutta ongelmaa lähtökohtaisesti vähättelevää suhtautumistapaa (Nyqvist 2001, 164). Vallankäyttö sekä tuen ja avun riistäminen ovat poiskääntämisen tunnusomaista.

Auttajatahon puuttuminen parisuhdeväkivallasta irtaantumisessa täyttää myös institutionaalisen väkivallan tunnusmerkit (ks. Luku 5.2). Tuija Virkki ja Maija Jäppinen (2016) havaitsivat Suomessa uhrien parissa työskentelevien viranomaisten olennaisena lähtökohtana olevan pyrkiä vaikuttamaan väkivaltaisen parisuhteen lopettamiseen. Vastuun parisuhteen lopettamisesta nähtiin

kuitenkin olevan uhrilla ja tältä edellytettiin rationaalista toimintaa erotilanteissa. Suomalaista viranomaistoimintaa selittävät kulttuuriset, syvälle juurtuneet käsitykset sukupuolten rooleista ja vastuista, mikä samalla yhdistyy sukupuolineutraaliin politiikkaan. (Virkki & Jäppinen 2016, 111–119, myös Nykyri 1998, 183–184.) Terveysviranomaiset saattavat myös kokea parisuhdeväkivaltaan puuttumisen työllistäväksi ja aikaa vaativaksi muutoinkin kiireisessä työtahdissa, minkä vuoksi väkivaltaan ei haluta puuttua (Husso, Virkki, Holma, Notko & Laitila 2014, 269–272).

Suvi Keskinen (2008) tutki perheneuvolakontekstissa tapahtuvaa väkivalta-työskentelyä. Perheneuvoloissa käyty parisuhdepuhe sulkeistaa väkivallan ulkopuolelle asettaen samalla naisen muuttumisen olevan olennainen ehto parisuhteen onnelliselle jatkumiselle. (Keskinen 2008, myös 2005.) Perheneuvoloissa työskentely on sukupuolineutraalia, minkä lisäksi rikollinen teko (väkivalta) asettui ymmärryksen kontekstiin, jolloin uhri nähtiin vastuullisena osapuolena teolle. Parisuhdeväkivaltaa rikosoikeuden näkökulmasta tarkastellut Johanna Niemi-Kiesiläinen (2004) esittää parisuhdeväkivaltaa käsiteltävän vuorovaikutusdiskurssista, joka on sukupuolineutraali, väkivaltaa vähättelevä ja sukupuolisokea. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 66-67; myös Lattu 2016, 110.)

Pienituloisia yksinhuoltajaäitejä tutkinut Einat Lavee (2016) on määritellyt toiseuttamisen ja kunnioittamisen vähenemisen toimivan neljän mekanismin keinoin. Lievin muoto on ovien sulkeminen (tunnusmerkkinä läpinäkyvyyden puute, avunsaamisen kriteereiden puuttuminen sekä johdonmukaisuuden puute). Toisena mekanismina ovat avun saamisen edellytyksiin liittyvät nöyryytys, häpeä ja stigma. Esimerkiksi sosiaalitoimiston sijainti julkisella paikalla tekee avun hakemisesta julkista ja siten nöyryyttävää. Tähän mekanismiin liittyy myös yksityisyyden puute. Lavee nimeää kolmanneksi mekanismiksi moitteen ja kritiikin, jonka myötä avuntarvitsijat jättävät avun hakematta. Neljäs mekanismi on näkymättömyys, millä hän viittaa myös avunhakijoiden äänettömyyteen. Näkymättömyys tarkoittaa avun saamisen tilanteissa tapahtuvaa kohtamattomuutta. (Lavee 2016; myös Hänninen & Karjalainen 2007, 169–171.)

Institutionaalisen väkivallan olen paikantanut olemaan eri viranomaisten tylyä ja kohtaamatonta asennetta rikostaustaisia naisia kohtaan. Etenkin nämä tulivat naisten kokeman mukaan näkyviksi niissä tilanteissa, missä naisten rikostausta paljastui heidän kanssaan työskentelevälle henkilölle. Poiskäännyttäminen oli paitsi institutionaalisen väkivallan seuraus myös muiden kanssaihminen syrjivää toimintaa.

5.2.5. VÄKIVALLASTA VAIKENEMINEN

Väkivallasta vaikenemisen tarinat käsittävät naisten kertoman siitä, ettei heidän elämässään ole ollut väkivaltaa, tai ettei siitä haluta puhua. Väkiältä hyvin sensitiivisenä, henkilökohtaisena ja satuttavana aiheena saattaa jäädä haastatteluisia kertomatta, koska se herättää häpeää tai siitä ei muutoin haluttu puhua. Kertaluonteisina toteutuneissa haastatteluisia ei haastattelija ehkä osannut luoda niin luottamuksellista ilmapiiriä, että myös satuttavista asioista olisi ollut turvallista puhua. (Vrt. Hydén 2000.) Puhumattomuuden syynä saattaa olla parisuhdeväkivallan kolhima luottamus toisiin ihmisiin sekä epäily siitä, onko oman tarina kertomisen arvoinen. Kertomista voi auttaa aktiivinen kuunteleminen ja empaattinen, tuomitsematon ilmapiiri. (Abrahams 2017.) Narratiivitutkimuksessa kertoja voi kuitenkin itse päättää sen mitä ja miten kertoo.

Ulla: Onks sun elämässä ollu väkivaltaa liittyen näihin...?

Johanna: Ei, ei. Et mää oon aina karttanu väkivaltaa, mää inhoon väkivaltaa yli kaiken. Sen on aina ollu nii, et aina kun on ollu väkivaltasia tilanteita. Nii mää oon lähteny sillei pois sellasesta tilanteesta. Sillähän mulla jäi niitä velkoja saamattaki aika paljon. Kerran pistin yhen velan perintään sillai, mut en oo sillai sitte. Et se on ensimmäinen ja viimeinen kerta. Et kun mää en tosta väkivallasta tykkää ja sen jälkeen oon sopinu sen homman, et jäi niin paljon saamatta. Et ei periaatteessa ois pystyny mitään antaa velaks, kun kaikki ties että joo, toi ei oo. Mut sit ei tietenkään saanu ostettua lissää ennää, mut se että tota, kyllähän niitä sitten jäi jonkun verran.

...
Ulla: Pitääks siinä perintähommassa sitten aina olla sitä väkivaltaa?

Johanna: No kyllähän siinä. Nii, kyllähän sitä aluksi käy sanomassa sillei näitisti. Ja sitten ne kattelee ja sit siihen tulee väkiältä mukaan, pakkohan sitä sit on jollakin, jos on aihetta. Nii nii, kyllähän se sillei. Nuoki tollaset kerhojen tyypit nii, kyllähän ne aika väkivaltasia on. Nii emmää sitte oikein tykänny pistää velat perintään, ei se sitten. Niin, emmää tiiä. Kyllähän niihin liittyy sitä. Täälläki on hirveesti. Kaikki melkein on väkivaltarikollisia. Mää on pari kertaa, et hyi hyi väkivaltaa. Ei saa satuttaa ihmisiä, saarnannu niille. Kun mää vaan inhoon väkivaltaa. Mun mielestä siinä ei oo mitään järkee.

Vaikka väkivaltaa ympäröi satuttavuuden ja häpeän kehä, on se kuitenkin aihe, johon otetaan kantaa, vaikkei väkivaltaa sinänsä omassa elämässä tunnistetaakaan. Johanna sanoutui tiukasti irti väkivallasta kertomalla inhoavansa sitä. Väkiältä vaikuttaa kuitenkin olevan Johannan aiempaan elämäntapaan ja etenkin huumeita myyvien elämään kuuluva seikka, johon hän toistuvasti kuitenkin

tekee eroa. Väkivallan karttaminen koskeekin ainoastaan itse tehtyä väkivaltaa, sillä hän oli valmis käyttämään väkivaltaisen moottoripyöräjengin apua velanperinnässä. Johannan kertoman mukaan päihdemaailmassa väkivallattomuudesta rangaistaan tulojen menetyksellä ja arvovallan puuttumisella. Väkiältä vaikuttaa siten olevan eräänlainen ”ammatinvalinnallinen” normi.

Koko aineiston näkökulmasta tarkasteltuna ei väkivallasta puhuminen ollut naisille mieluisaa. Siitä puhuttiin ohimennen, lyhyesti ja vältellen. Väkivallasta puhumisen määrä suhteessa aineistoon laajuuteen oli vähäinen. Lattu (2016) viittaa naisten tekemän väkivallan tabuluonteeseen, minkä vuoksi väkiältä on usein piiloteltua eikä siitä puhuta (Lattu 2016, 55–56; myös Fleetwood 2017). Myöskään väkivallan kohteena olemisesta ei naisten selvästikään ollut helppoa puhua. Vaikenemiseen voi syynä olla vahvuusretoriikka ja selviytymisen kulttuurinen identiteetti (mm. Julkunen 1999, Markkola 2002), tai alistetun häpeä (Lehtinen 1999).

Ulla: Onks sun elämässä ollu väkivaltaa liittyen päihhteiden käyttöön, tai muuten?

Päivi: Joo, se mun nuorempien lasten isä oli väkivaltane.

Ulla: Sä sitten pääsit eroon sitä suhteesta?

Päivi: Joo.

Ulla: Oliks hän väkivaltane lapsia kohtaan?

Päivi: Ei, ei lapsia kohtaan.

Vaikeneminen ilmenee yllä olevassa lainauksessa lyhyinä vastauksina, joita haastattelija sinnikkäästi esittää vaikenevalle haastattelijalle. Aiemmin Päivi kertoi asioista laajemmin. Muutos vastaamisen tavassa paljastaa kohdan, jossa lähesytään vaikenemisen rajatilaa sekä asioita, joista ei haluta puhua. Vastaamisen tapa on toteava ja lyhytsanainen. Vastausten lyhytsanaisuus ja minimaalinen informaatio toimivat haastattelijaa poistyrkkivänä muurina ja muihin aiheisiin työntävänä puolustuskeinona. Vilma Hännisen (2010) mukaan ei-puhuminen voi haastatteluaineistossa olla puhumattomuutta, asian vierestä puhumista tai epäselvää puhumista. Ei-kertomisen syynä voi olla muun muassa se, ettei asiaa pidetä merkityksellisenä, tai ettei asiasta ole tapana puhua tai asiasta puhumista ei pidetä haastattelussa sopivana. Voi myös olla, että asia on liian arka ja kipeä haastattelussa kerrottavaksi, tai kertoja on vain päättänyt olla kertomatta asiasta.

Marja Tiilikainen (2004) käsittelee tutkimuksissaan somalinaisten elämää diasporassa. Hän toteaa paikantaneensa naisten kertomuksista hiljaisuuden alueita. Niillä hän tarkoittaa paikkoja, joista ei syystä tai toisesta haluta puhua tai joista kerrotaan muutoin kuin suoraan puhumalla. Tiilikainen käyttää ”sovitettu” vaitiolo -ilmaisua tarkoittaen traumaattisiin elämäkokemuksiin liittyvää vaikenemista. Yhtäältä sen perusta voi olla luottamuksen puutteessa, jolloin

ulkopuoliseen tutkijaan ja hänen kykyynsä ymmärtää koettua ei uskalleta luottaa. Toisaalta kyse voi olla siitä, ettei puhumista ja kertomista pidetä tärkeänä. Tapahtunutta ei voida muuttaa, vaikka se kerrottaisiin kuinka monesti tahansa. Kertomattomuudella halutaan suojata sekä itseä että kuulijaa tapahtuman sattavuudelta. (Tiilikainen 2004, 114–115, 120–128.)

Elina: Niin. Kyllä ne taitavia on siinä, et tota kyl mä luulen, et mää oon pitkin matkaa aika hyvin tienny sen, et se ei oo mun vika, kun se lyö. Et se on vaan niin kipee ihminen. Sit mun sisko sano sitä, et muistaa kertoo, et mulla ei hirveesti sitä näkemystä oo ollu. Et mä tein kyllä kaikkeni sen eteen, et ne ei menis pieleen. Mut se vaan teki sellasia ansoja, et kyllä mä tajusin hyvinkin. Et mihin vedoten se sit teki kaikkia kipeitä juttuja. Kyl se itnessään se ihminenkin tota niin, etten pysty lähteen arpomaan sitä nii.

Parisuhdeväkivaltaa kokeneiden tarinoissa viitattiin ja vihjattiin myös parisuhhteessa tapahtuneeseen seksuaaliseen väkivaltaan muun väkivallan ohessa. Se oli kuitenkin aihe, joka jo muutoinkin sensitiivisen aiheen sisällä oli erityisen vaikea ja häpeää tuottava. Tähän perustuen tulkitsen sen tässä tutkimuksessa kuuluvan vaietuksi osaksi parisuhdeväkivaltaa. Tekojen haavoittavuutta lisää tekojen seksuaalinen sekä uhrin toimijuutta murtava luonne. (Keskinen 2005, 283.) Tapa, jolla seksuaalisesta väkivallasta kerrottiin, oli toteava. Tapahtuneesta kerrottiin ohimennen, jolloin tapahtunut mainittiin usein sivulauseessa, eikä siihen haluttu palata uudelleen. (myös Hautala ym. 2018.)

Maria: Ja sit ku mieltii tätä, mistä mää nyt lusin. Tähän liittyy semmonen syyte, mistä mää nostinkin jutun. Se on nimikkeellä seksuaalinen hyväksikäyttö. Nii sanotaan näin, että mää en välttämättä ois hengissä ilman kyttiä. Et silloin viimesen kerran, kun jäätiin kiinni, nii mää itkin oikeesti helpotuksesta. Mää olin niin onnellinen, et mää olin siellä kyttäasemalla, enkä mullan alla. Et silloin oli kytistä apua, mutta. Ja ihmisiähän ne täällä on.

Marialle rikoksesta kiinnijääminen oli helpotus. Hän viittaa kertomassaan tapahtumaan, jossa oli asianosaisena. Marialle on helpompaa puhua rikosnimikkeellä tapahtuneesta. Sen avulla voi etäännyttää itsensä ja toisaalta tapahtunut paljastuu myös tutkijalle. Tunteensa tapahtuneeseen Maria kuvaa jälkepäin: kiitollisuutena poliiseja kohtaan ja helpottuneena itkuna siitä, ettei ollut kuollut.

Vaiettu väkivalta oli läsnä rikostaustaisten naisten elämässä monella tasolla. Väkivaltaa ja monenlaista särkymistä liittyy parisuhhteeseen, mutta myös päihteidenkäytön liepeille ja päihteistä käyttäviin yhteisöihin. Vaiettu väkivalta

on osa päihdetaustaisen naisen kokemaa. Kun päihteidenkäyttö muuttuu kaoottiseksi riippuvuuskäytöksi, sitä suurempi riski heillä on joutua väkivallan kohteeksi ja uhriksi. (vrt. Väyrynen 2009, 186–187.) Vaiettua väkivaltaa ylläpitää lisäksi uhrin häpeä siitä, että hän epätyypillisellä tai -konventionaalisella toiminnallaan ikään kuin oikeuttaisi oman pahoinpitelynsä. Näin esimerkiksi asunnottomien (Lewison, Thomas & White 2014) ja päihderiippuvaisten prostituutujen (Sallmann 2010) keskuudessa.

Yhteenveto

Naisten kokemukset parisuhdeväkivallasta ja rikoksista eivät välttämättä istu sujuvasti oikeusjärjestelmän kategoriisiin rajoihin. Rajat uhrin ja syyllisen, fyysisen ja psyykkisen väkivallan, pelon ja rakkauden, entisen ja nykyisyyden, totuuden ja valheiden, itsen ja muiden välillä sekoittuvat yhteen arkipäivän elettyjen kokemusten kanssa (blurred boundaries). (Ferraro 2006, 13.)

Olen esittänyt rikostaustaisten naisten yhteiskunnasta erottamisen tiivistyvän etenkin päihteiden ja väkivallan kertomuksiin. Päihteiden haittakäytön alkamisen kertomukset vaihtelivat aloittamisiän perusteella omaehtoisesta, positiivisten ja negatiivisten vetovoimatekijöiden kautta selviytymiskeinoon. Päihteiden riippuvuuskäytön myötä suhde päihteisiin muuttui. Päihteidenkäyttäjien parissa vaikutti hyvin kaksijakoinen suhtautuminen naisiin. Vaikutti siltä, että heidän tuli valita joko ”hyvän jätjän” väkivaltainen rooli tai ”pirihuoran” parisuhderooli. Osa naisista kykeni käyttämään hyväkseen sekä sovinnaisen naisellisuuden että äitiyden odotuksia sekä kuvastoa. Siten he kykenivät ylläpitämään omaa käyttöönsä myymällä päihteitä, ja samalla täyttämään perheellisen äidin roolin.

Väkivallan osuus aineistossa oli kokonaisuutena yllättävää, moninaista ja usealla tavalla läsnäolevaa. Lähestyin väkivaltaa kokemuksen kautta ja löysin väkivaltaa, joka oli paikantunut parisuhteeseen, naisten itsensä tekemään, ulkopuolisten tekemään, institutionaaliseen ja vaiettuun. Vaikka väkivallasta kertominen oli määrältään suhteellisen vähäistä, olivat sen ilmenemismuodot ja ajallinen ulottuvuus yleisiä.

Yhteiskunnasta ja normaalin piiristä erottautuminen, erottaminen tai eroon joutuminen vaikuttaa siihen, miten yksilö hahmottaa itseään suhteessa yhteiskuntaan ja sitä ohjaaviin sääntöihin. Tarkoitan yhteiskunnasta *erottautumisella* sellaista yksilön tarkoituksellista toimintaa, jossa erottautuminen palvelee esimerkiksi alakulttuurista nousevaa erottautumisen tarvetta. *Erottamisella* tarkoitan niitä yhteiskunnallisia prosesseja, jotka toisaalta tukevat erottautumista, mutta samanaikaisesti manifestoivat eron olemassaolon ja asettavat ehtoja takaisin liittymiselle. *Eeroon joutumisella* puolestaan tarkoitan sellaista tilannetta, jossa erottaminen ei ole yksilön toiveiden mukaista, mutta hän paitsi omalla

toiminnallaan yhteiskunnallisten prosessien myötä joutuu yhteiskunnasta erotetuksi.

6 LIMINAALI - KYNNYKSELLÄ SEISOVAT NAISET

Olen lähtenyt hahmottamaan rikostaustaisten naisten vankeusrangaistuksesta kertomaa siirtymäriittiteoriaan kuuluvan liminaalisuuden (välitilan) käsitteen avulla. Rikostaustaisten naisten haastattelupuheessa juuri rangaistus aika näyttäytyi selkeästi havaittavana liminaalisena tilana, joka rajautui aikaan ennen ja jälkeen rangaistuksen suorittamisen. Tulkitsin viitteenä liminaalista olevan maininnat pysähtymisestä, muutoksesta tai niiden tarpeesta. Lisäksi havaitsin haastattelupuheessa kohtia, joissa puhuttiin välitilassa tai muutoksen partaalla olemisesta. Noissa puhetavoissa korostuivat eronteot entisen, nykyisen ja tulevan elämän välillä. Olen jäsentänyt liminaalisuuden nousevan esille haastatteluissa narratiivisena, ajallisena, käsitteellisenä ja tilallisena (tarkemmin luku 3.2). Victor Turner (1969/2007) on määritellyt liminaalissa olevat ”kynnyksellä seisoviksi ihmisiksi”. Kynnyksellä seisominen tarjoaa mahdollisuuden myös tarkastella huolellisesti sitä tilaa, mihin henkilö on siirtymässä tai arvelee mahdollisesti jossain vaiheessa siirtyvänsä. Kuten Desiré miettii seuraavassa:

Desiré: Ja sit kaikki pienet asiat mitä sää et osaa arvostaa siviilissä, nii sää osaat arvostaa niitä. Ku sää oot vankilassa, nii sää opit täällä tietämään sen vapauden arvon. Mitä on olla vapaa. Ja se on tosi paljon ihmiselle.

6.1. RANGAISTUSAIKA LIMINAALINA

Vankeusrangaistus yleensä ja vankila paikkana erityisesti herätti haastateltavien kertomuksissa monenlaisia tunteita. Vankeusrangaistukseen kuitenkin sisältyi naisten kertomassa jo lähtökohtaisesti oletus muutoksesta. Vankeusrangaistus koettiin tervetulleena muutoksena ja mahdollisuutena entisen elämän pysäyttämiseksi. Toisaalta vankeustuomioon saattoi liittyä myös paljon odotuksia, tai se saattoi olla pelätty muutos tai muutoin negatiivinen välivaihe elämässä. Suhtautuminen vankeuteen saattoi olla myös ambivalenttia, jolloin siihen liittyi sekä positiivista että negatiivista suhtautumista.

Vankeusrangaistuksen liminaalisuuden tulkitsin ensin olevan pelkästään negatiivisävyistä suhtautumista vankeuteen. Myöhemmin kuitenkin havaitsin sen samalla ilmentävän niitä odotuksia, joita naiset vankeusrangaistukseen olivat liittäneet. Naiset kertoivat sellaisista elämäntilanteista, joihin he olisivat odottaneet vankeusrangaistuksen tuovan muutosta sekä sellaisista, joissa ongelmiin ei oltu tartuttu kuntouttavalla tavalla. Tulkitsen naisten esittämien seikkojen sisältävän niitä mahdollisuuksia, joita he näkivät vankeusrangaistuksella olevan, tai joita sillä voisi olla. Näillä mahdollisuuksilla ymmärrän erityisesti odotukset vankeusrangaistukseen sisältyvistä mahdollisuuksista elämänmuutokseen. Liminaalinen tila on ymmärrettävissä paitsi yhteiskunnan ulkopuolisena tilana myös sellaisena tilana, joka samalla poikkeaa omasta arjesta ja rutiineista sekä erottaa yhteisöstä tai läheisistä.

Ulla: No, mites sitten kun sää sait tietää et tulee ehdoton tuomio, niin millä tavalla se vaikutti?

Eeva: No, sehän oli tietysti aika järkyttävää. Vaikka mää, mää en voi sanoa, etteikö mulla ois ollu tietoa tästä, et miten tää homma menee. Että mää tavallaan tiesin sen. Mutta kun tuota, kun se viina sekottaa sen pään, nii enhän minä sitä sillä hetkellä mieti, kun mää siihen auton rattiin lähen. Että mitkä ne seuraamukset voi olla. Mutta kyllähän sitä sitten sen jälkeen, kun mää tosiaan siitä jäin kiinni, nii kyllä mää heti sitten, että nyt ei tiedä mitä tästä on seuraamusta. Että varmaan aattelin, että on just ehdoton tuomio. Mut oli se sitte kuitenkin semmonen aika järkyttävä sitte se, että apua. Et mää mietin, et miten minä voin vajota näin alas. Et siis mää oon tosiaan tämmönen vankilakundi, että se ei jotenkin sovi. Että kun mää sitten luin niitä kaikkia papereita. Mää näin, että eihän se voi olla kyse minusta. Että se on nyt joku toinen ihminen, josta tässä nyt kerrotaan. Että se on siinä mielessä niin karmeeta, että kun se alkoholi sitten, se tekee just sitten tämmösiä ihan sekopäisiä ratkaisuja.

Yhteys päihteenkäytön ja rikoksiin syyllistymisen välillä vaikutti naisten kertomassa muodostavan hyvin selkeän jatkumon. Eeva kertoi siitä, kuinka alkoholi sai hänet tekemään järjettömältäkin vaikuttaneita ratkaisuja. Päihneiden osuus rikoksiin syyllistymisessä vaikutti olevan merkittävä⁴⁰. Rikokset on helppo selittää etenkin alkoholista johtuvaksi (k.s. luku 5.2.2; Lattu 2016). Tapahtuneeseen liittyi häpeää, jonka Eeva tiivisti vankilakundimetaforaan. Vankilakundiin liittyivät päihteenkäyttö, alttius rikoksille ja toistuvat vankilatuomiot. Eevan

---

40 Päihneiden vaikutuksen alaisina esimerkiksi vuonna 2015 tehdyt rikokset. Kaikki pahoinpitelytuomiot: alkoholi 55%, huumeet 2; ryöstö alkoholi 18%, sekakäyttö 6%, huumeet 6%; varkaus alkoholi 9%, sekakäyttö 2%, huumeet 3%. (Päihdetilastollinen vuosikirja 2016, 33–35.)

oli vaikea samaistua tuohon kuvaan. Samoin hänen oli vaikea ymmärtää ja hyväksyä sitä, kuinka kaikesta tietämästään huolimatta oli voinut toimia siten, että tuli tuomituksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Eevan kertomassa kuvastuu myös käsitys siitä, että rikosten tekeminen ja päihteidenkäyttö olisivat luonnostaan miestapaisia. Emmi puolestaan kertoi sopeutumisen vankeuteen vieneen aikaa:

- Ulla: Kuinka pitkään sulla kesti ennen kun sää totuut täällä olemiseen?*
- Emmi: Puol vuotta. Tai musta tuntu et se eka niinku tota. Kyl mä ehkä totuin jossain muutamassa kuukaudessa, mutta että en mä tiedä et voiko tähän täysin tottua sillei et. Mun mielestä tää on todella surkee rangaistus. Koska mä oon huomannu, et täällä on sellasii ihmisii et joko. Täällä on ihmisiiä, jotka tajuu, et ne on tehny väärin ja ne on tienny sen sillon jo, kun ne on saanu sen tuomion. Tai kun ne on tehny sen, nii ne on tienny sen. Ja sit täällä on ihmisiiä, jotka ei koe, vaikka niillä ois seittemän vuotta tuomioo, nii ne ei koe, että ne on tehny mitään väärin. Et ne on täällä oikeusmurhan takia ja sillei että. Eikä tää tuu muuttaa niitten sitä käsitystä siitä. Et mä en usko et vankeus on toimiva rangaistus. Mut joo, kesti aika kauan et tottu tähän. Et ohan tää, et eilen huomas hyvin, ku meillä oli eilen toi tilaisuus missä oli kundit. Ku ei oo nähny mitään miehiä puoleen vuoteen nii, nii todella vaivautunu olo niinku. Tietenkin et on niin omissa kuvioissaan, et on niinku. Et mä en ymmärrä, et miten tää vois olla toimiva rangaistus. Et tässä tehään ihmiselle enemmän hallaa, ku on hyötyä. Et tää kuitenkin niin paljon eristää yhteiskunnasta, et tota, nii.*

Vankeusrangaistukseen suhtautumiseen vaikuttivat kunkin naisen omat ennakkokäsitykset sekä mahdolliset aiemmat kokemukset vankeudesta. Emmi toisaalta mietti sitä, etteivät kaikki edes ymmärrä heille tuomittua vankeusrangaistusta rangaistuksena, tai kykene hyväksymään sitä. Ymmärrän Emmiin määrittelevän itsensä kuuluvaksi ryhmään, joka ymmärsi ja hyväksyi rangaistuksensa perusteet. Näin toimiessaan hän edesauttoi oman vankeusrangaistuksensa sujumista siltä osin kuin siihen omalla asenteella oli mahdollista vaikuttaa. Toisaalta hän koki rangaistuksen olevan kovempi siksi, että tuli erotetuksi tavanomaisesta elämästä sekä toisesta sukupuolesta. Tällä erottamisella ymmärrän Emmiin tarkoitaneen niitä monia haasteita (muun muassa ulkopuolisuus), jotka konkretisoituvat yhteiskuntaan integroitumisessa vankeusrangaistuksen jälkeen.

Lora Bex Lempert (2016) esittää kaikkien vankilaan tuomittujen naisten käyvän läpi kaksi vaihetta: ”vangiksi” tulemisen sekä navigoimisen. ”Vangiksi”⁴¹

---

41 Lainausmerkit Lora Bex Lempertin, joka lainausmerkkejä käyttämällä pyrkii osoittamaan haluttomuuttaan haastateltaviensa leimaamiseen ja siten vähentää tuota leimaa (Lempert 2016, 33).

tulemisen ensisijainen tehtävä on virallisten vankilan sääntöjen, normien ja kulttuurin opettelu sekä tietynlainen mukautunut olemus. ”Vangiksi” tulemiseen sisältyy myös naisten sosiaalistaminen instituution rutiineihin sekä heidän uuteen identiteettiinsä. Lempert määrittää ”vangin” olevan rakenteellinen sijoittelu ja sosiaalinen konstruktio, eikä siinä ole kyse pysyvästä identiteetistä. Navigointivaiheessa naisten tulee hahmottaa kulttuurinen arvohierarkia ja oma paikkansa siinä. Samoin naisten tulee selvittää se, keihin heillä on mahdollisuus luoda luottamuksellinen suhde ja keihin ei. Lempert toteaaakin kyseen olevan selviytymiskeinoista. (Lempert 2016, 50–83.)

Naisten vankeutta tutkineen brittiläisen Mary Eatonin (1993) mukaan vankilaan tuomittujen naisten kohdalla merkittäväksi tekijäksi muodostuu erotaminen yhteisöstä ja läheisistä. Vankila konkretisoitui tutkimuksessa merkitsemään naisille yhteiskunnan ulkopuolista tilaa. Vankeusrangaistuksen vuoksi heidät oli erotettu omasta arjestaan, he olivat joutuneet vieraaseen ympäristöön sekä olivat pakotettuja osaksi kontrollikoneistoa, joka tekee naisesta naisvangin. Vankeusrangaistusta suorittavan vangin kuuluu olla tottelevainen ja vastuuta kantava, mutta ei missään tapauksessa oma-aloitteinen. Eaton havaitsi neljä strategiaa, joilla naiset reagoivat vankeuden ehdottomuuteen. Strategiat olivat vetäytyminen, taantumisen, liittoutuminen ja itsetuhoisuus. Yksi henkilö voi omaksua joko yhden tai useamman strategian selviytyäkseen. (Eaton 1993, 15–19.)

Omassa aineistossani en havainnut täysin samanlaisia strategioita. Sen sijaan huomioni kiinnittyi aineistossa esiintyvään kahdenlaiseen suhtautumistapaan. Ensimmäinen suhtautumistapa suhtautuu vankeusrangaistukseen odottavasti, jolloin vankeusrangaistukseen liittyi toive kuntoutuksesta ja muutoksesta. Toinen suhtautumistapa vastaanottaa nöyryn mielin vankeusrangaistuksen. Tätä nöyryn mielin suhtautumista voi kuitenkin tarkastella Eatonin liittoutumisena, jolloin tietoisesti käyttäydytään nöyrän vangin tavoin. Eatonin havaitsemassa vetäytymisstrategiassa on piirteitä, joiden avulla havaitsin suljetuissa vankiloissa selviytyvän, mutta jotka samalla voivat estää muualla takaisin liittämistä (ks. Luku 7.2.2.) Samanlaisia selviytymisstrategioita havaitsi Pösö tutkimuksessaan koulukotikontekstista. Nuorten omaksumina vaihtoehtoina oli joko yksilöllisyyden unohtamisen tai vieraan roolin ottamisen, minkä avulla he kokivat selviytyvänsä laitosolosuhteissa. (Pösö 2004, 95–96.)

Eatonin tutkimuksessa havaitsema seikka vankilan asettumisesta yhteiskunnan ulkopuolelle on kuitenkin vankeusrangaistuksen olennainen elementti. Sinänsä se ei vaikuttaisikaan olevan mitään erityistä, sillä juuri sellaistaahan vankeusrangaistuksen kuuluu olla, eikö vain? Kyse on kuitenkin hegemonisesta tavasta käsittää vankeusrangaistuksen luonne. Samalla kyse on myös sukupuolineutraalista tavasta ymmärtää vankeus ja sen seuraukset yksilölle. (Drake 2012; Gelsthorpe & Wright 2015; Silvestri & Crowther-Dowey 2016, 106–111.)

Vankeuslain mukaan ”vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen” (VankL 3§). Vankeus ei saisi siten aiheuttaa oikeuksiin tai olosuhteisiin muita rajoituksia, elleivät ne ole seurausta itse rangaistuksesta. Laissa määritellään myös, että ”vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja” (VankL 3§). Myös Foucault (2000) kiinnittää huomiota näihin yleisiin vankeusrangaistuksen perustana oleviin käytäntöihin todetessaan vankiloiden olevan ”aivan muuta kuin pelkkä juridinen vapaudenmenetys” (Foucault 2000, 323). Foucault esittää vapaudenmenetyksen lisäksi vankilajärjestelmässä vaikuttavan kolme periaatetta, joista ensimmäinen on eristys. Eristämisellä Foucault tarkoittaa eroon joutumista yhteiskunnasta ja läheisistä, mutta myös rikokseen johtaneista tekijöistä ja kanssarikollisista. Lisäksi vangit eristetään toisistaan. Eristäminen on myös vallan väline, sillä siten vankien suhteet ovat paitsi hallinnoitavissa myös valvottavissa. Toisena Foucaultin esittämänä periaatteena on päiväjärjestys, jossa ateriat ja työnteke vuorottelevat. Tämä käytäntö puolestaan opettaa järjestystä ja säännöllisyyttä sekä juurruttaa hyväksytyä ajankäytäntöä ja kunniallisen kansalaisen mallia. Kolmantena periaatteena Foucault esittää olevan sen, että vapaudenmenetys on myös rangaistuksen muunteluväline, jolloin se ainakin joiltain osin toistaa tuomion perustaa. Tällä Foucault tarkoittaa vankeustuomioiden ajallista ja jopa laadullista vaihtelua eri rikoksien kohdalla rikoksen laatu ja vakavuus huomioiden. (Foucault 2000, 323–343.)

Tuija: ...Et täällä niinku oikeesti yritetään viedä ihmiseltä identiteetti. Sit yritetään väkisin polkee siihen tiettyyn kastiin, keinolla millä hyvänsä. Sit ku tämmönen porukka, millä on oikeesti päihdetaustaa, mielenterveyden kanssa ongelmia, väkivaltasuutta, kaikki tää samaan nippuun. Niitä ku yritetään polkee ja ku ne potkastaan tosta pihalle, mikä on lopputulos? Nopee uusiminen.

Yksi selkeimmistä havaittavista kohennusta ja puuttumista vaativista kohteista oli muiden vankien moninaiset päihde- ja mielenterveysongelmat ja niiden hoitaminen. Ymmärrän tämän kuitenkin myös lausuntona, jolla tutkijan huomio on haluttu kiinnittää asiaan. Suljetussa yhteisössä elämiseen vaikuttavat instituution säännöt ja aikataulut sekä vankien olematon itsemääräämisoikeus, jotka saattavat aiheuttaa yksilöissä turvattomuuden kokemuksia. Tuija kiinnittää edellisessä lainauksessa huomiota ennen kaikkea siihen, ettei vankiloissa ollut tarjolla yksilöllisempää eikä riittävää kohtaamista ja kuntoutusta. Polkeminen tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että vankeja kohdeltiin ensisijaisesti vankeina, eikä heidän tarvettaan päihde- tai mielenterveyspalveluille huomioitu riittävällä tavalla vankiloiden resursoinnissa. Ymmärrän Tuijan viitanneen polkemisellä myös siihen, että vankiloiden näkökulmasta oli ensisijaista suorittaa vankeus-

rangaistus kunnolla. Toissijaista oli sen sijaan se, saako vankeuden aikana riittävää kuntoutusta.

Sari: Mut tota on täällä, et just tota et Päihdeasuntolassa oli hirveen selvästi, et miten huono-osaset ja sit nää normaali-ihmiset erotetaan toisistaan. Huonompiosasilla on, tai sanotaan tämmösillä, et esimerkiks työttömät tai ku on ihan mikä vaan ongelma. Et ne jää ihan tuuliajolle tässä yhteiskunnassa, täällä meillä. Et on jotain hoitopaikkoja, jotain katkoja missä ihan oikeesti voit käyä kuntouttamassa ittees vähän aikaa ja sitten ulos. Mut ketä se semmonen auttaa? Ja sama sitte on, ku sä kerta tästä vankilasta tätä [tutkimusta US] teet. Et tässä vankilassa on mun mielestä ihan samanlainen tää juttu, että vankeinhoito. Et mitä se on, et mää en oo vielä, et mää en oo vielä oppinu ymmärtämään, et mikä ihmeen vankeinhoito. Et tänne ku tulee, nii täällä sitte oot, kuuntelet pamppuja ja oot kiltisti ja käyt töissä tai koulussa ja lusit kakkus ja lähet siviiliin. Mut mikä se on se vankeinhoito, et missä välissä se ilmenee. Et onks se sitä, ku annetaan ruokaa ja vaatteet päälle?

Ulla: Et sun mielestä tää on enempi siis semmonen säilytyspaikka?

Sari: Niin o. Nimenomaan. Ja että jokaisella ihmisellä, joka vetää jotain huumeita tai viinaa tai kuka tekee, on rikoskierteessä, et jatkuvasti vaan tulee vankilaan, niin sillä on joku ongelma. Sebän on ihan selvä merkki, et se on oire jostakin. Nii sitä oiretta ei oo kukaan kiinnostunu selvittämään, saatikka hoitamaan. Niinku että tehtäs sille asialle jotain. Sitä ei tehä missään. Et ei sen enempiä tuolla päihdepuolella kuin vankeinhoitopuolellakaan.

Vankilaan joutumisen ja vankeustuomion suorittamisen on havaittu olevan oire muilla elämäalueilla olevista ongelmista. (mm. Haapasalo 1999; 2006; Granfelt 1998; 2007a, 2011.) Sarin kertomasta oli havaittavissa hänen kokeneen, ettei ollut pitkän päihde- ja vankilahistoriansa aikana saanut oikeanlaista, riittävää tai oikea-aikaista apua päihdeongelmaansa. Sen Sari arvioi kertomaan johtaneen myös toistuviin vankeusrangaistuksiin. Hän totesi vankeuden suorittamisen olleen pääasiassa vartijoiden tottelemista ja vankilan toimintoihin osallistumista, mistä vastapalveluksena vankila tarjosi ruuan ja vaatetuksen. Sari esitti vahvasti, että vankeinhoidon pitäisi sisältää muutakin. Vankeuden aikana tulisi olla mahdollista saada sellaista päihdekuntoutusta ja mielenterveyspalveluita, jotka tukisivat mahdollisuuksia vankeusrangaistuksen jälkeiseen rikoksettomaan elämäntapaan. Sari arvioi toistuvien vankilatuomioiden viestivän sellaisesta vakavasta oireesta, johon vankeuden aikana pitäisi ja tulisi kyetä puuttumaan.

Vankeuslain mukaan vankeuden tulisi puuttua rikollisuutta aiheuttaviin olosuhteisiin ja mahdollistaa rikokseton elämä vankeuden jälkeen (VankL 2§). Vankien terveystutkimuksissa (mm. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010; Viitanen 2013) on havaittu, että vankeustuomioita suorittavista yli 90 prosenttia kärsii jonkinasteisesta päihderiippuvuudesta, joten Sarin kertomuksessaan ideoima kokonaisvaltaisempi vankeinhoito on hyvinkin vankeuslain hengen mukainen. Rikosseuraamusasiakkaiden päihdeongelmien laajuus ja kuntoutuksen tarve huomioiden päihdekuntoutuksen tarjonta ja sen saatavuus on ollut vankiloissa niukkaa. Rikosseuraamusalan toistuvien resurssisupistusten vuoksi rikollisuutta aiheuttaviin oireisiin puuttumisen mahdollisuudet heikkenevät kuitenkin jatkuvasti. (Kuussaari, Tourunen, Knuuti, Lind & Ämmälä 2017, 13–15.) Käytännössä se tarkoittaa sitä, ettei vankiloissa ole riittävästi päihdeettömiä osastoja⁴², eikä kaikissa vankiloissa ole lainkaan päihdekuntoutusohjelmia tarjolla. Näissäkään tapauksissa ei vankien välttämättä ole mahdollista käyttää vankilan ulkopuolista päihdekuntoutusta. (Kaurala & Kylämarttila 2010; Knuuti 2015.) Toisaalta vankien moniongelmaisuudesta johtuen eivät kaikki päihdeiden käyttöön vaikuttava kuntoutus välttämättä tilastoidu päihdekuntoutukseksi. Sen lisäksi erityisesti naisille suunnattuja päihdehoitoja on vähän tai ei lainkaan (Granfelt 2007a, 34–36). Naisille tarkoitettu VINN - motivointi ja keskusteluohjelma on ollut käytössä Vanajan vankilassa vuodesta 2009 alkaen.

Linderborgin, Blomsterin, Muiluvuoren, Tynin ja Laurilan (2015) vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden käsityksiä koskevan tutkimuksen mukaan vangit kokevat vankiloissa tarjolla olevan terveydenhoidon olevan ainakin joiltain osin heidän tarpeisiinsa nähden riittämätöntä. Tutkimuksessa havaittiin puolestaan vankien arvostavan päihdeettömyyttä ja päihdekuntoutusta. Myönteiseksi oli koettu vankilan NA- ja AA-ryhmät, keskustelut päihdetyöntekijän kanssa, päihdeettömät osastot sekä korvaushoito. Vankien toiveena vankilalle oli saada enemmän resursseja rikoksettomaan ja päihdeettömään elämään tukemiseksi. (Linderborg ym. 2015, 165–166, 181; myös Linderborg, Blomster, Tyni, Muiluvuori 2012, 38, 74–79.)

---

42 Vankeuslain mukaan käytetään ilmausta sitoumus- tai sopimusosasto päihdekuntoutusosaston sijaan.

Sari: Nii mulla meni varmaan ihan oikeesti toista kuukautta, ja vieläki tulee semmonen olo, et mää en oo vankilassa ollenkaan. Et ihan, ku oisin jossain katkolla. Et ku ei kai ne heitä pihalle. Et ku katkolla on joskus ollu ja siellä ku tosiaan tykkäs olla ja sai sen putken poikki ja halus rauhottua, nii ku ne ei pitäny kun sen kolme päivää. Nii mielellään ois ollu vähän pitempään. Et välillä tulee semmonen, et vieläköhän mää saan. Et semmonen välähdys aivoihin. Et tulee semmonen, et hyvänen aika, kauankos mää oon ollu täällä.

Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitseminen voi tarjota tervetulleen katkoksen päihdeorientoituneeseen arkeen. Edellä olevasta Sarin sitaatista syntyi vaikutelma siitä, että vankeusrangaistus on tervetullut mahdollisuus irtaantumiseen ja päihdeverkostoista erottamiseen. Tämä näkökulma puolustaa ajatusta siitä, että vankeusaikaisen kuntoutuksen lisäämiselle on paitsi tarvetta myös toimintamahdollisuuksia. Tulkitsen Sarin toteaman koskeneen myös tarvetta ja usein julkilausumatonta halua elämänmuutokseen. Sarin sitaatti voisi olla tulkittavissa myös lausumana vankilaolojen helpoudesta. Siitä ei kuitenkaan mielestäni ole suoranaisesti kyse. Toki päihdeongelmaisen arkielämän realiteetteihin suhteutettuna vankilaolosuhteet saattavat näyttää leppoisilta. Kyse on enemmänkin päihderiippuvaisen yksilön arjen kurjuudesta ennen vankilaa kuin siitä, että olosuhteet vankilassa olisivat helppoja. Tulkitsen tässä olevan kyseessä lisäksi mahdollisuuksien tarjoamisen ihmisarvoisempaan elämään vankilasta vapautumisen jälkeen. Siksi vankeusaikainen kuntoutus on myös ihmisoi-keuskysymys. Annelin vankilasta vapautumisesta oli kulunut jo vuoden verran. Hän kertoi tarpeestaan jonkinlaiseen katkokseen ja kuntoutukseen.

Anneli: Toisaalta tuossa Valvojan kanssa puhuttiin sitä vankilatuomiota. Nii minä sanoin, ettei ois yhtää pahitteeks, vaikka lähtis jonnekin leirille uudestaan. Vaikkei nyt ihan vankilaan, mutta vuodeks jonneki leirille ja ois jotain pientä puuhaa siellä. Ja sais ihteessä hoitaa. Et ei ois nyt yhtään pahitteeks, vaikka joutuis jonnekin sellaseen. Et mää pidin vankilaa, että siellä oli se järjestys. Ja sitten tosiaan, että siellä mentiin töihin. Aamusta mentiin töihin ja tehtiin se kaheksan tuntia työtä. Ja oli mielekästä, että sait siitä sen palkan. Nyt minä saan työttömyyspäivärahan, mutta minun ei tarvii mittään tehdä. Mää olla köllötän vaan. Ja yritän tätä painoo saaha pysymään kurissa.

Ulla: Se ei siis se vankilassa olo tuntunut kovin kamalalta?

Anneli: Ei. Ei minusta ainakaan. Ja mulla oli hyvät suhteet kaikkien vartijoitten kanssa ja sama ku ompelu. Siellä oli semmonen vaiheompelupuoli, nii siellä niitten pomojen kans. Hirveen hyvät suhteet niitten kans. Se varmaan, että kun mää oon joskus ollu vaiheompelija. Se työ kävi mulle hyvin.

Anneli liitti rangaistusaikaan paitsi säännöllisen elämänrytmin ja päihteettömyyden myös mielekkään työn tekemisen. Vankiloissa tehtävän työn tavoitteena on sekä ylläpitää että kehittää vankien ammattitaitoa ja työkykyä. Työtoiminnan taustalla vaikuttaa normaaliuden periaate, jolloin työtoiminnan tulisi vastata yleisesti yhteiskunnassa tehtävää työtä. Vankila toisaalta uusintaa yhteiskunnassa vallitsevaa sukupuolittunutta työnjakoa, sillä tarjolla olevat työtehtävät edustavat perinteisiä mies- ja naisvaltaisia aloja, kuten puusepänteollisuus, metalliteollisuus, maatalous ja rakennusala sekä ompeleminen.

Annelin arki vapautumisen jälkeen palautui kuitenkin entiselleen ja siksi ajatus katkoksesta oli alkanut itää hänen mielessään. Annelin kertomasta voidaan havaita, ettei liminaali välttämättä pääty vankilasta vapautumiseen. Riittävien päihteettömyyttä tukevien kuntoutusmahdollisuuksien ja tukimuotojen aloittaminen jo vankeusaikana ja niiden jatkumisen varmistaminen vapautumisen jälkeen tukisi ja kiinnittäisi vapautuvia paremmin yhteiskuntaan. Granfelt on todennut vankilan olevan ”äärimmäisen segregaaation paikka, jonne joutuminen rajaa desistanssia tukevia valintoja myös vankeusajan jälkeen” (Granfelt 2016, 65). Päihteenkäytön lopettamiseen panostaminen on myös kustannustehokasta, sillä sen on havaittu vähentävän todennäköisyyttä uusintarikollisuuteen (mm. Hypén 2004).

Aiempiin kokemuksiin ja elämänhistoriaan ei enää jälkeen päin ole mahdollista vaikuttaa. Merkittäväksi vaikuttaisikin nousevan odotukset. Näihin odotuksiin vaikuttaminen mahdollistaa myös tavoitteiden asettamisen ja suuntautumisen vankeuden jälkeiseen aikaan. Merkittävää onkin peilata tulevaisuustyöskentelyä suhteessa aiempiin elämäkokemuksiin. Vankeusaikaisessa työskentelyssä tulisikin paitsi tunnistaa suhtautuminen ja sen takana piilevät ajatukset ja uskomukset. Erityisen tärkeää se on siksi, että ne voivat toivat toimia itseään toteuttavina ennusteina paitsi yksilölle itselleen, myös häntä auttavalle henkilöstölle.

6.2. VANKILAN VALTASUHTEET

Vankien suhtautumisen vankilaan ja vankilaolosuhteisiin ajatellaan usein lähtökohtaisesti olevan negatiivista. Onhan kuitenkin kyseessä rangaistus, joten vankilassa olemisen lähtökohta ei myöskään ole valinnanvapaus. Erityisesti suljetut vankilat ovat paikkoina ja vallan käytön välineinä erityisiä. Niiden arkitoiminta on tiukasti rajattua ja se perustuu jatkuvaan fyysiseen valvontaan ja siihen liittyvään vallankäyttöön. Vankiloiden turvallisuuteen perustuva jatkuva ja välitön ruumiillinen kontrolli ja valvonnan alituinen läsnäolo tukevat vallan hierarkiaan perustuvaa toimintaa. (Foucault 2000; Drake 2012.)

Vankilaan joutumiseen liittyy vankien kohdalla erilaisia stressitekijöitä, jotka liittyvät muun muassa eroon läheisistä, taloudelliseen tilanteeseen sekä opiskelu- ja työurien katkoksiin. Vankilaan joutumisen yhteydessä vangin mahdollisuudet itsemääräämisoikeuteen vähenevät huomattavasti aiempaan verrattuna. Vapauden vähenemisen onkin havaittu aiheuttavan vangeissa turvattomuuden tunteen lisääntymistä (Kauppila 1999, 249–252), mikä puolestaan lisää stressiherkkyyttä. Vankilaolosuhteissa tämä saattoi tulla näkyväksi vartijoiden ja vankien välillä vallitsevassa vastakkainasettelussa. Tai ainakin tällaista vastakkainasettelua on haluttu haastattelupuheessa pitää yllä. Vankien ja vartijoiden välisten kohtaamisten voi luonnehtia olevan pikemminkin väistävämmä kuin vapaaehtoisuuteen perustuvia. (Kauppila 1999, 59; Linderborg, Blomster, Tyni & Muiluviuri 2012, 47–49.)

Minna: No, onhan jo se, et tulee joku, jolla on avaimet. Et se voi mennä miten tahansa, ja se pistää sut lukkojen taakse. Ohan se vähän sillei. Ja joku ihmiset vaa menee semmosiin töihin, ku ne tiiät sää, vaan halua olla sellasii. Mikskä niitä sanotaan, et ne halua pätee. No, ei pätee, mut tiiät sää. Et on semmosii, jotka hakeutuu sille alalle ja ne myös sitten käyttäytyy sen mukasestiki siellä. Et se on semmosta. Ja et sanotaanko, et kyl tollasessa suljetussa vankilassa. Et siel oppii arvostaan sellasii asioita, mitä sää et osais arvostaa, jos sää et ois käyny vankilassa. Se esimerkiks et sää voit mennä kauppaan sillon kun sää haluut, mitä sää et voi. ...Et sä voit mennä ulos sillon, kun sä ite haluut. Et tavallaan vankilassa pääsit tasan kello siihen ja siihen aikaan ja tunniks, ja semmosii pieniä asioita. Jopa se, et sä voit kotonaki liikkuu, mitä sää et voi vankilassa olla, ku siinä pienessä huoneessa. Siinä on tosi tommosia pieniä asioita, joita oppii todellakin arvostaan. Et sitten joku kerran viikossa oleva kanttiinipäivä on ku lottovoitto. Ja sieltäkään sää et saa kun tosi rajatusti tavaraa, että. Se et sää et voi pulla leipoo, kun sää et saa vankilassa hiivaa ja...

Ulla: Nii, ei tietenkään joo.

Minna: Niinku siitä tehään kiljua. Et sellasia. Pullaki oli tosi kova sana just sillon, kun päästiin sinne päihdekuntoutusosastolle, kun sinne sai hiivaa. Nii sehä oli heti, et leivottiin hirveesti pullaa. Tommosia ihan pieniä asioita. Niinku jäätelöä, mitä ei saa siellä ollenkaan. Mitä nyt joskus jälkiruuaks, tosi harvoin. Se on semmonen omalaatunen maailmansa. Kyl siihen sopeutuu. Et eihän siitä tuu mitään. Siitähän hajoo oma pää jos sää et sopeudu. Ihminen on kuitenkin niin sopeutuvainen. Sehän sopeutuu oikeestaan ihan mihin tahansa.

Naiset kertoivat useita kuvauksia liittyen vallankäytön eri muotoihin. Etenkin suljetuissa vankiloissa valta konkretisoitui avaimiin. Suljetuissa vankiloissa kaikki ovet olivat lukittuja, eikä vangeilla ollut mahdollisuuksia omatoimiseen

liikkumiseen. Sillä, jolla oli avaimet, oli myös valta päättää siitä, kenellä on mahdollisuus kulkea ovista. (vrt. Pösö 1993, 77, 81–82.) Avaimiin konkretisoituu paitsi valta sinänsä, mutta ne myös asettavat vangit ja vartijat vallan eri puolille. Minna kuvasi arvostamisella niitä positiivisia seikkoja, joita vankilalla hänen havaintojensa mukaan oli. Ambivalenssia vaikutusta tosin lisää se, että kyseinen arvostus tulee esille negatiivisen eli suljetussa vankilassa vallan kohteena olemisen ja erilaisten sääntöjen noudattamisen kautta. Vankilasääntöjen tiukkuus konkretisoitui Minnan kertomassa hiivaan. Suljetussa vankilassa hiiva oli kiellettyä, eikä sitä ollut mahdollista ostaa vankilan kanttiinista. Kielto perustui siihen, että siitä on mahdollista valmistaa käymisprosessilla alkoholipitoista juomaa.

Jaana: No, Suljetussa vankilassa oli kyllä, kyllähän siellä pistettiin maanrakoon, siellä on semmosia vartijoita, jotka niinku. Mutta sitte kyllä Avovankilassa jo oli semmonen ihan erilainen fiilis ja tota ja siinäkin oli et mut haluttiin sinne. Ku sinne meni... Mä olin siellä ompelimosassa ollu töissä tuolla Suljetussa ja sitte tota ilmeisen hyvä tekemään töitä ja semmonen nopee tekemään ja sit nää niinku työnjohtajat lähti Avovankilaan ja sitte pyysivät. Et olihan mä laittanu sinne paperit vissiin kaks kertaa aikasemmin, mut sitte ku siellä on siellä kokouksessa, missä valitaan sinne Avovankilaan, siellä on työnjohtajat ja kaikki. Ja se oli sanonu, et hän menee vaikka henkilökohtaisen takuuseen, et ei tuu vaikeuksia ja häiriöitä ja. Et siinä oli aina vaa, et tuomion pituus ja tuomion laatu tai rikoksen laatu ja, mihin vedottiin, et sinne ei päässy niinku.

Jaana kuvasi eroja suljettujen vankiloiden ja avovankiloiden välillä. Suljettua vankilaa kuvaa tiukat olosuhteet ja itsemääräämisoikeuden puuttuminen. Jaanan kertomus kuvasi myös avovankilaan pääsemisen vaikeutta, minkä hän arveli johtuvan rikoksesta, johon oli syyllistynyt. Merkittäväksi kuitenkin nousee se, että häntä pyydettiin ja haluttiin avovankilaan. Sekä rangaistuksen aikana että etenkin vapautumista valmistellessa vankien toimintamahdollisuuksiin vaikuttaa rajoittavasti vankilan turvallisuusnäkökulma (Granfelt 2011). Pelkän turvallisuusnäkökulman huomioiminen saattaa kuitenkin tukea vankien diversiota ja jopa vaikeuttaa takaisin liittämisen ja vapautumisen onnistumista. Turvallisuusnäkökulman rinnalle tulisi harkita sosiaalisen, kuntoutuksellisen ja ammattiin ohjaavan tuen lisäämistä, mikä tukisi myös paremmin vankien mahdollisuuksia vapautumisen jälkeen. Ben Crewe on kiinnittänyt huomiota neljään sellaiseen vankeinhoidon ulottuvuuteen, joilla vankien mahdollisuuksia vapautumisen jälkeen voitaisiin lisätä. Kiinnittämällä huomiota vankeusajan laatuun sitä voitaisiin arvioida turvallisuusulottuvuuden lisäksi muun muassa olosuhteiden ja perhekontaktien ulottuvuudella sekä hyvinvoinnin ja kehityksen ulottuvuudella. (Crewe 2016.)

Pat Carlen ja Anne Worrall (2004, 52–54) ovat todenneet vankiloissa turvallisuudella tarkoitettava etupäässä sitä, etteivät vangit pääse pakenemaan. Deborah H. Drake (2012) puolestaan on huomionnut turvallisuusnäkökulman ja turvallisuuden tunteen olevan harhaa, sillä vankila ei näyttäydy fyysisesti turvallisenä paikkana vangeille, eikä tarjoa heille turvallisuuden tunnetta. Päinvastoin turvallisuusnäkökulman nimissä tehdyistä toimenpiteistä (esimerkiksi kurinpitörangaistukset) saattaa seurauksena olla väkivaltaa. (Drake 2012, 116–121, 156–159.) Kuntoutuksen ja sosiaalityön ulottuvuuden määrällinen lisääminen vankiloissa mahdollistaisi lisäpanostusta vankeusaikaiseen kuntoutukseen ja siten eniten tukea tarvitsevien mahdollisuuksiin saada lisää tukea vapautumisvaiheeseen.

Suomalaisessa rangaistusjärjestelmässä on sääntöjen ja kontrollin osalta kahdenlaisia vankiloita: avovankiloita ja suljettuja vankiloita. Suljetussa vankilassa vangin mahdollisuus omatoimiseen liikkumiseen on olematonta. Sellien ovet ovat avoinna ainoastaan tiettyinä aikoina. Samoin liikkuminen vaatii usein vartijan saattajaksi ja avaamaan ovia. Suljetuista vankiloista käsin myös yhteydenpito läheisiin on rajoitettua. Suljetuissa vankiloissa vangeilla on pääosin Rikosseuraamuslaitoksen vaatetus. Avovankiloissa puolestaan liikkuminen on vapaampaa. Sieltä käsin on mahdollista käydä ulkopuolella opiskelemassa tai töissä. Avovankiloissa vangeilla on omat vaatteet ja omat puhelimet.

Vastakkainasettelu vartijoiden ja vankien välillä on suurempaa suljetuissa vankiloissa, kun taas avovankiloissa vartijoiden työtehtäviin kuuluu myös kuntouttavaa toimintaa⁴³. Näin ollen suhtautuminen puolin ja toisin on lähtökohtaisesti vuorovaikutuksellisempaa. Esimerkiksi Vanajan avovankilan koko henkilökuntokunta osallistuu kuntouttavaan työhön. Kuntouttavan työn tekemisen lähtökohtana on toimivan vuorovaikutuksen syntyminen. Toimintaympäristönä ja vuorovaikutusilmapiiriltään suljetut vankilat ja avovankilat ovat hyvin erilaisia. Suljetuissa vankiloissa valtahierarkia on tiukka ja vartijoiden suhtautuminen vankeihin ja vankien suhtautuminen vartijoihin on hyvin välttelevää, jopa vihamielistä. (Granfelt 2007a, 68–75.) Tähän on kuitenkin pyritty saamaan muutosta muun muassa asettamalla Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöön liittyväksi yhdeksi tulostavoitteeksi vuosille 2017–2020 lisätä ja kehittää henkilökunnan ja vankien vuorovaikutusta (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2017, 31–32).

---

43 Myös suljetuissa vankiloissa valvontahenkilöstö voi osallistua erilaisiin ryhmätoimintoihin oman halukkuutensa ja mielenkiintonsa mukaan.

Tuija: No, mun käytös on moitteetonta. Mää en sitä sano. Mut oon mää ollu täällä rundissa⁴⁴ monta kertaa elämäni aikana. Mut se ollu ihan mun omasta asenteesta kiinni. Mää pystyn lusimaan sillei, ettei mulle noi vartijat merkkää yhtään mitään. Sillä asenteella pääsee paljon pitemmälle. Jos sää annat niitten päästä niskan päälle, jos ne näkee et saa ärsytettyä sua, nii kyllä sää saat tuomiostas tosi vaikeen. Mut ku sä lusit sillä asenteella et sää oot niitten yläpuolella nii sun on helppoa olla. Ihmisiä neki on, työtäsä ne tekee. Mut ohan tää paikka mihin jokainen on ite ittesä hommannu. En hirveesti syyttömiä vankeja oo nähny. En mää ainakaan itteeni koe semmoseksi.

Vangit saattoivat usein kokea, etteivät he tulleet kuulluksi tai, ettei heitä uskottu. Epäluottamus oli läsnä koko rikosprosessin ajan aina poliisitutkinnasta vankilasta vapautumiseen. Tuija viittasi edellä olevassa lainauksessa syyttömiin vankeihin, millä ymmärrän hänen tarkoittaneen sellaista toimintakulttuuria, jossa oma syyllisyys on ollut tapana kiistää viimeiseen asti. Tuolloin omasta rikollisesta ja usein jo lähtökohtaisestikin väärästä teosta ei ole haluttu ottaa vastuuta. Suhtautumistavalla omaan vankeusrangaistukseen, sen mahdolliseen oikeudenmukaisuuteen ja siihen, kuinka ymmärtää oman toimintansa seuraukset, oli merkitystä koko vankeusrangaistusprosessin ajan. Vaikutusta on ollut myös sillä, miten vankilassa tullaan kohdelluksi.

Ulla: Mites, koetko sää saanees apua viranomaisilta?

Päivi: No, jos viranomaiseks lasketaan se Avovankilan päihdeohjaaja, niin siltä. Mut keneltäkään muulta mää en oo saanu. Ite teki töitä sen eteen, et pääs sinne päihdekuntoutukselle ja. Et jos ei ite oo aktiivinen, niin ei mitään ois niinku tapahtunutkaan. Mut tottakai se on omasta halusta kiinni.

Päivi kertoi saaneensa yhdeltä vankilan työntekijältä apua ja tukea. Päivin kertomasta syntyikin sellainen käsitys, että saadakseen toivomiaan palveluita ja tukitoimia tulee olla itsenäinen ja toimia aktiivisesti. Etenkin vankiloihin paikantuvat kertomukset sisälsivät paljon viittauksia siitä, että kokemus autetuksi tulemisesta sekä vankilan että muiden viranomaisten taholta oli pitkälti omasta itsestä kiinni. Auttamatta tulemiseen liittyvät kertomukset kuvasivat etenkin naisten pääsemistä rangaistusajaiseen kuntoutukseen ja koevapauden valmisteluihin liittyviä toimenpiteitä. (myös Linderborg, Blomster, Tyni & Muiluvuori 2012, 38, 74–79.) Näissä kertomuksissa oli kuvaavaa tunne yksinjäädämisestä. Kun omien asioiden hoitaminen vankilassa saattoi muutenkin tuntua hierarkkiselta, lisäsi torjutuksi tuleminen ja avutta jääminen torjunnan ja yk-

---

44 Eristyssellissä.

sinjäämisen tunnetta. Seuraavassa Tuija avaa tutkijalle hieman suljetun vankilan lääkityskäytäntöjä:

Tuija: Et pystyyhän täällä tuomionsa lusimaan, ettet sää tajua missä sää oot. Sää saat Levozini kuurin täällä, satamillisiä Levoziine⁴⁵, sää kävelet tossa käytävällä [näyttää kuinka zombiet kävelevät US]. Sit sut nakataan ulos ilman, et se lääkitys tiputetaan sulta. Ja se on sallittu lääkitys. Bentsot⁴⁶ sulta tiputetaan semmosella ryminällä alas, joita sää oot syönyt kauan siviilissä. Emmää ihmettele ollenkaan, et täällä jengi kilahtelee. Jos sää oot kymmenen vuotta syönyt bentsoja, sulla menee päivässä, sanotaan kolkyt millii pameja, nelkytmilliiki pameja plus muut päälle, sun lääkitys tiputetaan kolmessa viikossa. Semmonen lääkitys niinku samantien alas. Mikä on lopputulos? Se on hengenvaarallinen, mut ei täällä aatella sellasta. Eikä niistä puhuta, eikä niitä näytetä mihinkää julkisuuteen lääkäreitten niinku noita lääketiputuksia. Sit se saattaa olla et sulle määrätään joku lääke, sä syöt sitä jonkin aikaa ja sit se yhtäkkiä lopetetaan. Yhtäkkiä se on hävinny sulta. Täällä on monelle käynny mielialalääkkeiden kans semmosta. Et se, et kyllähän mää ymmärrän et me ollaan jokainen hommattu itemme tänne, mut sitä mää en ymmärrä et pitääks meistä tehdä jotain koekaniineja? Syötetään sulle kaks kuukautta mielialalääkkeitä, no et sää niitä enää tarvii ja lopetetaan ne. Mielialalääkkeet jotka pitää tiputtaa pois.

Vankiloissa vankeusrangaistustaan suorittavat ovat normaalisuusperiaatteen mukaan oikeutettuja saamaan tasavertaisia palveluita muiden kansalaisten kanssa. Vankiloissa lääkärit arvioivat ja hyväksyvät vapaudessa alkaneen lääkityksen jatkamisen. Käytännössä alkaneita lääkityksiä tulisi jatkaa tai niille tulisi määrätä vastaava valmiste. (Päivä kerrallaan 2018.) Kuitenkin bentsodiatsepiinien sekä opioidipohjaisten särkylääkkeiden pitkäaikaiskäyttö pyritään saamaan lopetettua heti vankilaan tulemisen jälkeen. Tätä perusteellaan sillä, ettei etenkin bentsodiatsepiinien pitkäaikaiskäyttöä voida useinkaan lääketieteellisesti perustella. Vankiloissa on käytössä peruslääkevalikoima, mihin perustuen vankien lääkkeitä saatetaan muuttaa vastaaviin tuotenimikkeisiin. Peruslääkevalikoima sisältää Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikössä säännöllisesti käytetyt lääkkeet. (Rikosseuraamuslaitoksen lääkehuolto 2012.) Tuuli kertoo seuraavassa rinnakkain kahta tapahtumaa, joissa kokee olleensa vallankäytön kohteena: siirto toiseen vankilaan ja tilanne, jossa hän joutuu yksinäisyysrangaistukseen (aiemmin eristysselli) vaadittuaan hänelle kuuluvia unilääkkeitä.

---

45 Lääke kauppanimeltään Levozin. Käytetään lievittämään skitsofrenian ja psykoosien oireita. Sillä on myös kipua kievittävä, rauhoittava ja väsyttävä vaikutus.

46 Bentsodiatsepiinit. Useita käyttötarkoituksia, pitempiaikainen käyttö saattaa aiheuttaa riippuvuutta.

Tuuli: Ne oli ensinnäkin semmosia kolmen hengen selliä ja mää oli sillei tottunu oleen yhen hengen sellissä että tai korkeintaan kahen hengen sellissä. Ja sitte emmää tykänny olla siellä yhtään. Mää jouduin rundiin siellä, oliha mulla jotain rikkomuksia tuolla vankilaloa aikana. Et mulle ei unilääkkeitä, et mulle ei jaettu oiks se neljään iltaan. Mää menin paiskimaan sitten sitä, potkimaan vartijoitten sitä oove, että täällä ei saa unilääkkeitä eikä täällä saa nukuttua. Sun pitää ymmärtää et meillä on uusi sairaanhoitaja, et hän ei osaa laittaa. Mää et: mää voin ite laittaa ne, et se ei o kovin vaikee tehtävä et jos siellä on, lukee mitä mulla menee unilääkkeitä. No rundireissuhan siitä tuli ja sit Hämeenlinnaan sieltä rundin kautta. Kaikkeee tämmösiä, et hermot kireellä tietenkkin. Et jätetään unilääkkeet moneks päiväks et jätetään, menee unilääkkeitä pyytämään et ei täällä oo mitään. Et mää oon kuitenkin vuoskausia syöny joitain unilääkkeitä, et valvo siinä sitten yö.

Ulla: Ja sit vähän ku ne tulee tolle yllättäen.

Tuuli: Siellä on vähän niinku koira ihminen, niinku koira käskytetään, sinne on mentävä nii. Tietenki nii emmää sitä sano et vankilassa ollaan, mut ois siitä voinu ilmottaa et multa kyseltiin pari päivää aikasemmin et haittaako et vastustanko siirtoa. Ja mää vastustin sitä, että tyttö jää kauemmaks. Suljetussa vankilassa jossain perukoilla, että mää en nää tyttöä sitte ja mitä mulla oli siinä ihan hyviä kriteereitä. Ei ne auttanu et sit tultiin aamulla sanomaan. Et yhellekin naiselle oli sanottu jo päivää enne, mulle tultiin aamulla sanomaan et nyt ois sitten tänään lähtö toiseen linnaan. Mää et mää en lähe mihinkään. Vartija et joo on täältä ennenkin kannettu autoon ihmisiä.

Tuulin kertomasta nousi esille voimattomuuden ja asioiden vaikuttamattomuuden tunteet. Tuuli myös kuvasi sitä avuttomuutta, kun hänellä ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihinsa. Tuosta avuttomuuden tunteesta syntyi kuitenkin myös raivo ja aggressio sekä järjestelmää että sen edustajia vastaan. Suljettujen vankiloiden yhtenä piirteenä oli itsemääräämisoikeuden puute tai sen nakertaminen vankeuden aikana. Itsemääräämisoikeus tarkoitti sitä, että yksilöllä oli mahdollisuus määrätä omista tekemisistään ja päätöksistään. Vankeudessa tuo itsemääräämisoikeus oli viety. Mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen, toimintaan ja päätöksentekoon vietiin vankilan käytäntöjen, muun muassa päiväjärjestyksen avulla. Liikkumiseen tarvittiin avaimia, joita oli vartijoilla. Toimintoihin tarvittiin lupa, jonka myönsivät vankilan viranomaiset. Itsenäisen päätöksenteon mahdollisuus oli olematonta perustuen vankilakäytäntöihin. Itsemääräämisoikeuden puuttuminen synnytti yksilössä tunteen vallattomuudesta. Tuuli kuvasi edellä, kuinka hänen mielipidettään vankilasiirrosta ei kuultu, vaikka hän perusteli sitä perhesuhteilla eli tyttären vierailumatkojen pitenemisellä. Vallankäyttöä kuvasi myös se, että Tuulin annettiin ymmärtää siirron tapahtuvan joka tapauksessa ja hänen mielipiteestään huolimatta.

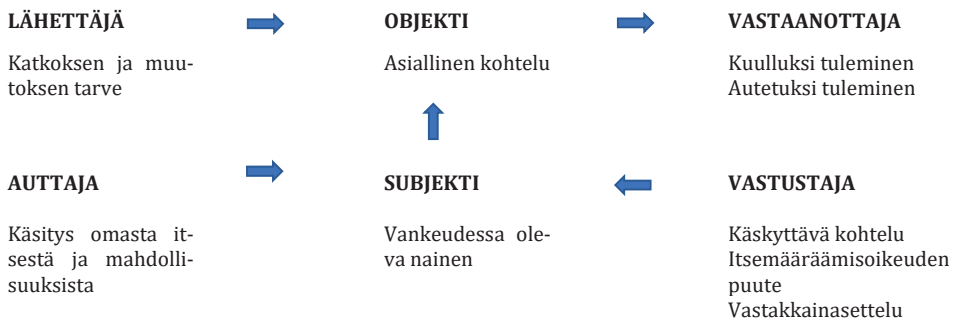
Edellä oleva sitaatti kuvaa myös lääkärin määräämien lääkkeiden saamisen vaikeutta. Tulkitsen Tuulin kuvaamaa tilannetta siten, että vasta hänen alettua vaatimaan tarvitsemiaan lääkkeitä hänelle kerrottiin, ettei niitä ole mahdollista saada. Tuntuu kuitenkin melko kohtuuttomalta, että tilanne oli jatkunut samanlaisena jo neljättä päivää. Tulkitsen myös Tuulin kertomaa siten, ettei hänelle selitetty tilanteita riittävästi. Esimerkiksi vankilasta toiseen siirtyminen on ikävä toimenpide, joka tulee toisinaan ajankohtaiseksi esimerkiksi vankilan täyttymisestä johtuen. Samoin vasta-aloittaneen terveydenhoitajan toiminta olisi varmasti tullut ymmärretyksi, mikäli asia olisi kerrottu jo ensimmäisenä iltana, jolloin lääke puuttui. Tapa puhua ja kohdella vankeja ylläpitää valta-asemaa ja tuottaa hierarkkista eroa.

Maria: ... Ja sitten joskus jäi klamydia hoitamatta ja mulla on toi endometriooosi, ja tän linnatuomion takia ne ei vittu päästäny mua sinne leikkaukseen. Sanovat ettei se oo niinku kiireellinen asia. Et vasta sitten, kun pääsen siviiliin, niin varata sitten aikaa., ja kattoo sitten onko putket auki. Ja kun siellä on kolmen sentin kasvain, niin se ei oo kiireellinen muka, kun se ei aiheuta kuin kipuja ja lapsettomuutta.

Ulla: Siis kuka sen on sanonu, ettei se oo kiireellinen?

Maria: Siis täällä. Terveystenhoitajalla, lääkärillä tällä kävin. Nii lääkäri oli sitten joku fucking päälääkäri tai tämmönen, nii sitte tuli vastaus, et ei ole niinku kiireellinen. Et ehtii oottamaan, kun mää vapaudun.

Vankeusvankien terveydellinen huono-osaisuus näkyi vankilan arjessa paitsi lääkinnällisesti myös erilaisina terveysongelmina. Sairastavuus on saattanut olla seurausta erilaisista hoidollisista laiminlyönneistä, kuten Maria kuvasi edellä. Päihderiippuvaisen arjen tai muun vastaavan syyn vuoksi hoitamatta jäänyt sukupuolitauti oli ilmeisesti mahdollistanut endometriosisin kehittymisen. Marian kuvaamien kivuliaiden oireiden poistamiseen olisi saattanut auttaa leikkaushoito, jota ei kuitenkaan vankilaterveydenhuollon lääkäreiden taholta nähty kiireellisenä, eikä lupaa saada hoitoa vankilan ulkopuolelta Marialle siten myönnetty. (Rikosseuraamuslaitoksen lääkehuolto 2012.) Tämän vuoksi hoidon arveltiin voivan odottaa Marian vankilasta vapautumista. Oli päätöksen perusteena sitten Rikosseuraamuslaitoksen taloudellisten resurssien niukkuus tai lääketieteelliset perusteet, aiheutti päätös Marialle tuskaa. Tuska johtui siitä, että eläminen voimakkaiden kipujen kanssa jatkui ainakin toistaiseksi. Ja tuskaa myös siitä mahdollisuudesta, ettei voisi koskaan saada lapsia. Sekä inhimilliseltä että ihmisarvon kannalta terveysongelmien hoitaminen vankeusaikana olisi kuitenkin hyvinkin perusteltua. Tällainen tietynasteinen institutionaalinen huolenpito olisi arvokasta pääomaa ja tukisi yksilön mahdollisuuksia keskittyä mahdolliseen kuntoutukseen.

KUVIO 9. Aktanttimalli vankilan valtasuhteiden ja tavoitteiden suhteesta

Vankilan valtasuhteet näkyvät aktanttimallissa (Kuvio 9) tuoden esille valta-asetelmaa. Tämä valta-asetelma muistutti asetelmaltaan hyvin paljon institutionaalisen väkivallan aktanttimallia (Kuvio 8). Molemmissa tapauksissa tavoitteena oli tulla kuulluksi. Vankilakontekstissa korostui lisäksi taustalla vaikuttava ajatus autetuksi tulemisesta. Institutionaalisisessa väkivallassa en ollut löytänyt lainkaan auttajatahoja, mutta vankilassa korostui naisten oma käsitys itsestä aktiivisena ja toimivana yksilönä. Siltä osin kyse oli myös naisten mahdollisuuksista suunnitella ja toteuttaa omia suunnitelmiaan. Vankilaolosuhteissa korostui naisten kokemus tarve katkokseksi ja muutokselle. Tämä korostui erityisesti niiden naisten kohdalla, jotka olivat puhuneet päihderiippuvuudesta tai päihneiden aiheuttamista haitoista.

6.3. NAISSET VANKILAN MARGINAALISSA

Olen aiemmissa luvuissa esittänyt, että naiset joutuvat vankiloihin eri syistä ja erilaisten elämäntilanteiden myötä kuin miehet. Tässä luvussa esitän, että naiset myös irtaantuvat rikollisesta elämäntavasta eri tavalla kuin miehet. Lisäksi osoitan sen, että naiset kokevat vankeusrangaistuksen eri tavalla ja, että vankeusrangaistuksen miesnormin sisältävä sukupuolineutraalius aiheuttaa rikosseuraamusta suorittaville naisille omat haasteensa.

6.3.1. NAISSET SUKUPUOLINEUTRAALISSA VANKEUSRANGAISTUKSESSA

Yhdysvaltalainen Dana M. Britton (2003) on tutkinut vankiloiden sukupuolituneisuutta. Sukupuolesta riippumatta vartijoiden suhtautuminen naisvankihin vaikutti yleensä olevan suhteellisen negatiivista. Kokemus naisten hanka-

luudesta johtui erityisesti siitä, että he kyseenalaistivat vartijoiden auktoriteetin. Lisäksi vartijat kokivat naisten manipuloivan heitä. Suhtautuminen oli negatiivista siitäkin huolimatta, että naisvankien kanssa työskenneltäessä ei ollut välttämättä pelkoa fyysisestä uhasta. Toisaalta naisiin ei suhtauduttu vakavasti, vaan heidän huolenaiheitaan pidettiin pikkumaisina. Britton näkee syyksi naisvankien koettuun hankaluuteen vallitsevan kontekstin, jossa vaikuttavat perinteinen vartijakoulutus ja maskuliininen organisaatio. (Britton 2003, 116–129; myös Devlin 1998.) Myös Kaisa Tammi-Moilanen (2002) on kirjoittanut siitä, kuinka naisiin suhtaudutaan erityisen hankalina asiakkaina vankeinhoidossa. Tammi-Moilanen kuitenkin purkaa tuota käsitystä osoittaen sen vääristyneeksi. Vankilaan tuomitut naiset ovat usein asenteiltaan miehiä myönteisempiä vankeusrangaistustaan, itseään, henkilökuntaa ja toisia vankeja kohtaan. Naisilla on lisäksi miesvankeja parempi työkyky, sosiaaliset taidot sekä alhaisempi uusimisriski.⁴⁷ (Tammi-Moilanen 2002, 184–187.) Kuitenkin uusimpien tutkimusten mukaan vankiloihin tuomitut naiset ovat usein tilastollisesti huonompikuntoisia ja syrjäytyneimpiä kuin vastaavassa tilanteessa olevat miehet (ks. luku 2.1).

Vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa järjestetään erilaisia toimintaohjelmia, joiden tavoitteena on ensisijaisesti vaikuttaa rikosmyönteisiin asenteisiin ja vähentää siten uusintarikollisuutta. Toimintaohjelmat ovat pääasiassa kognitiivis-behavioristisia ja ryhmämuotoisia. Sasu Tyni (2015) on väitöstutkimuksessaan havainnut, että toimintaohjelmilla ei kuitenkaan ole merkittävää vaikutusta uusintarikollisuuteen. Tynin tutkimalla Cognitive Skills -ohjelmalla oli kuitenkin vaikutusta osallistujien ajatteluun ja motivaatioon. Emilia kertoo seuraavassa omaa kokemaansa Suuttumuksen hallinta -toimintaohjelmista:

Emilia: Nyt viimeks ollaan nyt käyty tuo Suuttumuksen hallinta -kurssi. Ja mää oon sitä justiin niin monta kertaa nauranu, et tää on niin miehille tehty. Kaikki esimerkkitapaukset, kaikki oli miehille, et naisille ei. Samoin oli päihdekurssi. Mää sitä, mut kun nää on niin miehille. Et kun me ei ajatella noista asioista näin. Et tää on ihan niinku, et niitä voi mun mielestä samoja.

Ulla: Osaat sä sanoo, jotain esimerkkejä niistä toimintaohjelmista. Et esim. miten nainen ajattelee erilailla ku toimintaohjelmassa esitetään?

Emilia: Sillei mies selvittää sen heti. Tossaki Suuttumuksen hallinta -kurssissa oli esimerkkivideoita, että miten tulee tilanne, et pelataan biljardia et, ei se oo sun vuoro, et se on mun vuoro ja sit ruvetaan heti rähjäämään siinä. Et naiset sitten, et se on pitkä. Et aluks puhutataan vähän selän takana ja sitten ollaan vähän. Et ei täälläkään oo tappeluita, et ei naiset oo vankilassa sillai. Et ei sitä setvitä niitä asioita väkivallalla, et se on

---

47 Naisten uusimisriski on kuitenkin noussut 27 prosentista vuonna 1990 jopa 38 prosenttiin vuonna 2015 (Tilastokeskus 2016b).

erilaista ja. Et ku miesten mielestä se asia on näin ja näin ja näin. Ja kysytään, onko joku vikana ja mitään ei oo vikana. Et ei oo, et pitäshän ton nyt tajuta et mua ärsyttää toi ja toi ja toi. Et niin eri rataa. Et miehille pitäs just olla esimerkkejä, et näin, näin ja näin. Et me kyseenalaistettiin jokainen, et eihän sitä näin voi aatella. Mitäs jos toi onki noin ja noin. Ja jos tolla onki toi ja toi. Nii nii, mut ajatellaan et tää on näin ja näin tää tapaus. Niin nii, mut ku ei sitä voi aatella noin! Ja sit siitä ärsyyntyy, et miks mä käyn tämmöstä kurssia, ku enhän mä oo tommone.

Emilian kertomassa tuli esille toimintaohjelmien miesnormi. Emilia on syyllistynyt vakavaan väkivaltarikokseen ja hänellä oli motivaatio itsensä kuntouttamiseen vankeusaikana. Osallistuminen Suuttumuksen hallinta -toimintaohjelmaan ei kuitenkaan täyttänyt Emilian sille asettamia odotuksia. Vuonna 2000 käyttöön otettu toimintaohjelma on suunnattu väkivaltarikollisille ja se on alun perin kehitetty Iso-Britanniassa. (Rikosseuraamuslaitos 2013.) Vaikuttaa siltä, ettei toimintaohjelmissa kuitenkaan kiinnitetä huomiota sukupuoleen eikä erilaisiin kulttuurisiin tekijöihin. Tähän on kiinnitetty huomiota myös ”Naiserityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa” -raportissa, missä ei kuitenkaan nähdä olevan mitään estettä ohjelman käyttämiseksi myös naisten parissa. (Kendall 2002; Naiserityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa 2010, 18.) Emilian kertomasta syntyy kuva siitä, että naiset näyttäytyivät hankalina juuri sellaisissa tilanteissa, joissa he eivät tuntuneet soveltuvan miesnormiin. Naisten kertomuksista kuoriutui esille vankeusrangaistuksen näennäisen sukupuolineutraaliuden alla vaikuttavat miestapaiset käytännöt.

Tuija: Tää on menny ihan poikakotihommaks koko touhu. Säännöt on menny semmoseks. Periaatteessa sulta viedään naisellisuus. Se ei riitä enää, et sulta viedään naisellisuus, identiteetti. Kaikki täällä pitää vetää samaan kaavaan. Ei ennen ollu semmosta. Enne saatiin, sellit oli nätisti laitettu. Se tuntu sillei, et lusiminen oli helpompaa. Sää sait pitää omia tavaroita. Nyt saat pitää kolmet housut, kolme päitää, kolmet rintsiikat. Pärjäisit sää niillä vuodesta toiseen? Nii onko siinä. Sit sää et saa värjätä hiuksia, ei mitään niinku. Kaikki tällaset.

Ulla: Onks noi jotain... liittyyks ne johonkin turvallisuuteen vai?

Tuija: No siihenhän ne vetoo koko ajan, mut miksei se muissa taloissa oo. Sit tää on niin hassua. Tää on naisten vankila. Miehet kulkee omissa toppatakeissa ulkona, ne saa pitää huppareita. Mää oon lähössä rosikseen⁴⁸, sen takia mulla on huppari, muuten ne on kielletty täällä.

---

48 Käräjäoikeuteen.

Tuijan tavoin useat haastatteleman naiset kertoivat kokeneensa vankilan näennäisesti sukupuolineutraalien sääntöjen kaventavan heidän tapaansa ilmentää omaa sukupuoltaan. Epäoikeudenmukaisena koettiin muun muassa hiusväri- en käytön kieltäminen. Kielto koskee vetyperoksidia sisältäviä hiusvärejä (mm. Mäkipää 2013, 49), mutta ainakaan haastattelujen ajankohtaan minkäänlaisia hiusvärejä ei vankilan kanttiinista ollut saatavana. Naiset kokivat suljetuissa vankiloissa epäkohtana myös sen, että heidän hallussaan olevien vaatekappaleiden määrä oli vähäinen. Näin etenkin verratessa tilannetta samassa vankilassa olevien miesten mahdollisuuteen pitää omia vaatteita.⁴⁹ Suurena epäoikeudenmukaisuutena naisten kertomuksissa koettiin niin sanotut paljusellit eli vankisellit, joissa ei ollut asianmukaisia wc-tiloja. Epäoikeudenmukaisuutta korosti se seikka, että Suomi on toistuvasti saanut niistä huomautuksia CPT:ltä⁵⁰, mikä oli naisilla tiedossa. Siitä huolimatta asialle ei oltu tehty mitään (Oikeusministeriö 31.10.2014). Näitä paljusellejä on ollut ainoastaan naisille tarkoitetuilla osastoilla. Vuonna 2020 valmistuvassa uudessa Hämeenlinnan vankilassa ei enää näitä sellejä ole.

6.3.2. ÄITIYS VANKILASSA

Desiré: No, joo, se on sillei että et ku tota nainen ku lusii, nii sillä on ne kaikki huolet ja murheet kumminki. Enemmän kun miehillä. Miehillä on, sanotaan ihan suoraan se, siinä kun sellin ovi menee kiinni, ne jää siibe. Nainen kantaa enemmän huolta, et mitäköhä siellä, mitäköhä täällä, mitäköhä nytte ja koko ajan on semmonen huoli ja pelko. On varmasti miehilläki, mut on se ihan eri asia.

Vankilassa vankeusrangaistustaan suorittavien naisten lapset voi karkeasti jakaa kahteen ryhmään: vankilassa mukana oleviin ja vankilan ulkopuolella oleviin⁵¹.

---

49 Kaikkien vankien on mahdollista pukeutua omiin vaatteisiin, ellei siitä esimerkiksi aiheudu vaaraa tai ellei se estä tunnistamista. Lisäksi huonokuntoiset omat vaatteet korvataan vankilan vaatteilla. (VankL 7, 2§; Vankien laitosvaatetus 2016.)

50 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment eli Eurooppalainen komitea kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi.

51 Vankilassa olevat lapset voidaan sijoittaa vankilan perheosastolle, joka on Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen alainen lastensuojeluyksikkö. Vankilaan voidaan sijoittaa alle 2-vuotias lapsi lastensuojelun avohuollon (LsL 13§) tukitoimenpiteenä vankeusrangaistustaan suorittavan vanhempansa kanssa. Osastolle voidaan sijoittaa myös raskaana oleva vanki sosiaalihuoltolain mukaisena sijoituksena (SHL §22 ja §24). Lapsen sijoitusta voidaan jatkaa, kunnes tämä täyttää kolme vuotta, ja mikäli se on lapsen edun mukaista. Vankeusvangeille tarkoitettu perheosasto sijaitsee Vanajan avovankilassa ja tutkintavankien osasto Hämeenlinnan suljetussa vankilassa.

Vankiloiden ulkopuolella olevien lasten tilanteen tutkiminen on ollut hyvin vähäistä. Rosi Enroos (2008) on selvittänyt naisvankien lapsista suuren osan eläneen muualla kuin äitinsä luona ennen vankeustuomiota. Noin kolmasosalla puolestaan lasten asumiseen oli tullut muutoksia äidin vankeustuomion vuoksi. (Enroos 2008, 64–66.) Omassa aineistossani kaikista lapsista noin puolet oli joutunut muuttamaan asuinpaikkaa äidin vankeustuomion takia. Syynä tähän oli äidin lähivanhemmuus. Naiset kertoivat pyrkineensä aina ensisijaisesti järjestämään lasten hoidon joko toisen vanhemman tai isovanhempien kanssa. (myös Enroos 2016, 91–93.) Ulkopuolinen sijoitus vaikutti olevan viimesijainen vaihtoehto. Joidenkin lasten kohdalla sukulaissijoitus isovanhemman luokse saattoi kuitenkin lapsen oireilun tai muiden olosuhdemuutosten vuoksi muuttua perhekoti- tai laitossijoitukseksi. Lapsista neljäsosa oli puolestaan asunut muualla jo ennen äidin vankilaan joutumista. Suurin osa näistä lapsista oli asunut isänsä luona. (ks. luku 5.1.3.) Devlin nimittää heijastusvaikutukseksi (*ripple effect*) sitä vaikutusta, mitä äidin vankilaan joutumisella oli muihin ihmisiin, etenkin lapsiin ja sukulaisiin. (Devlin 1998, 52–64.) Päivi kertoo pidättämisen jälkeisestä tutkintavankeudesta ja mahdollisuuksista olla yhteydessä lapsiin:

- Ulla: No, sää olit sitten pitkään kiinni otettuna?*
Päivi: Joo, mää olin ensin kolme kuukautta poliisivankilassa. Ja sitten kolme kuukautta V:n vankilassa ja sitten H:n vankilassa.
- Ulla: Saitko sää ilmoitettua sun lapsille?*
Päivi: No, poliisit oli ottanu heti yhteyttä lastensuojeluun ja. Et se tuli sitä kautta sitte.
- Ulla: Missä vaiheessa sää ite sait sitte ottaa lapsiin yhteyttä?*
Päivi: Sitten kun mut oli siirretty V:n vankilaan.
- Ulla: Vasta sitten?*
Päivi: Joo. Et yli kolme kuukautta oli, etten mää saanu olla niitten kanssa missään yhteydessä.
- Ulla: Varmaan hirveen pitkä ja kamala aika!*
Päivi: Nii.
- Ulla: No, on. Et mitä niille lapsilleki on sit kerrottu ja ...*
Päivi: No, ei niille oikein sitte oltu kerrottu muuta, kun että mää jouduin vankilaan. Et mää sitten ite kerroin, kun ne tuli tonne Vankilaan.
- Ulla: Siis oliko siinä syynä se, et se ois jotenkin häirinny tutkintaa?*
Päivi: Ei, ei. Ei siinä ollu mitään semmosta syytä. Mut ne ei vaan antanu ne poliisit ... Ja ne poliisit jotenkin sillei, et murtais mut ihan kokonaan sillä, ettei antas olla lapsiin missään yhteydessä. ...
- Ulla: Se varmaan tuntu hirveen ahistavalta sillon?*
Päivi: Tuntu se ja ne syötti ne putkalääkärit kauheesti lääkkeitä, et mun ei tartte aatella mitään asioita, niinku.
- Ulla: Auttoko ne lääkkeet?*
Päivi: No, emmä tiiä auttoko, mutta...

*Ulla: Ootko sä missään vaiheessa saanu kenellekään puhua siitä ajasta?
Päivi: Oon joo. Siellä H:n vankilassa sille päihdetyöntekijälle. Et sen kanssa me käytiin kyllä kaikki läpi.*

Aina vankilaan joutumista ei ole mahdollista ennakoida. Päivi on edellä kuvatussa tilanteessa joutunut pidätetyksi ja sen jälkeen hän on ollut yhteensä kolmen kuukauden ajan tutkintavankina.⁵² Päivi oli erotettu arjestaan ja läheisistään tutkinnallisista syistä. Päivi oli lastensa yksinhuoltaja ja lähivanhempi. Hän ei missään vaiheessa kyseenalaistanut varsinaista pidätystä saatikka tutkintavankeutta. Päivi tiesi jossain vaiheessa rikollisen toimintansa loppuvan, tulevansa pidätetyksi ja joutuvansa vastuuseen siitä. Tutkintavankeuden aikana kuitenkin Päiviltä oli kielletty yhteydenpito lapsiin. Kolmen kuukauden ajan Päivillä oli epätietoisuus siitä, miten hänen lapsensa voivat, missä nämä olivat ja mitä heille oli äidin tilanteesta kerrottu. Epätietoisuus aiheutti stressiä sekä Päivissä että hänen lapsissaan. Päivin stressiä hoidettiin poliisivankilassa lääkkeillä. Päivillä ei yhteydenpidon rajoittamisen vuoksi ollut mahdollisuutta vaikuttaa lasten sijoituspaikkoihin ja heidän olosuhteisiinsa, vaan siitä huolehtivat lastensuojelun sosiaalityöntekijät sekä lasten edunvalvojat.

Rikostaustaiset äidit eivät ole yhtenäinen joukko, kuten eivät äidit vapau-
dessakaan. Toisilla on suurempia elämänhallinnanongelmia kuin toisilla. Se, että rikostaustaiset ja vankilassa tuomiotaan suorittavat naiset ovat usein vastaavassa tilanteessa olevia miehiä yleisimmin lähivanhempia vaikuttaa myös siihen, että juuri ero lapsista on naisille vankeusrangaistuksen suorittamisessa vaikein asia. (myös Greene, Haney & Hurtado 2000; Carlen & Worrall 2004; Lindberg 2005.) Yhteydenpito lapsiin oli mahdollista puheluiden, kirjeiden tai vankilassa järjestettyjen tapaamisten kautta. Lisäksi tapaamiset kotilomien yhteydessä olivat mahdollisia, mikäli poistumisluvan myöntämiselle on ollut edellytyksiä. Rikosseuraamuslaitos kuitenkin pyrkii tukemaan vanhemmuutta muun muassa yksilötyöskentelyllä, lapsi-vanhempi-tapaamisilla, yhteydenpidon mahdollistamisella, verkostotyöskentelyllä, perheleireillä sekä koevapauden, ehdonalaisvalvonnan ja valvontarangaistuksen yhteydessä. Yhteydenpidon

---

52 Tutkintavankeus on pakkokeino, jota käytetään tutkinnan tai rangaistuksen toimeenpanon turvaamiseksi sekä rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Tutkintavankia vasta epäillänsä rikoksesta ja hän on sen vuoksi pidätettynä ja vangittuna. Tutkintavankeuden ajan tutkintavanki on joko poliisi- tai tutkintavankilassa. Tutkintavankeus voi kestää siihen saakka, kunnes käräjäoikeudentuomio tulee lainvoimaiseksi. Pakkokeinolain mukaisesti tutkintavangin yhteydenpitoa voidaan esitutkinnan aikana rajoittaa, jos on syytä epäillä yhteydenpidon vaarantavan tutkintavankeuden tarkoituksen. Yhteydenpitoa lähiomaisen tai muun läheisen kanssa voidaan rajoittaa ainoastaan rikoksen selvittämiseen liittyvistä erityisen painavista syistä. (TvL; PKL)

tiheyteen ja määrään vaikuttavat vankilan institutionaaliset rajoitteet.⁵³ (Barnes & Stringer 2014; Enroos 2015, 93–95; Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perheyön linjaukset 2013, 12–18.)

Ulla: Miten sun tyttö suhtautuu. Hän on jo niin iso, että tietää minne on tulossa?

Emmi: No tota, mää olin puoli vuotta ennen kun tänne tulin, kun tiesin ettei täällä saa syyä bameja ollenkaan, kuntoutukseen. Et mää olin korvaushoidon pidin vielä, mut et lähin tiputtaa, ku mää oon syöny hirveen monta vuotta bameja. Nii lähin tiputtaa niitä pois, ku ne joutuu täällä vetää kylmäks, tai siis et täällä ei saa mitään. Ne katkasee vaan sen lääkityksen ja se on siinä. Menin sinne ja hän tuli sinne mua aina kattoon ja sanoin siellä, et mä joudun vankilaan ehkä ja kyllähän hän oli tosi surullinen aluks. Mut hän käy nyt sitten koulussa kuraattorin kans juttelemassa ja aika hyvin pystyy purkaa mulle. Et tänne, kun tulee, nii hän pystyy aina oleen sillai ilonen. Et mun äiti on sit enemmän se, joka on niin herkkä, että on itku silmässä mutta. Kyllä häntä se mietitytti lähinnä kavereille kertominen ja tolle, et kelle hän oikein voi puhua tai sillei. Kun ei sitä niin hirveesti kannata, tai mun mielestä ei kannata mainostaa sillei sitte tuolla kouluissa ja muissa. Et opettajalle ja sit parhaalle kaverille hän puhu sitten tai kerto tästä.

Ulla: Miten täällä niinku käytännössä voi olla äiti?

Emmi: No ei täällä periaatteessa voikaan. Et se, et ei voi hirveesti mieltii tyttöä tai mitään, et sitte tulee niin hirvee ikävä, et sit on vaikee olla ja. Mut et sillei, että olla nyt kiinnostunu sen asioista, et mitä se tekee tuolla ulkopuolella ja pitää puhelimitse monta kertaa viikossa yhteyttä ja tolle. Et sillei se onnistuu. Et semmonen läheisyys jää kokematta. Mutta koko ajan pelottaa, et miten se vaikuttaa meidän suhteeseen tulevaisuudessa. Et sitähan mää en tiiä mutta...

Vankeusrangaistuksen aika voi toimia lapsen ja äidin välien eheyttäjänä (myös Ferraro & Moe 2003, 33–37). Näin etenkin niiden naisten kohdalla, jotka kertoivat päihteiden riippuvuuskäytön vuoksi luopuneensa lapsensa lähivanhemmuudesta.⁵⁴ Hoitovastuusta luopuminen mahdollisti tuolloin kontrollivapaaman päihteidenkäytön. Tiheän päihteidenkäyttöjakson aikana yhteys lapseen saattoi harventua ja jopa lakata. Tällöin äitiydestä tuli lapsen näkökulmasta nä-

---

53 Suljetuissa vankiloissa puheluiden viikottainen määrä on rajattu, samoin puheluiden pituus. Puhelin sijaitsee yleensä käytävällä, joten yksityisyyteen puheluiden aikana ei useinkaan ole mahdollisuutta, vaan puheluiden aikana omaa vuoroaan odottavat vangit kuulevat ne. Myös muutaman tunnin kestävien valvomattomien perhetapaamisten määrä on rajattu yhteen kertaan kuukaudessa. Näihin tapaamisiin anotaan lupa vankilan johtajalta. (<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/yhteydetulkopuolelle/tapaamiset.html>)

54 Tästä enemmän luvussa 5.1.3.

kymätöntä (Pösö 2004, 77). Syynä tähän saattoi olla sekä lapsen suojeleminen omalta päihdeidenkäytöltä tai tiivis eläminen päihdeverkostossa. Vanhemman joutuminen vankilaan vaikuttaa lapseen aina riippumatta siitä, onko tämä asunut ennen vanhemman vankeustuomiota tämän kanssa vai ei. (myös Greene, Haney & Hurtado 2000.) Tämä heijastusvaikutus saattaa jäädä havaitsematta erityisesti niiden lasten kohdalla, joiden lähivanhempana äiti ei ole toiminut ennen vankeustuomiotaan. Kuitenkin lapset myös kantavat huolta vanhemmisestaan. Myös lapselle äidin vankeusaika voi näyttäytyä aikana, kun hänestä ei tarvitse kantaa huolta.

Satu: Et meillä on ollu tosi hyvät ja joustavat tapaamisajat aina. Se on parin tunnin tapaaminen mikä on tuolla siviilissä. Et ollaan sitten vähän joustettu, et on pystyny. Et ei aina tarvii olla sosiaalityöntekijän pillin mukaan. Ja mun äiskä on kanssa. Sehän tuntee tän sijaisperheen jo ennestään, et tosi hyvät välit on. On käyny mummolassa pari kertaa kuussa ja.

Ulla: Se kuulostaa hyvältä. Ku välillä kuulee juttuja, et välit sijaisperheisiin on poikki.

Satu: Joo, mää oon kuullu kans. Et aattelee, et se ois toisi hirveetä jos niinku. Mut täytyy olla onnellinen, ku on näin hyvä sijaisperhe. Ja just toi sijaisperheen äitiki sanoi eilen puhelimesta, et sano jos voi tehdä jotain tuolta siviilistä, et voi hoitaa asioita. Et jos tarvii jotain, ni sano sit heti nii järjesty. Et vaikei hänen tehtävä oookkaan se, nii sano jos vaan tulee jotain. Et tuntuu, et sijaisperhe ois niinku munkin perhe, et tietenki se on, mut se tuntuu sille.

Vankilan mahdollisuuksiin vaikuttaa positiivisesti erityisesti naisten tilanteeseen ja takaisin liittymisen mahdollisuuksiin ovat kritisoineet muun muassa Mary Eaton (1993) sekä Briege Nugent ja Nancy Loucks (2011). Erityisesti vankilan tapa eristää yhteiskunnasta vaikuttaa heidän mukaansa naisten kykyyn ja mahdollisuuksiin selvittää ongelmistaan. Eristäminen yhteiskunnasta tarkoittaa myös erottamista omasta yhteisöstä ja arjesta. Usein äideille erottaminen tarkoittaa myös lasten sijoittamista kodin ulkopuolelle äidin vankeusrangaistuksen ajaksi. Nugent ja Loucks ehdottavat vaihtoehdoksi lyhyille vankeusrangaistuksille yhdyskuntapalvelua, mikä mahdollistaa sosiaalisen verkoston säilymisen ja rangaistuksen suorittamisen yleishyödyllisellä työllä (Nugent & Loucks 2011). Päihderiippuvuus on kuitenkin saattanut erottaa ja vaikeuttaa lapsen ja äidin yhteydenpitoa jo ennen vankeusrangaistusta.

Sari: Tai sanotaan tytön syntymän jälkeen, tyttö on x⁵⁵, nii se on mulle niin hirvittävän tärkeä. Et jos sitä ei ois, nii ei ei ois kyllä muakaan. Et se on kuitenkin pitäny, vaikka se asuu isäsä kanssa. Et meillä oli hirvittävän tiiviit välit tohon viimeeseen vuoteen asti, kun mä olin siellä Päihdeasuntolassa. Ja se on semmonen paikka justiin, että missä asuu kaikki kodittomat alkoholistit. Mitkä ei pärjää omillaan, ja mitkä juo. Niin tota, ei siellä voinu tavata tyttöä ollenkaan. Mää en ollu nähny sitä melkeen vuoteen, eiku vuoteen. Aika lailla lähelle vuos tuli täyteen sillon, ku mä jäin kiinni, et mä en ollu nähny tyttöä. Et sähköpostia oltu laitettu ja soitettu ja suunniteltu sitä tapaamista. Ja nyt näin sitten poliisilaitoksella, kun olin käräjäreissulla, siellä tutkijanhuoneessa. Tuntu se hirveeltä nähä miten paljon se vuodessa ihminen kasvaa, et se oli ennen ku pikku-Myy ja nyt se oli tänne asti, et voi hyvänen aika!

Sarin ja tyttären keskinäiset välit eivät olleet Sarin päihteidenkäytön vuoksi kokonaan katkenneet, mutta epäsäännöllinen elämäntapa oli tehnyt mahdolliseksi säännöllisistä tapaamisista sopimisen. Sandra Barnes ja Ebonie Cunningham Stringer (2014) ovat esittäneet vankilaan tuomittujen naisten identiteetin äitinä vahvistuneen heidän saatuaan sekä rakenteellista että sosiaalisemotionaalista tukea äitiyteensä. Äitiyden tuntemus saattaa olla haurasta ja epävarmuuden tunteen verhoamaa, koska naiset ovat kokeneet ennen vankeutta myös epäonnistumisia äitiydessään. Siksi äitien on havaittu hyötyvän vapautumisvaiheessa annetusta sosiaalisesta, perheeseen liittyvästä, emotionaalisesta ja lainopillisesta tuesta. Äitien prososiaaliset suhteet lapsiin voivat motivoida äitejä ja toimia merkittävässä roolissa vankilasta vapautumisen jälkeen. (Barnes & Stringer 2014.)

Vankilaan tuomitut äidit saattavat toistaa tahtomattaan kierrettä, joka altistaa heidän lapsensa kriminogeenisten riskitekijöiden siirtymiselle seuraavalle sukupolvelle. Erityisesti fyysisen väkivallan kokeminen ja näkeminen, seksuaalisen väkivallan kokeminen sekä kasvuympäristön päihdemyönteisyys ja päihteiden helppo saatavuus altistivat ylisukupolviseen kierteeseen. Kierteen katkaisu on kuitenkin mahdollista tarjoamalla tukea ja terapiaa vankilaan tuomituille äideille, joiden on sen myötä mahdollisuus rakentaa päihteetöntä tulevaisuutta. Lisäksi tukea tarvitaan turvallisen arjen rakentamiseen lapsille, talousasioihin, kodinhoitoon sekä työelämään kiinnittymiseen. (Greene, Haney & Hurtado 2000.)

Naisten ja miesten vanhemmuutta arvioidaan erilaisten sukupuolittuneesti ja kulttuurisesti värittyneiden linssien läpi (Vierula 2017; Enroos 2015, 2008). Tanja Vierula (2017) tarkastelee lastensuojeluasiakirjoissa esiintyviä äidintaitojen arviointia sekä dokumentoinnin lukkiuttavaa valtaa. Vierula havaitsi myös

---

55 Ikä poistettu tunnistettavuuden vuoksi.

äitien ja isien vanhemmuutta tarkasteltavan eri tavalla. Vankilaan tuomittujen naisten vanhemmuuden taitojen on havaittu arvioidun olevan heikompia kuin samassa tilanteessa olevien miesten vankiloissa tehdyissä riski- ja tarvearvioissa. Naiset näkyviksi -mietinnössä ei kuitenkaan käy ilmi se, että kuinka moni arvioiduista on ollut lapsensa lähivanhempi ennen vankeusrangaistuksen alkamista. Lisäksi mietinnöstä puuttuivat maininnat siitä, kuinka vanhemmuutta ja vanhemmuuden taitoja oli arvioitu. (Naiset näkyviksi 2008, 52, 140.)

Minna: Et on se varmaan sillei, et totta kai äitejä syyllistetään enemmän kuin isää, mun mielestä varmaan ainaki poliisit. Ei läheskään enää vankilassa enää, mut poliisit sillei et ne on vähän sellasii. Mut ei mun mielestä muuten mitenkään. Mut et se, et sanotaanko meillä on taas siinä etulyöntiasema, niinku koevapaudet ja tommoset on helpompi just lapsien perusteella. Tai siis sillei, ku miehillä monesti evätään ne, et ei oo riittävän suuri syy perhesiteet. Et ku sithä voi silleiki, et on et tavallaan on jossain vaiheessa paljon enemmän hyötyä olla äiti, äitinä niinku vankilassa...

Ulla: Onks se just lasten hoitamiseen liittyvää?

Minna: Niin, ja sit tommoset ps-lomat tollasii lasten juttuihin. Et toimii enemmän äiteillä ku isillä. Et emmä sit tiä onko se huonompaa, et jossain voi olla huonompaa ja jossain taas parempaa.

Äitien vanhemmuutta tarkastellaan sekä lastensuojelun asiakirjoissa että Rikosseuraamuslaitoksen suunnitelmissa kriittisemmin kuin isien vanhemmuutta (mm. Perhe muurin toisella puolella 2003). Kuitenkin tässä taustalla vaikuttaa konventionaalinen perhekäsitys, minkä myötä lastenhoidollisen vastuun ajatellaan olevan luontevammin ja käytännöllisimmin äidin vastuulla. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, ettei yksinhuoltajaisien ole mahdollista suorittaa vankeusrangaistustaan alle 3-vuotiaan lapsensa kanssa. Sekä tekemissäni haastatteluuissa että tutkimuskirjallisuudessa korostetaan lasten merkitystä äitien muutosmotivaation lähteenä. Miesvankeja koskevilla tutkimuksilla tällaista tutkimusasetelmaa ei välttämättä ole ollut. Toisaalta kyse voi olla siitä, että naiset itse haastattelupuheessaan uusintavat konventionaalista hoivakäsitystä tuottaakseen samalla itsestään hyväksyttävämpää kuvaa (vrt. Miller, Carbone-Lopez & Gunderman 2015). Toisaalta kyse saattaa olla siitä, että todennäköisemmin rikostaustaiset naiset ovat yksinhuoltajaäitejä ja tuolloin vastuu lapsista on jo ennen vankeusrangaistuksen alkamista pääosin ollut heillä.

Päivi: Sulla on koko ajan huoli niistä lapsista ja totta kai se on raskaampaa. Ku se, et ois vaan yksin ja luis vaan omaa tuomiotaan koko ajan. Et koko ajan saa niinku. Mun nuorempi poika on hatkannu paljon ja tämmösiä kaikkee.

- Ulla: Et hän ei asu sijaisperheessä?*
- Päivi: Ei, se on koulukodissa.*
- Ulla: No, miten sää oot sen pojan kanssa käyny näitä asioita läpi? Kun tehän näätte kuitenkin suhteellisen harvoin?*
- Päivi: No, mää oon yrittäny sillei. Et ku se on täällä x:ssa se koulukoti, et ne vie mut täältä sinne. Et oon yrittäny jutella pojan kans kahestaan, ettei siinä oo sitten muita lapsia samaan aikaan ja. Yrittäny sille selittää miten tärkeetä sille on se, et se käy koulun loppuun. Ja yrittäny ymmärtää sitä. Ja aatellu asioita, et sehän on ihan terveen lapsen merkki, et ei viihdy laitoksessa. Mut nyt kun on sellanen tilanne, et siellä pitäs olla.*
- Ulla: Niin tässähan on reilu vuosi syyskuuhun 20XX. ja se on kyllä sen ikäsen mielessä aika mahdollittoman pitkä aika.*
- Päivi: Joo, puoli vuottakin on ihan, et puoli vuotta!*
- Ulla: Hän ei oo sitten ilmeisesti ole ollut pitkään pois?*
- Päivi: No, nyt viime aikoina mää oon saanu sen ite palaamaan takasin. Et tässä vähän aikaa sitten se oli viikon. Et mää sain sitten, puhelimella aina soittelin monta kerta aina ja sit se lähti ite menemään takasi.*
- Ulla: No, mutta sehän on hyvä, että hän sitten ihan ite, et vastaa puhelimeen ja on tavoitettavissa. Ettei katkase yhteydenpitoo ihan joka puolelle. Mut tuntuu hyvältä, et täältä pääsee hoitamaan asioita tuolla tavalla.*
- Päivi: Täällä hoidetaan kyllä tosi hyvin lasten asiat. Ja ne niinku antaa, et sää pääset lapsen luokse.*

Avovankiloista käsin lasten asioiden hoitaminen ja muu yhteydenpito on helpompaa, koska yhteydenpito on vapaampaa kuin suljetuissa vankiloissa. Yhteydenpidon merkitys korostuu etenkin tilanteissa, joissa vankilassa oleva yksilö voi vaikuttaa positiivisesti asioihin. Päivin aktiivinen yhteydenpito lapseensa tämän sijoitukseen liittyvissä asioissa tukee myös Päivin mahdollisuuksia osallistua lapsensa asioihin vapautumisen jälkeenkin. Vaikka vanhempi on vankilassa, ei hänen vanhemmuutensa lakkaa vankeusrangaistuksen ajaksi. Lapsen kasvu ja kehitys eivät voi odottaa vanhemman vapautumista, vaan vanhemmalle tulee tarjota mahdollisuus olla mukana lapsen asioissa koko vankeusajan ajan. Tällä tavoin voidaan tukea vanhemmuutta ja tarjota keinoja vanhempana olemiseen myös vapautumisen jälkeen. Vankeusaikainen yhteydenpito läheisiin ja siten yhteisen arjen rakentaminen vankeudesta käsin ja vankeudesta huolimatta ovat tärkeitä tukitoimia yhteisen arjen rakentumiselle äidin vapautumisen jälkeen.

6.4. LIMINAALIN TUNNUSMERKIT

Olen paikantunut tilallisen, narratiivisen, institutionaalisen ja ajallisen liminaalin (luku 3.2) koskemaan vankeusrangaistusta sekä rangaistuksen aikana tapahtunutta päihdekuntoutusta. Päihdeiden ja rikosten keskinäinen side on erittäin vahva, joten siksi päihdeettömyys on olennainen tekijä myös uusintarikollisuuden vähentämisessä. Liminaalin tunnusmerkeiksi olen aineistosta tunnistanut pysäytyksen, liminaalin keston epävarmuuden, itsetuntemuksen lisääntymisen ja uuden mahdollisuuden. Uusi mahdollisuus on myös liminaalista poissiirtymistä mahdollistava vaihe. Katson tämän kuitenkin kuuluvan liminaaliin, koska se on edellytys siirtymiselle liminaalista pois. Tunnusmerkit löytyvät koottuna seuraavasta taulukosta (Taulukko 8).

TAULUKKO 8. Liminaalin tunnusmerkit

TUNNUSMERKIT	ILMENEMISTAPA	MERKITYS
Pysäytys	Oivallus käännekohdasta Valmistautuminen tulevaan Voimaantuminen	Alkuvaihe, missä syntyy ymmärrys liminaalissa olemisesta Kynnyksellä seisominen
Itsen kohtaaminen	Menneisyyden prosessointi ja hyväksyminen	Työskentely menneisyyden kanssa
Mahdollisuus	Tulevaisuudentoiveet ja suunnitelmat Ulkopuolinen tuki	Mahdollistaa siirtymisen liminaalista
Keston epävarmuus	Hämmennys, epätoivo	?, prosessin testaaminen

Liminaali ei käsitä kuitenkaan pelkästään rangaistusaikaa, vaikka se haastattelupuheessa siihen helposti paikantui. Liminaalia oli havaittavissa jo erottamista koskevassa luvussa etenkin riippuvuuskäytön ja päihdeverkostojen yhteydessä. Tuolloin liminaalia löytyi niissä kerrotuissa kokemuksissa, joissa naiset kertoivat kokemuksistaan ulkopuolisuudesta ja erilaisista pysähdyksistä. Liminaali myös saattaa jatkaa vankeusrangaistuksen päättymisen jälkeen, mistä kerron enemmän luvussa 7.

6.4.1. PYSÄYTYS

Pysäytyksellä tarkoitan tässä tutkimuksessa sellaisia tilanteita, joissa naiset kertoivat havainneensa olevansa jonkinlaisessa käännekohdassa. Tuolloin heidän aiemmat toiminta- tai ajattelutapansa eivät enää olleet toimivia, käytettävissä tai ne eivät enää tuntuneet mielekkäiltä. Samoin he kokivat, ettei entiseen ja totuttuun elämäntilanteeseen palaaminen enää vaikuttanut hyvältä ratkaisulta. Haastattelemani naiset paikansivat kertomassaan pysähdyksen kokemuksiksi

tilanteita, joissa he tunnistivat olleen mahdollisuuden muutokseen. Ymmärrän tämän pysäytyksen olevan myös ”kynnyksellä seisomista”. Siinä rikostaustaiset naiset paitsi oivaltavat olevansa muutoksen mahdollistamassa tilassa myös saavat tukea muutoksen käsittelyyn. (myös Rantanen, Lindqvist, Lindström, Vuorinen & Weckroth 2016, 46–49; Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002, 1033–1036.)

Maria: Tää kuitenkin pysäytti siis sillei mitä on miettiny. Vaikka nii, vaikka se viime tuomio oliki niin rankka, nii se toisaalta vaan hyvä, kun se oli niin rankka. Koska toisaalta siinä joutu miettimään, et vittu, mä en tänne toista kertaa halua. Vaikka tiesin, että on vielä tulossa tuomio. Mut et tää väliaika, mitä nyt olin siviilissä, ni mä en lähteny. Et vaikka nyt vetiki piriä ja tälle näin niinku. Et en lähteny esim piripäissään vääntämään keikkoja. Ettei tule uutta, et sillei oli tullu järki päähä. En tosiaankaan tiiä, missä olisin. Varmaan hommaamassa jotai kymmenen vuoden kakkua. Tai sitte oisin tappanu jonkun tai joku ois tappanu minut.

Vaikka Maria kertoi vankeusrangaistuksen suorittamisen olleen hänelle pysäytys, oli prosessi alkanut vähitellen jo edellisen vankeusrangaistuksen aikana. Silloin Maria mainitsi joutuneensa kokemaan vakavaa henkistä väkivaltaa ja turvattomuutta. Tämä kokemus muodostui merkittäväksi irtaantumisprosessin alulle panijaksi. Vankilaan joutumista edeltäneen elämäntilanteen karuus ja vaihtoehdottomuus korostuivat vastakohtana pysäytykselle. Pysäytyksen paikantuminen omaa elämää koskevaan kertomukseen toimi samalla myös muutostmotivaatiota ylläpitävänä ja toisaalta sitä selittävänä toimintana.

Sanna Väyrynen (2007) havainnoi väitöstutkimuksessaan huumeita käyttävien naisten kuvauksia huumeidenkäytön aloittamisesta sen lopettamiseen. Hän toteaa, että vasta täydellinen irrallisuuden tila on mahdollistanut huumeista irtaantumisen. Väyrysen aineistossa irrallisuuden tilana toimivat muun muassa huumepsykoosi ja sitä seurannut pitkä sairaalahoito. Toisena irrottautumisen paikkana Väyrynen on havainnut olevan henkilön kokeman niin sanotun pohjakokemuksen, minkä aikana asennoituminen uuteen mahdollisuuteen. Kokemusta seuraa oivallus tai naksahdus: tila, jossa henkilö oivaltaa olevansa muutoksen partaalla ja havainnut sen välttämättömyyden. (Väyrynen 2007, 155–157.) Kyseessä on pohjakokemus-tyyppinen tilanne, jossa muutospäätös on pitkälti pakon sanelema (Koski-Jännes 1998, 82–85). Tässä tutkimuksessa pysäytys ei välttämättä kuitenkaan ollut yhteen tiettyyn hetkeen paikantuva tapahtuma, vaan se saattoi olla pysäyttävä prosessi kuten Elinalla:

Eliina: Et kyllähän siellä tuli vastaan, jos vaikka mitä Suljetussa vankilassakin. Varmaan ois ollu monestikin mahollisuus käyttää. Et sitte, mitäköhä mä ehin olla siellä, varmaan puol vuotta. Kun tuli sit se tilanne, et

talo oli aika täynnä ja mää olin siellä sitten vastaanotossa muutaman viikon ja. Mahollisuudet oli, vaihtoehdot oli, et joutuis sinne kerroksille neljän hengen selliin, missä mää tiesin et se on ikävää se oleminen. Sit tota toinen vaihtoehto oli, että pääsis päihdeettömälle osastolle. Sit mää sitä puntaroin siinä ... Sit mää aattelin, et voihan sitäkin kokeilla, et eihän se mikään semmonen oo, et mun pitää sit loppuikä olla selvinpään. Se kävi se päihdeettömän osaston työntekijä haastattelemassa minut ja sit sieltä tuli ilmoitus, että voin mennä. Menin sinne, eikä mulla siinäkään kohtaa ollu ees ajatusta siitä, et mää kokeilisin siviilissä selvinpään elämistä. Et mää olin palaamassa siihen, mistä olin lähtenyt... Ja sit hain kannustuksesta tonne Avovankilaan päihdekurssille ja me oltiin ekas kohtaa vielä et ”selvinpään ollaan loppuikä”. Et kunhan nyt sitte, se oli tapa päästä avotaloon. Et mää en ois muuten sinne kovin helposti päässy. Ja sit tuln valituks sinnekin. Et sinne oli hirveesti hakijoita ja sinne tuli valituks, niin onhan sitä sitten oltava tyytyväinen siihen tilanteeseen. Siel kävin päihdekurssin ja siel suoritin lopputuomion. Siel oli tosi pätevä päihdetyöntekijä. Se käytti minuun tosi paljon aikaa ja energiaa. Ja et se oli aivan ihana ihminen. Ja on edelleen kyllä. Sit se suositteli siitä, et haetaan rangaistusajaiseen kuntoutukseen. Sit mää aattelin, et mennään vaan. Mut sit tuliki jo Risestä päätös, et ei meillä oo rahaa, että ei. Se oli elokuuta vielä, että ei. Sit vähän ennen joulua tuliki, et hakekaa nyt äkkiä, että nyt ois mahollisuudet, kun on tullu niin paljoo keskeytyksiä tai jotakin. Mää pääsin sit rangaistusajaiseen kuntoutukseen. Et 37 päivää oli tuomio jalellä... Et siinäki kohti vielä arpo sitä, et mitä hemmetii minä lähen mihkään kuntoutukseen ja rangaistusajaiseen kuntoutukseen, et oli niinku mielessä, et siellä on tiukempaa. Ku avotalossa sitten oli kuitenkin niin helppo olla. Et siellä sai aika vapaasti mennä ja siellä oli rutiini. Eikä mulla oikeestaan missään vaiheessa tota tuomiota ollu semmonen olo, ettenkö mää ois lähössä takasin käyttämään ja muuta mut. Sit mää en oikeestaan jättäny itelleni muita vaihtoehtoja siinä, kun mä sinne Kuntoutukseen menin. Mää en hakenut ees asunto muualta. Aika riskilläki heittäydyin siihen hommaan.

Pysähtymisen kokemukseen kuului oman toiminnan ja ajattelun muutosprosessi. Juuri tuota avoimuutta muutokseen voidaan pitää olennaisena tekijänä rikollisuudesta ja päihdeistä irtipääsemiselle (myös Giordano, Cernkovich & Rudolph 2000, 1028–1033). Tuolla prosessilla ei kuitenkaan ollut onnistumisen mahdollisuuksia ilman institutionaalista tukea. Tilallisena ja ulkoisena tekijänä oli vankeusrangaistuksen suorituspaikka, mikä edellä Elinan kertomassa paikantui vankilaan. Päihdeongelmalliselle vankila on usein paikka, missä on mahdollisuus pysytellä erossa päihdeistä. Vankilat eivät kuitenkaan ole päihdeettömiä paikkoja, vaan mahdollisuus päihdeiden käyttämiseen oli jatkuvasti läsnä. Elina

muodosti prosessista vaiheittain etenevän kertomuksen, jossa vaikutti ulkoinen tekijä: kontakti vankilan päihdetyöntekijään. Elina ei kertomassaan kuitenkaan uskaltanut tehdä loppuelämäänsä koskevaa raittiuspäätöstä, vaan kertoi etenevänsä pikkuhiljaa kohti rangaistusajasta kuntoutusta. Siinä vaiheessa hän ei kuitenkaan enää antanut itselleen mahdollisuutta palata käyttämään päihteitä. Hänellä ei ollut muuta asuntoa tiedossa kuin kuntoutuspaikan asunto, mihin hän jäi asumaan pitemmäksi aikaa. Tässä lähestytään myös takaisinliittämisen mahdollisuuksia, joita käsittelemme tarkemmin luvussa 7.

Liminaalina paikkana vankila on vastakohtaista sen ulkopuoliselle elämälle. Toisinaan lupaukset raittiudesta voi olla helpompi tehdä vankilassa kuin yrittää pitää niitä ”siviilissä” vapautumisen jälkeen. Päihteistä luopuminen tarkoittaa samalla yhteyden katkeamista päihteitä käyttäviin ystäviin ja päihteiden käyttöä ympäröivään verkostoon. Paitsi luopumista päihteistä, päihteettömyys merkitsee siten uuden sosiaalisen verkoston ja elämäntavan omaksumista. Ymmärrän etenkin tämän tutkimuksen kontekstissa päihteidenkäytön lopettamisen monivaiheisena prosessina. Myös pysähtyminen hahmottuu aineistossa prosessi-maisena alkaen henkisenä valmistautumisena, edeten päihteettöminä jaksoina pikkuhiljaa kohti päihteistä eroon pääsemistä. Pikkuhiljaa eteneminen käsittää myös retkahdukset osana irtaantumisprosessia. Pysäytys saattaa tulla myös ymmärtämällä ja sisäistämällä ne seuraukset, joita omalla toiminnalla on saattanut monien muiden elämään olla. Tällaisen kausaliteetin ymmärtäminen ja hyväksyminen ei suinkaan ole mahdollista heti päihteidenkäytöstä irtaantumisen jälkeen.

6.4.2. LIMINAALIN KESTON EPÄVARMUUS

Liminaalia ja liminaalissa olemista kuvastaa jatkuva epävarmuus. Liminaalissa olevat eivät tiedä varmuudella, milloin liminaali loppuu. Epävarmuus saattaa johtaa siihen, että usko tulevaisuuteen on horjuva. Pitkä ja jatkuva epävarmuudessa oleminen heijastuu myös niihin voimavaroihin, joita liminaalissa olevien on mahdollista hyödyntää. Kun liminaali jatkuu pitkään, voidaan puhua kestävästä liminaalista (Little ym. 1998). Olen lähtenyt paikantamaan rikostaus-taisten naisten kertomasta sellaista kerrontaa, missä he kertovat liminaalin jatkumisesta, päättymättömyydestä ja siihen liittyvistä ulkopuolisuuden tunteista. Kestävään liminaaliin kuuluu epävarmuuden, pelon ja myös häpeän tunteita. Epävarmuuden tila kuvaa sitä tapaa, jolla akuutti liminaali (esimerkiksi vankeusrangaistus) voikin joissain tapauksissa muodostua kestäväksi liminaaliksi (ulkopuolisuus vapautumisen jälkeen) (Little ym. 1998). Sekä akuutissa että kestävässä liminaalissa usko tulevaisuuteen horjuu jatkuvasti, koska tulevaisuus rakentuu epävarmuuden varaan.

Jaana: No, kyllä musta tuntuu, et nyt oon sen verran pitkään ollu et tottakai se alussa tuntu siltä, et mä en ikinä sopeudu tänne yhteiskuntaan enää että pääsee jaloilleen. Mutta kyllä nyt on ihan sillei.

Ulla: No, mites tuleeko sulle vielä päivittäin mieleen ihmisten suhtautumisessa, että johtuukohan tää nyt siitä...?

Jaana: Aika usein. Et niinku ois kirjoitettu otsaan et rikollinen, tai mikä nyt sit onkin.

Naiset kertoivat, että luottamus omaan itseän ja omiin voimavaroihin oli pitkään hyvin horjuvaa. Yritys muuttaa aiempia tapoja elää ja toimia ei aina ollut helppoa. Jaana kertoi epäilevänsä paljon sitä, ettei kykenisi sopeutumaan yhteiskuntaan lainkaan. Hän pelkäsi jäävänsä ulkopuoliseksi, ja ettei enää ”pääsisi jaloilleen”. Jaloilleen pääsemisellä hän tarkoitti sitä, että voisi asioida kaupassa vailla kategorisoivia katseita. Kategorisoivat katseet ovat sellaisia, jotka kerta toisensa jälkeen paitsi osoittavat tietävänsä ja tuntevansa hänen menneisyytensä myös paikantavat hänet rikolliseksi. Samalla nämä katseet toimivat ulkopuolisuutta ylläpitävänä välineenä. Jaana oli palannut entiselle kotipaikkakunnalle entisten naapureidensa läheisyyteen. Hän ei ollut halunnut muuttaa asumaan muualle. Kuitenkin hän koki juuri noiden kategorisoivien katseiden pitävän häntä liminaalissa olotilassa, vaikka muutoin hänellä olisi ollut valmiuksia siirtymä eteenpäin.

Sanna: Se on tota, et ylipäätään yhteiskuntaan sopeutuminen, että. Ohan se helvetin pelottavaa, et tosi pelottavaa. Ja tietysti et ikääki alkaa tietysti sillei, et ihan kakaraha sillei on, mut kuitenkin. Et kolmekymppiä tulossa, et mitä vittuu, mä oon eläny nuoruuteni täällä [vankilassa US], et joko sekasi tai sit täällä. Et se, et ei oo mitään kultasta keskitietä. Mää en normaalistikaan pysty menemään kauppaan, nii herran jumala. Ja sit se, että mä joudun syömään lääkkeitä siviilissä, sillei et taas mee pahaks se lääkekoukku. Ihmisten kohtaamiseen, siis ihan. Sit kaikki, ihan ne työpaikat, opiskelut. Se epäily kuitenkin, et onks must siihen. Se kuitenkin on aina. Täällä nyt on oppinu sen, et asiat ei aina mee niinku suunnittelee. Ja että vaatii kärsivällisyyttä ja aikaa.

Sanna tarkasteli vankilan liminaalista käsin tulevaa vapautumistaan epäroiden. Laaditut suunnitelmat työn ja koulutuksen suhteen sekä niiden toteutuminen vaikuttivat Sannan kertomassa pelottavilta ja vaikeilta. Vankeusrangaistuksen jälkeiseen elämään sisältyy paljon tuntemattomia elementtejä. Yhtenä pelkoa aiheuttavana tekijänä olivat muut kanssaihmiset. Sannan kertomuksessa saattaa kieltämättä kuulostaa aluksi ristiriitaiselta, sillä hän oli ennen vankilaan joutumista elänyt huumevideoissa ainakin tutkijan näkökulmasta hyvinkin pelottavaa elämää. Kuitenkin Sannalle yhteiskunnan sääntöjen ulkopuoliset huumeviot sekä niissä toimimisen ja selviytymisen tavat olivat tuttuja. Hänellä

oli kompetenssia toimia siellä, mutta kaupassa käyminen vaikutti pelottavalta toiminnalta. Kyse on sellaisesta hiljaisesta tiedosta ja kirjoittamattomista säännöistä, joiden hallinta mahdollistaisi onnistumisen kokemuksen tavanomaisesta kanssakäymisestä muiden kanssa. Kaupassa käymisen pelottavuus ja muiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa olemisen vaikeus oli melko tyypillinen vapautteen liittyvä pelon aiheen.

Päihderiippuvuuden ja siitä toipumisen pitkäkestoisuuden myötä myös liminaalin päättymisen määrittely tulee hankalammaksi. Vankeusrangaistuksen myötä aika saa vankilassa aivan uuden ja erilaisen merkityksen, mihin Leo Lipsonen (1997) kiinnittää huomiota. Aika on vankiloissa tiukasti rajattu ja kaikkien vankien aika sovitettu on sovitettu samaan rytmiin. Kuitenkin ajan sisältö on se, minkä jokainen vankeusrangaistusta suorittava pyrkii täyttämään itselleen mahdollisimman mielekkäästi – siltä osin kuin se vankeudessa on mahdollista. (Lipsonen 1997, 83–86.) Ajan kulumisen erilaisuutta vankilan ulko- ja sisäpuolella kuvaa Emilia oivaltavasti:

Emilia: Et ku ensimmäisellä kerralla tuntu siltä, että maailma ei liiku tuolla ulkopuolella mihinkään, et ne oottaa mua. Ja siitä jatketaan, et minä tulen siihen samaan tilanteeseen, takasi ja ihmiset ei vaan vanhene. Mää en pidä tänä päivänäkään sitä mun pienintä siskoo sillai kauheen aikuisena, tai. Se oli viistoistavuotias sillon eka jutun ja nyt on kuitenkin sit kaksvuotiaan tytön äiti. Ja se ei mee mun tajuntaan. Et meiän Heini on äiti-ihminen ja mun mielestä se ei vaan mee niin. Et mun mielestä Heini on vaan meiän pieni Heini, et ei se niinku. Et maailma ei saa jatkaa kulkuaan ilman mua. Et se on hirveen epäreilua.

Ajan kulumisen konkretisoituu vankeudesta käsin myös Emilian kertomalla tavalla eräänlaiseksi jälkeen jäämiseksi. Vankeudessa aika erällä tavalla pysähtyy, sillä vankilan sisäpuolella arki soljuu eteenpäin täyttyen vapautumisennoduksesta. Kyse on sosiaalisten yhteyksien katkeamisesta ja siitä, ettei voi olla niissä osallisena kuten aiemmin (Goffman 1969, 53–54). Vankilassa eletään eräänlaista sitku-elämää, jolloin elämän koetaan alkavan vapautumisesta. Ajan kulumisen näkyy seuratessa ulkopuolella olevien elämää: lasten kasvamista, vanhempien ikääntymistä ja elämäntilanteiden muuttumista.

6.4.3. ITSETUNTEMUKSEN LISÄÄNTYMINEN

Liminaalin kertomuksiin liittyi kokemus psyykkisen prosessin läpi käymisestä, mikä liittyy liminaalin tarkoitukseen uuden aseman ja toimintamallien löytämiseksi. Tämän prosessin myötä naiset kertoivat kokevansa, että tuntevat itsensä paremmin. Prosessin aikana menneisyyden läpikäyminen oli auttanut heitä hahmottamaan muun muassa niitä syitä, jotka olivat altistaneet heitä päih-

teidenkäytölle. Oman menneisyyden haltuun ottaminen ja siihen liittyvien sattuvienkin tunteiden ja tapahtumien ymmärtäminen vahvasti naisten itsetuntoa. Minnalle päihdekuntoutuksessa vietetty aika oli toiminut itsetuntemuksen kasvattajana:

Minna: Mm. Et siellä on tavallaan läpikäyty tosi paljon asioita. Et siellä on oppinu tunteen itteensä. Et oppi tunteen, just siellä puolen vuoden päihdekuntoutuksella tutki itteensä. Nii oppi tietään semmosia asioita, mitä ei oo ikinä tajunnu itestään. Et vaikka on ollu selvinpäin sillon joskus. Niin nekin on ollu ihan hukassa. Et vaikka luulis et ihminen tuntee ittensä nii oikeesti sitä ei tunne. Et se on. Et kyl mä sanon, et se kasvatti minua tosi paljon.

Päihdekuntoutuksen aikana Minnalle tarjoutui mahdollisuus tarkastella elettyä elämää suhteessa omaan päihteidenkäyttöön hyvinkin erilaisesta näkökulmasta käsin. Omasta menneisyydestä muodostui kuntoutuksen aikana synteesi, jossa menneestä koottiin ehyt tarina. Tuolloin päihteisiin liittyvät negatiiviset ja positiiviset vetovoimatekijät kävivät läpi eräänlaisen hyväksymisprosessin. Ymmärrän Minnan tarkoittaneen itsensä paremmin tuntemisella juuri tuota menneiden asioiden käsittelyä sekä oman menneisyyden hyväksymistä. Itsensä tuntemisella tarkoitetaan tässä myös oman menneisyyden haltuun ottamista ja samalla tapahtumien hyväksymistä osana omaa elämäntarinaa. Menneisyyden häpeää tuottavat teot ja tapahtumat tulee saada asettumaan hyväksytyksi osaksi omaa elämänkertaa. Mennyttä ei ole enää mahdollisuutta muuttaa, mutta sen kanssa on mahdollisuus tulla toimeen.

Maria: Nyt ku on ikää ruvennu tulemaa, ku ei oo enää, no varsinkaan sen viime tuomion jälkeen, oikeestaan. Et ku se käyttö oli sitä subun käyttöä. Ja sitä käytettiin sen takia, et pysyttiin terveinä, eikä sen takia et saatiin pää sekasi. Sitte kun rupes tajuamaan ja kattelemaan ympärilleen, nii kaikkia entisiä kavereita esimerkiks. Nii nehä on kaikki naimisissa tai asuvat yhdessä ja niillä on lapsia. Sit on ite et joo, moi. Et mää oon tässä, ja mitäs mulla on? Mulla on tämmöne muutaman kuukauden tuomio tässä vielä. Et niinku sillei. Et se normaalielämä on jääny elämättä.

Ulla: Onks se semmonen se normaalielämä sellasta, että sää haluaisit ruveta sitä jossain vaiheessa elämään?

Maria: No, ihan tässä vaiheessa nyt. Et se olis ihan asiallista.

Ulla: No, mut se olis se jossain vaiheessa niin, että et missään tapauksessa halunnu sitä?

Maria: Joo, määhä oli ylpee aluks siitä, et mää olin narkki. Ihan mahottoman typerää. Et mää tosiaan ajattelin, et mää en halua olla koskaan sellanen kaheksasta neljään ihminen. Et musta ei koskaan tule semmosta.

Päihteiden käytön ja niiden hankinnan täyttämässä elämäntilanteessa ulkopuolisen elämänkulun hahmottaminen jää usein melko ohueksi. Kun päihteidenkäyttö vähenee, tarjoutuu tilaisuus tehdä vertailuja oman elämäntilanteen ja muiden saman ikäisten elämäntilanteiden välillä. Normaaliin kuuluvat tyypilliset nuorten aikuisten elämänpäiiriin lukeutuvat asiat kuten parisuhde, lapset sekä työ tai opiskelu. Vaikka juuri päihteidenkäytön alkuvaiheessa normaali näyttää päihteettömyytensä vuoksi ei-haluttavana vaihtoehtona, pitkän päihteidenkäytön täyttämän arjen jälkeen normaali vaikuttaakin tavoiteltavalta. (myös Virokannas 2004.) Oman elämäntilanteen vertaaminen entisten kavereiden tilanteeseen tuo tämän elämäntapojen eron näkyväksi. Samoin näkyväksi tulee ne vuodet, joita päihteidenkäyttöön ja rikoksiin on käytetty. (Sommers, Baskin & Fagan 2014, 436.)

6.4.4. MAHDOLLISUUS

Pysäytyksen ja itsetuntemuksen lisäämisen vaiheiden läpikäyminen on edellytys sille, että liminaalista poissiirtyminen on mahdollista. Käsitän nämä kaksi edellä esittelemäni liminaalin tunnusmerkkiä olevan edellytyksiä seuraavalle. Kolmas vaihe rakentuu kausaalisesti kahden edellisen varaan mahdollistaen siten liminaaliprosessin kehittymisen ja luoden samalla perusteita takaisin yhteiskuntaan liittymiselle. Pidän tätä valmisteluvaiheena takaisinliittämiselle. Jotta siirtymisen prosessi voisi onnistuneesti alkaa, tarvitaan lisäksi tulevaisuuden suunnitelmia, tavoitteita ja mahdollisuuksia niiden toteuttamiseen. Mahdollisuus ei kuitenkaan ole mikään itsestäänselvyys, vaan haastattelemanaiset suhtautuvat siihen nöyryydellä ja epävarmuudella.

Emilia: Kyllä mulla nyt on paljon parempi. Et ennen mulla oli aika huono. Mut toivon, että siitä tulee semmonen, et saan mahdollisuuden, vaikka kaikkee on kämmännytkin. Ettei ihan joutus lokeroon, et ei tuosta oo enää mihinkään. Ja se, että ei sitä enää kapinoid mitään vastaan, et yrittää elää yhteiskunnassa. Sääntöjä nyt ei kaikissa asioissa voi muuttaa, mut sillei pääpiirteittäin kuitenkin. Eihän tässä voi omaa valtiotaan ruveta perustamaan.

Uusi mahdollisuus kuvastui haastateltujen esittämissä toiveissa siitä, että he voisivat saada vielä yhden uuden mahdollisuuden yrittää. Useimmat naisista kertoivat heille aiemmin tarjotuista mahdollisuuksista. Nämä mahdollisuudet olivat olleet kuitenkin joko vääränlaisia, -aikaisia tai -tapaisia. Naiset kuitenkin kantoivat syyllisyyttä näistä menetetyistä mahdollisuuksista. He kokivat epäonnistuneensa, koska eivät olleet kyenneet tarttumaan heille tarjottuun tilaisuuteen. Emilia mainitsi edellä olevassa lainauksessa olleensa aiemmin sellaisessa

huonossa elämäntilanteessa, jolloin erilaisiin sääntöihin sitoutuminen oli ollut hyvin hankalaa tai niitä vastaan rikkominen oli vaikuttanut mielekkäältä kapi-
noinnilta. Aiempiin mahdollisuuksiin liittyvä epäonnistumisen tunne ja häpeä
saivat haastateltavat kokemaan, ettei heillä enää ollut uuteen yrittämiseen tar-
jolla mahdollisuuksia, eikä ehkä oikeuttakaan.

*Maria: ...Toisaalta mää oon kuitenkin mokannu itekki. Mulle on annettu niin
paljon mahdollisuuksia, siis minun suhteen on todella yritetty. Että mää
oon mokannu ite niin paljon, että no nii. Et nyt mitä on tullu noita,
tässä nyt vieläkin annetaan mahdollisuuksia, nyttlenki. [Huokaus]
Toivottavasti mää oon jotakin jo oppinu. Et kyllä mää uskon, että
yhteiskunta voi antaa. Et, en mää ilman niitä viranomasia ja näitä,
emmää pääse niihin tavoitteisiin mitä mulla ehkä on.*

Päihderiippuvaisen kaottinen elämäntilanne saattoi johtaa siihen, ettei tar-
jottuakaan apua ole valmiuksia ottaa vastaan, vaikka sen tarve olisi akuutti.
Tuolloin yksilö voi kokea epäonnistumista siitä, ettei täyttänyt palvelun saami-
sen ehtoja. Hän saattoi myös kokea itsensä täysin palveluihin sopimattomak-
si, vaikka tilanteessa kyseessä olisi saattanut olla palvelujärjestelmäkeskeisyys.
Tuolloin palvelun piiriin tulevan yleensä edellytetään täyttävän palvelujärjes-
telmän hänelle asettamat ehdot. Kun yksilö ei näitä ehtoja täytä ja osoittautuu
siten järjestelmään sopimattomaksi, hän kokee paitsi poiskäännyttämistä myös
epäonnistumista. Näin siitäkkin huolimatta, vaikka tuolloin päinvastoin kyse
saattaa olla siitä, ettei palvelujärjestelmä kykene vastaamaan yksilön tarpeisiin.
Pitkälle erikoistunut järjestelmä pyrkii valikoimaan asiakkaansa (Törmä 2007).
Tuolloin palvelujärjestelmästä poiskäännyttämisen häpeä jää asiakkaan kannet-
tavaksi (Virokannas 2017a), vaikka kyse on joustamattomasta järjestelmästä.

Rikosseuraamusalan asiakkaiden ongelmana ei useinkaan ole pelkästään
päihdeongelma, vaan he tarvitsevat kokonaisvaltaista kuntoutusta (Knuuti
2015). Ymmärrän uuden mahdollisuuden tarjoamisen olevan tarpeen paitsi li-
minaalista takaisin yhteiskuntaan liittymistä yrittäville rikostaustaisille naisille,
myös heitä auttamaan pyrkiville viranomaisille. Viranomaisille uuden mahdol-
lisuuden myötä kokemus rikostaustaisista naisista ja heidän tuen tarpeistaan
saattaa realisoitua uudesta näkökulmasta. Samoin mahdolliset ennakkokäsityk-
set rikos- ja päihdetaustaisia kohtaan voivat tulla haastetuiksi.

Yhteenveto

Rikostaustaisten naisten kertomuksissa vankeusrangaistus paikantui liminaali-
na olotilana. Liminaalin erityisyyden havaitsin niistä odotuksista, kerrotuista
mahdollisuuksista ja suhtautumisista, joita naiset kertomuksissaan liminaaliin
liittivät. Vankeusrangaistus näyttäytyi paikkana, jossa eriarvoistavat valtasuh-

teet ylläpitivät naisten yhteiskunnasta erottamista. Näin ollen valtasuhteiden vaikutus ulottui myös vankeusrangaistuksen jälkeiseen aikaan ja oli takaisinliittämistä hidastavaa. Liminaalin valtasuhteet sisälsivät kokemuksia vastakkainasettelusta ja mielivallasta. Avunsaaminen koettiin olevan pitkälti itsestä kiinni, eikä systemaattista kaikkiiin ulottuvaa apua oltu koettu olevan. Rikostaustaisten naisten toiveena oli kuitenkin kuulluksi ja autetuksi tuleminen.

Vankeusrangaistus näyttöytyi hyvin sukupuolineutraalina, mutta lähempää tarkasteltaessa se osoittautui miesnormia kantavaksi. Vankeusrangaistuksella on aina vaikutuksia lapsiin, ja aineistoni äitien kohdalla nämä heijastevaikutukset tulivat selkeästi näkyville. Siinä ei ollut eroa lähi- tai etävanhemmuuden välillä. Lasten merkitys äideille näyttöytyi etenkin muutosmotivaation ja eheytymistarpeen kohdalla. Vankeusrangaistus voikin olla mahdollisuus luoda ja ylläpitää yhteyttä lapsiin, joihin yhteydenpito on saattanut aiempien olosuhteiden vuoksi katketa. Sitä ei kuitenkaan tulisi käyttää oikeutuksena yhteydenpidon jatkumisen vähäisyyteen, vaan yhteydenpitoon tulisi tukea ja luoda mahdollisuuksia. Myös lapsilla on oikeus biologisen vanhempansa tuntemiseen, tämän taustasta huolimatta.

7 YHTEISKUNTAAN TAKAISINLIITTYMISEN MAHDOLLISUUDET

Olen paikantanut rikostaustaisten naisten kertomuksista yhteiskuntaan takaisinliittymisen prosessiin kuuluvaksi vankeusrangaistuksen jälkeiseen aikaan liittyvät toimenpiteet sekä naisten oman prosessia edistävän toiminnan. Kyse on sekä yksilön itsensä, yhteisön että yhteiskunnan taholta ja tasolta vaikuttavista seikoista. Ymmärrän desistanssin (katso luku 3.2.3) olevan vahva osa yhteiskuntaan takaisinliittymistä. Tutkimuksessani käytän sekä takaisinliittämisen että takaisinliittymisen käsitteitä. *Takaisinliittäminen*-käsitteellä kuvaan rikostaustaisten naisten mahdollisuuksia integroitua yhteiskuntaan. Sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna takaisinliittämisen merkittävässä osassa ovat oikein kohdennetut sekä oikea-aikaiset ja -laatuiset palvelut. Näin ollen takaisinliittymisessä on kyseessä yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän taso. Käytän *takaisinliittymistä* silloin, kun haluan osoittaa yksilön oman toiminnan edesauttavia vaikutuksia. Kyseessä ovat kaksi erillistä, mutta kuitenkin samaan prosessin osasta. Onnistunutta integraatiota ei voi syntyä ilman molempia. Sen onnistumiseksi tarvitaan paitsi yksilön omaa muutosmotivaatiota myös yhteisön ja yhteiskunnan tukea.

Tässä luvussa tarkastelen rikostaustaisten naisten mahdollisuuksia yhteiskuntaan takaisinliittämiseen ja -liittymiseen. Niiden ehdot vaikuttavat aineiston perusteella jakautuvan kahtaalle. Yhtäältä ovat ehdot, joita yhteisö asettaa vapautuvalle vangille. Näitä ehtoja olen käsitellyt normatiivisen kansalaisuuden saavuttamisen kautta. Sen lisäksi ovat ne ehdot, joita naiset asettavat itselleen luodakseen oman ja mielekkään elämän.

7.1. TAKAISINLIITTÄMINEN NORMAALIKSI MÄÄRITELTYYN ELÄMÄÄN

Vankeusrangaistuksen jälkeinen aika ja vankilasta vapautuminen näyttäytyivät vankeuden näkökulmasta katsottuna erityisinä. Koska osa haastateltavista oli haastattelun aikaan vankilassa, olivat heidän kertomuksensa joko vapautumista suunnittelevia tai aikaisempiin vapautumiskokemuksiin peilaavia.

Ulla: Mikä sut sai lähtemään mukaan tähän näin haastateltavaksi tähän tutkimukseen?

Anneli: No ennen kaikkea se, et mitä mää oon viime vuoden aikana niinku, toki se on minusta itestäni kiinni, miten mää hoian ihteeni. Mutta ei oikein otettu vankia sillai, ku hän vapautu. Kovin vakavasti. Elikkä sehän on vakava asia, kun ihminen vapautuu. Siihen pitäs panostaa pikkusen enemmän.

Anneli esittää, että vapautumiseen panostamalla ja siihen tukea tarjoamalla mahdollisuudet yhteiskuntaan takaisinliittämiseksi paranevat. Vakavalla asialla ymmärrän myös tarkoitettavan tässä sitä, että mikäli tukea ja panostusta ei voida tarjota joko riittävästi tai oikea-aikaisesti sillä on vakavat seuraukset yksilölle. Panostamisella ymmärrän tarkoitettavan myös niitä odotuksia, joita naiset kokiivat vapautumiseensa liittyvän. Odotukset olivat konkreettista arjen tukea ja mielekkään toiminnan tavoittelua.

Vapautumiseen liittyvät yksilölliset tavoitteet saattoivat vaihdella realistisista utopistisiin, mutta yksikään naisista ei arvellut tavoitteiden saavuttamisen olevan helppoa. Takaisinliittymisen prosessiin kuului entisen ja nykyisen vertailua. Vertailu osoittaa takaisinliittymisen prosessimaisuuden ja toisaalta kiinnittää sen liminaaliin ja kynnyksellä seisomiseen.

Susanna: Ja eihä sitä, ku millään ei ollu mitään väliä. Ku se oli se oma huumeiden täyteinen elämä, mikä niinku. Sitä pyöri semmosessa ihme kuplassa. Nii sitte ku piti ihan oikeesti ruveta elämään niinku ihmiset elää. Nii se oli hirven vaikeeta. Et noin neljä vuotta minulla meni siinä, kaiken kaikkiaan. Ennen ku ymmärsi et missä mennään. Et eihä sitä. Sitä ku ei pystyny istumaan, et sitähä meni koko ajan ku sähköjänis ympäri ja eihä. Nyttällei jälkeinpäin sitä miettii, nii on se ollu tosi raskasta niille ihmisille, jotka on, mitkä on minua kantaneet ja tukeneet ne ensimmäiset vuodet. Kyl se semmosta hullunmyllyy oli.

Kuinka on mahdollista alkaa elämään ”niin kuin ihmiset elää”, jos on ollut pitkään huumeidentäyttämässä kuplassa? Susanna vertaa entistä ja nykyistä elämäänsä pohtien toisaalta sitä, ettei paikan löytäminen yhteiskunnasta ollut aluksi kovinkaan helppoa. Kun käytti huumeita, saattoi asioiden tärkeysjärjestys olla hyvin erilainen verrattuna käytön jälkeiseen elämään. Haastatteluisia kerrotusta kertomuksista rakentui hyvin yhtenäinen kuva siitä, että palaaminen yhteiskuntaan ja normaaliin pyrkiminen oli yleisesti toivottava tavoite ja yhteinen päämäärä. Vai onko kyseessä kuitenkin sellainen yleisesti hyväksyty tapa, jollaista haastateltavat olettavat tutkijan haluavan kuulla?

Takaisinliittämisen prosessi sisältää samanlaisia elementtejä oli kyseessä sitten päihteistä tai rikollisuudesta irtaantuminen. Omassa aineistossani havaitsin naisten kokevan samantyyppistä koettua erilaisuuden tunnetta kuin Ulla Knuutin (2007) huumeidenkäytön lopettaneiden arkea luotaavassa tutkimuksessa. Tuolloin kokemus omasta taustasta suhteessa ”normaalin” tai ”normaalimman” taustan omaaviin paljastuu sellaisissa tilanteissa, joissa yhteistä puheenaihetta ei välttämättä löydy lainkaan. Arkiset vuorovaikutustilanteet saattoivat värittyä muiden ihmisten hyljeksinnällä, minkä koettiin ja arveltiin johtuvan entisen huumeidenkäyttäjän stigmasta. Toipuville olikin tärkeää tuntee olevansa kuin kuka tahansa ihminen. Kokemus subjektiivisesta normaaliudesta vei toipumista eteenpäin. Huumemaailmasta irtoamisen jälkeen tavoittelemisen arvoista oli tavanomaisuus ja normikansalaisen arki. (Knuuti 2007, 145–147, 169.)

Ulla: Mites sitten tulevaisuus? Ootko miettiny millasta elämä on sitten, kun koevapaus ja valvonta on loppunut?

Päivi: En oo miettiny. Toivottavasti semmosta suht normaalia elämää, ettei tarvii elää missään pelossa tai kaksoiselämässä, vaan tämmöstä normaali.

Mikä sitten on normaalia? Päivi määrittä edellisessä sitaatissa normaaliksi sen, mikä on erilaista ja poikkeavaa hänen elämäänsä ennen vankilaan joutumista. Normaaliksi merkitseviksi seikoiksi määrittyvät myös päihteettömyys, rehellisyys ja konventionaalinen perhe-elämä. Vankilasta vapautuneen oma käsitys normaalista saattaa kuitenkin poiketa yhteiskunnassa vallitsevasta normaalin määrittelystä. Kenen normaali sitten on tavoiteltavaa? Kenellä on loppujen lopuksi valta määrittää tavoiteltava normaali? Virokannas on esimerkiksi havainnut väitöstutkimuksessaan normaalin rajaa määrittelevän huumeidenkäytön. Huumeita käyttämättömät kuuluivat normaalin piiriin. (Virokannas 2004, 25–26.) Normaaliksi ja siihen pyrkimistä voidaan pitää toivottavana, mutta samanaikaisesti se ahtaana ja pakottavana saattaa vaikuttaa saavuttamattomalta. Tuolloin kyse voi olla instituutioiden esittämästä mallista, jolloin ristiriita oman itsen ja tarjotun mallin välillä saattaa korostua (Ruisniemi 2006a, 135–136). Käsityk-

siä normaalista voidaan tarkastella myös sen kautta, että marginaalissa olevat peilaavat normaaliin kuuluvien käsityksiä itsestään normaalipuheissa (Strandell, Julkunen & Lamminen 2002). Tuolloin marginaalin normaaliuskäsitukset muodostuvat suhteessa siihen, keitä normaaliin kuuluvat lukevat kuuluviksi ”meihin” ja ”heihin”.

Vankilasta vapautuvaa kontrolloidaan tarkemmin kuin muuta väestöä. Formaalin kontrollin toimeenpanijoita ovat viranomaiset. Rikosseuraamuslaitoksen suorittama ehdonalaisen vapauden valvonta määrätään muun muassa silloin kun vapautumishetkellä jäännösrangaistusta on jäljellä vähintään vuosi tai mikäli rikos on tehty alle 21-vuotiaana. Ehdonalaiseen vapauteen liittyvät valvontatapaamiset tapahtuvat pääsääntöisesti kerran kuukaudessa ja jatkuvat enimmillään kolme vuotta. Valvontatapaamisten tavoitteena on ohjata valvottavaa rikoksettomaan elämäntapaan tavoitteellisilla keskusteluilla. Formaali kontrolli voi kohdistua myös vanhemmuuden arviointiin, mitä käsittelemme enemmän luvussa 7.4. Informaalin kontrollin toimeenpanijana voi toimia käytännössä kuka tahansa, myös rikostaustaiset naiset itse. Informaalin kontrollin yhtenä ilmenemismuotona voi olla poiskäännyttäminen, jota olen käsitellyt luvussa 5.2.4.

Sari: ...Kauhee, tiiätkö ku tuo on mulleki. Tiiät sää, ku mulla on nii ristiriita tässä, ku mää oon miettiny sitä, että mää haluaisin elää sellasta elämää, mitä mää vietin jossain vaiheessa pariinkin otteeseen. Et mää kävin säännöllisesti seurakunnassa ja mää tykkäsin käyä siellä ja mää luin raamattua ja mulla oli ihan erilainen tuo piiri, ystäväpiiri ympärillä. Ja kotona oli, mies oli ja lapsi ja niinku semmosta normaalielämää. Mut mää en tiiä, musta ei sitten ollutkaan siibe. Mun täyty myöntää, ettei musta perkele vieköön oo.

Ulla: Ehkä sillon.

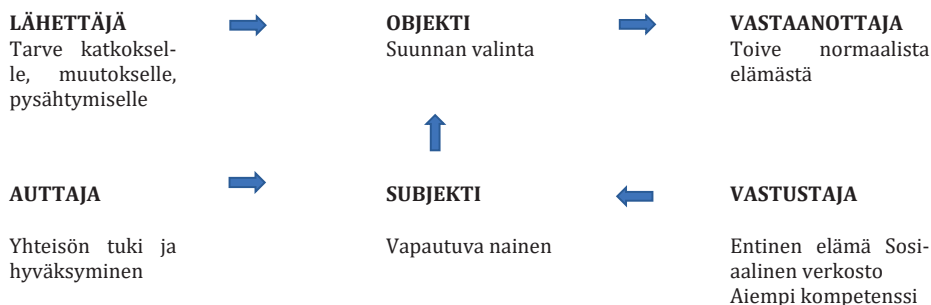
Sari: Ei, ja ei ehkä nytkään olis. Jos ihan suoraan sanotaan, mää haluaisin perheen, et mulla ois mies. Ja mää en tiiä saanko mää enää lapsia ja jaksasinko mää niitä hoitaa. Välillä tulee hirvee vauvakuume. Mut mulla olis ainakin tyttöön hyvät välit, ja tyttöö näkisin. Ja ois mies ja koti ja perhe. Mut siinä tuleeki se, että sen saadakseen pitäs irtisanoutua niistä vanhoista kavereista, mitä en kuitenkaan ois ihan valmis tekemään. Et sen miehen pitäs olla aika erikoinen, et se [naurahtaa US] sais mut luopumaan.

Sari kuvasi ristiriitaansa konventionaalisen ydinperheidyllin ja päihdesidonnaisen kaveripiirin välillä. Hän oli tietoinen, ettei voisi saada kumpaakin mutta toisesta luopumista toisen saadakseen oli myös vaikea tuossa tilanteessa ajatella. Toisaalta takaisinliittämiseen liitetyt epärealistisetkin kuulostavat suunnitelmat kertovat siitä, ettei tulevaisuuden konkreettinen suunnittelu ole juuri sillä

hetkellä ajankohtaista. Mutta epärealistisuudestaan huolimatta näissä suunnitelmissa piirtyvät esille ne moninaiset mahdollisuudet, joiden olemassaolon naiset kykenivät tavoittamaan.

Tulevan miettimisessä ja tulevaisuudensuunnitelmien laatimisessa on aina samalla kyse tasapainottelusta erilaisten mahdollisten vaihtoehtojen välillä. Kun yksilöllä tarjoutuu mahdollisuus päästä irti päihderiippuvuudesta tai saada siihen syntymään pienikin katkos, voi tulevaisuutta tarkastella näköalapaikalta, kuten Sari edellä. Mitä suuremmalta kuilu entisen elämän ja uuden mahdollisen elämän välillä vaikuttaa, sitä moninaisempia tuen muotoja vankilasta vapautuva muutoksessa onnistuakseen vaatii. Pelkästään yksilöön kohdistuva kuntoutus ja yksilön vastuulla oleva muutos ei mitenkään mahdollista täyttää yhteiskunnallista osallisuutta, vaan se edellyttää toimenpiteitä ja vastaan tulevista sekä yhteiskunnan että kansalaisten taholta (Granfelt 2013, 222).

KUVIO 10. Aktanttimalli vankilasta vapautumiseen liittyvistä mahdollisuuksista

Edellä olevassa kuviossa (Kuvio 10) lähettäjänä eli toiminnan oikeuttajana ja motivoijana toimii yksilön havaitsema tarve katkokselle ja mahdolliselle muutokselle. Tämä tarve on usein syntynyt jo liminaalivaiheen pysähtymisen ja itse-tuntemuksen lisääntymisen kautta. Auttajana toimii yhteisön tuki, jonka näen olennaisena jo motivaation syntyisessä. Hyväksyvän kohtaamisen ja vuorovai-kutuksen ilmapiiri tukee vapautuvaa mahdollisen uuden suunnan valinnassa. Tuen tarve jatkuu pitkään vankeusrangaistuksen päättymisen jälkeen, vaikka tukeva yhteisö ympärillä muuttuisikin.

Vastustajan kohdalla mainitulla aiemmalla kompetenssilla tarkoitan sitä, että osaaminen ja selviytyminen rikos- ja päihdeverkostoissa on tuottanut sel-laista hyväksyntää, josta luopuminen saattaa olla vaikeaa. Tämän kompetenssin avulla ei välttämättä kuitenkaan ole mahdollisuutta suoriutua erilaisessa, normaalissa elämässä. Entinen sosiaalinen verkosto ei välttämättä kykene tuke-maan päihdeettömässä ja rikoksettomassa elämäntavassa, vaan välit verkostoon on katkaistava. Haastaviksi saattavat kuitenkin muodostua ne tilanteet, joissa

yksilö kokee, ettei tule aikeistaan huolimatta hyväksytyksi normaalin piirissä. Hyväksyminen tai sen epäonnistuminen ilmenee sekä informaalinen että formaalin kontrollin taholla.

Desistanssitutkija Shadd Maruna (2001, 125–127) on havainnut tutkimuksessaan rikoksista luopumisprosessin olevan vastaavanlainen, mutta päinvastainen kuin rikolliseksi tai päihteidenkäyttäjäksi oppimisen prosessi. Maruna viittaa Howart S. Beckerin *Becoming a Marijuana User* -artikkeliin vuodelta 1953. Becker on määritellyt marijuanankäyttäjäksi tulemisen tapahtuvan kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa opitaan polttamisen tekniikka, sitten opitaan oivaltamaan marijuanankäytön vaikutuksia ja lopulta opitaan nauttimaan näistä vaikutuksista. (Becker 1953, 236–242.) Maruna jakaa desistanssiprosessin kahteen vaiheeseen: oppia olemaan ilman rikoksia ja päihteitä sekä oppia pitämään hyvää menneisyyttä myös itselle. (Maruna 2001, 118–127.) Beckerin ja Marunan vaiheittainen muuttumisprosessi vastaa myös omia havaintojani. Nostan nämä vaiheet esiin analyysissäni seuraavissa tuloslukuvuissa normatiivisen kansalaisen sekä takaisinliittämisen subjektiivisissa merkityksissä.

Normaali elämä näyttää osin mahdollisena ja kuitenkin osin saavuttamattomana. Rikostaustaisten naisten kertomuksissa normaalista elämästä rakennettiin samalla normatiivista kansalaisuutta ja koottiin siihen liittyviä tunnusmerkkejä. Käytän tässä normatiivisen kansalaisen käsitettä idealiteettinä lainkuuliaisesta, oman päihteidenkäyttönsä ja muiden yhteiskunnassa toimimisen tapojen hallitsevasta yksilöstä.

7.2. NORMATIIVISEN KANSALAISUUDEN SAAVUTTAMINEN

Olen hahmottanut rikostaustaisten naisten kertomasta kolme osa-aluetta, joissa tuotetaan ehtoja normatiivisen kansalaisuuden saavuttamiseksi. Nämä ulottuvuudet ovat asuminen: asuminen, viranomaisasiointi ja päihteidenkäytön lopettaminen. Näiden kolmen osa-alueen tiimoille aineiston kertomukset normatiivisesta kansalaisuudesta tiivistyvät.

7.2.1. ASUMINEN

Vankilasta vapautuessa asunnon saaminen on yksi konkreettisimmista askeleista kohti takaisinliittämisen onnistumista.

- Irmeli:* Ku mäki, ku multa loppu tuomio, multa ei kukaa kysyny, et mihin. Onko sulla paikkaa mennä? Miten sä seleviit tästä? Kukaan ei kysyny multa. Ja mää sentään avo-osastolta vapauduin.
- Ulla:* Aha. Sulla sitten valvonta oli kuitenkin. Eikö sitten valvojakaan kysynyt?
- Irmeli:* Valvoja kysy. Mutta ei vankilasta. Ei vankilasta kukaan kysyny, et onks sulla paikkaa mihin sää meet huomenna. Vankilanjohtaja sano, et ai jaa susta täytyy varmaan tehdä vapautuspaperit. Mä vaan, et juu jos sä viittit tehdä, et mielelläni meen huomenna. Mut täällä on ihan erilaista, ku oot valvonnassa. Mut ku vankilasta vapautuu. Monelle on aika kylmä totuus... Et aatteles nyt, kun se nainen lähtee tuolta vankilasta. Sulla ei oo paikkaa mennä. Niitten välit on poikki toisten kanssa. Aivan mahdoton selvitä. Aivan mahdoton selvitä. Sulle lyödään vapausspassi kouraan, ja sanotaan et alahan mennä tosta. Sanot kiitos ja käännyt.

Vankilasta vapautuvien asunnottomuus on melko piilossa oleva, mutta vakava ongelma. Mahdollisuudet takaisinliittymiselle ole kovin korkeat, mikäli vaki-tuista asuntoa tai edes tietoa yöpaikasta ei vapautumisen hetkellä ole. Asun-toa voidaan pitää konkreettisena kynnyksenä ja porttina takaisinliittymiseksi ja -liittämiseksi sekä yhteisöön mukaan pääsemiseksi. Asunto sekä paikantaa yhteisöön että tarjoaa ja tukee mahdollisuuksia paikantumiseen yhteisön osaksi kuulumisen kautta. Vapautuvalle asunnon saaminen vapailta vuokramarkki-noilta suuremmissa kaupungeissa ja niiden lähistöllä voi kuitenkin osoittautua mahdottomaksi, sillä useimmilla yksityisillä vuokranantajilla on tapana tarkis-taa tulevan vuokralaisen luottotiedot. Mikäli vapautuvalla vangilla on häiriö-merkintä luottotiedoissaan, syntyy asunnon saamiselle este (myös Olesen 2016, 695–697). Luottotietohäiriömerkinnät toimivat sekä asumismahdollisuuksien kaventajina että asumista ohjaavina tekijöinä.

- Sanna:* ...Mut et se jos on asiat hyvin, kun sä pääset täältä. Et on koti, et koti on ihan ehdottoman tärkeä, koska silloin sulla on se oma paikka, missä olla. Et jos sulla ei oo omaa paikkaa, nii sulla ei oo jotenki niinku mitään omaa. Mut jos sulla on oma paikka missä olla nii, se kantaa tosi pitkälle, huomattavan pitkälle. Et huomasin viimeks.
- Ulla:* Kun sää edellisen kerran vapauduit täältä, sanoit ettei sulla ollu kämppää. Oliko kuitenkin jotain valmisteluja, mitä täällä oli tehty? Et edes sosiaalityötoimistoon varattu aika.
- Sanna:* Mulla oli rahat tilillä.

Ulla: No, se oli se.

Sanna: Ei tarvinnu heti lähtee varkaisiin. Mut ei nyt oikeestaa, et kämppää nyt yritettiin hakee, mut ei sitä sit saanu. Et kyllä mä menin sitte heti sossuun jotain inisee, et niillä on sossussaki musta jo sellanen kuva, et mää oon narkkari, ja et mää en mikskään muutu, et antaa olla. Et ku ei muutenkaa oo enää sitä arvoa tuolla siviilissä enää, niinku missään toimistoissakaan tai missään. Et on kuitenkin mokannu asiansa aika pahasti tossa. Et se on hirmu vaikee saada sitte takas se. Mut emmä tiää, kyl mä nyt yritän hoitaa asiani paremmin.

Sanna kertoi edellä vapautumisestaan ensimmäiseltä vankeustuomioltaan, jolloin hänellä ei ollut asuntoa. Vailla asuntoa oleminen kiinnittyi Sannan puheissa siihen, ettei ollut omaa paikkaa missä olla. Ymmärrän oman paikan tässä tarkoittavan paitsi omaa asuntoa myös sellaista yksityistä tilaa, missä Sannan olisi mahdollisuus olla turvassa. Oma koti tarjoaa yksityisyyttä ja mahdollisuutta omaan rauhaan. Lisäksi se tarjoaa mahdollisuuden olla ilman päihkeitä. Vankilasta käsin asunnon hankkiminen on kuitenkin hankalaa. Vaikeus liittyy sekä käytännön järjestelyihin, esimerkiksi asuntoon tutustumiseen, mutta myös siihen, ettei vankilasta vapautuvan tai vapautuneen uskota kykenevän hoitamaan asumistaan kunnolla. Odotukset eri viranomaisahoilta saatavaan kohteluun voivat myös olla huonot joko liittyen omiin odotuksiin tai siihen osataan valmistautua oman aiemman huonon käytöksen oikeuttamana.

Vankeusrangaistuksen päätyttyä vapautuvat ja vapautuneet ovat usein hyvinkin erilaisessa asemassa asumisjärjestelyiden suhteen. Parisuhteessa eläneillä ja siinä jatkavilla paluu entiseen asuntoon on mahdollista. Vuokra-asunnoissa yksin asuneilla voidaan toimeentulotukimenoin tukea asumista lyhyen vankeusrangaistuksen ajan. Rajana pidetään Kansaneläkelaitoksen maksamaa asumistukea, jota voidaan myöntää enintään kuuden kuukauden mittaisten vankeusrangaistusten ajalle (Vankilassaolo ja Kelan etuudet 2016, 8–9). Ellei asuntoa ole mahdollista esimerkiksi vuokrata edelleen ja varmistua näin ollen vuokranmaksun hoitumisesta, joudutaan asunto irtisanomaan. Käytännössä suuri osa vankilasta vapautuvista tarvitsee jonkinlaista tukea asumiseensa liittyen: osa sen hankkimiseen, osa sen pitämiseen.

Jaana: ...Et saisin pienemmän [asunnon US] ja sitten tuolla sosiaalitoimistossa olin, kun sosiaalivirkailija soitti tuonne sitte asuntotoimistoon ja sieltä sanottiin ihan suoraan sanottiin et on epäilystä tämmösestä että meiän, tai minun kanssa voi tulla vaikeuksia tai jotain. No, sehän kimpaantukin tää, sitte tää sosiaalityöntekijä ja. Mulla ei oo ikinä ollu mitään vuokrärästejä, ei mitään semmosia niinku sinnepäin. Niin tota sano, et miten voi sanoo noin ja. Mut nehän päättää, et ketä ottaa. Mutta

sitten tulikin niin, että tuli XXX sille talolle nii sitten pääsin tähän näin. Et sitte on ollu... Kyllä ne on, kaikki noi. Osan saan toimeentulotukee tosta vuokraan ja kyllä se, musta tuntuu, et joka asiasta tongitaan et lisäselvityksiä siitä ja lisäselvityksiä tästä ja. Enhän mä tiiä, kyllähän ne voi tietysti muillekin ihmisille semmosia tehdä, mut jotenkin tuntuu et se omalle kohalle...

Asuntotoimistojen työntekijät näyttäytyivät edellisessä lainauksessa portinvartijoina, joiden hallussa oli mahdollisuus antaa asunto sitä tarvitsevalle, tai jättää se antamatta. Asunnon saaminen portinvartijalta edellytti ehtojen täyttymistä. Ehtoja voivat olla esimerkiksi moitteeton asumishistoria, vuokratähtämyys sekä työ- tai opiskelupaikka. Usein nämä ehdot eivät olleet täysin selviä hakijoille tai epäselvyyttä voi olla siitä, kuinka pitkään ehtojen täytyminen pitää jatkua ennen hyväksymistä. Ymmärrän asuntotoimiston henkilöstön toimivan tässä negatiivisesti suhtautuvina katutason byrokraateina (Lipsky 1980), jotka toimivat asiakastyössä, tekevät kansalaisia koskevia päätöksiä ja käyttävät harkintaa. Negatiivisemmin suhtautuvilla on pienempi ja kapeampialaisempi kontakti asiakaskuntaan (Kallio & Saarinen 2013), mikä mahdollistaa stereotyyppiset asenteet ja negatiiviset käsitykset asiakkaista. Katutason byrokraateista sosiaalityöntekijöiden on havaittu suhtautuvan avun hakemiseen ja avunhakijoihin positiivisesti (Kallio & Saarinen 2013; Blomberg, Kallio & Kroll 2016), mikä näkyi myös Jaanan kertomassa. Hän kertoi sosiaalityöntekijän kimmas-tuneen portinvartijalle. Tulkitsen, että Jaana koko sosiaalityöntekijän kimmas-tumisellaan puolustaneen häntä. Metteri (2012, 210) huomauttaa, että katuta-son byrokraatin toiminta vaikuttaa myös siihen, millaiseksi toimintapolitiikka muodostuu sen kohteena olevien näkökulmasta. Lisäksi heidän toimintansa vaikuttaa siihen millainen luottamus julkiseen valtaan ihmisillä on.

Portinvartijana toimivat katutason byrokraatit saattoivat esittää epäilyjä ha-kijan soveltuvuudesta palveluun, kuten Jaana kertoi edellä. Jaanan asunnon saa-mista määrittelevät vaikeudet jäivät kertomuksessa hieman epäselviksi. Jaanan onneksi talo, jossa hän oli vuokralla, sai purkutuomion ja näin ollen hänen koh-daltaan asunnon saamisen ehdot täytyivät. Jaana jatkoi kertomustaan toimeen-tulotuen hakemiseen liittyvään lisäselvitysten pyytämiseen. Ymmärrän näiden kahden keskenään erilaisen, mutta vallankäyttöön ja ehtojen täyttymiseen liit-tyvän seikan kietoutuvan Jaanan ajatuksissa yhdeksi samanlaiseksi nöyräksi ja nöyryyttä vaativaksi hakemisprosessiksi. Vuokra-asuntomarkkinoille pääsemi-nen merkitsee samalla mahdollisuutta alkaa tavoitella muita yhteiskuntaan si-toutumisen elementtejä, kuten työ- tai opiskelupaikkaa, sillä vailla vakituista asuntoa sitoutuminen minkäänlaiseen säännölliseen toimintaan on haastavaa. Asunnottomana oleminen saattaa olla myös haavoittuvissa asemassa olevien kannalta turvattuutta lisäävä ja stressaava elämäntilanne. Asunnottomuus

ajaa yksilön herkemmin sellaiseen epätasa-arvon tilaan, missä on uhkana päätyä hyväksikäytetyiksi (mm. Lewison, Thomas & White 2014). Asunnon saaminen voi aluksi tarkoittaa myös nukkumista kavereiden luona:

Susanna: Mää tuota, mä tulin tuohon H⁶. Siinä asu sillon Tourusen Milka ja Mikko. Ja ne on entisiä narkomaaneja. Ja ne oli sitten tulleet uskoon jossakin vaiheessa ja olleet pitempään jo kuivilla. Nii mää pääsin siihen Mikon punttisaliin, tai punttihuoneeseen. Ja mää olin pari viikkoo, mitä mää olin. Ja sitten sain H:sta, sain oman oman asunnon. Se oli hieno tunne. Elämäni ensimmäinen ihan oikee koti. Ja muistan aina, ku tilasin pesutuvan. Ku istuin siellä, et vitsi, et hei saan ihan luvalla pestä täällä pyykkiä. Hehkuttelin siellä, enkä lähteny mihinkään. Pidin sen koko päivän ja istuskelin siellä. Olin, et vau, täähän onkin jotain, oikein luksusta. No, sillon oli öiseen aikaan murtautunu johonkin pesutupaan ja yleensä silloin jäi pyykit pesemättä. Kato ku sinne tuli vartija ja ajo pois. Ja näin, se oli sellasta. Se oli se pesutupa niin kova juttu, et muistan sen varmaan koko ikäni. Ku ihan haltioissaan oli siellä ja katteli sitä avainta, et vau.

Asunnon saaminen merkitsee muutakin kuin yöpaikan ja oman paikan saamista. Siihen sisältyi mahdollisuus paitsi itsen myös esimerkiksi vaatteiden huoltoon ja hoitamiseen. Kyse on hyvinkin tavanomaisesta ja arkisesta toiminnasta, mutta verrattuna vailla asuntoa olemiseen se on merkittävä muutos. Kadulla eläminen on paitsi paikattomuutta myös suihkuttomuutta ja pesukoneettomuutta. Vakituisen asunto mahdollistaa onnistumisen myös muilla elämisen osa-alueilla. ”Kodin kynnyksellä paikantuu sisääntulon ja ulosmenon raja” (Ahponen 2001, 103). Asunto symbolisoi kuulumista ja mahdollistaa integroitumisen yhteiskuntaan. Samalla se on merkki siitä, että kykenee täyttämään ne yhteiskunnan ehdot, joilla oikeus asuntoon ja asumiseen syntyy. Asunnottomuus voi siten yksilön tasolla näyttäytyä torjunnan tunteena, tai jopa sosiaalisena hylkäämisenä (Metteri 2012, 190–193), tunteena siitä, ettei kelpaa, eikä kykene täyttämään yhteiskunnassa vaadittuja ominaisuuksia.

Asunnon saamiseen ja hankkimiseen liittyvät ongelmat konkretisoituvat yksilötasolla elämänhallinnan ja sosiaalisten taitojen ongelmina, mutta kyse on myös asuntojen kysyntään ja tarjontaan liittyvistä kohtaamattomuuksista. Yksilötason elämänhallinnan ja sosiaalisten taitojen ongelmilla Saari viittaa siihen, ettei kaikilla yksilöillä ole sellaisia taitoja, joita pidetään tavanomaisina asumiseen liittyvinä hiljaisina sääntöinä. (Saari 2015, 140–144.) Noita taitoja vaaditaan asunnon pitämiseen ja normina pidetyn hyväksyttävän asumistavan ylläpitämiseen. Asumisen taitojen puute pitää yllä asunnottomuutta, kun taas

asunnottomuus puolestaan vahvistaa niiden asumisessa tarvittavien taitojen heikentymistä.

Portinvartijan asemassa voivat toimia sekä viranomaiset että ulosottovelka ja luottotietojen häiriömerkinnät. Viranomaiset voivat myös edesauttaa asunnon saamista, kuten myös pääseminen velkajärjestelyyn. Asunnon saaminen tarjoaa mahdollisuuden päästä lähemmäs normaalia. Asunto on keino osoittaa kuuluvansa yhteiskuntaan. Se on myös itsenäistymisen mahdollistumisen väline. Asunnottomana yksilö on riippuvainen ulkopuolisista, jotka mahdollistavat satunnaisen yöpaikan. Oli kyseessä yksityiset henkilöt tai asuntolapaikan henkilökunta, on niissä kyse aina jonkinlaisen portinvartijan ohittamisesta.

Asunnon saamisen problematiikassa yhdistyivät sekä takaisinliittymisen ja liittämisen että liminaalissa olemisen tekijät. Takaisinliittymistä ei voinut pitää onnistuneena ennen kuin asumisen olosuhteet ovat yksilön itsensä asettamien tavoitteiden mukaisesti kunnossa. Asunnon saamisen ulottuvuuksissa yhdistyivät ajallinen, tilallinen ja institutionaalinen ulottuvuus. Yksilön ajallinen liminaali ulottui siihen saakka, kunnes hänellä oli mahdollisuus tulla hyväksytyksi asunnon saajaksi. Asunnon saamisessa ja sen portinvartijoissa oli puolestaan kyse institutionaalisen takaisinliittämisen mahdollistajista. Mikäli portinvartijat eivät mahdollista asunnon tarjoamisen avulla liittämistä yhteiskuntaan, jää yksilö institutionaalisten olosuhteiden vuoksi liminaaliin. Asunnon odottamisen ajallinen ulottuvuus sitoo yksilön ajalliseen liminaaliin. Institutionaalista ulottuvuutta edustivat erilaiset portinvartijat. Tilallisesti takaisinliittämistä voidaan arvioida juuri vakituisen asunnon saamisella.

7.2.2. VIRANOMAISASIOINTI

Viranomaisasiointi ja siihen kuuluva asioiden hoitaminen on monitahoinen kansalaistoiminnan osa-alue, mihin olen jaotellut kuuluvaksi eri viranomaisten kanssa tapahtuvan asioinnin sekä tähän asiointiin liittyvät toiminnat. Edellä käsittelin jo asunnon saamiseen liittyviä viranomaisasioinnin ongelmia. Vanhiloista vapautuvien arjen taidoissa on havaittu olevan suuria puutteita liittyen esimerkiksi raha-asioiden hoitamiseen ja erilaisten lomakkeiden täyttämiseen. Sosiaalisten taitojen puutteet puolestaan näkyvät ennen kaikkea viranomaiskontakteissa, mahdollisuuksissa sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen ja uusien suhteiden solmimiseen. (Taali, Taruvuori & Karsikas 2010, 7–8.)

Susanna: Ja me kun tietään se, mitä se on. Mitä se on se siviiliin [tuleminen US] ja miten vaikeeta on niinku ruveta hoitamaan. Esimerkiksi laskuja. Ja kun ei oo ikinä maksanu mitään. Et roskeen vaan suoraan, jos on jotain tullu. Et ne ei oo kuulunu siihen arkeen. Saati sitten ruuanlaitto tai pyykinpesu ja tällaset jutut. Siivoukset ja muut ei ne, ei ne oo ollu omaa

arkea aikasemmin. Saati sitten sosiaalinen kanssakäyminen ihmisten kanssa. Meet tonne virastoihin ja koetat selvittää joitain asioita, ei se oo. Se on siis ihan mahotonta. Lomakkeiden täytöt. Ihan yksinkertanankin lomake, nii se on ihan hepreaa.

Viranomaisasiointi, lomakkeiden täyttäminen ja niihin liittyvien ohjeistusten ymmärtäminen ovat osa yhteiskunnassa toimimisen koodistoa, joka toimii portinvartiointin välineenä. Koodiston haltuun ottaminen ja hallitseminen on keino osoittaa normatiivisen kansalaisuuden saavuttamista. Tähän koodistoon kuuluu myös viranomaisjargonin hahmottaminen. Mikäli elämäntapa ennen vankeusrangaistuksen suorittamista oli sellainen, ettei asioiden kokonaisvaltainen hoitaminen ollut osana sitä, saattoi tämän koodiston haltuun ottaminen olla hyvinkin vaativaa. Susanna kertoi edellä sellaisesta tilanteesta, jossa joudutaan opettelemaan alusta myös asumiseen liittyviä perustoimintoja. Siivoaminen ja laskujen maksaminen vaativat opettelua, mikäli ne eivät ole aiemmin olleet osana omaan arkitoimintaa. Kyse voi olla pitkäaikaisen päihderiippuvuuden ja asunnottomuuden värittämästä elämäntilanteesta, jolloin voimavaroja asioiden hoitamiseen, selvittämiseen ja ajamiseen ei ole ollut. Susannan sitaattissa on myös viitteitä edellisessä luvussa 7.2.1 mainitsemaani asumisen taitojen puuttumiseen. Vangeilla havaittujen päihderiippuvuuksien sekä mielenterveyden ja neurologisten ongelmien⁵⁷ vaikutus arjessa selviytymiseen on merkittävä. Ongelmien ja riippuvuuksien systemaattinen kartoittaminen, diagnosointi sekä oikeiden tukitoimien kohdentaminen tukisivat yhteiskuntaan takaisinliittymisen ja -liittämisen mahdollisuuksia.

Elina: Joo, mun on pitäny nyt muutama viikko soittaa verotoimistoon ja muuttaa veroprosenttia ja soittaa liittoon ja tehä juttuja. Nii kyllä ne on edelleen siellä asialistalla, et nää pitäis tehä. Mut en määh halua tehä niitä. ...Kai se on noissa soitteluissa ja muissa jutuissa se, et pitäis tietää. Ja se kysyminen on vaan jostain syystä hirveen vaikeeta, et on se semmosia. ...Et se veroprosenttijuttuki on varmaan ihan helppo juttu, mut siis koitin käyä. Et nääh veroasiat, tai on mitä tahansa työsopimuksia tai ihan mitä tahansa, nii määh en tiedä niistä mitään. Ihan oikeesti, määh en tiedä niistä mitään. Määh en tiedä mistään tollasista asioista mitään. Et ne on niin kaikki jääny tossa mun eletyssä elämässä. Et ihmiset, kun aikuistuu ne rupee ottaa asioista viimeistään siinä vaiheessa selvää, et ne tulee väkisin eteen. Ei ne oo tullu mulle eteen. Jos ne on tullukki, nii määh oon ollu niin sekasin, etten määh muista edes mitään. Et määh oon oikeesti tosi nollapisteestä lähteny, nii sit se et mun pitäis lähtee muuttaa veroprosenttii tai kysyä siitä jotain. Et mulla on oikeesti

---

57 Katso tarkemmin luku 2.5.

semmonen olo, et ehän mä voi että. Tulee semmonen ole, et mä olen tyhjä, mitäs jos se kysyy jotain semmosta mitä mää en tiedä. Semmonen kaubuskenaario valmiiks päähän, et mää en tiedä. Et pitäshän mun tietää. Et vitsi kohta kolmekymmentä, et pitäshän mun kohta tietää. Se on välillä vähän ikävääki, ku ei tiedä ihan oikeesti.

Viranomaisasiointia saattaa vaikeuttaa oletus siitä, että asiointi on helppoa kaikille normatiivisen kansalaisuuden haltijoille. Verotoimistoon tiivistyy Elinan kertomuksessa sekä kokemattomuus omien asioiden hoitamisessa että tiedon puute siitä, kuinka näitä asioita tulisi hoitaa. Kun verotoimistossa asiointi ei ollut kuulunut aiempaan elämäntilanteeseen, olivat henkilöverotuksen kiemurat jääneet vieraammiksi. Kun asiointi ja asiointin kohteena olevat asiat olivat itselle vieraita, oli asiointin aloittaminen vaikeaa. Elinan kertomuksessa ikäsi-donnaisuus toimi eräänlaisena motivoijana, sillä hän arveli että kuuluihan liki 30-vuotiaan naisen kuuluvan osata hoitaa omia veroasioitaan.

Emilia: Voi olla, että alkuunsa saattaa olla, et ku ei oo perillä tommosesta mistään. Niinku nytki oli ihan, et ulalla siis ihmisten puhelimistaki, et enhä mää tajuu näistä niinku yhtää mitään. Et tällasista niinku asioista. Et se mikä on tuolla tuo tekniikankehitys, nii mää ihan jälessä et voi että! Et ne on niinku hankalia. Et pitääks tää moka laittaa päälle jostain, niinku tossaki, et miten tää toimii. Et en mää oo ikinä nähny tämmöstä, et tollasta tulee, kauheeta. Et semmosta, mut en mä usko että muuten sitten.

Vankiloiden ulkopuolisen yhteiskunnan teknologiakehitys ei ulotu vankilan muurien sisäpuolelle. Jatkuvasti lisääntynyt sähköinen asiointi osana viranomaistoimintaa jättää tietoteknisen osaamattomien joukon palveluiden katveeseen. Sähköisen asiointin laajentuminen edellyttää siten tietoteknisten taitojen kuulumista normatiiviseen kansalaisuuteen. Vankiloissa ei kuitenkaan ole mahdollisuutta opettaa vangeille riittävää osaamista johtuen etenkin suljettujen vankiloiden turvallisuusvaatimuksista, joiden mukaan vangeilla ei saa olla yhteyttä internetiin. Tietotekninen osaaminen ei myöskään kuulu vankiloissa järjestettävään arkielämän taitojen opetteluun, vaikka käytännössä sen osaamattomuus tekee vapautuvien vankien viranomaisasiointista vaikeaa, ellei mahdotonta.

Ulla: Miten, tuntuuks susta nyt sitten et sä oot niinku sopeutunu tähän* siviilielämään.

Jaana: Kyllä mää oon. Kyllähän semmosia on niinku välillä. Et välillä tulee et on hirveen vaikee asioida jossain virastoissa ja tämmöstä näin. Tää on semmosta kun pitkään oli, ettei tarvinnu edes ovia ite laittaa kiinni nii...

Ulla: Nii, joo. Mikä siinä virastoissa asioimisessa sitten on?

Jaana: Mää en tiää. En tiää. Mä oon ite sitä miettiny monta kertaa. Ja välillä on ihan et ei siinä mitään, kun vaan menee. Mutta välillä on semmosta vaikeempaa.

Ulla: Joo, onks se sitten jos pitää jonottaa kauheesti niin sitten...

Jaana: Joo, mulla on, se on paha. Ja tuolla kaupan kassajonossa mää vaihan jo monta kertaa, kun se ei mene. Et se on vähä niinku semmosta, luonteessakin semmosta ylivilkkaisuutta tai semmosta.

Suljetun vankilan ja vapauden välinen ero on suuri. Jaana viittasi edellä kertomassaan suljettuihin vankiloihin toteamalla, ettei tarvinnut itse sulkea ovia. Suljetuissa vankiloissa muukin omaehtoinen toiminta on mahdollista. Siihen verrattuna vapaus kaikkine vaihtoehtoineen voikin olla aluksi vaikeaa. Usein vankilaan tuomitun tie kulkee suljetusta vankilasta avovankilaan ja sieltä koevapauden kautta vapauteen. Suljetussa vankilassa ja sen toimintakulttuurissa selviytyi, kun oli passiivinen. Avovankilassa, koevapaudessa ja vapaudessa tuota asennetta ei kuitenkaan enää arvostettu. Päinvastoin naisten kertomuksissa korostettiin sitä, että avovankilassa oma aktiivisuus asioiden etenemisessä oli hyvinkin tärkeää. Aktiivisuutta tarvittiin paljon erityisesti koevapauden valmisteluun liittyen asunnon hakemisessa ja toimintavelvoitteen miettimisessä. Oman aktiivisuuden merkitys kasvoi siinä vaiheessa, kun vapautumista aletaan suunnitella ja sen konkreettinen valmistelu alkaa. Jaana selitti omalla ylivilkkäydellään sitä, ettei kyennyt soveltumaan byrokraattiseen hitauteen, jonottamiseen, nöyryyteen ja malttiin. Asiat saattoivat jäädä hoitamatta, kun yksilö ei kyennyt sitoutumaan instituutioiden tapaan toimia. Näin ollen myös toiminta- ja järjestelmätasolla toimi portinvartijoita. Kun yksilö ymmärsi palveluiden kohtaamattomuuden liittyvän hänen omiin ominaisuuksiinsa, palautui kohtaamattomuus palvelujärjestelmän kanssa yksilön vastuulle ja viaksi.

Päivi: Nii. Ja sitten kun se on niin helppoo rahaa huumeilla tehdä. Nii sen takia sulle tulee se sokeus kaikkiin asioihin.

Ulla: Osaat sää arvioida miten paljon sun käsien kautta sitä rahaa sitten on virrannu?

Päivi: En osaa sanoa, mutta aika paljon.

Ulla: Sulla sitten on korvauksiakin aika paljon?

Päivi: Kyllä niitä on.

Ulla: Mikä sitten vaikuttaa paljon siihen työntekemisen motiiviin. Oot sä selvittänyt velkaneuvontaa?

Päivi: Joo, mulla on velkaneuvonnasta paperit. Et hakee niihin korvauksiin sillei armahdusta tai sillei niin. Ja sitten, et mää lyhennän niitä mun velkoja jo täällä vankilassa, vankeuden aikana. Ku eihän mistään isoista summista oo kysymys, ku eihän täällä mitenkään kauheesti tienaakaan, mutta et periaatteessa aloittaa ja osoittaa et haluaa hoitaa.

*Ulla: Kuinka paljon sulla on, suurin piirtein sitä maksettavaa on?
Päivi: Oisko joku xxsataa xxtuhatta euroo.*

Päivi oli aloittanut hänelle tuomittujen korvausten hoitamisen jo vankila-aikana kuultuaan asiasta vankilassa vierailleelta velkaneuvojalta. Ehdottoman vankeusrangaistuksen oheen tuomittu korvaussumma oli niin suuri, ettei Päivillä olisi mitenkään ollut mahdollisuutta selviytyä sen maksamisesta tulevien työvuosiensa aikana. Hän oli kuitenkin aloittanut aktiivisesti selvittämään velkaneuvonnan kautta asiaa ja suunnitteli hakevansa velkajärjestelyyn. Velkajärjestelyn yleisenä esteenä pidetään lain mukaan tilannetta, jossa kyseessä on rikoksen perusteella määrätty maksuvelvollisuus. Kuitenkin painavista syistä velkajärjestely voidaan tästä esteestä huolimatta myöntää. Siihen vaikuttavat velallisen toimet velkojen hoitamiseksi, velallisen olosuhteet sekä velkajärjestelyn merkitys velalliselle. (VJL 10§, 10a§.) Tämä lain sisältämä paradoksi jakaa rikosperustaisiin korvauksiin tuomittuja kahteen eri ryhmään: niihin, joille tuosta mahdollisuudesta on kerrottu sekä niihin, joille siitä ei ole kerrottu.

Elina: Itse asiassa mä oon velkajärjestelyssä. Nyt sen vuoden vaihteen jälkeen näkee, tarteeko mun pienistä tuloista mitään tilittää. Nii pienet tulot. On yksin asuva ihminen ja aika hyvä vuokra niinnii, et sit on aina vähän semmosta.

Ulla: No, se on hyvä, että oot velkajärjestelyssä. Se kun on jo sinällään aika iso homma.

Elina: On se. Nyt vaan näillä mennään. Et sinällään ei oookkaan mitään hirveetä tuskaa, et pitäs lähtee lyömään rahoiks tässä. Ihan voi ottaa rauhallisesti. Et 20xx⁵⁸ marraskuussa olisi velkajärjestely ohi.

Velkajärjestelyyn pääseminen saattoi tuntua lottovoitolta, mutta käytännössä se tarkoitti useita taloudellisesti tiukkoja vuosia. Pituudeltaan velkajärjestelyn maksuohjelma on kolme vuotta, mutta sitä on mahdollista pidentää viiteen vuoteen. Velkajärjestelyn aikana elämäntilanteen ja tulojen tulisi pysyä melko stabiileina. Tämä muuttumattomuusedellytys saattaa myös estää mahdollisuuksia aloittaa opiskelu, vaihtaa työpaikkaa tai asuntoa. Sekä ulosottovelka että velkajärjestely hidastavat ja lamauttavat mahdollisuuksia tehdä arkisia valintoja (mm. Lewison, Thomas & White 2014; Olesen 2016). Viranomaisilta saatu tieto voi olla myös sattumanvaraista ja tiedon saaminen on täysin kohdatun työntekijän panostuksesta johtuvaa. Näin ollen vapautuvat vangit eivät kaikilta osin ole täysin tasa-arvoisessa asemassa. (Rantanen & Lindqvist 2018.)

Ulla: Tuomittiinko sulle jotakin korvauksia siitä?
Jaana: Joo, sata xxtuhatta euroo. Et se oli loppujen lopuks aika pieni se. Mää en tiiä miten ne laskee sen korvauksen määrän sitten mutta. Mutta onhan se. Ikinä en saa maksettua. Et se on kanssa yks asia tässä työllistymisessä tai töihin menossa nii. Nii itse asiassa mua ei motivoi mikään muu, ku raha sitä tekemään ja nyt kun siitä vouti pääsee nappaamaan niin hirveesti ei oo sillei intookaan siihen.

Jaana ei ollut saanut tietoa eikä ohjausta velkaneuvonnasta vankila-aikanaan. Hänelle korvattava summa näytti toimivan voimakkaasti työmarkkinoilta ulosulkevana ja siten myös yhteiskuntaan takaisinliittymistä hidastavana tekijänä. Käytännössä ulosotossa olevien tuloista ulosmitataan suojaosuuden⁵⁹ ylittävä osuus. Kun ansiotyöstä jäisi ulosoton jälkeen saman verran käytettävää rahaa kuin työttömänä ollessa saadessaan työttömyysetuutta ja asumistukea, ei työnteko juurikaan motivoi ainakaan taloudellisin perustein. Myös Anette Olesen (2016) on havainnut velkojen passivoivan ja vaikeuttavan työmarkkinoille pääsyä ja siellä olemista. Lisäksi hänen tutkimuksessaan tanskalaisten vankilasta vapautuneiden kohdalla näkyy merkkejä siitä, että ulosottovelka vähentää vapautuneiden opiskelumotivaatiota tai hidastaa alkaneiden opintojen loppuun saattamista. Olesen esittääkin ulosottovelan muodostavan merkittävän riskin vapautuneen vangin desistanssin ja takaisinliittymisen onnistumiselle. (Olesen 2016, 697–700.) Tiukka henkilökohtainen taloustilanne lamauttaa yksilön, minkä seurauksena voimavaroja tulevaisuuden suunnitteluun ja vaihtoehtojen etsimiseen ei välttämättä ole.

Viranomaiset nähtiin usein kasvottomana tahona ja eräänlaisena koneiston osana. Merkittävämpänä sen sijaan nähtiin se, että itse hallitsee kokonaisuuden ja toimii oikein. Viranomaisasiointia saattoi kuitenkin auttaa ja parantaa, kun työskentelyssä mukana olevat ihmiset pysyivät samoina. Tuolloin myös viranomaiset oli helpompi käsittää yksilöinä.

Tuija: ...on tää päihdeäiti-projekti. Mää olin siinä koko sen raskausajan. Vauvaperheyksikössä. Siellä oli aivan ihanat ihmiset töissä. Mää sain synnytyksen jälkeen, ku tulin osastolle, nii kaikkien hoitajien käytös muuttu mua kohtaan ku lapsi oli täysin huume puhdas ja ite olin huume puhdas ja oli näyttöä koko raskausajalta ja. Se oli semmonen helppo rasti tulla. Ja mulla on seittemän vuotta ollu sama perhetyöntekijä. Se on kans semmonen, mistä on käyty keskustelua, tämmösestä pitkästä yhteistyöstä kuinka paljon siitä on apua. Ku se, et sulla vaihtuu koko

---

59 Suojaosuudet 1.1.2017 lukien, kun velallinen yksin 672,30 €/kk, yhden elätettävän kanssa 913,59 €/kk, kahden elätettävän kanssa 1154,70 €/kk ja kolmen elätettävän kanssa 1395,90 €/kk (Palkan ulosmittaus 2018).

ajan työntekijä. Et munkin työntekijä tuntee mut niin hyvin, et se näkee merkit samantien, millon mulla alkaa menee sinne vanhaan. Et se on sen pystynyt joskus pysäyttämäänkin joskus mutta. En mä tiiä, mä nään sen yhteistyön tosi positiivisena. ...Kuitenkin se on seittemän vuotta ollu sama ihminen. Se on nähny sen, kun rupesin odottaa poikaa, mikä mun asenne oli silloin virkaihmisiä ja yleensä kaikkia kohtaan. Se muutos, mikä tossa matkan varrella on tapahtunu, nii se on nähny sen kaiken. Et se tuntee mut. Ihan samanlailla, kun mun valvojaki Krimissä. Et tossa, kun mä kävin. Ku mulla loppu ehdonalaan eka kerran viiteentoista vuoteen, et mä olin puhtaalla pöydällä⁶⁰ se piirti ison mustan, isolla mustalla tussilla rastin Krimin seinään. Et tämmöset ihmiset on ympärillä ollu tukiverkkona. Eikä ne oo mua tuominnu sillei. Et nytkin, kun mä jouduin viime toukokuussa kiinni, nii kyllä mä ilmoitin mun perhetyöntekijälle, et missä mä oon ja mitä on tapahtunu.

Asiakkaiden ja viranomaisten vuorovaikutus saattaa sisältää erilaisia jännitteitä. Jännitteet voivat syntyä jatkuvista henkilöstövaihdoista tai asiakkaan kiinnittymättömyydestä asiakkuuteen. Vuorovaikutustilanteissa luottamuksella tai sen puuttumisella on suuri merkitys ja vaikutus asiakasprosesseihin. Rikosseuraamusalan valvontatyössä on havaittu löytyvän psykososiaalisen sosiaalityön elementtejä ja desistanssin tukemisen mahdollisuuksia, silloin kuin asiakaskohtaaminen sisältää dialogisuutta ja asiakasta arvostavaa asennetta. Työskentelyssä on ollut tavoitteena luoda liittoutuva yhteistyösuhde, minkä luomisen on mahdollista onnistua kunnioituksen ja dialogisuuden keinoin. (Kemppainen 2014, 171.) Kohtaamisen ja onnistuneen vuorovaikutuksen tärkeys osana yhteiskuntaan takaisinliittämistä on mahdollista toteuttaa esimerkiksi valvotun koevapauden aikana (Devlin 1998, 278; Palovaara 2018, 50–52; Rantanen & Lindqvist 2018).

7.2.3. PÄIHTEIDENKÄYTÖN LOPETTAMINEN

Päihteidenkäytön lopettaminen osana takaisinliittymis- ja liittämistä prosessia paikantui aineistossani kolmeen erilaiseen narratiivityyppiin. Ensimmäisessä narratiivissa oltiin vielä vankilassa ja suunniteltiin vapautumista päihteettömänä. Toinen narratiivi kuvasi päihteetöntä elämää vapautumisen jälkeen ja kolmas taistelua päihteidenkäytön hallintaan saattamiseksi.

Rikollisuudesta irtaantumisen ohella tärkeäksi elementiksi nousi päihteettömyys. Vaikka kaikki tutkimukseeni osallistuneet naiset eivät olleet päihde-

---

60 Mahdollisuus aloittaa puhtaalta pöydältä tarkoittaa sitä, ettei ole olemassa minkäänlaista jäännösrangaistusta eikä tulevia suoritettavia vankeustuomioita tai keskeneräisiä oikeusprosesseja.

riippuvaisia, suuri osa heistä kuitenkin oli. Riippuvuuden ja rikollisuudesta irrottautumisen keskinäisenä yhtäläisyytenä oli muutoksen prosessinomaisuus sekä siihen liittyvä sosiaalisen verkoston vaihtuminen. Lisäksi riippumatta siitä, oliko kyseessä rikoksista vai päihteistä irtaantuminen, joutuivat naiset kamppailemaan samanlaisen yhteiskunnan taholta tulevan stigman kanssa. Heikko itsetunto ja epävarma identiteetti voivat vaikuttaa negatiivisesti yksilön mahdollisuuksiin onnistuneeseen desistanssiin, kun taas kasvanut itsetunto ja vahvistunut identiteetti voivat edesauttaa desistanssia. (Goodwin 2016, 67–89.)

Vapauteen päihteettömänä

Rikostaustaisten naisten kertomuksissa vankeudesta vapautumista suunniteltaessa tavoitteena oli päihteidenkäytön lopettaminen. Tulkitsen naisten kertomaa siten, että he mieltävät päihteidenkäytön olevan suuri riski uusintarikollisuudelle ja siten uusille vankeustuomioille. Vankilakontekstista katsoen kyse oli ideaalin tulevaisuuden rakentamisesta, jossa tavoitteena on päihteettömänä eläminen.

Satu: No, me ollaan sitä just mietitty, et se olis kaks viiva kolme kuukautta. Et mä aattelin, et jos se kuukauden on, niin se ois vähän niinku katko ja se on vähän liian lyhyt. Et pitäis kuitenkin olla pitempi pätkä. Et kuukausittaihan se uudistetaan se, tai annetaan, palaveerataan ja jatketaan. Se ois sitten maaliskuusta kesäkuuhun suunnilleen. Et sit sinä aikana hommataan sitten asunto täältä päin... Jostain sieltä ja sit on oltava sukulaisten, sukulaiset on sit siinä tukena, ku sieltä pääsee ni. Siinä on se kesä, jotain kesätöitä sitten varmaan.

Ulla: Onks se ehdoton niillä sosiaalityöntekijöillä se kolme kuukautta? Et ne lähtee siinä rahoittamaan.

Satu: Nii, sitä mää en tiää. Et mää sillon, ku oli se kokous olikse lokakuussa, vai syyskuussa. Et siitä just puhuttiin, et ei voi tietää varmaks et onks se kolme kuukautta, mut me haetaan sellasta kahta viiva kolme kuukautta. Mut sitä ei tiää, et jos paraniskin vaikka kuukaudessa. Et sitä ei tiedä kukaan, et tähän on jo yks päihdekuntoutuspaikka. Et se ois vähän semmonen pehmeempi lasku siviiliin kuitenkin. Täältä ku Avovankilaan, nii siinä on vielä kaks ja puol kuukautta. Seki on kuitenkin yks päihdekuntoutuspaikka, et ehkä se kuukaus riittääki.

Toisinaan muutos vankeusrangaistusta edeltävän ajan ja tulevaisuudensuunnitelmien välillä saattoi olla suuri. Tuolloin pienin askelin etenevä ja pikkuhiljaa yksilöä voimaannuttava prosessi tukee suunnitelmien onnistumismahdollisuuksia. Suunnitelman eri vaiheet eivät ole kuitenkaan itsestään selvyiksiä. Sadun tulevaa vankilasta vapautumista oli suunniteltu tapahtuvaksi asteittain,

jolloin hän siirtyisi ensin avovankilaan ja vankeusrangaistuksen päätyttyä päihdekuntoutukseen. Sen jälkeen hän halusi aloittaa opiskelun. Suunnitelmaa oli laadittu pitkään suljetun vankilan päihdetyöntekijän kanssa ja Satu oli jo aiemmin haastattelussa todennut kokevansa suunnitelman olevan hänen päihdeetömyyttään tukeva, toteuttamiskelpoinen ja turvallisen tuntuinen siirtyminen kohti vapautumista ja vankeuden jälkeistä aikaa. Suunnitelma oli laadittu, mutta sen toteutumiseen vaikuttivat useat institutionaaliset tekijät. Mikäli Sadun aiemman kotikunnan aikuissosiaalityö suostuisi kustantamaan päihdekuntoutuksen, voisi suunnitelma toteutua.

Tuija: Et vaikka koevapaus loppuu mä oon kuitenkin Tuen alaseksi, et mä oon laskenu tän asian, kun mä vapaudun nii mä en revi itteeni beti irti mistään tukitoimista. Päinvastoin mä pysyn niissä vielä pitemmän aikaa. Et mun raittiuus taas pysyy. En lähe kokeileen tikulla jäätä, vaikka oisin taas ollu puol... melkein kaks vuotta vetämättä, nii en. Täällä se on nii helppo, tai helppoo ja helppoo, mutta mulla ei oo täällä mitään semmosta. Se on ihan asennekysymys. Kyllä mulle on tälläkin tuomiolla monta kertaa tarjottu, mut ei mua kiinnosta. Jossain suljetussa tilassa vetäminen. Öh! Ihmisen pitää päästä liikkuu. Mut ei mua kiinnosta muutenkaan. Mulla on ikää tän verran. Mää elän nyt jo jatkoajalla. A:n poliisit löi vetoa, ku mä olin kaksikymmentä vuotta, et mä en elä kolmekymppiseks. Mun elämäntyylä oli kuulemma semmonen, et jos he ei ammu sua, nii joku muu. Mää täytin linnassa kolmekymmentä ja lähetin kortin niille. Mää täytin helmikuussa neljäkymmentä ja mä mietin et mä oon eläny tän kymmenen vuotta jatkoajalla. Ja mä haluan elää vielä parikytä vuotta jatkoajalla. Mun on pakko päästä... tai no. Pakko oikeesti muuttua.

Mitä vanhemmasta vangista on kyse, sitä todennäköisempää on se, ettei hän palaa enää uudelleen vankilaan (mm. Hypén 2005). Onko kyse siitä, että yli 30-vuotiaat todennäköisemmin lopettavat päihdeidenkäytön todettuaan sen olevan riskitekijä rikoksiin syyllistymiselle? Vai onko kyse siitä, että yli 30-vuotiaat ovat oppineet hallitsemaan sekä päihdeidenkäyttöään että rikoksiaan siten, että heidän kiinnijäämisriskinsä on pienempi kuin nuoremmilla? Ehkä kumpaakin, mutta iän merkitys on ollut havaittavissa myös tämän tutkimuksen aineistosta. Useille haastateltaville 30-vuotissyntymäpäivän lähestyminen merkitsi muutokselle asetettua rajapyykkiä. Tuija kertoi edellä saavuttaneensa tuon rajapyykin jo kymmenen vuotta aiemmin. Hän kertoi kokeneensa, että oli elänyt kymmenen vuotta jatkoajalla. Kertomuksessaan Tuija rakensi ikäsopivuutta eli sitä, mikä on sopivaa toimintaa tietyn ikäiselle. Ikäsopivuus kantaa mukanaan moraalista ulottuvuutta. (Nikander 2010, 257–264.) Tuolloin moraalinen ulottuvuus

tehostaa yksilöä toimimaan ikäiselleen sopivammalla tavalla. Tai pikemminkin tavalla, mitä pidetään sopivana tietyn ikäiselle henkilölle.

Paitsi ikäsopivuutta rakensi Tuija puheessaan myös suunnitelmallista vapautumista. Päihteettömänä vapautumisen tukena olivat paitsi koko vankeusajan kestänyt päihteettömyys myös vapautumisen jälkeen suunnitellut tukitoimet. Pysyminen kiinni tukitoimissa tarkoitti sitä, että vapautumisen jälkeen hänen ympärillään oli tarkoitus säilyä päihteettömyyttä tukeva ja samalla kontrolloiva verkosto. Pitkään jatkunut päihneiden riippuvuuskäyttö lisäsi tarvetta tuettuun ja päihteettömyyttä kannattelevaan vapautumiseen. Suunnitelmissa saattoikin olla rangaistusajan loppuajan suorittaminen päihteettömyyttä tukevassa yhteisössä. Onnistumisen mahdollisuuksia lisäsi se, että suunnitelma oli aidosti asiakaslähtöinen ja valittu tukimuoto oli asiakkaan edun mukainen.

Vapaana rikoksista ja päihteistä

Kertomuksia vankeuden jälkeisestä rikos- ja päihdevapaasta elämästä yhdisti vankeusaikana alkanut päihteettömyys sekä tukitoimien kantavuus pitkälti vapautumisen jälkeen. Vapautumisen jälleen annettu tuki saattoi käsittää päihdekuntoutusta, tuettua asumista, vertaistoimintaa tai suunnitelmallista työtoimintaa. Suhtautuminen päihteettömyyteen sisälsi myös nöyryyttä omaa riippuvuutta kohtaan, jolloin arkinen päihteettömyys ei ollutkaan itsestäänselvyys. Vaikka oma päihneidenkäyttö olisi ollut vuosia hallinnassa voidaan itseen suhtautua päihderiippuvaisena henkilönä, jolloin mahdollisuus retkahtamiseen oli jatkuvasti tiedostettu ja mahdollinen.

Ulla: Mitä sä pelkääät eniten?

Elina: No, kyllä varmaan se, mikä on aina tällasella riippuvaisella ihmisellä, et jos joutuu palaamaan siihen entiseen. Koska ei se mihkään minusta oo kadonnu se semmonen, et edelleen mieltii sitä vauhtia ja vaarallisia tilanteita. Ja kun ryhmissä⁶¹ kuulee sitä, et ihmisiä monienkin puhtaitten vuosien jälkeen pudonnu, et on lähteny takasinkäyttämään. Et ehkä se. Sillähän mää oikeestaan saan kaiken meneen rikki, mitä mää oon pystyny itelleni saamaan. Et on perheeseen hyvät välit ja muutenkin itellä asiat mallillaan. Se on varmaan sitten siinä. Se on varmaan semmonen.

Elina totesi pitkän raittiuden jälkeen pelkäävänsä eniten sitä, että hän menettäisi raittiuden aikana rakentamansa elämän ja palaisi entisiin päihneidenkäyttäjaverkostoihin. Elina tiesi siten käyneen joillekin toisille ja tämä toisten kokemaa toimii eräänlaisena muistutuksena. Kuitenkin päihteet olivat osa Elinan menneisyyttä ja siten niistä oli muodostunut myös osa hänen identiteettiään.

---

61 NA- ja AA-ryhmät

Ymmärrän, että vauhtiin ja vaarallisiin tilanteisiin tiivistyi ajatus sekä päihteiden käytöstä että tutuissa rikos- ja päihdemyönteisissä yhteisöissä elämisestä ja toimimisesta. Vaaralliset tilanteet kuvasivat niitä laittomia toimia, joita käyttäjämaailmassa on vääjäämätöntä käyttää selviytyäkseen. Toisaalta palaaminen entiseen tarkoittaisi kaiken vapautumisen jälkeen rakennetun särkymistä. Elinan elämään kuului työtä, opiskelua ja läheisiä ihmissuhteita. Kaiken sen menettäminen rikkoi muiden luottamuksen Elinaan ja hänen oman luottamuksensa siihen, että hän vielä voisi lopettaa päihteiden käytön.

Riippuvuusongelmien kanssa kamppailevien ja niistä eroon päässeiden keskinäinen vertaistoiminta tuki ja tuotti yhteistä päihteettömyyden kertomusta, mutta tarjosi myös varoittavia esimerkkejä. Pitkäaikaisen päihteettömyyden jälkeen tavallinen arki näyttäytyi houkuttelevana ja mahdollisuutta palaamisesta entiseen kuvattiin sanalla ”putoaminen”. Myös voimaannuttavat lähisuhteet tarjosivat sekä tukea että sosiaalista kontrollia. Tulkitsen myös, että päihteettömyydestä oli mahdollista saada sellaisia voimaannuttavia onnistumisen kokemuksia, jotka tekivät arjesta mielekkään.

Ulla: Mikä sulla on tällä hetkellä sellasta, mikä kannattelee ja antaa sulle voimia?

Päivi: No varmaan ne lapset ja sitten se, että ku oli kuitenkin niin monta vuotta käyttäny päihteitä ja eli semmosessa vähän verhon peitossa koko ajan. Se, että täällä onkin ihan kivaa selvin päin ja semmosta. Mutta pääsääntöisesti lapset.

Päihteettömyydessä kannattelevina tekijöinä olivat toimineet tukea antavat ihmissuhteet. Päihteitä käyttävä kaveripiiri oli pitänyt vaihtaa päihteettömiin, mikä usein tarkoitti koko sosiaalisen verkoston uudelleen rakentamista. Se tarkoitti sekä uusien kaverisuhteiden luomista että läheisten suhteiden uudelleen tarkastelua. Päihteettömyyttä tukevat ja siinä jatkamista kannustavat luottamukselliset ja päihteettömät ihmissuhteet. Usein suhteet lapsiin ja omiin vanhempiin olivat parantuneet päihteettömyyden myötä. Toisinaan yhteys päihteitä käyttäviin perheenjäseniin ja muihin läheisiin oli pitänyt katkaista. Päihteettömyyttä tukivat myös uudenlaisen arjen miellyttävyys ja siinä koetut onnistumiset.

Vapaana ja päihteitä käyttävänä

Vankeusrangaistuksensa suorittaneiden ja edelleen päihteitä käyttävien kertomuksessa oli melko vahvasti mukana pyrkimystä päihteidenkäytön hallintaan saamisesta. Naiset kuvasivat päihteidenkäytön olevan pitkälti nykyisestä elämäntilanteesta johtuvaa. Päihteiden aktiivinen käyttäminen oli siten seurausta huonoista elinolosuhteista, vastoinkäymisistä ja täysin väärin alkaneesta va-

pautumisesta. Useimmiten oli kuitenkin niin, että nykyisessä elämäntavassa tai elämäntilanteessa oli, tai niitä kuvattiin väliaikaisuuden tunnuspiirteillä. Näin ollen myös päihteidenkäyttöä ympäröi väliaikaisuus. Kertomusten yhteisenä piirteenä oli se, että vasta lopullisten ratkaisujen ja stabiiliuden saavuttamisen jälkeen päihteettömyys oli ajankohtaista. Koska tähän narratiivityyppiin liittyi useimmiten hyvin epävakaa elämäntilanne etenkin haastatteluhetkellä, selitettiin päihteitä tarvittavan rauhoittamaan tilannetta ja tukemaan omaa jaksamista. Päihteet toimivat siten selviytymiskeinona.

Vapaana ja päihteitä käyttävänä -narratiivin kuvailemaa tilannetta voisi kuvata myös eräänlaiseksi ”sitku-raittiudeksi”. Kertomuksissa korostuivat erilaiset liminaalisuudet ja väliaikaisuudet, joiden ratkeaminen ratkaisisi myös ristiriidan päihteidenkäytön kanssa. Sitten kun kuntouttava työtoiminta alkaa, tai sitten kun eläkepäätös tulee tai viimeistään sitten kun asunto toiselta paikkakunnalta löytyy. Tulkitsen näitä kertomuksia ensinnä päihderiippuvuuden kanssa taistelemisen kertomuksiksi, joissa omaa ajoittain hallitsematonta päihteidenkäyttöä pyrittiin selittämään hallittavampaan muotoon. Tuossa tavassa naiset käyttivät myös vastapuheen tekniikoita (Juhila 2004, 28–32), joilla leimattua päihderiippuvaisen identiteettiä vastustetaan vastoinkäymisten kautta. Toiseksi tulkitsen kertomuksia selonteoiksi, joissa naiset oikeuttivat omaa toimintaansa sellaisissa tilanteissa, joissa rikottiin kulttuurista normia. Tähän näkökulmaan liitän vielä epäilyn siitä, että naisten kertoma sisälsivät piirteitä sellaisesta kertomuksesta, jonka naiset olettivat tutkijan haluavan kuulla.

Ulla: Mitä siinä tapahtuu, kun sää rupeet käyttämään alkoholia?

Anneli: Mulla on joku semmonen, että mää saan helpotettua itteäni sillä. Tavallaan mää lohdutan omaa, mulla on elämä hirveen vaikeeta. Enemmän mää käytän sitä lohdukkeena, ku että ilolla. Ku jotkut vois ottaa, että ai ku nyt on niin kivaa ja ilo. Mulla on päinvastoin semmonen, että minä lohdutan. Että minulla on niin surkeeta tämä. Ja tavallaan minä, mää sitä just Valvojallekin puhuin, että minä oon niin vihanen ja äkänen itelleni välillä, että mää kiehun. Että kaikki asiat menee. Niinku tuo tapahtu tuo Esineen vieminen. Mää oon nii äkänen itelleni. Mää sanon, hölmöks mää haukun. Senkin hölmö tomppeli. Että emmää ossaa mittää muuta tehä, ku morkata ja moittia. Ja sitten naapuritki. Naapurit tarkoittaa varmasti hyvää mulle, ku ne käyvät päivittäin kattomassa. Nii määhä en päästäny niitä ennää tuppaankaan, että ei tänne tarvii tulla. Menkää muualla. Niini, se on kyllä. Ensinnäkin mää en alkoholia käytä siihen, kun jotkut muut vois käyttää, että tää on niinku ilojuttu. Että piettä kivaa. Mää varaan sen pullon ihan sitä varten, että mää lohdutan. Ja se on paha.

Näissä kertomuksissa korostuivat hallitsemattoman arjen tapahtumien tasapainoa järjestyttävät vaikutukset. Oma arki ei ollut hallinnassa usein johtuen päihderiippuvaisen sosiaalisen verkoston mukanaan tuomista sattumanvaraisuuksista. Sattumanvaraisten tapahtumien esiintymisalttiutta lisäsi naisten kertomuksissa heidän oma ajoittain hallitsematon päihteidenkäyttönsä. Anneli kuvasi edellä varkautta. Hän epäili esineen tulleen varastetuksi, muttei oman muistamattomuutensa vuoksi kyennyt tietämään asiaa tarkemmin. Annelin kuvaama suutumus itseä kohtaan korostui hänen tapausta kohtaan tuntemastaan häpeästä. Päihteidenkäytön hallitsemattoman arjen kuvauksissa oli havaittavissa piirteitä liminaalin jatkumisesta tai jopa yhteiskunnasta erottamisesta.

Vankeusaika itsessään ei ole riittävää päihdekuntoutusta, vaikka saattaakin tarjota mahdollisuuden tervetulleeseen taukoon päihteidenkäytöstä. Pelkkä päihdekuntoutuskaan ei välttämättä ole riittävää, ellei päihteidenkäytön juurisyyt selvitetä. Paitsi päihteisiin, tulisi huomio kiinnittää myös niihin traumoihin, joita altistuminen väkivallalle eri muodoissaan sekä muut päihdemaailman satuttavat olosuhteet ovat saattaneet aiheuttaa. Traumatausta saattaa muodostua esteeksi yhteiskuntaan takaisinliittämiseksi (mm. Gomm 2016, 202–208).

TAULUKKO 9. Päihteidenkäytön hallintaan liittyvät narratiivityypit

AKTANTIT	Vapauteen päihteettömänä	Vapaana rikoksista ja päihteistä	Vapaana ja päihteitä käyttävänä
Subjekti	Nainen, jolla riippuvuus	Nainen, jolla riippuvuus	Nainen, jolla riippuvuus
Objekti	Päihteettömänä vapautuminen	Päihteettömänä eläminen	Päihteiden hallintaan saaminen
Lähtöjä	Ikäsopevuus Velvoitteet vanhempana	Tyytyväisyys päihteettömään elämään	Hallittu tulevaisuus
Auttaja	Tukitoimet Suunnitelmat	Tukevat suhteet ystäviin ja sukulaisiin	Suunnitelmat Tukeva lähipiiri
Vastustaja	Valmistelematon vapautuminen Suunnitelmien toteuttamattomuus	Kaipuu entiseen kaveripiiriin ja elämäntapaan	Toistuvat vastoinkäymiset Liminaalin jatkuminen
Vastaanottaja	Hallittava päihteetön tulevaisuus	Miellyttävän elämän rakentaminen	Raittius, kun vastoinkäymiset hallinnassa

Kussakin aktanttityypissä kertomuksen subjektina esiintyi nainen, jolla oli riippuvuus. Vaikka päihteidenkäyttö olisikin ollut hallinnassa, kertoivat naiset kokevansa itsensä edelleen päihderiippuvaiseksi. Vankilakontekstista tarkasteltuna päihteidenkäytön hallintaan saaminen näyttäytyi toisaalta ideaalittyyppiseltä ja hyvin suunnitellulta prosessilta. Kuitenkin prosessiin sisältyi paljon epävarmuustekijöitä ja keskeneräisyyksiä. Mielenkiintoni kohdistuu edellä olevassa

taulukossa esiintyviin vastustajiin. Nämä tekijät voi samalla tulkita myös päih-teettömän elämän vahvuudeksi. Vahvuudeksi muodostuisi näin ollen valmisteltu vapautuminen, toteutuneet suunnitelmat, entisen elämän viehätysten vas-tustaminen, vastoinkäymisten hallinta sekä takaisinliittymisen onnistuminen.

7.3. TAKAISINLIITTYMISEN SUBJEKTIIVISET MERKITYKSET

Vankeusrangaistuksen jälkeiseen aikaan valmentautuminen vankilakontekstis-sa on pitkälti työskentelyä mielikuvien kanssa. Edellisessä luvussa (luku 7.2) käsitellyt tuen tarpeet ovat niitä, joihin viranomaiset voivat sopia aloitettavaksi konkreetteja tukitoimia. Mutta takaisinliittymisen onnistuminen vaatii muu-takin kuin pelkästään ennalta sovittujen vapautumisen tukitoimien onnistu-misen. Takaisinliittämiseen ja desistanssiin kuuluu myös yksilön subjektiiviset kokemukset ja odotukset. Tutkimusaineistoni heterogeenisyys tarjoaa mahdol-lisuuden tarkastella takaisinliittämistä sekä mielikuvien tasolla että konkreetti-semmin, sillä haastatteluhetkellä vankilassa ensikertaa olleet tarkastelivat vapau-tumista mielikuvien kautta, kun taas jo vapautuneet ja uusijat tiesivät mitä se konkreettisesti oli.

7.3.1. HAAVEET JA SUUNNITELMAT

Merkittävänä tekijänä desistanssin kehittymisessä voidaan pitää toivoa. Kun yksilöllä on toivoa muutoksesta, hänellä on mahdollisuuksia tehdä omia valin-tojaan ja siten kokea pystyvänsä vaikuttamaan omaan elämään ja sen suuntaan. (Kempainen 2014, 164.)

Sanna: Nyt määhän vapaudun tai sillei tammikuussa määhän hommaan kämpän siviilistä. Tota tammi, helmi maaliskuu. Maaliskuussa, jos tää tuomio pysyy samana, määhän lähen koevapauteen. Ja määhän yritän päästä koevapauteen* sillei, et määhän pääsisin C-hepatiittihoitoon. Et mulla on C-hepatiitti, et mulla on maksa-arvot kuitenkin aika korkeella, ja määhän haluan siihen hoitoon koska musta tulee lävistäjä. Et määhän haluan hoitaa sen alta pois. Et se on niin rankkaa hoitoo. Et se pitää saaha heti eka alta pois. Et must tulee lävistäjä. Määhän oon täällä tehny lävistyksiä ja sillei, et ehkä se jotenki, et mä pystyn kuitenkin, et edelleen, ku on väki ..., tai sillei niinku väkivaltane, niin sillei nii. Nii sitten tommonen ammatti, nii määhän en yhtään ihmettele, et määhän oon sitte siitä löytäny semmosen niinku kutsumusammattin tai semmosen.

Tulevaisuudensuunnitelmista kertominen oli haastattelemilleni naisille aihe, josta puhuttiin niukasti. Niistä puhuminen oli ehkä liian intiimiä ja siihen liittyi liikaa epävarmuustekijöitä. Pyysin heitä kuitenkin leikittelemään ajatuksella hyvästä haltijasta ja kolmesta toivomuksesta. Kun toiveet ovat hyvän haltijan toteuttamia, eivät arkielämän epävarmuudet ja riskit vaikuta niihin samalla tavalla kuin reaalielämässä. Toivomukset paikantuivat melko samansuuntaisesti. Samalla ne myös jatkoivat luvussa 7.1 käsittelemääni normaalius ja normatiivinen kansalaisuus -tematiikkaa naisten kertomuksissa. Haaveet ja suunnitelmat painottuivat melko vahvasti vastakkaisiksi naisten aiemmin kuvaamien vankeusrangaistusta edeltävien olosuhteiden kanssa (luku 5). Kerrotut haaveet painottuivat koskemaan sekä naisten omaa että perheen ja läheisten taloudellista, fyysistä ja henkistä turvallisuutta ja omien haaveiden toteuttamista ja rohkeutta sekä voimaa siihen liittyen.

Elina: Jaa-a. No varmaan omaa ja perheen hyvinvointia. Siis sellasta, et läheiset pysyis hengissä ja kunnossa ja hyvin voivina. Ja tietysti itelleen sitä samaa. Itelle paljon lisää rohkeutta ja voimia niinku elämää varten, että minustakin tulee isona joku - osaja. Ja sitten varmaan, en tiedä. Nää on nin laajoja nää mun käsitteet, et jos mää toivon itselleni sitä rohkeuta ja muuta hyvinvointia, niin se pitää sisällään myös sen et mä jossain kohtaa lähen toteuttaa mun haaveeni ja lähen reissaamaan, nii mun ei tarvii sitä sanoo erikseen. Et sit mää voin sanoo, et talous olis turvattu, se on kovin tärkeää. Nyttengin mulla on asiat hirveen hyvin muuten, mut joutuu elään tosi tiukoilla. Et jos rahaa olis riittävästi, niin asiat olisivat liiankin hyvin. Et semmonen, et se asia ois myös kunnossa.

Elinan kertomassa päihitteetömyys oli osa arkea haastatteluhetkellä, eikä hän enää ottanut toiveessaan siihen kantaa. Osa esitetyistä toiveista ja haaveista jäi nimeämättä, eikä Elina kertonut tarkemmin mitä hän tarkoitti osajalla. Siinä kohdin tuli vastaan raja, jonka yli tutkijaa ei haluttu päästää. Toiveet, haaveet ja suunnitelmat olivat itselle voimavara ja rakennusaine tulevaa varten ja juuri siksi ne saattoivat olla liian intiimejä muille avattaviksi. Tulkitsen suunnitelmi- en olevan eräänlaisia karttoja kohti tasa-arvoisempaa kohtelua ja kansalaisuutta. Kunkin naisen kohdalla oma kerrottu suunnitelma koostui yksilöllisistä paino- tuksista, mutta niiden tavoitteena vaikutti olevan saavuttaa yhteiskunnallinen tasa-arvoisuus ja tulla kohdelluksi normatiivisena kansalaisena.

Maria: Kaikki velat maksuun ja sillai sopivasti rahaa, että sais niinku kodin, talon ja niitä pitäs sitten tietenkkin riittää Nikon perheelle ja minun perheelle. Et sillei rahaa ja se oma, et mikä musta tulee isona. En mä tosiaankaan halua koko loppuelämäni narkata. Nii eiköhä siinä ollu jo kolome ja vähän enemmänki.

Taloudellinen turvallisuus oli kaikkia kerrottuja haaveista yhdistävä tekijä. Taloudelliseen turvallisuuteen kuului mahdollisuus elää velattomasti ja turvautusti. Velattomuus tarkoittaa sekä entiseen päihteidenkäyttöön että ulosottoon liittyviä velkoja ja tuomittavaksi määrättyjä korvauksia. Pankkien ja muiden rahoitustahojen lainat eivät kuuluneet Marian mainitsemiin, sillä perusturvan varassa eläneenä hänellä eikä muillakaan tutkimukseni naisilla ole ollut mahdollista saada tavanomaisilta tahoilta lainaa. Ymmärsin riittävän rahan olevan sellainen tulotaso, jolla voisi tulla toimeen, muttei elää kohtuuttomasti. Taloudellinen, fyysinen ja henkinen turvallisuus ja hyvinvointi ulottuivat koskemaan omaa perhettä ja lähisuhteita.

Tuuli: Jaa-a. No sen et mun elämä menis hyvin, että tota ei tarttis ton viinan kans sekoilla toivottavasti enää ikinä. Mää haluaisin siitä kokonaan eroon. Laps on mulle tärkeä, että lapsen kanssa menis kaikki hyvi, ja lapselle menis kaikki hyvin elämässä, et ei ottas minusta sitä mallia. Että tulis kunnon kansalainen ja se liittyy tietenkun tuohon ekaan. Ettei ikinä tarttis noita tuomioita ottaa tai emmää niitä kyllä selvinpäin otakaan. Et emmää semmonen ihminen oo, että mää selvinpäin mitään tekisinkään jaja. Sais elää ihan semmosta normaalia elämää, normaalia elämää. Mihin kuuluu tämmöset oikeet, oikeet tota jutut ja sais vielä jonkun kunnon ammatin itellesä. On jääny nii kesken nuo opiskelut. Et kuitenkin se ylioppilaslakki on tullu joskus hankittua nii, että se ei jäis siihen, että sais olla ihan kunnon kansalainen ja ois ihan kunnon ammatti. Siinä ne tärkeimmät. Että parisuhde on semmonen asia, että ois semmonen, että mitä tällä hetkellä on, niin jatkuis. Nyt tais tulla neljäki.

Kerrotuissa haaveissa on mahdollisuuksia ja vapausasteita miettiä asioita erilaisia mahdollisuuksia luotaavista näkökulmasta kuin realistisia tulevaisuudensuunnitelmia tehdessä. Silloin kun päihteidenkäyttö ei kertomuksissa ollut vankeusrangaistuksen jälkeen täysin hallinnassa yhdistyi siihen kasvanut riski ja mahdollisuus syyllistyä rikoksiin. Tuuli kertoikin alkoholin olevan hänelle suurin haaste. Mahdollinen retkahtaminen runsaaseen ja pitkäaikaiseen alkoholin käyttöön mahdollisti ajautumisen väkivaltaiseen seuraan, mistä muodostui riski sekä omalle että muiden fyysiselle terveydelle. Tulkitsen, että sanoessaan ääneen sen, ettei toivonut oman lapsensa ottavan mallia itsestä, ilmaisi Tuuli samalla oman toimintansa olleen epätyypillistä ja konventionaalisesta vanhemmuudesta poikkeavaa. Siten myös Tuulin kertomus rakentaa kuvaa pyrkimyksestä kohti normatiivista kansalaisuutta.

7.3.2. LEIMAUTUMISESTA JA HÄPEÄSTÄ EROON PÄÄSEMINEEN

Olen aiemmin (luku 5) käsitellyt rikostausten naisten kokemia leimoja liittyen väkivaltaisen naisen maineeseen sekä päihkeitä käyttävissä piireissä naisena elämiseen. Niissä kyse on ollut ulkopuolelta tulevista ja annetuista leimoista, jotka kuitenkin omaksuttaessa muuttuvat sisäistetyksi häpeäksi. Väärintekemisen kautta häpeä synnyttää käsityksen omasta vääränlaisesta itsestä, jolloin tekeminen siirtyy yksilön ominaisuudeksi. Voimakkaimmin häpeän tunteet säilyvät juuri oman itsen vääränlaiseksi kokemisessa, jota muistot ylläpitävät.

Häpeän tunne kuuluu myös liminaaliin ja etenkin sen keston epävarmuuteen, jota olen käsitellyt luvussa 6.4.2. Sisäistetty häpeän tunne onkin vahvasti liminaalia ylläpitävä ja takaisinliittymistä hidastava tai jopa estävä tekijä. Sisäistettyyn häpeään kuuluu heikko itseluottamus ja alituinen huonommuudentunne. Sisäistetty häpeä voidaan turruttaa päihteillä, joten se on myös päihderiippuvuutta ylläpitävä tekijä.

Kun nainen marginaalin marginaalissa kokee kantavansa leimaa ja normaalin piirissä kokee tulevansa myös leimatuksi jo pelkästään suorittamansa vankeusrangaistuksen takia, kuinka voidaan olettaa yhteiskuntaan takaisinliittymisen onnistuvan? Sanna Väyrynen toteaa väitöstutkimuksessaan, että ”kun ihminen kokee tulevansa kuulluksi ja kohdatuksi ihmisenä, hän kokee olevansa arvokas... Naiset, joiden kokemus itsestä on leimautunut, tarvitsevat paikkoja, joissa he kokevat tulevansa hyväksytyksi kaikkine puolineen.” (Väyrynen 2007, 187.) Kun naiset kokevat, ettei heitä hyväksytä täysin, jatkuu kokemus hyväksymättömyydestä ja omasta leimatusta rikostaustaisen naisen identiteetistä.

Irmeli: Ai juu, mä kävin tota työpaikkalääkärissä. Nii se ensimmäisenä kysy multa näin, että ku sää oot ollu vankilassa... Nii, typerän kysymyksen esitti. Mää sanoin sille, että oot sä noin tyhmä, mä sanoin näin. Se sano mulle ensimmäiseks et ootko sää varma, et sulla ei oo hepatiittia tai mitään. Mää sille, et kuule mä en oo mikää sekakäyttäjää, enkä muukaan. Mulla on ollu kaikki pistokset kunnossa ennen, ku mä oon mennyt vankilaan. Se heitti mulle tollasen! Niin typerän kysymyksen, et mä en meinannu ymmärtää sitä! Aattele, terveydenhoitaja kun otti vastaan työterveyslääkäriin.

Ulla: Ja se johu vaa siitä et se ties sun olleen vankilassa?

Irmeli: Nii-i. Hyvä, ettei se heivannu kumihankoja käteen. Mä sanoin et kuule, mä en oo eläissäni. En kerenny vetää edes Buranaa koko vankilareissun aikana yhtään kappaletta.

Käsitykseen omasta itsestä vaikuttaa se, kuinka tulee muiden taholta kohdelluksi. Palvelujärjestelmässä leimatuksi tuleminen vankeustaustan vuoksi tuntui Irmelin kertomuksessa kohtuuttomalta kohtaamiselta. Paitsi että terveydenhoitajalla oli tiedossa hänen aiemmin suorittamansa vankeusrangaistus, tämä myös epäili Irmelin käyttäneen huumausaineita suonensisäisesti. Irmelin kertomasta voi lukea tuntemuksia leimatuksi ja loukatuksi tulemisesta viranomaiskontaktissa. Kyse oli myös luokittelusta ja koetusta arvostelusta, mihin tällä kertaa riitti terveysviranomaiselle kantautunut tieto. (vrt. Valokivi 2002, 168–172.) Irmeli kertoi ainoana keinona puolustautumiseen tuota kokemusta vastaan olleen todeta, ettei ollut käyttänyt edes tulehduskipulääkettä. Irmelin kohdalla kyse oli myös leimatusta identiteetistä, minkä syntyprosessiin Kirsi Juhila (2004) toteaa vaikuttavan ensinnä stereotyyppiset vastakohtaparit ja toisekseen institutionaaliset mallitarinat (Juhila 2004, 24–26). Terveydenhoitajan kohtaamisessa Irmeli joutui tahtomattaan kohtaamaan stereotyyppisen käsityksen naisvangista suonensisäisine huumeidenkäyttöineen ja C-hepatiitteineen. Tuo stereotyyppinen kuva oli samalla Irmeliä arvottava myös selkeä terveydenhoitajan tulkitsema terveydenhuollollinen uhka. Irmeli jatkoi kertomalla toisesta viranomaiskohtaamisesta:

Irmeli: Tää vastaava poliisi tässä kävi, se oli kolme kuukautta sitte, tammikuussa kävi kyselemässä multa, että sut on vihitty ja näin. Ja mää sanoin sit, tota näin, mää sit kysyin et oliko sulla jotai asiaa vai mitä sää tänne tulit oikeen kyselemään. Et kyl sen näkee, et olen mää jollain tavalla, joskus tuntuu, että vähän liikaakin silmätikkuna. Se on vähän hankala siinä, kun se rikollinen tulee tuolta vankilasta pois, nii niitten mielestä on heti jotai... Leimataan ihminen. Leimataan yksinkertaisesti.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen vapauden menetyksineen ja siihen mahdollisesti liitettävän ehdonalaisen vapauden valvonnan suorittamisineen pitäisi olla riittävä rangaistus. Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan viranomaiset saattavat joko tiedostaen tai tiedostamattaan tukea leimatun identiteetin syntymistä. Irmeli kertoi poliisiviranomaisen kohtaamisesta, jossa kontrollikäynnillä tuotettiin rikoksenuusijan sosiaalista identiteettiä tukevaa mallitarinaa. Vaikka kyse olisi ollut tavanomaisesta viranomaistoimintaan kuuluvasta kontrollista, syntyi kerrotun perusteella käsitys jatkuvan epäilyn alla olemisesta. Oli leimattua identiteettiä ylläpitämässä kumpi tahansa vaihtoehto, ei kategorisoinnin kohteella ollut mahdollisuutta jättää tuota toimintaa huomioimatta tai olla siitä välittämättä. Rikoksenuusijan ja huumeidenkäyttäjän vahvasti leimatut identiteetit vaativat neuvotteluja, joissa joudutaan rakentamaan omaa minäkuvaa suhteessa oletettuun ja annettuun kategoriaan. Tässä prosessissa käytetään apuna vastapuhetta, joka voidaan jakaa joko tavallisuusretoriikkaan tai eron politiikkaan.

Tavallisuusretoriikalla korostetaan omaa tavallisuutta, tavanomaisuutta ja vastustetaan poikkeavaa ja leimattua identiteettiä. Eron politiikassa puolestaan korostetaan identiteettien erilaisuutta ja moninaisuutta. Kyse on annetun leiman vastustamisesta ja pyrkimyksestä kääntää leima vahvuudeksi. (Juhila 2004, 28–32, myös Sallmann 2010, 155.) Irmelin vastapuheen keinona oli tavallisuusretoriikka hänen tehdessään eroa muihin rikostaustaisiin naisiin ja korostaessaan omaa, normatiivisen kansalaisen ehdot täyttävää tavallisuuttaan.

Ulla: No, minkälaisia vaikutuksia sun mielestä tällä tuomiolla on ollu sun elämään?

Jaana: Hm, no kyllähän tota... Niinku, et mikäänhän ei oo niinku aikasemmin että. Kyl se niinku... Toiset asiat on paremmin, mut toiset asiat on huonommin et. Että tota, en mä oikeen osaa eritellä sitä et minkälaista se, mut tota kyllä sillä on selvät vaikutukset. Niinku varmaan minuun, et mää oon muuttunu. Et se on varmaan se aika iso tekijä siinä. Ettei kaikki oo samalla lailla ku ennen.

Ulla: Mikä se on sitten se kaikkein pahin vaikutus, mikä tällä oli?

Jaana: No, kyllähän se on vieläki, et jos tämmösiä tuttuja näkee, et kyllähän se semmonen häpee tai semmonen, et mitähä nekin ajattelee. Semmosia ihmisiä, ketä en ollu tavannu, niinku ystäviä, vaikka oon nyt aika pitkään ollu siviilissä että...

Ulla: No, mites kun sää ajattelet tolei, nii käyttäytykö ne ihmiset sitten jotenkin...?

Jaana: Ei, ihan normaalisti. Mut se on vaan semmonen niinku pelko. Et kaikki on ollu ihan normaalisti. Et se on vaan se oma, mikä pääkopassa pyörii sitte. Et ku mää en kehtaa mennä, siellä on se ja se. Kaupassa kääntyy eri suuntaan, jos joku tulee vastaan ja semmosta. Et varsinkin sillon alussa, et ei enää nyt niin kauheesti oo mutta.

Neuvotteluja takaisinliittymisen mahdollisuuksista käydään eri tasoilla ja foorumeilla. Jaana kertoi muuttumisesta. Hän ei osannut määritellä ja eritellä tarkemmin muuttumisen tapaa ja tilaa, mutta muuttuminen oli pysyvänoloista ja menneisyydestä johtuvaa. Tulkitsen hänen haastattelunsa kokonaisuuden perusteella, että kyse oli kokonaisvaltaisesta muutoksesta hänen jätettyään taakseen sekä päihteet että rikokset. Tuolloin arkielämän rakentuminen ja kokonaisuus oli monilta osin päinvastaista aiempaan verrattuna. Myös arjen raamit olivat muuttuneet, kun aiemman kotiäitiyden sijaan ei yksikään lapsista asunut haastatteluhetkellä hänen luonaan. Tulkitsen Jaanan kertomassa oman sisäistetytyn häpeän vaikuttaneen kohtaamisissa kaupan käytävillä. Sisäistetty häpeä saa tulkitsemaan katseita leimaaviksi, vaikeivat ne sitä välttämättä olisi. Menneisyys ja tehdyt teot määrittivät häntä edelleen vahvasti. Leimattuna eläminen vaikutti käsityksiin itsestä sekä suhtautumiseen muihin. (myös Sallmann 2010, 153–154.)

Vaikka Jaana kertoi itse muuttuneensa ja myös muuttaneensa elämäntapaan lopettamalla päihteidenkäytön ja rikollisuuden, vaikutti menneisyys yhä leimaavasti hänen käsityksiin itsestään. Tämä vaikutti myös hänen kohtaamiinsa entisten tuttavien kanssa. Näihin kohtaamisiin liittyivät sekä häpeän että pelon tunteita. Häpeä omasta aiemmasta toiminnasta ja pelko siitä, kuinka entiset tuttavat reagoivat häneen mahdollisen tapaamisen yhteydessä. Pelon ja häpeän tunteiden kanssa eläminen paitsi lamaannuttaa myös epätasa-arvoistaa kohtaamisia muiden ihmisten kanssa. Entisen, leimaavan identiteetin varjo vaikutti yhä Jaanan elämään. Kyse oli eräänlaisesta omaksutusta arvottomuudesta.

Elina: Nii jos ne saa ainoostaan sen käsiisä, et mä oon ollu vankilassa ja käyttäny huumeita. Ja vaikka lisätään siihen se, että suonensisäisiä huumeita, nii sithän mulla ois hiv ja kaikki muutkin taudit. Nii se on mun mielestä tosi huono lähtökohta sille, et sithän niillä on se kuva. Et voi kuvitella mitä kelleki tulee mieleen siitä et joku on istunu vankilassa tai tehny jotain. Nii ne on kuitenkin jokaisella ihmisellä on se kuva. Nii kyl monella ihmisellä on just sellasii kauhukuvia siitä, ja minkälaiset ihmiset istuu vankilassa. Et ku emmä halua tulla leimatuks sen perusteella, et ku mä oon ollu vankilassa ja käyttäny huumeita, mää oon paha ihminen sillon varmaan monen mielestä. Et minusssa täytyy olla jotakin pahasti vialla. Ku mää oikeestaan tiiän, ettei minusssa oo. Et mää oon leppoisa ihminen. Mää oon hyväntahtoinen ihminen. Jos sait kiinni siitä, mitä aattelen. Et joissakin paikoissa se on parempi jättää kertomatta, et ne saa luoda kuvansa jonkun muun perusteella.

Kuinka sitten on mahdollista liittyä takaisin yhteiskuntaan, kun menneisyys varjostaa tekemisiä ulottaen nykyhetkeen ja jopa tulevaan? Kyse on pitkälti siitä, kuinka yksilö kokee tulevansa hyväksytyksi erilaisiin yhteisöihin. Kyse on siitä, mihin yksilö haluaa liittyä ja toisaalta mihin liittymiseksi hänelle annetaan tilaan ja mahdollisuuksia. Pitkien vankeustuomioiden yhteydessä saataan pohtia yksilön laitostustumista⁶², mikäli tämä kokee tulevansa paremmin hyväksytyksi laitospoluolosuhteissa tai laitokseen palaamista edesauttavassa toiminnassa, kuten vaikkapa rikos- ja päihdeympäristöissä. Laitostumisen ja laitospoluosuhteiden houkuttelevuutta voi myös käänteisesti tarkastella takaisinliittämisen ja -liittymisen epäonnistumisena. Tuolloin kyseessä saattavat olla elämäntilanteeseen nähden riittämättömät tai sopimattomat tukitoimet. Vastuu ja syyllisyys epäonnistumisesta siirtyy kuitenkin yksilölle ja hän vaikuttaa palveluihin

---

62 Laitostumisella käsitetään yleensä tottumista ja passivoitumista laitospoluolosuhteisiin. Laitostuminen voidaan käsittää sopeutumiseksi oluolosuhteisiin, mutta yleensä ottaen se ymmärretään negatiivissävytteiseksi ilmiöksi. Laitostumisen ymmärretään tuolloin nimenomaan estävän aktiivista ja omaehtoista toimimista vapautumisen jälkeen.

sitoutumattomalta, vaikka tuen puuttumisen vuoksi hänen on ollut mahdollista saavuttaa vaadittuja tietoja ja taitoja. Näin ollen laitostuminen voidaan tulkita myös eräänlaisena selviytymiskeinona. Tärkeää olisi kuitenkin tulla kohdelluksi tasavertaisena. Kokemus subjektiivisesta normaaliudesta vie takaisinliittymistä eteenpäin. Tavoittelemisen arvoisena näyttäytyy tavanomainen normikansalaisen arki. (myös Knuuti 2007, 145–147, 169.)

7.3.3. MUUTOS

Muuttumisen ja muutoksen tärkeys ja ensisijaisuus oli tiedostettu useissa kertomuksissa. Muutoksen tarve kohdistui sekä sisäisiin että ulkoisiin tekijöihin. Sisäisillä tekijöillä tarkoitan yksilössä itsessään tapahtuneita muutoksia liittyen hänen ajatusmaailmaansa, identiteettiinsä ja toimintoihinsa. Ulkoisilla tekijöillä puolestaan tarkoitan esimerkiksi parisuhteeseen, lähipiiriin, asuinpaikkaan ja muuhun elämäntilanteeseen liittyviä muutoksia. Tarve muutokseen voi syntyä esimerkiksi ulkopuolisilta henkilöiltä tulleista palautteista ja kehotuksista aikuistua, rauhoittua ja ryhtyä ”kunnon kansalaiseksi”. Vaikka muutoksen tarve olisi tiedostettukin, ei sen siirtyminen käytäntöön ole helppoa. Varsinainen muutokseen liittyvä toiminta on helpompi sijoittaa tapahtuvaksi vasta myöhemmin, tulevaisuudessa. (Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002, 1029–1030.) Naisten desistanssia käsittelevissä tutkimuksissa desistanssin todettiin jakautuvan kolmeen vaiheeseen: muutoksen käynnistymiseen, sen jatkamiseen ja lopetus päätöksen ylläpitämiseen (Somers, Baskin & Fagan 2014; Eaton 1993, 81–98).

Desiré: No, justinsa se et mä saan oman asunnon. Ja se, et mun ei enää tarvii aatella, et pitää lähtee vankilaan. Ja mä saan laittaa kaikki asiat kuntoon ja alkaa elämään sellasta normaalia elämää, ettei mun tarvii enää tosissaan aatella et mun tarvii mennä vankilaan tai. Ja haluan sillei, et mun äiti kun on nyt selvinny siitä sairaudesta. Nii haluan olla mun lapsien kans, niinku itsenäistyy. Mää oon joutunu oleen paljoo niitten kanssa, niinku mun äitin ja mun mummon kanssa.

Ulla: No, miten, onko sinulla ketään mistä pyytää apua, jos on tilanne, että sää tarviitkin apua jossakin.

Desiré: No, nyt justinsa puhutaan siitä, kun on se koevapausjuttu. Ja mun sosiaalityöntekijä sitte sano, että joo et olis sellanen yhteyshenkilö tai tukiverkosto tai tuki, et mulla ois. Pitää olla, no mun mummu ja äitikin, mut muitakin ihmisiä. Ja justinsa ne toimintavelvotteet ja ne, et mä oon koko ajan yhteydessä ja. Et jos mä tarviin apua, mä pystyn sitä myös hakemaan.

Muutos merkitsi kertomuksissa uudenlaisia toiminta- ja ajattelutapoja sekä asenteita. Desiré totesi kertomuksessaan tarvitsevansa itsenäistymistä ja uudenlaista riippumattomuutta suhteessa perheeseen ja ystäviin. Riippumattomuus mahdollistui muun muassa sillä, että mahdollisuus riittävään tukeen oli saatavissa oman lähipiirin ulkopuolelta. Itsenäistyminen tarkoitti myös mahdollisuutta tehdä itsenäisempiä päätöksiä ja valintoja oman elämän suhteen. Itsenäistymisen seurauksena oli sosiaalisen verkoston laajentaminen, sillä vaihtoehtona saattoi muutoin olla yksinjäminen. Tulkitsen Desiréen kertomusta siten, että itsenäistyminen on lisäksi edellytys takaisinliittymiselle. Tuolloin itsenäistyminen on osa muutosprosessia, joka ilmenee sekä laajemman sosiaalisen verkoston hankkimisella että oman toiminnan refleктоimisella.

Desistanssin on havaittu edellyttävän identiteetin muutosta sekä yksilön avoimuutta tuolle muutokselle. Tulkitsen omassa aineistossani muutosvalmiutta ilmaiseviksi pysähtymisen ja itsetuntemuksen lisääntymisen (luvut 6.4.1 ja 6.4.2). Tuolloin havaitsin kyseessä olevan avoimuuden ja rohkeuden muutokselle sekä rohkeuden heittäytyä uusiin ja ennalta tuntemattomiin mahdollisuuksiin. Giordanon, Cernkovichin ja Rudolphin (2002) mukaan muutostarinoiden rakentuminen paikantui erityisesti institutionaalisten tekijöiden (vankila/kuntoutus, uskonto) ja henkilökohtaisten verkostojen (lapset, parisuhde) varaan. (Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002, 1027–1051.)

Susanna: ... Ja ottaa opiksi. Ja tietää miten raadollinen se on se maailma. Miten se on kylmä ja tyly. Ei siellä oo ystäviä, ei ees kavereita. Keneenkään et voi luottaa, et kehenkään. Nii nyt sitten kun on näitä, niinku Y:ssä, näitä ihmisiä, kun on selvinny ja ne on kuivilla ollu pitkään. Nii onhan se ihana jutella niitten kanssa ja Facebookissa ollaan yhteyksissä ja soitellaan ja näin että. Kaksiki kaverii, ne sano, ku mä ajoin autolla siihen ja se tuli työntämään sitä ruiskua mulle. Nii minä sanoin, et minä en ota enää. Se otti sen saman tien ja sano, et oot sä ihan tosissas. Mä et olen. Sit hän sano, et lähtee tästä. Ja ei menny ku, oisko menny puolisen vuotta, nii se soitti et hän on lopettannu. Aatteli, et jos Susku pystyy, nii hänki pystyy. Nii siitä meni pari vuotta, nii yks toinen kaveri lopetti. Ja sano, et ku mä kävin siellä, et voin hyvin ja näin. Nii he haluu tuota samaa... Ne ei tiiä miten rajua se oli. Mitä se elämä oli niinku. Mä en oo sellanen esimerkki täällä, ku Y:ssä.

Muutoksen jatkamisvaiheen tehtävinä ovat julkinen ilmoitus rikollisen toiminnan lopettamisesta sekä uuden sosiaalisen identiteetin vaatimukset. (Sommers, Baskin & Fagan 2014). Tulkitsen Susannan edellä kertomaa juurikin julkisena ilmoituksena, jossa hän samalla ilmoitti sekä rikoksista että päihteistä luopumisestaan. Myönteisen palautteen saaminen vanhoilta käyttäjäkavereilta vaikutti Susannan kertomassa olevan keino rakentaa uutta sosiaalista identiteettiä. Vaik-

ka hän ei nykyisellä asuinpaikkakunnallaan ollutkaan samanlainen esimerkki kuin entisellä kotipaikkakunnalla, vaikutti Susannan kertomassa juuri nämä entisten käyttäjäkavereiden päihteidenkäytön lopettamiset tukevan uuden sosiaalisen identiteetin muodostumista, mistä Susanna jatkaa seuraavasti:

Susanna: Mut jos mulla ei ois ollu tällasta, näin pitkää ja rankkaa rupeamaa tuolla kentällä, nii en pystyis tätä tekemään. Et nyt oon kääntäny sen niinku voimavaraks. Et vaikka se sillon alussa tuntu, et voi kauheeta. Minulla on koko elämä menny hukkaan. Et herään neljäkymppisenä ja tajuan, et eihän minulla oo teinivuosia olleekaan olemassa, ei minulla oo nuoruusaikoja, tällasia nuorena aikuisena elämistä, et mullahan on kaikki jääny. Mut nyt viiskymppisenä, haloo! Nii nyt sitte huomaa, et hitto soikoon. Täähän on ollu älyttömän rikasta tää mun elämä kuitenkin. Et tuota, et vaikka se on ollu rajua ja rankkaa. Et vaikka siellä on ollu paljon kuolemia, ja pahaa oloo ihmisille oon tuottanu just sen huumeitten myynnin kautta ja näin. Ja seki oli yks mikä minut pysäytti, ku tajusin sen, et mitä mä teen ihmisille. Ihan oikeesti, et mähän myyn kuolemaa, pahaa oloa. Ja en ainoastaan tälle ihmisille, kuka sen pussukan ostaa, vaan myös hänen läheiset. Et siellä on paljon noita sijaiskärsijöitä, et miten valtava se ihmismäärä on, jolle tuotan tuskaa. Et senkun tajusin, et luulen et se oli kaikkein suurin sellanen pysäyttäjä. Ja nyt sen oon kääntäny voimavaraks.

Menetettyjen kokemusten ikäsovinainen vertaaminen toi näkyviin ja esille poikkeamia kulttuurisesti jaetuista elämäkulun käsitteistä ja niihin liittyvistä sovinnaisista tavoista tulla yhteiskunnassa hyväksytyksi. Susanna kertoi edellä, ettei hänen nuoruutensa ollut tyypillinen, vaan meni runsaan päihteidenkäytön parissa, jonka seurauksena oli koulunkäynnin loppuminen. Nuoren aikuisen tyypilliseen elämäkulkuun kuuluvat opiskelu ja perheen perustaminen puuttuivat hänen elämäkulustaan täysin. Rikkaasta elämästä puhumisen myötä hän oli kääntänyt häpeän voimaannuttavaksi kokemukseksi ja oli siten alkanut toimia häpeää tuottavaa leimaa vastaan. Tulkitsen tässä olevan kyse eron politiikasta, jota käsitelin luvussa 7.3.2. Susanna vastusti annettua leimaa ja korosti vahvuutenaan olevan erilaisesta taustasta nousseen kompetenssin. Lisäksi hän oli päättänyt auttamaan muita päihde- ja rikostaustaisia, jotka olivat samanlaisessa tilanteessa kuin hän itse oli aiemmin. Heidemann, Cederbaum, Martinez ja LeBel (2016) nimeävät artikkelissaan Susannan kaltaisen auttajan omaavan ”auttajan/haavoittuneen parantajan orientaation” (*helper/wounded healer orientation*). Perusteiksi auttamiselle auttamiselle nimettiin itselle saatu hyvä olo, takaisinantamaisen kulttuuri sekä mahdollisuus kokemuksen tuoman kompetenssin hyödyntämiseen. (Heidemann ym. 2016, 15–18.)

Muiden auttamisen perusteina nuo kolme edellä mainittua auttajan/haavoittuneen parantajan ominaisuutta yhdistyivät rikostaustaisten naisten kertomuksissa. Esimerkiksi Susannan kertomuksesta edellä on havaittavissa sekä takaisinantamisen kulttuurista että kokemuksen tuomaa kompetenssia. Muiden auttamisesta on Heidemannin ym. tutkimuksen mukaan paljon hyötyä rikostaustaisille naisille. Muita auttamalla heidän itsetuntonsa kohoaa erityisesti silloin, kun he kokevat voivansa korvata aiheuttamaansa pahaa. Toisaalta auttaminen myös kasvattaa heidän sosiaalista pääomaansa. Auttaminen vaikuttaa lisäksi olevan keino vastustaa leimattua identiteettiä. (Heidemann, Cederbaum, Martinez & LeBel 2016, 18–21; Goodwin 2016, 188–192.) Marunan (2001) mukaan auttaminen tai korvaaminen on osa sitä hyvän tekemistä (making good), minkä avulla vankilasta vapautuneet pyrkivät luomaan koherenttia ja hyväksyttävää tarinaa vastapainona entiselle elämäntavalle ja -historialle (Maruna 2001). Tulkitsen auttamisessa olleen pitkälti kyse vastapuheenomaisesta (Juhila 2004) vastatoiminnasta. Vastatoiminnalla tarkoitan toimintaa, jolla aktiivisesti puretaan ja vastustetaan leimattua identiteettiä. Lisäksi sen avulla tuotetaan itselle uutta ja hyväksytyä identiteettiä ja toimisen tapaa. Menetetyn ajan korvaaminen vaikutti myös naisten toimintoihin ratkaisuisissa lastensa vanhempana (ks. seuraava luku 7.4). Jotta väärrien tekojen ja menetetyt ajan korvaaminen onnistuisi, tulisi naisten myös olla tietoisia siitä, mitä ja millaista oikein toimiminen on. Ymmärrän tässä kyseessä olevan eräänlaisen käänteisen hakaneulan semiotiikan, jolloin naisten tulisi ensin riittävästi tuntee kulttuurisia käytänteitä yhteisöön palaamisen onnistumiseksi.

- Ulla: Tosta rehellisyydestä [josta puhutti aiemmin US] tuli mieleen, et onko se toisaalta sellasta vastapainoa sille huijaamiselle, mitä aiemmin oli?*
- Susanna: Mä luulen, että se on. Ja sitä kun joutu jatkuvasti elämään sellasessa valheessa. Ja keksii jotain ihan ihme kuvioita niinku. Et pyöritettyä sitä koko hoitoa, ja sitte ku siinä oli kyttien kanssa jatkuvasti tekemisissä. No eihän niille voinu mitään sanoa, taas keksit jotain ihan ihme sepityksiä. Nii nyt on sitte tää, et ei, et sitä pelaa mahdollisimman avoimilla korteilla. Et on mulle sanottu, et onks sun aina ihan pakko kertoa kaikki noi jutut. Mä että, mitäs kyselevät. Et täähän on mun elämää. Ja nii, nii entäs sitte, mä oon sinut sen kanssa. Jos joku haluaa tietää jostain asiasta, nii kyllähän mä vastaan. Jos vaan pystyn vastaamaan. Enkä hirvesti kaunistele.*

Rehellisyys ja menneisyydestä avoimesti puhuminen oli myös aktiivista ja tietoista vastapuhetta ja -toimintaa. Rehellisyydellään rikostaustaiset naiset tuottivat aktiivisesti entisen elämäntapansa vastakohtaista avoimuutta, rehellisyyttä ja auttamista. Tämä näyttäytyi vastakohtana entisen elämän ja huumeverkostojen

valehtelulle ja oman edun tavoittelulle. Rehellisyys vastakohtana oli myös tietoista rohkeutta asettua esille oman menneisyytensä kanssa. Se oli rohkeutta asettua alttiiksi leimautumisen mahdollisuudesta huolimatta. Keskeisenä tekijänä muutoksessa oli menneisyyden käsittäminen voimavarana, josta vastatoiminnan ja -puheen keinoin oli mahdollisuus tuottaa positiivista muutoksen identiteettiä.

7.4. ÄITIYS JA TAKAISINLIITTYMINEN JA -LIITTÄMINEN

Rikostaustaisten naisen äitiys näyttäytyi takaisinliittämisen näkökulmasta paitsi tukea antavana myös menneestä ammentavana. Häpeä ja syyllisyys menneestä motivoivat hyvittämään ja kompensoimaan mennyttä aikaa. Jaanan kertomuksesta tuli esille äitinä ja rikollisena epäonnistumisen tunteet.

Jaana: Joo, kyllähän niitä tulee semmosia. Varsinkin silloin kun sitä pääs siviiliin, niin sitä yritti, huh, mennä sinne, ja mennä tänne ja tehdä sitä ja tätä. Et hyvittää just sen vankilassa oloajan ja. Et meni, et se meni jo ihan mielettömäksi semmonen, et yritin tavallaan olla kaikille mieliksi ja semmosta. Et kyllähän se sit just sitä epäonnistumista yrittää paikata tai. Et kyllähän se just tää epäonnistumine. Ensinnäki käytät huumeita, siinä on jo yks epäonnistuminen, sitten jäät vielä kiinni jostain rikoksesta ja oot monta vuotta vankilassa niin. Et kyllä se...

Äitinä Jaana kertoi epäonnistuneensa, koska oli käyttänyt päihkeitä ja oli joutunut päihteisiin liittyvän rikoksen vuoksi pitkäksi aikaa eroon lapsistaan. Rikollisena hän oli puolestaan epäonnistunut jäätyään kiinni rikoksesta. Yritys poissaolon hyvittämiseen vei kuitenkin voimia siltä prosessilta, joka olisi tukenut Jaanan takaisinliittymistä. Jaanan kertomuksesta voi havaita, että hän oli kokenut jatkuvan miellyttämisen ja hyvittämisen olleen voimia vievää. Vankilasta vapautuvien ja vapautuneiden vanhemmuuden tukeminen ja rinnalla kulkeminen esimerkiksi perheohjauksen keinoin antaisi mahdollisuuksia läpikäydä menneisyyteen liittyviä syyllisyyden ja häpeän tunteita sekä sitä, kuinka ne vaikuttavat yksilön omaan käytökseen. Päihdetaustaisilla äideillä on kolminkertainen taakka kannettavanaan yrittäessään hallita päihteiden käyttöään, lapsen hoitoa sekä selviytyä toistuvista äitiyttään koskevista epäilyistä. (Sariola 2006, 137–163.) Tämä sama kolminkertainen taakka koskee myös rikostaustaisia äitejä.

Ulla: Oot sää aatellu, et nää lapset muuttas sun luo?

Minna: Juu. Et on nytte. Et me ollaan lastensuojelun kans pidetty palavereja ja se on antanu ehdot, et mitä pitää noudattaa, että sitten lapset palautetaan jossain vaiheessa ja. Kyl et tosi paljon ne on mun luona lomilla ja viikonloput ja lomat ja kaikki tämmöset näin.

Ulla: Kuinka pitkään sun pitää osottaa sosiaalitoimelle tätä sun kunnollisuuttas, ennen kuin lapsia voidaan palauttaa?

Minna: No, kun ne ei oo sillei mulle. Et ku joskus, ku on sillei, et se voi olla kaks vuotta. Ja onhan se niinku pitkä aika, et joutuu näyttään. Mut ei oo ollu mitään ton mun lastensuojelun kaa mitään puhetta. Et ne sano, et katotaan keväällä. Et sit ruvetaan sitä kattoon, et jos alkais pikku hiljaa kotiuttaa. Et nyt tietenkään kaikkia heti kerralla. Et kattoo siihen, et miten lapsella. Meneekö lapsella hyvin koulut ja tollei, et sekin valmis sitten kotiin tulemaan. Et kun nyt on kuitenkin jouduttu sijoittamaan just nuorisokotiin just koulun takii tai käyttäytymisen takii. Nii siinä pitää sitten vähän kattoo, niinkun lapsenkin käyttäytymistä. Niin sit ne tota sano, et katotaan sit keväällä tota.

Ulla: Et tässä sitten kohta puoliin sitten.

Minna: Niin. Et kyl mä oon tässä miettiny, et kesällä jo ensimmäisiä alkas tuleen. Et siinä toivossa.

Lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle vankeusrangaistuksen vuoksi ei välttämättä pääty samoihin aikoihin kuin vanhemman vankeusrangaistus. Minnan lapset olivat huostaanotettuna ja sijoitettuina, mutta kävivät hänen luonaan säännöllisesti. Minnan kertomuksen mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijät olivat käyneet hänen kanssaan keskustelua mahdollisesta huostaanoton purkamisesta ja lasten muuttamisesta takaisin äidilleen. Minnan kertomuksesta kävi ilmi, ettei selkeitä aikatauluja ja suunnitelmia lasten palaamisesta kuitenkaan ollut laadittu. Käsitin Minnan kertomuksesta, ettei hänellä ollut selkeätä kuvaa siitä, mitä ehtoja hänen tulisi täyttää ja, millaista olisi se hyvä ja riittävä äitiys, jota häneltä odotettiin. Toki saattoi olla niin, että sosiaalityöntekijöiden oli vaikea sanoittaa ja arvioida kokonaisuutta. ”Kattomisella” voitiin tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät halusivat varmistua Minnan päihitteettömyyden jatkumisesta. Sillä voitiin tarkoittaa myös lasten ja etenkin juuri laitokseen sijoitetun lapsen tilanteen seuraamista. Tai ”kattaminen” saattoi merkitä sitä, ettei tarkempia suunnitelmia lasten kotiuttamisen ja huostaanottojen purkamisen suhteen oltu tehty lainkaan.

Minna: Emmä ainakaan oo kokenu sitä sillei, et se ois jotenkin painostavaa ja tollei. Et kuitenkin, että mulla on kuitenkin sillei lepposat... Et jotkuthan joutuu käymään seuloissa usein ja näin. Mut mulle ei oo määrätty niitä seuloja ollenkaan, et just et lapset on lomilla mun luona. Ja oon lasten asioissa mukana ja käyn näitä koulun palavereja ja hoitsusuunnitelmia

ja ne. Ja sit tota, et mä asun nyt opiskelija-asunnossa. Et mun pitäs ettii semmone vakituinen asunto tai semmonen isompi asunto. Et kaksio tai semmonen. Et tavallaan, kun mähän joudun muuttaa tosta pois, kun opiskelu loppuu. Et se pitää olla semmonen asunto. Et ei se. Et ne on kuitenkin, et ei ne tuota hirveitä paineita, kun kuitenkin. Kun ne on semmosii, mitä mää meinaan kuitenkin tehdä. Mun mielestä sillei, et ne tavallaan. Mää oon saanu sellasen kuvan, et ne luottaa aika paljon. Ja tietenkkin se, et mää en oo tähän mun entiseen mieheen tai lasten isään yhteydessä. Et kylhän lapset saa olla yhteydessä.

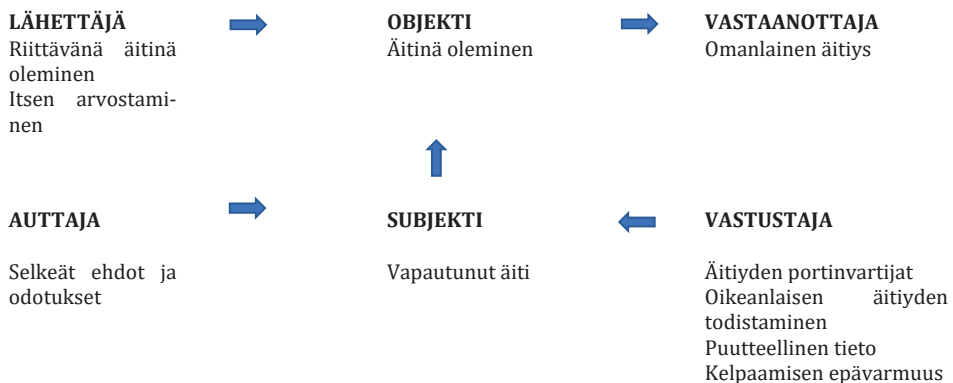
Huumausaineseuloissa käymiseen velvoittaminen on ollut melko yleinen kontrollointitapa varmistua päihteitä aiemmin käyttäneiden vanhempien päihteettömyydestä. Tulkitsen Minnan kertomusta siten, että hänen päihteettömyytensä pysyvyyteen luotettiin, eikä seulakäynneillä ollut siksi tarvetta. Minnan kertomasta jää kuitenkin monta avointa ja askarruttavaa kysymystä auki. Oliko Minnan ollut syytä hakeutua huumausaineseuloihin oma-aloitteisesti tai muutoin vaatia niitä otettavaksi? Mikäli Minnan päihteettömyyteen luotettiin, olisiko omaehtoinen hakeutuminen seuloihin edesauttanut ja selkeyttänyt tilannetta?

Koska lasten kotiuttamisen prosessia ja siihen liittyviä velvoitteita ja ehtoja ei Minnan kertomuksen mukaan oltu selkeästi sanoitettu hänelle, oli hän päättynyt toimimaan itsenäisesti. Minna kertoi päätyneensä miettimään isomman asunnon vuokraamista. Vaikka hänen olisi pitänyt muuttaa opiskeluiden päätyttyä opiskelija-asunnosta pois joka tapauksessa, olivat lapset kuitenkin perusteena isomman asunnon hankkimisella. Asunnon hankkimisen suhteen puutteellinen suunnitelma lasten kotiuttamisesta aiheutti kuitenkin hankaluuksia. Minnalla ei ollut tietoa minkä kokoista asuntoa hänen kannattaisi hakea. Toisaalta hänellä ei yksinasuvana ollut mahdollista hakea eikä saada kovin suurta asuntoa. Nämä tekijät suhteessa vuokra-asuntomarkkinoiden jäähmyyteen ja hidaslukkeisuuteen vaikuttivat hämmentävän Minnaa.

Oli selkeiden ja asiakkaalle sanoitettujen suunnitelmien puuttuminen sitten sattumanvaraista tai tavanomaista, vaikutti se inhimilliseltä kannalta epämiellyttävältä. Sekä Minnalle että muille äitiys oli positiivisen identiteetin lähde (myös Sariola 2006, 160–163). Äitiys toi elämälle merkitystä ja samalla naiset kertoivat kokevansa itsensä tärkeiksi. Äitiys oli elementti, jolla oli positiivisia merkityksiä sekä rikoksista että päihteistä irtaantumiseen. Samalla naisten päihteidenkäyttäjän identiteetti hälvenee (Ruisniemi 2006b, 165–187). Tämä positiivisen identiteetin näkökulma ja ylipäättään sen tarjoama mahdollisuus tulisi huomioida lastensuojelussa. Vaikka Minnalle olisi kerrottu, että lapset voisivat palata vasta vuoden tai kahden kuluttua, olisi hänellä tuolloin ollut selkeä ja rehellinen suunnitelma. Silloin Minna olisi voinut keskittyä omaan kuntoutuk-

seensa sen sijaan, että joutui miettimään tulevaa, jonka suunnittelemista hän ei kuitenkaan voinut aloittaa. Vanhemman yhteiskuntaan takaisinliittymisen ja -liittämisen tukemista voidaan pitää myös lapsen edun mukaisena toimintana. Huomion arvioista on muistaa myös se, että lapsen sijoituksessa viettämä aika saattaa olla merkittävä osa hänen lapsuuttaan (Enroos, Heino, Helavirta, Laakso & Pösö 2017).

Lapset ja muut kannattelevat ihmissuhteet tukevat naisten takaisinliittymistä sekä irtipääsemistä rikoksista ja siihen liittyvistä elinolosuhteista. Sosiaaliset vaikutteet voidaan jakaa negatiivisiin ja positiivisiin. Negatiivisilla vaikutteilla tarkoitetaan rikoksiin altistavia ja päihdekylläisiä ympäristöjä sekä stressaavia, traumaattisia ja hyväksikäyttäviä lähisuhteita. Positiiviset vaikutteet puolestaan paikantuvat pääsääntöisesti lapsiin ja lapsenlapsiin. Näistä ihmissuhteista myös koettiin saadun tukea päihdeettömyydelle. (Goodwin 2016, 242–284; Levenson 2014, 114–139; myös Eaton 1993, 91–98.). Naisten desistanssiin liittyvät lisäksi voimakkaasti häpeän ja stigman tunteet. Ne liittyivät yhteisön ja yhteiskunnan sekä todellisiin että oletettuihin asenteisiin suhteessa konventionaalisiin vanhemmuuden odotuksiin. (Goodwin 2016, 221–230; 298–301.) Rikostaustaisille naisille tulisivat tarjota tukea paitsi äitiyteen myös asuntoasioihin, taloudelliseen tilanteeseen, ihmissuhteisiin, työllisyyteen ja päihdeidenkäytön lopettamiseen. (Rodermond, Kruttschnitt, Slotboom & Bijleveld 2016.)

KUVIO 11. Aktanttimalli äitiyden rakentumisesta vapautumisen jälkeen

Lasten merkitys ja äitiys vaikuttivat tässä tutkimuksessa toimivan voimavarana ja takaisinliittymistä tukevana elementtinä. Äitiys ei kuitenkaan vaikuttanut olevan tärkein identiteetin rakentumisen osa-alue, eivätkä naiset määritelleet itseään ensisijaisesti äideiksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö mahdollisuus omalaisena äitinä olemiseen ja toimimiseen olisi ollut heille tärkeää.

Päihde- ja rikostaustaisen naisen äitiys tuli kuitenkin arvioiduksi jatkuvassa kelpaamisprosessissa, jota olen avannut ja kuvannut vastustajilla edellä olevassa kuviossa (Kuvio 11). Lastensuojelun sosiaalityöntekijät näyttäytyivät tässä portinvartijoina, joilla oli valta mahdollistaa tai evätä kokopäiväisen ja läsnäolevan äitiyden toteutuminen. Tähän portinvartijuuteen liittyivät naisten kertomuksissa kokemukset siitä, että omaa äitiyttä ja sen laatua tuli todistaa oikeanlaiseksi. Äitinä kelpaamisen epävarmuus viranomaisten silmissä vaikutti naisten kokemaan epävarmuuteen myös muilla elämänalueilla.

Ymmärrän portinvartijoiden lastensuojelussa vertaavan rikos- ja päihdetustaisten naisten tapaa olla äitinä suhteessa vanhemmuuden kulttuuriseen mallitarinaan (Kulmala & Vanhala 2004). Tunnistin rikos- ja päihdetustaisten naisten kertomuksissa tätä mallitarinaa tukevia ja vastustavia piirteitä. Mallitarinaa tukevinä piirteinä havaitsin muun muassa arjessa huolehtimista ja lasten puolesta uhrautumista. Mallitarinaa vastustavina piirteinä tulkitsin ensisijaisesti juuri omanlaisen äitiyden korostamisen. Omanlaisella äitiydellä ymmärrän vastustettavan ulkopuolelta annettuja määräytyksiä omalle toiminnalle. Vanhempien tahdosta huolimatta kaikkia lapsia ei kuitenkaan voida palauttaa kotiin eikä kaikkia huostaanottoja voida purkaa. Kuitenkin tärkeää on se, että portinvartijat kertovat selkeästi päätöstensä perusteet.

Takaisinliittymisen prosessissa mahdollisuus omanlaisen äitiyden toteuttamiseen vaikuttaa merkittävältä. Sen mahdollistumisessa ja toteuttamisessa auttoivat selkeät ehdot sekä tietoisuus niistä osa-alueista, joihin mahdollista muutosta kaivattiin. Mahdollisuus omanlaisen äitiyden toteuttamiseen tuki rikostaustaisten naisten sitoutumista päihhteettömyyteen. Tulkitsen omanlaisen äitiyden positiiviseksi takaisinliittymisen mahdollistajaksi. Ymmärrän Ruisniemen tapaan, ettei vanhemmuus ollut täydellisyyden tavoittelua, vaan se määrittyi itselle riittäväksi koetun vanhemmuuden kautta (Ruisniemi 2006b, 161–187). Tämä saattaa kuitenkin olla ristiriitaista suhteessa portinvartijoilta saatuun palautteeseen. Näin ollen olisi syytä käydä yhteistä keskustelua siitä, millainen äitiys on riittävää sekä lähivanhemmille että sijoitettujen lasten vanhemmille. Edellytetäänkö vanhemmilta samanlaista vanhemmuutta riippumatta siitä asuvatko lapset heidän kanssaan vai eivät? Mikäli huostaanoton purkamisen edellyttämä vanhemmuus on erilaista ja virheettömämpää kuin lastensa kanssa elävien vanhempien vanhemmuus, tulisi tämän kuitenkin olla perusteltua ja oikeudenmukaista kaikille osapuolille.

7.5. TAKAISINLIITTYMISEN OSA-ALUEET

Tutkimukseeni osallistuneet naiset ovat tarkastelleet ja kertoneet omasta elämäntilustaan, rikostaustastaan ja päihteidenkäytöstään hyvin erilaisista elämäntilanteista ja lähtökohdista käsin. Myös haastatteluhetkellä heidän elämäntilanteensa olivat toisistaan poikkeavia. Hahmottaakseni paremmin rikostaustaisten naisten yhteiskuntaan takaisinliittymisprosessia, olen koonnut löytämäni onnistuneen takaisinliittymisen osa-alueet seuraavaan taulukkoon (Taulukko 10). Rikollisuudesta, siihen johtaneista olosuhteista sekä päihteistä irtaantuminen on yksilöllinen prosessi, josta irrottautuminen ei ole nopeaa ja mutkatonta (vrt. Husso 2003, 297–300).

Taulukkoon (Taulukko 10) olen tiivistänyt ne osa-alueet, joiden havaitsin nousevan kertomuksista esiin merkittävänä. Ymmärrän näiden osa-alueiden tukevan vahvasti toisiaan. Yhdessä ne muodostavat myös mielekkään elämän. Rikostaustaisten naisten mielekkäällä elämällä tarkoitan sellaista kokonaisuutta, jossa naiset tuntevat kuuluvansa osaksi yhteiskuntaa sellaisina kuin he ovat. Mielekäs elämä tarkoittaa hyväksymistä ja asianmukaista kohtaamista, sekä oman menneisyyden työstämistä. Mielekäs elämä on myös yksilöllinen kokonaisuus. Se on takaisinliittymisen edellytys sekä päämäärä. Mielekäs elämä on sellaisen normatiivisen kansalaisuuden saavuttamista, joka syntyy tasa-arvosta ja osallisuudesta, vailla nöyryytystä ja pakkoa.

TAULUKKO 10. Onnistuneen takaisinliittymisen osa-alueet yksilötasolla

TUNNUSMERKIT	ILMENEMISTAPA	MERKITYS
Hyväksyminen	Vastuunotto Tuen vastaanottaminen Vastoinkäymisten sietäminen	Valmius ottaa vastaan apua, hyväksyä ja ymmärtää menneisyys osana omaa elämänhistoriaa
Muutosmyönteisyys	Suunnitelmat ja mielekäs arki	Valmius ja rohkeus etsiä uusia itsensä toteuttamisen tapoja
Lopettaminen	Päätös päihteidenkäytön ja rikosten tekemisen lopettamisesta	Valmius suureen elämäntavan muutokseen
Sosiaaliset suhteet	Itselle merkittävät ja muutosta tukevat sosiaaliset suhteet	Valmius omaa kehitystä tukevien sosiaalisten suhteiden hankkimiseen
Itseluottamus	Luottaminen omiin toimintamahdollisuuksiin Toivo paremmasta	Valmius työskennellä oman voimaantumisen edistämiseksi

Hyväksymisellä tarkoitan ensisijaisesti sitä, että yksilö kykenee hyväksymään oman elämäntilanteensa sekä oman vastuunsa siitä. Vastuunottamisen hyväksyminen käsittää sen, että yksilö kykenee havaitsemaan olevansa itse ensisijaisesti vastuussa omista päätöksistään. Hyväksyminen tarkoittaa mahdollisen trauma-

taustan käsittelemistä ja tietynlaista sovintoa menneisyyden kanssa. Näin ollen traumatausta ei myöskään voi toimia perusteluna, oikeutuksena tai selitteenä esimerkiksi päihteenkäytölle.

Hyväksymisellä ymmärrän myös valmiuden tuen saamiseen ja sen vastaanottamiseen. Tuen vastaanottaminen vaatii hienoista nöyryyttä ja sen myöntämistä, ettei pysty selviytymään tilanteesta ilman muiden tukea. Hyväksymistä saattaa edesauttaa osallistuminen jonkinlaiseen vertaistukitoimintaan, jossa kohtaamiset yleensä koetaan tasavertaisempina kuin viranomaiskontakteissa. Yhteiskuntaan takaisinliittyminen vaatii taitoja oppia hyväksymään vastoinkäymisiä ja ratkomaan ongelmatilanteita. Tutkimuksessani oli havaittavissa se, kuinka päihdetaustaisten naisten kertomuksissa vastoinkäymisiin reagoitiin totuttujen toimintamallien mukaisesti päihdyttämällä tunteet.

Muutosmyönteisyys, tulevaisuuden suunnitteleminen ja mielekkään tekemisen löytäminen vankeusrangaistuksen päättymisen jälkeen oli toinen havaitsemani tunnusmerkki. Mielekäs, päihteen tekeminen ja siitä syntyvä onnistumisen kokemus auttaa yksilöä kiinnittymään yhteiskuntaan. Sitä kautta on mahdollista saada syntymään vastatoimintaa entiselle ajatusmaailmalle ja huumeiden käytön lupauksille (ks. Väyrynen 2007, 73–100). Mielekäs päihteen tekeminen koostuu ensisijaisesti sellaisesta tekemisestä, jonka avulla voidaan hyödyntää yksilön olemassa olevaa kompetenssia ja auttaa häntä siten kiinnittymään arkeen. Mielekäs tekeminen on yksilön lähtökohdista ja tarpeista lähtevää toimintaa takaisinliittymistä tukevassa ympäristössä.

Muutosmyönteisyyden saavuttamisessa auttavat realistiset ja toteuttamiskelpoiset tulevaisuuden suunnitelmat. Päihteenkäytön alkuvaiheessa tavallinen arki oli usein näyttäytynyt vastenmielisenä ja sen välttämiseksi päihteenkäyttö tarjosi mielekkäämmän vaihtoehdon. Kuitenkin taustalla saattoi olla paljonkin hyväksymättömyyden kokemuksia, jotka voimistivat halua erottautua. Hyväksymättömyyden tunne sekä kokemukset institutionaalisesta väkivallasta ja poiskäännyttämisestä synnyttävät tarvetta hakeutua sellaisiin yhteisöihin, joissa tulee hyväksytyksi. Yhteiskuntaan takaisinliittymisen prosessissa tavanomaisen arjen merkitys muuttuu ja se alkaa näyttää tavoittelemisen arvoiselta. Mielekäs ja arkea rytmittävä sekä onnistumisen kokemuksia tarjoava tekeminen tekevät normaalista jälleen houkuttelevaa. Mielekkäällä arjella tarkoitan myös omanlaisen muutosmyönteisyyden löytämistä. Samoin valmius ja rohkeus etsiä uusia itsensä toteuttamisen tapoja lisäävät arjen houkuttavuutta.

Lopettaminen paikantuu erityisesti päätökseen päihteen käytön ja rikosten tekemisen lopettamisesta. Päätös lopettamisesta käynnistää aktiivisen muutosprosessin, jolla on vaikutusta yksilön elämään hyvin kokonaisvaltaisesti. Päihteenkäytön lopettaminen vaikuttaa arkisiin toimintoihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Valmius lopettamiseen ja siihen sisältyvään muutokseen voi syntyä

pikkuhiljaa. Lopettaminen ei ole useinkaan kovin suoraviivaista, vaan siihen kuuluu myös retkahduksia ja voimakasta epäluottamusta omiin kykyihin. Tuolloin yksilö tarvitsee ulkopuolista tukea, sillä retkahdukset eivät merkitse lopetuspäätöksen peruuntumista. Retkahduksiin tarjottavan tuen avulla on sitä vastoin mahdollisuus oppia omasta toiminnastaan. Samalla yksilön luottamus omaan itseen ja omiin voimavaroihin voimistuu.

Lopettamista saattaa tukea vertaistoiminta ja muiden auttaminen. Vaikka voimavarat auttamiseen olisivat vähäiset, on auttamisella merkitystä yksilön oman prosessin kannalta. Vertaistoiminnassa mukana oleva nainen voi myös toimia esimerkkinä muille, mistä hän voi saada onnistumisen kokemuksia.

Sosiaaliset suhteet ovat merkittävässä asemassa pyrittäessä päihdeettömään ja rikoksettomaan elämään. Sosiaaliset suhteet voivat sekä tukea siirtymää että olla sitä estämässä. Rikoksettomaan ja päihdeettömään elämäntapaan siirtyminen vaatii usein muutoksia sosiaaliseen verkostoon. Rikostaustaisten naisten sosiaalinen verkosto saattoi olla haavoittava ja negatiivisia tunteita ylläpitävä. Haavoittavuus saattoi johtua päihdemyönteisetä puolisoista tai muusta lähipiiristä. Negatiiviset tunteet syntyivät koetusta epäonnistumisesta ja sisälsivät häpeää sekä syyllisyyttä.

Muutoksen tueksi yksilön tulisi saada itselle merkittäviä ja muutosta tukevia sosiaalisia suhteita. Päihdeidenkäytön ja vankeustuomioiden täyttämät vuodet ovat saattaneet vieraannuttaa yksilön hänelle aiemmin tärkeistä ihmisistä. Parantuneet suhteet omiin lapsiin, vanhempiin ja sisaruksiin voivat tarjota tukea ja mahdollistaa tukea päihdeettömyydelle.

Itseluottamus on näistä osa-alueista se, mikä on selkeästi jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden osa-alueiden kanssa. Onnistumisen kokemukset muilla osa-alueilla kohottavat yksilön itsetuntoa. Samoin itsetunnon kohoaminen tukee muiden osa-alueiden myönteistä kehitystä. Olennaista on usko itseen ja omiin toimintamahdollisuuksiin. Itseluottamus ei kuitenkaan synny tyhjästä, vaan se tarvitsee tukevia sosiaalisia suhteita ja onnistuneita dialogisia kohtaamisia.

Luottamus itseen käsittää myös luottamuksen tulevaan ja toivoa paremmasta. Kyse on myös voimaantumisesta, mikä tukee oman itsen arvostamista. Tämä tukee yksilön kykyä selvitä vastoinkäymisistä. Yhteiskuntaan takaisinliittyminen ja desistanssi voidaan nähdä sarjana oikeita valintoja ja toimintoja suhteessa omaan toimijuuteensa ja sosiaalisiin suhteisiinsa (Granfelt 2016, 80).

Yhteenveto

Takaisinliittyminen on subjektiivinen ja yksilön identiteettiin vaikuttava prosessi. Takaisinliittäminen puolestaan on järjestelmätasoinen yhteiskunnallinen tahtotila, jossa rikostaustaisille annetaan tukea ja mahdollisuuksia saavuttaa tasavertainen asema. Normatiivisen kansalaisuuden saavuttaminen on osoitus siitä, että yksilö kykenee toimimaan yhteiskunnassa siinä vallitsevien sääntöjen mukaisesti. On kuitenkin niin, että portinvartijat paitsi tietävät rikostaustaisen menneisyyden, myös ylläpitävät tiukempia normatiivisen kansalaisuuden sääntöjä. Rikostaustaisten normatiivisen kansalaisuuden saavuttamisen kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että viranomaiskohtaamisissa toteutuisi tasavertaisuus, luottamuksellisuus ja oikeudenmukaisuus (vrt. HaL, 6§–10§). Rikostaustaisten naisten takaisinliittymisen olen käsittänyt kietoutuvan mielekkään elämän saavuttamiseen. Yksilötasolla tarvitaan hyväksymistä, muutosmyönteisyyttä, lopettamista, sosiaalisia suhteita ja itseluottamusta. Kuitenkaan ilman institutionaalista vastaantuloa ei yksilö kykene liittymään takaisin.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

”Herra tuomari, arvoisat valamiehet, herra syyttäjä. Te syytätte nyt minua eräistä rikkomuksista, kuten varkaudesta, murrosta, vankilapaosta ja muista tällaisista jutuista. Mutta mitkä ovat todella teidän edellytyksenne arvioida toisten ihmisten elämää ja tekemisiä? Jos te vaaditte minua noudattamaan lakia ja kunnioittamaan toisten ihmisten oikeuksia ja omaisuutta, rakastamaan ja säälimään ja vielä vaaditte minua arvostamaan sellaista hölynpölyä kuin kulttuuri, sivistys, edistys. Niin eikö teidän olisi myös pystyttävä näyttämään minulle, miten nämä vaatimukset on mahdollista täyttää? Mutta kuka teistä tuntee minut ja minun elämäni niin, että voisi sanoa miten minun olisi elämäni elettävä ja mikä olisi oikein?”

Te asetatte minulle vaatimuksia, ettekä koskaan kysy minun suostumustani, saati edes mielipidettä. Te ette ymmärrä, että joku ihminen voisi olla eri mieltä, eikä halua menettää vapauttaan. Minä tiedän, arvoisa valamiehistö, että te tulette taas tuomitsemaan minut eristykseen, mutta ihmisen todellista vapautta te ette voi koskaan häneltä riistää. Te olette taas kerran nujertaneet minut, mutta teidän järjestelmänne ei voi koskaan ostaa ihmisen sielua lopullisesti. Te luulette, että teidän järjestelmänne on aukoton. Te uskottelette itsellenne, että siinä vallitsee laki ja järjestys ja oikeudenmukaisuus, mutta ei se niin ole. Teidän järjestelmänne on pelkkä kuori, jonka alla on teille vieras ihminen, jota te ette voi koskaan kesyttää ja, jota te ette opi koskaan tuntemaan.

Te voitte kyllä kouluttaa ja aivopestä hänet tarkoituksiinne sopivaksi. Te voitte panna hänet verstaaseen nielemään pölyä tai nääntymään liukubihmalle tai kuivettumaan konttoripöydän taakse. Te voitte potkia häntä, te voitte vetää häntä likaojissa. Voitte nöyryyttää niin paljon kuin haluatte, koska sitä varten teillä on laitoksenne, lakinne, yhteiskuntanne, järjestyksenne, vankilanne. Mutta onneksi te ette voi koskaan riistää ihmiseltä sitä vapautta, mikä on syvällä hänen sydämessään.

Ja nyt te tuomitsette minut pikkurikoksista ja muista epäolennaisuuksista. Ja sisimmissänne te tiedätte lopullisen syyn, joka on se, että te pelkäätte minua. Sen takia, että minä en ole suostunut mukaan teidän pikkuleikkiinne. Minä olen uskaltanut astua teidän järjestelmänne ulkopuolelle. Minä olen eri mieltä teidän kanssanne. Te pelkäätte jokaista, joka on eri mieltä teidän kanssanne. Te tuomitsette jokaisen, joka on eri mieltä teidän kanssanne. Kun te ette tunne ihmistä. Te ette tiedä ihmisestä mitään. Kun te ette tajua, että ihminen on muutakin.”

(Kaurismäki 1984.)

Sosiaalityön tutkimuksen yhtenä tehtävänä on tuoda esille niitä olosuhteita ja epätasa-arvon paikkoja ja todellisuuksia, joissa heikoimmassa asemassa olevat ihmiset joutuvat elämään. Sosiaalityöntekijä on Suomessa akateeminen profesio, jonka keskiössä on työntekijä ja hänen ammatillinen osaamisensa ja eettiset lähtökohtansa. Minun suhteeni Leevi Sammakon kanssa alkoi, kun tutustuin häneen 15-vuotiaana. Mika Kaurismäen elokuvassa *Klaani -tarina Sammakoiden suvusta*⁶³ Kari Väänäsen esittämä Leevi Sammakko piti puolustuspuheen omassa oikeudenkäynnissään. Leevin puolustuspuhe kosketti minua silloin. Sen kuvaama mahdollisuuksien epätasa-arvo koskettaa minua edelleen, ja nostaa mieleeni elävästi niitä tekijöitä, jotka ovat minut saaneet hakeutumaan ja pyrkimään kohti sosiaalityöntekijyyttä. Väitöskirjaa tehdessäni olen ajatuksissani palannut Leevin tilanteeseen toistuvasti. Leevi Sammakko oli yksi Sammakon suvun jäsenistä. Sammakot olivat eläneet pitkään yhteiskunnan rajamailla, laillisuuden ja laittomuuden rajoilla, joista laittomuuden puolella ehkä yleisemmin. Sammakoiden suvun jäsenet kulkivat siirtymäriittien termein erottamisen ja liminaalin välillä. Tulkitsen takaisinliittymisen puuttumisen olevan tässä kontekstissa yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja mahdollisuuksien puuttumista. Kyse on varmasti myös pitkäaikaisesta, ylisukupolvisesta erottamisesta.

Leevi Sammakko kertoi edellä siitä, miltä mahdollisuuksien puuttuminen takaisinliittymiseen tuntui. Hän puhui siitä miltä tuntuu, kun ei ole tietoa normatiivisen kansalaisuuden saamisen edellytyksistä. Eikä tietoa siitä, millaista normatiivinen kansalaisuus ylipäätään on. Leevi oli kohdannut institutionaalista väkivaltaa. Hän oli joutunut sellaisen institutionaalisen vallankäytön kohteeksi, jolla häntä erotettiin yhteiskunnasta. Leevi esitti edellä jäävänsä mieluummin vapautensa kanssa ulkopuolelle kuin haluavansa nöyryyä samanmieliseksi.

Olen ottanut Leevin puolustuspuheen johtopäätösluvun alkuun, vaikka Leevi on Leevi. Leevi ei ole Leena, Lisbet, Miranda tai Amira, vaikka voisi olla. Leevin puolustuspuheella ei ole selkeää sukupuolta, vaan kyse on ennen kaikkea yksilön kokemasta epätasa-arvosta ja kelpaamattomuuden tunteesta. Kyse on myös laajemmin ihmisoikeuksista sekä rikosten taustalla vaikuttavista uhrikoemuksista. Tulen tässä luvussa esittämään niitä tutkimukseni tuloksia, joilla toivoisin pystyväni vastaamaan paitsi lukijalle myös Leevi Sammakolle, että takaisinliittyminen on mahdollista, eikä ulkopuolelle jääminen ole välttämätöntä. Ja, että myös Leevi olisi tärkeä sisäpuolella.

Tutkimuksessani olen halunnut tavoittaa naisten omaa ääntä ja kertomuksia siitä, millaisiin aiempiin kokemuksiin ja elämänvaiheisiin he liittävät tuomionsa rikoksesta, miten he kertovat vankeusrangaistuksesta sekä odotuksistaan ja toiveistaan tuomion suorittamisen jälkeen. Olen lähestynyt perinteiseen kri-

---

63 Perustuu Tauno Kaukosen romaaniin *Klaani* (1984). Leevi Sammakon puolustuspuhe on kuitenkin elokuvan käsikirjoittajan ja ohjaajan Mika Kaurismäen kirjoittama.

minologiseen tutkimuskenttään kuuluvaa aihepiiriä kriittisen ja feministisen kriminologian, sukupuolentutkimuksen, kulttuuriantropologian ja erityisesti sosiaalityön tutkimuksesta käsin. Tarkastelen kriminologisen tilastollisen tutkimusperinteen sijaan rikostaustaisten naisten todellisuutta heidän kertomustensa kautta. Narratiivisen tutkimusotteen valitseminen tuntui luonteelta myös siitä näkökulmasta, että se mahdollistaa paremmin pienen marginaaliryhmän kokemusten sekä traumaattisista elämäntilanteista kerrottavien narratiivien tutkimisen. (Riessman 1994; Jokinen 2000; Laitinen & Uusitalo 2008.) Kyse on siten myös marginaalin tutkimisesta, sillä naiset ovat vähemmistönä rikosten tekijöinä, niistä tuomittuina sekä päihdekuntoutukseen päässeistä.

Tutkimukseni rakentuu kolmen teoreettisen lähestymistavan: siirtymäriittiteorian, kriittisen kriminologian ja feministisen kriminologian varaan. Van Gennepin (1909/1960) siirtymäriittiteorian avulla jäsenän tutkimukseni tulokset kolmeen prosessinomaiseen vaiheeseen: erottamiseen, liminaaliin sekä takaisinliittämiseen ja -liittymiseen. Kriittinen kriminologia on auttanut minua paikantamaan tutkimukseni osaksi kriittistä näkökulmaa, jonka avulla olen ymmärtänyt lainrikkomuksen osaksi laajempaa yhteiskunnallista eriarvoistumisketjua. Feministinen kriminologia on puolestaan auttanut minua kontekstioimaan havaintojani osaksi naisten rikollisuutta käsittelevää aiempaa tutkimusta ja tuomaan aiheeseen olennaisen ja tärkeän sukupuolinäkökulman.

Tässä johtopäätösluvussa tarkastelen aluksi siirtymäriittiteorian antia tutkimukselleni. Seuraavaksi tarkastelen tuloksia tiettyjen, naisten elämässä vahvasti olleiden teemojen kautta, joita ovat väkivalta, päihteet, äitiys ja naisen asema. Olen seuraavassa kuviossa (kuvio 12) havainnollistanut tätä lähestymistapaa. Nämä neljä tekijää olivat keskeisiä siirtymäriitin kaikissa vaiheissa. Ne olivat myös yhteenkietoutuneita ja toisiinsa limittyneitä. Päihteiden haittakäyttö liittyi melko usein väkivaltaan, rikoksiin sekä vahingoittaviin lähisuhteisiin. Väkivalta puolestaan oli usein päihteidenkäyttöön liittyvää, samalla ollen osa vahingoittavien lähisuhteiden prosessia ja sinänsä myös rikollinen teko. Näitä erottamisen paikkoja tarkastelemalla olen osoittanut niitä ongelmakohtia, jotka ovat saattaneet edesauttaa ja johtaa vankeusrangaistukseen. Tutkimukseni tulosluvut olen jäsentänyt siirtymäriittien vaiheiden mukaan ja kussakin niissä olen käsitellyt näitä neljää teemaa. Kolmanneksi arvioin tutkimustani. Lopuksi esitän joitain käytännön ehdotuksia ja käytännön suosituksia, joiden avulla rikostaustaiset naiset tulisivat paremmin huomioiduksi ja heidän takaisinliittymisensä olisi mahdollista.

Erottaminen (Luku 5)	Liminaali (Luku 6)	Takaisinliittyminen ja - liittäminen (Luku 7)
VÄKIVALTA		
Parisuhteessa, ulkopuolisten tekemänä, itse tehtynä, institutionaalisenä ja vaiettuna		
PÄIHTEET		
Haittakäyttö ja riippuvuuskäyttö. Positiiviset ja negatiiviset vetovoimatekijät		
ÄITIYS		
Heijastevaikutus, läsnäolevaksi tuleminen, merkittävä motivaatiotekijä		
NAISEN ASEMA		
Käyttäjäpiirien miesdominanssi ja dikotomiset roolit, vastatoimijuus		

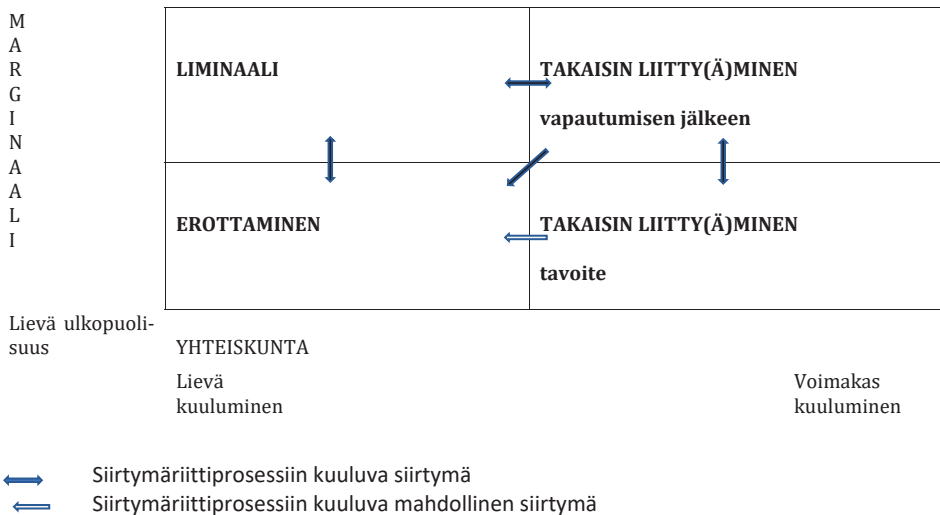
KUVIO 12. Tutkimustulosten tarkastelun osa-alueet

8.1. SIIRTYMÄRIITTITEORIAN ANTI TUTKIMUKSELLE

Haastatteluissa naiset kertoivat elämästään ennen vankilaa, vankila-ajasta tai vankeusrangaistuksesta yleensä sekä rangaistuksen suorittamisen jälkeisestä elämästä tai siihen liittyvistä tavoitteista ja toiveista. Van Gennepin (1909/1960) siirtymäriittien vaiheet soveltuivat erinomaisesti sekä kuvailemaan että toimimaan apuvälineenä analysoidessani naisten kertomuksia. Olen käyttänyt siirtymäriittiteoriaa tutkimuksessani jäsentämään rikostaustaisten naisten kertomuksia ja tuomaan niille struktuuria. Siirtymäriittiteoria ei kuitenkaan ollut mukana haastatteluista tehdessäni, vaan se valikoitui mukaan yhden aiemman pääaineeni, kulttuuriantropologian kautta. Siirtymäriittien voi tutkimukseni perusteella todeta toimivan hyvin sellaisissa tutkimuksissa, joissa haastateltavat tuovat esille eritasoisia kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemuksiaan.

Olen koonnut ja tiivistänyt seuraavaan kuvioon (Kuvio 13) tapaani ymmärtää, käyttää ja käsitellä siirtymäriittejä. Kuvio on tarkoitettu siirtymäriittien ymmärtämisen tueksi, enkä suinkaan halua jähmettää sillä esittämiäni prosessien monimuotoisuutta. Tutkimukseni kontekstissa olen jäsentänyt siirtymäriittejä etenkin kuulumisen ja ulkopuolisuuden kertomusten kautta. Siirtymäriittiteorian avulla kykenin analyysissäni tavoittamaan sitä prosessimaisuutta, mitä

naiset kertomuksissaan kuvasivat. Useinkaan yhteiskunnasta erottaminen samoin kuin takaisinliittäminen eivät olleet suoraviivaista etenemistä, vaan osin sattumanvaraistakin liikkumista kuulumisen ja kuulumattomuuden välillä. Kyse on niistä prosesseista, jotka erottavat rikostaustaisia naisia normaalista ja pitävät heitä kiinni päihteiden ja väkivallan kierteessä. Vankeusrangaistus saattaa tarjota sellaisen pysäytyksen, että voimavaroja erilaisen tulevaisuuden miettimiseen tarjoutuu. Kuitenkaan muutos ei voi tapahtua ilman apua, jota tarvitaan etenkin institutionaalisten toimijoiden taholta. Vaikka kuviossa rajat näyttävät selkeiltä, eivät ne sitä aina kuitenkaan ole. Siirtyminen vaiheesta toiseen on usein liukuvaa, epäselvää ja myös edestakaista. Kuviossa tulevat esille siirtymäriittien vaiheet ja suhteet. Olen kuvannut niihin kuuluvaa prosessimaisuutta nuolien avulla. Nelikentän tarkoituksena on kuvata, miten tutkimukseni tulokset asettuvat suhteessa käyttämäni teoriaan.

KUVIO 13. Siirtymäriittien vaiheet naisten kertomuksissa

Tutkimukseni kontekstissa olen ymmärtänyt siirtymäriitit etenkin juuri kuulumisen ja ulkopuolisuuden tuntemusten kautta. Vaikka tarkastelen liminaalia erityisesti vankeusrangaistukseen kuuluvana, oli naisten kertomuksista havaittavissa ajautumista liminaaliin jo ennen rangaistuksen alkamista. Näitä erottamisen vaiheen kertomuksia olen kuvannut luvussa 5. Siirtyminen vaiheesta toiseen saattoi olla liukuva ja epäselvä. Liminaali ei itsestään selvästi myöskään päättynyt vapautumiseen, vaan monet esimerkiksi normatiivisen kansalaisuuden saavuttamista estävät tekijät ylläpitivät ja jatkoivat liminaalisuuden tunnetta. Kuvion (kuvio 13) avulla olen myös halunnut tuoda esille sen, etteivät siirtymäriittien vaiheet ole yksilötasolla samankaltaisia. Esimerkiksi erottamisen

kokemuksissa oli suuria eroja yksilöiden kesken paitsi koetun ulkopuolisuuden myös elämäntilanteen suhteen. Erot ulkopuolisuudessa vaihtelivat esimerkiksi sen mukaan, miten paljon yksilö oli riippuvainen päihteistä tai kuinka monia erottavia tekijöitä (päihteet, väkivalta, rikokset ja vahingoittavat lähisuhteet) hänen elämäntilanteessaan vaikutti.

Rikostaustaisten naisten kuvaama yhteiskunnasta erottamisen, liminaalin ja takaisinliittymisen narratiivinen ulottuvuus sai rinnalleen institutionaalisen ja ajallisen ulottuvuuden. *Narratiivinen* ulottuvuus sisältää naisten kertomat kokemukset erottautumisesta ja erottamisesta, liminaalista sekä takaisinliittymisestä ja -liittämisestä. Kertomuksissaan naiset ovat kuvanneet menneisyyden tapahtumia rakentaen niistä synteisiä. Kertomuksissa on samalla rakennettu omaa rikostaustaisen naisen todellisuutta, jossa menneisyydestä rakentuu satuttavienkin yksityiskohtien varaan rakentuva nykyisyys. Kertomuksissa tulevaisuus rakentuu sellaisen menneen varaan, jossa itsestä on rakennettu hyväksyvä ja vastoinkäymisten vahvistama nainen.

Ajallinen ulottuvuus paljastui siinä vaiheessa, kun erottautumisesta tulikin erottamista ja paluu yhteisöön viivästyi. Näin esimerkiksi silloin, kun omaehtoisena erottautumisena alkanut päihteiden viihdekäyttö muuttuikin riippuvuuskäytöksi. Rikostaustaisten naisten elämässä ajallinen erottaminen saattaa vaihdella lyhyestä ajasta aina ylisukupolvisiin kokemuksiin asti. Van Gennepin alkuperäisessä teoriassa erottaminen kohdistuu yksilöön, mutta sosiaalityön kontekstissa voidaan havaita useamman sukupolven yli kantavaa erottamista. Silloin perhe on jo useamman sukupolven ajan elänyt yhteiskunnassa normatiiviseksi määritellyn elämäntavan ulkopuolella, aivan kuten Sammakon suku luvun alussa. (Haapasalo 1999; 2008; Virokannas 2013; Karttunen 2016.)

Institutionaalissa erottamisessa palvelujärjestelmä valikoi avunsaajat asettamalla avunsaannin kriteerit sellaisiksi, ettei kaikilla ole mahdollisuutta niitä saavuttaa. Aineistossani se tapahtui yhteiskunnan tasolla toimivien syrjäyttävien mekanismien toimesta. Tarkoitan syrjäyttävillä mekanismeilla sellaisia institutionaalisia käytänteitä, joiden seurauksena yksilöiden tasa-arvoiset mahdollisuudet ja lähtökohdat epäonnistuvat. Palveluihin hakeutuva pyrkii kuitenkin palveluita saadakseen täyttämään asetetut kriteerit. Kun selviää, ettei hän kykene niitä täyttämään, mielletään ehtojen täyttämättömyys käyttäjän omaksi syyksi ja lopullinen vastuu tilanteesta jää hänelle itselleen. (Metteri 2012; Määttä 2012; Lavee 2016; Virokannas 2017a; 2017b.) Tällöin on kyse myös institutionaalista väkivallasta.

Siirtymäriittiteorian liminaalivaihe paikantui naisten kertomuksissa vankeusrangaistukseen, joka jakoi sen aikaan ennen ja jälkeen vankeusrangaistusta. Liminaalin merkityksen voi havaita niistä kerrotuista odotuksista ja mahdollisuuksista, joita naiset vankeusrangaistukseen liittivät. Suhtautuminen vankeus-

rangaistukseen oli odottavaa: sillä halutaan saada aikaiseksi muutosta omassa elämäntilanteessa, etenkin riippuvuuskäyttöön ja vahingoittaviin lähisuhteisiin liittyen. Naiset tiedostivat ne mahdollisuudet, joita vankeusrangaistuksella voisi olla tarjottavana. Vaikka riippuvuus päihteistä oli monellakin tapaa vaikuttanut heidän elämäänsä ennen vankeusrangaistusta, oli heillä toiveena saada muutosta siihen. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästä tahdonvoimasta, vaan ennen kaikkea itsetunnon ja itseluottamuksen vahvistamisesta sekä niitä tukevien lähisuhteiden voimistamisesta. Vankeusrangaistuksiin tuomittujen on todettu olevan keskimäärin yhteiskunnan heikommassa asemassa olevia, jolloin vankiloissa tiivistyvät taloudelliset, sosiaaliset, terveydelliset sekä koulutus- ja työvoimapolitiittiset ongelmat (mm. Granfelt 1998, 2004b; 2007a; 2011; 2014; Hypén 2005; Lintonen & Joukamaa 2013). Liminaalissa vaikuttavat eriarvoistavat valtasuhteet, joihin saattaa sisältyä vastakkainasettelua ja mielialtaa. Näin valtasuhteet ylläpitävät yhteiskunnasta erottautumista. Kokemus avunsaamisesta vaikuttaa kuitenkin olevan kiinni myös omasta aktiivisuudesta, ja tunne systemaattisesta kaikille tarjottavasta avusta näytti puuttuvan.

Analysoin siirtymäriittiteorian viimeisen vaiheen subjektiivisen ja institutionaalisen paikantamisen kautta. Takaisinliittymisen tulkitseen subjektiiviseksi ja yksilön identiteettiin vaikuttavaksi prosessiksi. Takaisinliittämisen puolestaan ymmärrän olevan järjestelmätasoinen yhteiskunnallinen tahtotila, jossa rikostaustaisille voidaan antaa tukea ja mahdollisuuksia saavuttaa tasavertainen asema. Kyseessä on kaksi erillistä, mutta kuitenkin saman prosessin osasta. Onnistunutta integraatiota ei voi syntyä ilman molempia. Viranomaisten toiminta saattaa olla sekä takaisinliittymistä auttavaa että sitä estävää. Naiset halusivat tulla kohdatuksi ja kuulluksi tasa-arvoisina asiakkaina, mutta saattavat saada osakseen viranomaisilta tylyä kohtelua, käskyttävää asennetta tai portinvartijoina toimivien tahojen ajoittain epämääräisesti ilmaistuja ehtoja. Institutionaalisen vallankäytön ei pitäisi kuulua osaksi järjestelmää. Se ei myöskään ole osa vankeusrangaistuksen toimeenpanoa, normaaliin asiakaspalveluun kuuluvaa asiakkaan kohtelua tai palvelujärjestelmän logiikkaa. Institutionaalisisessa vallankäytössä tulee näkyväksi marginaaliryhmiin kohdistuva eriarvoinen kohtelu. Tasavertaisen kohtaamisen ei kuitenkaan pitäisi olla erityinen tavoite, vaan palvelun lähtökohta. Institutionaalisen vallankäytön ulottuvuudet moninkertaistuvat portinvartijajärjestelmän myötä.

Hahmottamani normatiivinen kansalaisuus ja mahdollisuus sen saavuttamiseen tekevät näkyväksi ne vaateet ja toiminnot, joita yhteiskunnan jäsenen edellytetään osaavan. Normatiivisen kansalaisuuden saavuttamisella tarkoitan tässä myös niitä tekniikoita, joilla yhteiskunnassa toimiminen on oikeanlaista ja mahdollista. Esitän luvussa 7.2 näiden tietojen, taitojen ja tekniikoiden paikantuvan asumiseen, viranomaisasiointiin ja päihteiden käytön lopettamiseen.

Takaisinliittyminen ei kuitenkaan riipu pelkästään yksilön tietotaidoista, vaan siihen vaikuttaa merkittävästi portinvartija-asemissa toimivien viranomaisten suopeus ja myötämielisyys. Portinvartijajärjestelmällä tarkoitan niitä eri viranomaistahoja, joiden ohitse naisten tuli kulkea ennen asunnon, toimeentulon ja työelämään pääsyn varmistumista. Naiset joutuvat kohtaamisissa vaihtuvien viranhaltijoiden ja uusien portinvartijoiden kanssa yhä uudelleen puolustamaan oikeuksiaan asianmukaiseen ja tasa-arvoiseen kohteluun. (Lipsky 1980; Metteri 2012; Kallio & Saarinen 2013; Blomberg, Kallio & Kroll 2016.) Yksittäisellä viranomaisella ei kuitenkaan välttämättä ole tietoa rikostaustaisten erityishaasteista, eikä välttämättä taitoa kyetä kohtaamaan tätä yhdenvertaisesti, vailla ennakolluuloja.

Rikostaustaisten naisten takaisinliittyminen kietoutuu mahdollisuuksiin saavuttaa omanlainen, mielekäs elämä. Se käsittää sekä normatiivisen kansalaisuuden saavuttamisen että subjektiivisten merkitysten täyttymisen. Tuolloin haaveiden, leimautumisesta ja häpeästä eroon pääsemisen ja muutoksen avulla saavutetaan sellainen arki, johon on mahdollista olla tyytyväinen. Omanlaisen, mielekkään elämän saavuttaminen muodostuu sekä normatiivisen kansalaisuuden tekniikoiden oppimisesta että sisäisen tasapainon löytämisestä. Mielekäs elämä muodostuu yksilötasolla koetusta hyväksymisestä, muutosmyönteisyydestä, lopettamisesta, sosiaalisista suhteista ja itseluottamuksesta.

Mielekkään elämän saavuttaminen tapahtuu myös hyvittämisen kautta. Hyvittämällä pyritään korvaamaan ja sovittamaan aiemmin tehtyä ”pahaa”. Esimerkiksi vertaistukitoiminnassa oma koettu menneisyys muuttuu kompetenssiksi, jolla pystytään auttamaan muita vankilasta vapautuvia. Hyvittäminen saattaa myös merkitä lapsille hyvitettyä menetettyä aikaa. Hyvittämistoiminto on merkittävä osa yhteiskuntaan takaisinliittämisen prosessia. (Maruna 2001; Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002; Heidemann, Cederbaum, Martinez & LeBel 2016, 15–18.) Tulkitseen hyvittämistoiminnan olevan aktiivista leimatun identiteetin purkamiseen liittyvää vastatoimintaa⁶⁴, jonka avulla rikostaustaiset naiset edistävät omaa takaisinliittymistään. Onnistuneen yhteiskuntaan integroitumisen voikin todeta tapahtuneen siinä vaiheessa, kun naiset ovat saavuttaneet sekä mielekkään omanlaisen elämän että riittävän normatiivisen kansalaisuuden. Kyse on myös mahdollisuudesta aloittaa vapautumisen jälkeinen elämä vailla entisen vangin leimaa. Se ei kuitenkaan onnistu ilman institutionaalista vastaantuloa. Yhteisöllisen tuen puute saattaa johtaa eristyneisyyteen, epäonnistumiseen tavoitteiden saavuttamisessa sekä toivottomuuteen (Nugent & Schinkel 2016).

---

64 Vrt. vastapuhe (Juhila 2004)

Siirtymäriittiteoria on auttanut tuomaan näkyväksi erilaisia syrjäyttäviä ja integroivia prosesseja. Koen kuitenkin, että sosiaalityön tutkimuksessa pelkkä siirtymäriittiteoria ei ole ollut riittävä. Se tarvitsi tuekseen muuta ja etenkin yhteiskuntatieteistä tulevaa teoriaa sosiaalisista ongelmista, huono-osaisuudesta ja palvelujärjestelmästä sekä feministisestä kriminologiasta tuleman nais erityisyyden. Siirtymäriittiteorian vaiheet kuvaavat niitä ulkoisesti havaittavia muutoksia, joita yksilössä tapahtuu hänen siirtyessään vaiheesta toiseen. Olen kuitenkin halunnut havainnoida ja analysoida myös niitä sisäisiä muutoksia, joita yksilössä tapahtuu näissä siirtymissä. Siksi koen tärkeänä identiteetin käsitteen ja näkökulman mukaan ottamisen siirtymäriittien tutkimiseen narratiivisen lähestymistavan ja tutkimuksen avulla.

8.2. KESKEISTEN TEEMOJEN TARKASTELUA

Naisten kertomuksissa korostuivat temaattisina juonteina ennen kaikkea väkivalta, päihteet, äitiys ja naisen asema. Nämä teemat toistuivat naisten kerronnassa sekä heidän kuvatessaan aikaa ennen tuomiota, vankeusrangaistusta sekä sen jälkeisen ajan kuvauksissa ja odotuksissa. Kussakin siirtymäriitin vaiheessa nuo teemat tulivat esille eri tavoin. Väkivalta ja päihteet valikoituivat tarkastelun kohteeksi, kun havaitsin rikostaustaisten naisten menneisyydessä niiden kahden lisäksi korostuvan myös vahingoittavat lähisuhteet ja rikokset. Kaikki neljä tekijää olivat vahvassa yhteydessä keskenään ollen yhteenkietoutuneita ja toisiinsa limittyneitä. Päihteiden haittakäyttö liittyi melko usein väkivaltaan, rikoksiin sekä vahingoittaviin lähisuhteisiin. Väkivalta puolestaan oli usein päihteidenkäyttöön liittyvää, samalla ollen osa vahingoittavien lähisuhteiden prosessia ja sinänsä myös rikollinen teko. Näitä erottamisen paikkoja tarkastelemalla olen osoittanut niitä ongelmakohtia, jotka ovat saattaneet edesauttaa ja johtaa vankeusrangaistukseen.

Väkivalta

Lähestyn väkivallan kertomuksia naisten kerrottujen kokemusten kautta. Fyysinen väkivalta paikantui rikostaustaisten naisten kertomuksissa menneeseen, vankeusrangaistusta edeltävään aikaan. Väkivalta on myös naisia vahvasti yhteiskunnasta ja normaalin piiristä erottavaa ja naisia poikkeavaksi määrittävää toimintaa. Väkivalta on monin tavoin ja monissa muodoissaan läsnä naisten kertomuksissa, vaikka määrällisesti puhe väkivallasta olikin vähäistä. Väkivalta on aiheena sensitiivinen, henkilökohtainen, häpeää herättävä ja satuttava, eikä siitä siksi haluta välttämättä puhua. Havaitsinkin aineistossani olevan myös vai-

ettua väkivaltaa. Väkivallasta kertomattomuudella halutaan suojella itseä siltä häpeältä, jonka kohteeksi väkivallan uhri, mutta myös tekijä usein joutuvat. Uhrin kokema häpeä kertaantuu sellaisissa viranomaiskohtaamisissa, joissa näennäisen sukupuolineutraalin suhtautumiseen sisältyy uhria velvoittavia ja väkivallasta vastuuta ottavia odotuksia.

Rikostaustaisille naisille lähisuhteet olivat joko yhteiskunnasta erottavia elementtejä tai siinä kiinnipitäviä. Erottavia lähisuhteita olivat erityisesti parisuhteet, joissa on väkivaltaa. Parisuhdeväkivallan kohteena oleminen on aineistoni naisten kohdalla ollut varsin yleistä. Siitä eroon pääseminen on ollut vaikeaa, mutta se näyttäytyi itsenäisenä toimintana ollen oman päätöksen tulosta. Siitä puuttui viranomaisten apu täysin. Parisuhdeväkivalta ja siihen liittyvä taloudellinen väkivalta sysäsivät ja kiinnittivät uhria tiukemmin suhteeseen. (mm. Dobash & Dobash 1998; Husso 2003; Ronkainen 2008.)

Paikansin naisten tekemän väkivallan olleen joko elämönhallinnan keino, välttämättömyys tai olosuhteiden pakottama ratkaisu. Elämönhallinnan keinona väkivalta kumpuaa parisuhdeväkivallan uhriksi joutumisesta ollen tietoista toimintaa, millä on tavoitteena estää uudelleen uhriksi joutuminen. Väkivallan välttämättömyys paikantuu päihdemaailmaan kuuluvana, ja se toimii samalla oman paikan ansaitsemiskeinona. Väkivalta ratkaisuna liittyy usein tilanteisiin, joissa päihteet ja erityisesti alkoholi olivat väkivaltaa selittävänä tekijänä. Väkivallan tekeminen näyttää olleen pikemminkin selviytymiskeino kuin itsestäänselvyys. Siitä seurannut hyöty oli useimmiten tilanteittaista. Väkivallan käyttämistä seuraa väkivaltainen maine. Väkivalta ei kuitenkaan tarjonnut naisille samanlaista statusta tai sosiaalista pääomaa (Fleetwood 2017) kuin miehille. Naiset kokivat, että väkivaltaisten miesten parissa suhtautuminen heidän tekemäänsä väkivaltaan oli liioittelevaa. Naiset tulkitsivatkin, että miehille väkivallan käyttö on sallitumpaa ja väkivaltaisen toimimisen skaala on siten laajempi.

Institutionaalinen väkivalta ja poiskäännyttäminen ovat havaitsemistani väkivallan muodoista sellaisia, jotka selkeästi vaikuttavat rikostaustaisten naisten elämässä sekä vankeustuomion aikana että sen jälkeen. Tuolloin on kyse sellaisesta institutionaalisesta vallankäytöstä, joka yhtäältä pitää naisia kiinni yhteiskunnasta erottamisessa ja toisaalta estää takaisinliittymisen onnistumista. Olen käsitellyt institutionaalista vallankäyttöä väkivaltana vain luvussa 5.2.4. Väkivallaksi nimeämisellä olen halunnut kuvata erityisesti niitä subjektiivisia tunteuksia, joita instituutioista poiskäännyttämisellä oli. Olen nimennyt saman ilmiön liminaalissa vaikuttaviksi valtasuhteiksi (luku 6.2) ja takaisinliittämiseen vaikuttaviksi institutionaalisiksi suhteiksi, jotka vaikuttavat normatiivisen kansalaisuuden saavuttamiseen (luvut 7.2 ja 7.3). Institutionaalista väkivaltaa, valtasuhteita ja normatiivisen kansalaisuuden saavuttamisen haasteita olen tässä johtopäätösluvussa kuvannut institutionaalisen vallankäytön käsitteellä. Näin

siitäkin huolimatta, että käsitteiden moninaisuus saattaa sekoittaa lukijaa.

Myös tutkijan valinnat voivat sisältää institutionaalista vallankäyttöä. Siksi olen pyrkinyt siihen, että en tulkitse ennalta väkivaltaa normaalina ja elämäntapaan kuuluvana käytäntönä. Päihdemaailman käsittäminen ja luokittelu väkivaltaiseksi ylipäättään ei ole riittävä tai ainakaan eettinen perustelu ymmärtää olemassa olevaa väkivaltaa. Ymmärrän väkivallan olevan sinänsä osa riippuvuuskäyttäjien todellisuutta. Väkivallan ja päihteiden käytön yhteys sekä väkivallan käsittäminen päihdemaailmaan kuuluvaksi vääjäämättömäksi olosuhteeksi kuitenkin ulkoistaa samalla sen koskemaan ainoastaan päihteiden ongelmakäyttäjiä. Tuolloin muut, kuten päihteiden kohtuukäyttäjät sekä raittiit, sijoitetaan ulkopuolelle, eikä väkivalta siten kosketaisi lainkaan heitä (Ronkainen 2008). Olen pyrkinyt välttämään väkivallan määrittämistä päihteiden ongelmakäyttäjien ominaisuudeksi ja elämäntapaan kuuluvaksi itsestäänselvyydeksi, jolloin olisin myös kyseenalaistanut samalla ongelmakäyttäjien oikeuden tasa-arvoiseen ja ihmisarvoiseen elämään.

Päihteet

Päihteiden haittakäytöllä oli merkittävä osuus haastateltujen naisten rikoksiin syyllistymiseen ja ne vaikuttivat rikollisen tekojen taustalla. Aineistoni valossa ilman päihteiden haitta- tai riippuvuuskäyttöä suurin osa aineistoni naisista ei kertomansa mukaan olisi syyllistynyt rikoksiin tai olisi tuomittu vankeusrangaistukseen. Havaitsin naisten kertomusten jakaantuvan kolmenlaisiksi sen mukaisesti missä vaiheessa elämäänsä naiset kokivat päihteiden haittakäytön alkaneen. Mitä nuorempana käyttö oli alkanut, sitä suurempia yhteiskunnasta erottavia vaikutuksia sillä oli. Merkittävällä osalla nuorena tai nuorena aikuisena päihteiden haittakäytön aloittaneista oli taustallaan myös keskeytyneitä koulutuksia, lyhyitä tai olemattomia työsuhteita sekä vahingoittavia parisuhteita. Päihteiden käytön alkuaikoina käyttöä ylläpitivät positiiviset vetovoimatekijät, joihin kuului muun muassa ryhmään kuuluminen ja siinä koettu yhteisöllisyys, normaalista poikkeava elämäntyyli sekä rahan saamisen helppous huumekaupalla. Näissä positiivisissa vetovoimatekijöissä korostuu se, että päihteidenkäytön aloittamisen myös miellettiin olevan oma valinta, jossa korostivat valittu elämäntapa ja kaveripiiri. (Väyrynen 2006.)

Haittakäytön muuttuessa riippuvuuskäytöksi alkaa myös negatiivisten vetovoimatekijöiden vaikutus näkyä voimakkaammin. Negatiivisiksi vetovoimatekijöiksi olen nimennyt parisuhteessa lisääntyneen vallankäytön, kontrollin ja väkivallan, pelon tuntemattomien tekemästä väkivallasta, asunnottomuuden, näköalattomuuden sekä vaikeuden hahmottaa tulevaisuutta. Nämä negatiiviset vetovoimatekijät sitovat naisia yhä tiiviimmin käyttäjien sosiaaliseen verkostoon samalla erottaen heitä normaalin piiristä. Etenkin aikuisena haittakäytön

aloittaneiden kohdalla oli havaittavissa päihteiden olleen heille ennen kaikkea selviytymiskeino, mikä samalla mahdollisti sekä psyykkisen että fyysisen riippuvuuden muodostumisen päihteisiin. (Väyrynen 2008; 2009; Perälä 2011; 2013; Copes 2016; Copes, Leban, Kerley & Deitzer 2016.)

Vankeusrangaistus yleensä ja vankilan vaikutus ja sen välitilamaisuus erityisesti vaikuttavat siihen, että vankilaan paikantuu päihteettömyyteen liittyviä odotuksia ja mahdollisuuksia. Liminaalissa olemisen tunnusmerkeiksi olen nimennyt pysähtymisen, itsetuntemuksen lisääntymisen sekä uusien mahdollisuuksien saamisen. Nämä kolme ominaisuutta myös luovat pohjaa kokonaisvaltaiselle muutokselle. Selkeimmin ne paikantuvat kokemuksiin päihteiden käytön lopettamisesta.

Takaisinliittymisen vaiheessa naisten kertomuksissa suhtautuminen päihteisiin jakaantui kolmeen eri kertomustyyppiin. Ensinnä oli niitä, jotka kertoivat vankilasta käsin suunnittelevansa vapautumista päihteettömänä. Toisena olivat ne, jotka kertovat olevansa vapaudessa päihteettöminä. Kolmantena oli vapaudessa päihteitä käyttävien kertomukset, joissa kuvastuu päihteiden käytön suhde rikostaustaan ja yhteiskuntaan ja päihteiden vaikutus takaisinliittymistä hidastavana tekijänä. Päihteistä irtaantuminen lisää mahdollisuuksia takaisinliittymiseen, sillä päihteettömänä mahdollisuudet sitoutua asumiseen ja asioiden hoitamiseen ovat paremmat. Samoin päihteettömänä naisten on helpompi osoittaa sitoutumiskykynsä erilaisille portinvartijoille, mikä edesauttaa mahdollisuuksia normatiivisen kansalaisuuden saavuttamiseksi. Päihteidenkäytön lopettamisen voi näin ollen tulkita mahdollistaneen myös itsenäisemmän elämän.

Äitiys

Aineistoni äidit kertoivat ajan ennen vankeustuomiota olleen päihteidenkäytön kyllästämää. Päihteidenkäyttö, siihen liittyvä sosiaalinen verkosto ja muu toiminta eivät lähtökohtaisesti ole lapsiperheelle suotavaa tai suvaittavaa toimintaa. Kuitenkin aineistoni äitien kertomukset päihteidenkäytöstään vaihtelivat vastuurationalisesta ja hallitusta päihteidenkäytöstä hallitsemattomaan kaaoskäyttöön. Vastuurationalisesta käytöstä kertoivat etenkin ne naiset, jotka olivat silloin lastensa lähivanhempia. Heille päihteet olivat sekä riippuvuutta että usein myös elinkeino. Hallitsemattomasta päihteidenkäytöstä kertovien naisten kohdalla lapset asuivat isillään, isovanhemmillaan tai olivat huostaanotettuja. Nämä naiset kertovat tapaamisten lasten kanssa olleen ajoittain epäonnistuneita ja toteutumattomia. Päihteiden kyllästämä äitiys näyttäytyy lapsille siten näkymättömänä äitiytenä (Pösö 2004, 77). Päihteidenkäyttö on usein muuttunut hallitsemattomaksi tilanteissa, joissa lapset ovat muuttaneet äidin luota pois ja vastuu lasten arjesta on siirtynyt muille. Syynä muuttoon saattoi olla vanhempien keskinäinen päätös tai viranomaisten puuttuminen asiaan.

Äitiys ei lakkaa päihteidenkäytön tai vankeusrangaistuksen ajaksi, eikä lasten kehitys ole tauolla odottamassa vanhemman kuntoutumista tai vapautumista. Lasten merkitys näyttäytyy aineistossani moninaisena. Lapset olivat monelle naiselle sekä mahdollisuus ja voimavara että sellainen kiinnipitävä voima, jonka avulla yhteiskuntaan takaisinliittyminen tuntuu merkitykselliseltä. (myös McIvor, Murray & Jamieson 2004, 189–193; Leverenz 2006, 483–485; Leverenz 2014, 81–139.) Toisaalta tunteet lasten menettämisestä ja olemattomista vaikuttamisen mahdollisuuksista heidän takaisin saamiseen aiheuttivat hiljaista häpeää ja tuskaa. Äidin vankeus synnyttää heijastusvaikutuksen (ripple effect) (Devlin 1998, 52), sillä se vaikuttaa paitsi naisiin itseensä myös heidän lapsiinsa ja muihin läheisyyksiinsä. Heijastusvaikutuksessa ei ole eroa lähi- tai etävanhemmuuden välillä.

Vankeusrangaistuksesta aiheutuva pysäytys näyttäytyy tutkimuksessani keinona saattaa näkymätön äitiys näkyväksi ja läsnäolevaksi. Vaikka äidit eivät olisi kyenneet pitämään päihteidenkäyttönsä vuoksi yhteyttä lapsiinsa ennen vankilaan joutumistaan, kertoivat he haluavansa tulevaisuudessa lastensa vuoksi tehdä asioita oikein. Oikein tekemisemisellä he tarkoittivat läsnäolemista, huolehtimista sekä pyrkimystä korvata menetetty yhteisen aika. Vankeusrangaistus näyttäytyykin merkittävänä mahdollisuutena vanhempien ja lasten keskinäisen yhteydenpidon lisäämiseen ja laajentamiseen. Poissaolon kierrettä lasten elämästä vahvistivat häpeän ja syyllisyyden tunteet, joihin puuttuminen vankeusrangaistuksen aikana kuitenkin olisi mahdollista. (Maruna 2001; Granfelt 2007b; Sommers, Baskin & Fagan 2014; Heidemann, Cederbaum, Martinez & LeBel 2016; Leverenz 2014; Goodwin 2016b.)

Etenkin vankilan ulkopuolisten viranomaisten näkökulmasta saattaa näyttäytyä tyypillisenä, että vankeusrangaistustaan suorittava vanhempi ”herää”, ”muistaa” tai havahtuu vanhemmuuteensa vankilassa ollessaan. Kun kaipuun tunteita ei voi turruttaa päihteillä, ne konkretisoituvat läsnäolevaksi. Vankeusrangaistus voikin olla mahdollisuus luoda ja ylläpitää yhteyttä lapsiin, joihin yhteydenpito on saattanut aiempien olosuhteiden vuoksi katketa. Aiempaa epäonnistumista ja poissaoloa ei kuitenkaan tule käyttää oikeutuksena yhteydenpidon jatkumiseen vähäisenä, vaan yhteydenpitoon tulee tukea ja sille tulee luoda mahdollisuuksia. Myös lapsilla on oikeus biologisen vanhempansa tuntemiseen, tämän taustasta huolimatta⁶⁵. Mahdollisuudella olla äiti lapselleen, on merkittävä vaikutus yksilön itsetunnolle ja -luottamukselle sekä takaisinliittymiselle ja pyrkimykselle päihteettömyyteen. Lasten merkitys äideille näyttäytyy etenkin muutosmotivaation ja eheytymistarpeen kohdalla. (Ferraro & Moe 2003; Sariola 2006; Sinko & Virokannas 2009; Leverenz 2014; Pitkänen, Kaskela, Tyni & Tourunen 2016.)

---

65 Yhteydenpidon muodoissa ja tavoissa on kuitenkin aina huomioitava lapsen etu.

Naisen asema

Naisen asema korostui monella tavoin keskeisissä teemoissa. Päihteiden riippuvuuskäytön ympärille muodostuneissa käyttö- ja huumeepiireissä- ja kulttuureissa vaikuttaa vahva maskuliinisuus ja miesdominanssi. Käyttäjäpiireissä toimimisen tavat ja konventiot ovat myös hyvin sukupuolittuneita. Samoin suhtautuminen ja odotukset mies- ja naistapaiselle toiminnalle ovat selkeän dikotomisesti jakautuneita. (Lalander 2001; Etorre 2004; Väyrynen 2008; 2009; Perälä 2011; 2013.) Naiset kokevat, että heillä on valittavanaan kaksi suppeaa toiminnan kehystä: ”hyvä jätkä” tai ”pirihuora”. Hyvänä jätkänä toimiminen vaikuttaa selviytymiskeinolta ja mahdollisuudelta tasa-arvoisempaan kohteluun. Hyvä jätkä on valmis käyttämään väkivaltaa, ja naiset kuvaavatkin saamaansa väkivaltaista mainetta, joka samalla sekä suojaa että leimaa heitä. Kuitenkin toimimalla näiden annettujen roolien mukaisesti, naiset samalla myös pitävät käytäntöä yllä. (Saarikoski 2001; Granfelt 2004b; Väyrynen 2009; Salovaara 2014, 63–65.)

Kuitenkaan kaikki aineistoni naiset eivät asettuneet edellä mainittuihin annettuihin kulttuurisiin kehyksiin. He tunsivat ja tiesivät käyttäjäpiirien toiminnan tavat ja konventiot, ja hakaneulan semiotiikkaa (Ehn & Löfgren 1982, 41–43) hyödyntäen omaksuivat vastapuheen (Juhila 2004) kaltaisen vastatoiminnan tavan. Naisten vastatoiminta osoittaa sen, että he osaavat toimia kulttuurin ehdoilla ja ehdoissa. Lisäksi he kykenevät valtaamaan oman tilan edellä kuvaamani dikotomisen jaottelun rinnalle. Käyttämällä ja myymällä päihteitä ja samanaikaisesti ylläpitämällä konventionaalista kotiäidin roolia naiset onnistuvat löytämään omanlaisensa tavan toimia.

Liki kaikki aineistoni naiset olivat olleet väkivallan uhriina. Etenkin parisuhdeväkivalta nousi aineistostani brutaalina ja haavoittavana. Vaikka osa aineistoni naisista oli käyttänyt itsekkin väkivaltaa parisuhteessaan, ei se ollut niin monitahoista ja laajaa kuin minkä kohteeksi naiset kertoivat joutuneensa. Siinä ei kyse ollut pelkästään pahoinpitelystä, vaan myös kokonaisvaltaisesta itsetunnon nujertamisesta sekä seksuaalisesta ja taloudellisesta väkivallasta. Väkivalta synnyttää väkivaltaa ja parisuhdeväkivaltaan puuttumattomuus näkyy seurauksena esimerkiksi vankeustilastoissa⁶⁶ ja rikostilastoissa⁶⁷. Olin tiedostanut jo haastatteluissa väkivallan eri muotojen läsnäolon rikostaustaisten naisten elämässä, mutta moniulotteisuudessaan tulos on yllättävä. Väkivallan kohtaaminen

---

66 Suomessa vankeusrangaistustaan suorittavista naisista noin puolet on syyllistynyt väkivaltarikoksiin, mikä poikkeaa merkittävästi Pohjoismaiden, Euroopan maiden tai Baltian maiden luvuista.

67 Suomessa naisilla on suurempi riski tulla parisuhteessaan pahoinpidellyksi jollain tavoin tai surmatuksi kuin muilla naapurimaiden naisilla.

ja läsnäolo omassa arjessa aiheuttavat yksilöille traumoja, vaikeuttavat hänen elämänhallintaansa sekä synnyttävät myös väkivaltaa. Merkittäväksi näyttääkin muodostuvan väkivallan uhriksi joutumisen ja väkivaltaan syyllistymisen kaksoisrooli, jolloin väkivalta toimii sekä oikeuttajana, suojana uudelleen uhrituomiselta että häpeää ja erottautumista tuottavana tekijänä. Väkivallan puuttuminen nykyisyydestä kerrottaessa ja sen ajoittuminen menneisyyteen saattaa olla todellista ja sinänsä erittäin toivottava kehityssuunta. Kuitenkin olen tiedostanut mahdollisuuden vaietun väkivallan läsnäoloon ja ymmärrän myös siitä vaikenemisen syyt. Väkivallasta vaikeneminen samanaikaisesti näin ollen sekä paljastaa että jättää piiloon sen, missä määrin fyysinen väkivalta oli pelkästään menneisyyteen kuuluvaa.

Naiset ja miehet eivät tule kohdatuksi ja kohdelluksi vanhempina samalla tavoin, eikä heidän vanhemmuuttaan tai lähivanhempana toimimisen taitojaan arvioida samoista lähtökohdista. Joidenkin aiempien tutkimusten perusteella on havaittu, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät tuottavat puheissaan ja päätöksissään kulttuurista tapaa olla äiti sekä uusintavat niitä muotoja, joilla hyväksyttävää äitiyttä tuotetaan (mm. Hiitola 2015; Hiltunen 2015; Vierula 2017). Naisten kertomuksissa ristiriita omanlaisen äitiyden ja kulttuurisesti tuotetun äitimallin välillä saattoi olla havaittu mutta vaikeasti määriteltävä, sillä selkeää kuvaa oikeanlaisesta äitiydestä ei ole kovin helppoa saada. Oikeanlaisen äitiyden tuottamisena olen käsittänyt etenkin ne sanoitetut ja sanellut ehdot, jotka liittyivät puheisiin lapsien huostaanottojen purkamisesta. Nämä ehdot näyttäytyivät äideille epäselvinä. Naisilla on kuitenkin halu todistaa olevansa oikeanlaisia äitejä, mutta ongelmana on se, ettei oikeanlaisen äitiyden sisältöjä ja ehtoja ole heille sanoitettu. Naiset kokivat viranomaisten yleensä ja etenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimivan portinvartijoina heidän äitiydelleen.

Olen lähestynyt rikostaustaisten naisten kertomuksia feministisen ja kriittisen kriminologian avulla. Ne lävistivät tutkimukseni läpikotaisin ja on melko mahdotonta nostaa esiin niihin liittyviä näkökulmia samalla toistamatta aiemmin tässä luvussa kirjoittamaani. Feministinen kriminologia on auttanut minua kohdentamaan huomioni kertomusten esiin nostamiin näennäisen sukupuolineutraaleihin ilmiöihin. Lisäksi olen pyrkinyt naisten kertomuksista nostamaan esille nais erityisiä näkökulmia. Kriittisen kriminologian avulla olen kiinnittänyt huomiota yhteiskunnan rakenteisiin ja niiden vaikutuksiin osana rikostaustaisten naisten kokemuksia. Sen myötä havaitsin, kuinka suomalainen rikosseuraamusjärjestelmä ja erityisesti vankilat ovat useimmiten ulkoisesti sukupuolineutraaleja, mutta käytännössä niissä vaikuttavat vahvasti miestapaiset käytännöt⁶⁸. Rikosseuraamusjärjestelmän miestapaiset käytännöt tulivat esille

---

68 Tästä poikkeuksena voi pitää pelkästään naisille suunnattuja vankiloita. Erityisesti Vanajan vankilassa on pyritty kehittämään vankeusrangaistuksen naistapaisuutta.

vankiloiden arkeen ja toimintakulttuuriin liittyen. Rikosseuraamuslaitoksessa nais erityisyys on tiedostettu (Naisten vuoro 1999; Naiset näkyviksi 2008; Nais erityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa 2010), ja viime vuosikymmeninä edistystä on varmasti tapahtunut.

8.3. TUTKIMUSPROSESSIN ARVIOINTIA

Tutkimukseni on valmistunut pitkän ajan kuluessa. Onhan ensimmäisen tutkimushaastattelun ja väitöstilaisuuden välillä ehtinyt hyvinkin kulua yhdeksän vuotta. Myönnän, että se auttamatta on turhankin pitkä aika. Useiden haastateltavien mainitsemien yksityiskohtien kohdalla olen kuitenkin joutunut pettymyksekseni huomaamaan, ettei tilanne ole muuttunut lainkaan paremmaksi. Aineiston ikääntyneisyyden voi erityisesti havaita siitä, ettei haastateltavista monellakaan ole koevapaudesta omakohtaisia kokemuksia. Tai, ettei koevapauden valmistelu ollut niin sujuvaa kuin ymmärrän sen nykyisin olevan. Haastatteluiden tekemisen jälkeen naispaikat vankiloissa ovat yleistyneet, joten naisia on yhä useammassa vankilassa. Tämä on lisännyt tarvetta nais erityisen vankeuden huomioimiselle. Aineisto saattaa olla jo hyvään ikään ehtinyt, mutta tämän tutkimuksen kohdalla tietynlainen kypsytys on ollut paikallaan sekä aineiston että väitöskirjan tekijän kohdalla.

Väitöskirjani aineisto on melko runsas. Haastatteluilla kerättyyn aineistoon liittyy aina tiettyjä rajoitteita liittyen sekä haastattelijaan ja haastateltavaan että haastattelun muihin olosuhteisiin. Omista ja luottamuksellisista asioista puhuminen vieraille haastattelijalle ei ole helppoa. Siihen suhteuttaen pidän aineistoani onnistuneena. Aineistoa analysoidessa mieleeni tuli useita osa-alueita, joihin minun olisi pitänyt tarttua tarkemmin. Näin oli esimerkiksi väkivallan, päihteidenkäytön aloittamisen ja rikoksiin ajautumisen kohdalla. Systemaattisempi väkivallan puheeksiottaminen olisi tuonut syvyyttä tärkeään aiheeseen. Lisäksi naisten lähisuhteet ja ne yhteisöt, joihin he palasivat tai aikoivat palata vapauduttuaan, olisi ollut tärkeää kartoittaa paremmin. Aineistoni on kuitenkin silloisiin olosuhteisiin ja väitöskirjan tekijän intresseihin suhteutettuna erinomainen. Keskusteluaiheiden syventäminen ja tarkentaminen olisi vaatinut useamman tiivistähtisen tapaamisen.

Olen valinnut aineistoni käsittelyyn narratiivisen lähestymistavan ja Greimasin aktanttimallin. Narratiivinen lähestymistapa oli sekä aineiston hankintatapa että analyysimenetelmä ja sopi mielestäni erinomaisesti tähän tutkimukseen. Rikostaustaiset naiset kuvasivat kertomuksissaan mennyttä. Samalla he kuitenkin rakensivat kertomusta menneisyyden, nykyisyyden ja itselleen mie-

lekkään tulevaisuuden välillä. Jälkimmäinen tuli erityisesti nähtäväksi vastatoiminnaksi kuvatussa tavassa rakentaa sellaista nykyisyyttä, jolla pyrittiin korvaamaan läheisille ja yhteiskunnalle aiheutunutta haittaa auttamalla ja tekemällä hyvää. Toki olisin voinut valita aineistolleni täysin muun lähestymistavan ja menetelmän. Ajoittain kiinnostukseni diskurssianalyysiin ja aiempi tuttavuuteni kategoria-analyysin (Salovaara 2014) kanssa vaativat minua sekä perustelemaan itselleni tekemäni valinnan että opettelemaan uudenlaisen näkökulman aineistoon. Greimasin aktanttimalli oli käytössäni aluksi tarkastellessani väkivaltaa. Koin sen avulla saavani näkyväksi niitä hallinnan suhteita, joita naisten toiminnan taustalla oli havaittavissa. Päädyin ottamaan menetelmän käyttööni koko tutkimuksessa, sillä havaitsin sen käyttökelpoisuuden myös muilla tarkastelemillani osa-alueilla. Greimasin aktanttimalli ja sen käyttö ei suinkaan ollut ongelmaton. Se haastoi käyttäjänsä uudenlaisten näkökulmien ja asioiden hahmottamisen huomioimiseen, mikä toisaalta onkin edellytys tutkimuksen tekemiselle.

Olen analysoinut erottamista tavanomaisesti ennen kaikkea ottamalla tarkasteluun päihteidenkäytön ja väkivallan. Toisaalta en voinut olla ohittamattaakaan päihteiden ja väkivallan osuutta aineistossa. Olisin voinut lähteä kehittämään ja testaamaan kuitenkin itse enemmän käyttämäni siirtymäriittiteoriaa. Olisin voinut tarkastella aineistoa hyödyntämällä erottamisen, erottautumisen ja eroon joutumisen jaottelua. Nyt vain sivusin niitä ohimennen. Näiden kolmen näkökulman kautta olisi ollut mahdollisuutta elävöittää vaihetta enemmän ja tuoda niihin aiemmin kaipaamaani yksilökeskeisempää otetta. Minulta on jäänyt valitsemassani lähestymistavassa selkeästi erottelematta yksilön ja yhteisön taso sekä niiden keskinäinen vuorovaikutus, vaikka toki näitä olen analysoissani sivunnut. Tavoitteenani oli tuottaa uusi näkökulma siirtymäriittiteoriaa hyödyntävään tutkimukseen. Arvioin kuitenkin päässeeni siinä jonkinlaiseen alkuun. Erityisesti olen tyytyväinen siihen, että kykenin käsittelemään vaiheita tasapuolisesti, kun olemassa olevan aiempi tutkimus on keskittynyt liminaaliin.

Narratiivisessa tutkimuksessa kyse on pitkälti tulkinnallisuudesta ja siitä, että tutkija kykenee tulkitsemaan asioita haastateltavan tarkoittamalla tavalla. Tiedostan, että tuloksiini sisältyy väärinymmärtämisen ja -tulkitsemisen mahdollisuus. Väärintulkintaa olen pyrkinyt vähentämään antamalla keskeneräistä tekstiä useiden henkilöiden luettavaksi. Teksteihini tutustuneilla on ollut erityistä kompetenssia asiasisällön suhteen ja siksi he ovat valikoituneet lukijoikseni. Olen näiltä lukijoilta useaan otteeseen tarkistanut heidän tulkintaansa ja kantaansa siitä, millaisen kuvan rikostaustaisista naisista tutkimuksellani annan. Varsinaisen lukutehtävän lisäksi annoin heille tehtäviä ja kysymyksiä tekstiini liittyen. Olen kysynyt muun muassa: Olenko ymmärtänyt ja tulkinnut kertomuksia oikein? Syyllistynkö sosiaalipornoon eli ovatko aineisto-otteet pi-

kemminkin liikaa paljastavia kuin realistisia? Suurimpana pelkonani oli naisten kohtelemisen epäkunnioittavasti. Analyysissä mahdollisesti tapahtuneita virheitä olen pyrkinyt estämään huolellisuudella sekä osoittamaan ja paljastamaan testaamalla ja toistamalla. Mahdolliset tekstiini jääneet väärinymmärtämiset ja -tulkinnat ovat vastuullani, sillä lopullinen päätös raportoinnin muodosta ja sisällöstä on minun.

8.4. KÄYTÄNNÖN TOIMENPIDE- JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Tutkimustuloksieni perusteella rikostaustaisten naisten takaisinliittymiseen ja -liittämiseen vaikuttavat seikat vaativat ainakin nais erityisyyden ja sosiaalityön vahvempaa huomioonottamista. Olen jaotellut toimenpide- ja kehittämisehdotukseni koskemaan sekä vankilaympäristöä että vapautumisen jälkeistä aikaa. Liitän toimenpide- ja kehittämisehdotukseni vankeusrangaistuksen suorittamiseen, vapautumisen valmisteluun ja varsinaiseen vapautumiseen, millä kiinnitän huomiota myös tutkimustuloksiini vankeusajasta muutosmahdollisuuksien lisääjänä. Lisäksi tulkitsen ehdotusteni olevan vankeuslain (VankL) hengen mukaisia, sillä tukitoimilla pyritään ennaltaehkäisemään uusintarikollisuutta sekä tukemaan muutosmotivaatiota.

Sosiaalityön eettisenä periaatteena on marginaalisiin elämäntilanteisiin joutuneiden henkilöiden tukeminen. Väitöstutkimuksessani olen osoittanut rikostaustaisten naisten monitahoista marginaalisuutta, sekä tuen ja tukikeinojen tarpeita. Sosiaalityöllä on kuitenkin varsin marginaalinen asema rikosseuraamustyöskentelyssä. Näin siitäkin huolimatta, että sosiaalityöllä olisi realistiset mahdollisuudet olla osana tukemassa rikoksista irtaantumisprosessia (Suonio 2014). Sosiaalityön ulottaminen laajemmin vankiloiden arkeen ja osaksi rikosseuraamusjärjestelmää laajentaisi takaisinliittymisen ja -liittämisen mahdollisuuksia.

Tulosteni pohjalta nousi esille selkeä sosiaalityön tarve vankiloissa. Tuo tarve kohdistuu etenkin vankien sosiaaliin ongelmiin, niiden ratkaisumahdollisuuksiin ja riittävän tuen saamiseen vapautumisvaiheessa. Vankiloissa toimii sosiaalityöntekijöitä ja ammattikorkeakoulutaustaisia erityisohjaajia. Käytännössä erityisohjaajat ovat useissa vankiloissa korvanneet vuosien varrella sosiaalityöntekijät, ja vain puolessa Suomen vankiloista toimii laillistettu sosiaalityöntekijä. Koska kyse on erityisen haastavissa tilanteissa olevista asiakkaista, olisi juuri sosiaalityön erityisosaamiselle ja sosiaalityöntekijöille tarvetta vankiloissa. Kaiken kaikkiaan vankiloissa sosiaalityön tarve on niin laajaa, että sosiaalityönteki-

jöiden mahdollisen lisäresurssoinnin lisäksi tehtäviä olisi tarjolla edelleen myös erityisohjaajille, päihdetyöntekijöille ja psykologeille.

Rikosseuraamusalalla on tiedostettu viime aikoina se, että turvallisuusnäkökulman lisäksi uusintarikollisuuteen vaikuttavat myös sosiaaliset ja yksilölliset tekijät, mistä on seurannut lisääntynyt tarve sosiaalialan asiantuntijatiedolle (Vesterbacka 2014, 8). Siirtyminen vankilasta vapauteen tarkoittaa ammatihenkilöstön vaihtumista sekä vapautujalle suuremman vastuun ottamista omista asioistaan. Vapautumisen jälkeen auttavana tahona voi olla Rikosseuraamuslaitoksen ehdonalaisvalvoja, kolmannen sektorin työntekijä tai kunnan sosiaalityöntekijä. Systemaattinen ja suunnitelmallinen vapautumisvaiheen sosiaalityö näyttäisi kuitenkin puuttuvan. Kolmannen sektorin toimijat tarjoavat vapautuneille helposti lähestyttävän yhteisön ja usein myös tukea vertaisilta. Vapautuvilla vangeilla on kuitenkin sen lisäksi suuri tarve sosiaalityön ammattilaisen tekemälle ohjaukselle ja käytännön asioissa tukemiselle. Lisäksi tuloksista tuli näkyväksi kasvokkaisen kohtaamisen tärkeys.

Vankeusrangaistusta vankilassa suorittava yksilö on vankeustuomion pituuden ajaksi tuomittu menettämään vapautensa. Vankeuslain mukaan: ”vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana” (VankL 1. luku, 2. mom). Vankeuslain hengen mukaisesti (HE 263/2004) ymmärrän, että vankeusrangaistuksen vaikutukset vankien tavanomaiseen elämään yritetään minimoida ja normaalisuusperiaatteen mukaisesti vangeilla on oikeus samoin palveluihin kuin vapaudessa olevilla. Kuitenkin tulkitsen lakia myös siten, että vankeusrangaistuksen aikana pyritään vaikuttamaan niihin seikkoihin, jotka altistavat vapautumisen jälkeiseen palaamiseen rikolliseen elämäntapaan.

Naisten kertomusten perusteella nousi esiin kolme keskeistä osa-aluetta, jotka voivat toimia tukena takaisin yhteiskuntaan liittyttäessä. Ensimmäinen osa-alue on *päihdekuntoutuksen ja mielenterveyspalveluiden laajempi tarjoaminen*. Tutkimuksissa ja tilastoissa on havaittu vankilassa olevien moniongelmaisuus sekä traumataustan että päihdeongelmien kietoutuminen yhteen rikoksiin syyllistymisen kanssa (Hypén 2004, Granfelt 2007a). Vankeusrangaistusta suorittavien yksilöiden mahdollisuuksia yksilölliseen päihdekuntoutukseen tulisi lisätä. Tuolloin voisi tulla pohdittavaksi vankiloiden ulkopuolisten palveluntarjoajien käyttäminen. Samoin riittävien mielenterveyspalvelujen kattaminen ulkopuolisten palveluiden avulla voisi mahdollistaa riittävien ja laadukkaiden palvelujen saamisen.

Toinen osa-alue on *huomion kiinnittäminen vankeinhoidon laatuun* sekä kokonaisvaltaisemman vankeinhoidon tarve, jolloin yksilöllisen ja nais erityisen tuen tarpeet ja kysymykset kyettäisiin huomioimaan paremmin. Siten niihin

vastaaminen olisi myös nopeampaa, tehokkaampaa ja vankeusaikana toteutettavissa olevaa. Vankiloiden turvallisuusnäkökulma tarkoittaa käytännössä tiukkaa kontrollia. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että vankila olisi turvallisempi paikka vangeille. Turvallisuusnäkökulman rinnalle tulisikin nostaa sosiaalisen, kuntoutuksellisen ja ammattiin ohjaavan tuen näkökulmat. Tämä asenne- ja näkökulmamuuotos mahdollistaisi lisäpanostuksen vankeusaikaiseen kuntoutukseen ja tarjoaisi tukea sitä eniten tarvitsevien vapautumisvaiheeseen.

Kolmantena osa-alueena on äitiyden tukeminen vankeusaikana. Näillä kolmella osa-alueella tuen tarve jatkuu myös vapautumisen jälkeen. Kokonaisvaltainen vapautumisen valmistelu sekä päihde- ja mielenterveyspalveluiden jatkuvuus mahdollistavat takaisinliittämis ja -liittymisprosessin etenemisen. Vankeusaika näyttyy tutkimukseni perusteella merkittävänä ajanjaksona, jolloin mahdollisuus äidin ja lasten välisten suhteiden lähenemiselle on mahdollista. Vankiloiden rajoitettujen yhteydenpitokeinojen lisäksi erilaiset sähköiset yhteydenpitokeinot voisivat tukea ja mahdollistaa luontevia keinoja yhteydenpidolle. Lapset näyttävät merkityksellisinä motivaation lähteinä äitien pyrkimyksissä päihitteettömyyteen.

Tutkimustulosteni perusteella olen paikantanut neljä keskeisintä vapautumisvaiheen kehittämiskohdetta olevan vapautuvien tilanteeseen erikoistunut sosiaalityöntekijä, asumistakuu, ohituskaista päihdekuntoutukseen ja äitiyden tukeminen vapautumisen jälkeen. *Vankilan, koevapauden, ehdonalaisen vapauden valvonnan ja vapautumisen tukemiseksi vapautuvilla voisi olla oma ja heidän tilanteeseensa erikoistunut sosiaalityöntekijä.* Vankilasta vapautuneiden monisyisen problematiikan erityishaasteiden tunteminen mahdollistaisi oikea-aikaisemman tuen saamisen. Lisäksi vapautuville tulisi tarjota laadukkaampaa, systemaattisempaa ja kohtaavampaa sosiaalityötä.

Vankilassa alkanut suunnitelmallinen ja tuettu vapautumisprosessi ei välttämättä toimi onnistuneesti enää vapautumisen jälkeen. Yhtenä heikkoutena on varmasti palvelujärjestelmän pirstaleisuus, niukat työntekijäresurssit ja sitä myötä syntyvä vaikeus tavoittaa työntekijöitä. Erityisen tärkeänä vapautumisvaiheen viranomaiskohtaamisissa näyttävät henkilökohtaisten tapaamisten tarve. Kyse on siis pitkälti palvelujärjestelmän rakenteesta. Oma työntekijä ja saattaen vaihtamis -periaatteen mukainen asiakkuuden siirto tukisivat vapautuvan mahdollisuutta sitoutua paremmin suunnitelmiin. Lisäksi erityinen huomio ja kohdennettu tuki tulisi osoittaa niille yksilöille, jotka vapautuvat suoraan suljetuista vankiloista.

Vapautumisen tukeminen vapautuvan vangin asumistakuulla. Asunnottomana vapautuminen aiheuttaa turvattomuutta ja stressiä estäen samalla takaisinliittymisen onnistumisen mahdollisuuksia. Vailla asuntoa ei edellytyksiä päihitteettömyyteen ja rikoksettomuuteen juurikaan ole. Mikäli asumiseen liittyy yksilötason haasteita, ei asunnottomuus niitä poista. Tuolloin haasteet vain kasaantuvat ja kertautuvat. Erilaiset tuetun asumisen mahdollisuudet voivat olla ajankohtaisia tällaisessa tilanteessa.

Vapautuvien päihdekuntoutukseen ohituskaista. Päihteenkäytön ja rikosalttiuden yhteys on havaittu paitsi tässä tutkimuksessa myös useissa muissa (mm. Hypén 2004, Granfelt 2007a). Samoin vankilasta vapautumisen jälkeiset ensimmäiset kuukaudet on havaittu merkittäväksi ja riskialtteinnaiksi tekijäksi jatkoon kannalta. Vakava ja pitkäjänteinen päihteenkäytön perusteisiin puuttuminen on myös rikoksia ennaltaehkäisevää toimintaa.

Äitiyden tukeminen vapautumisen jälkeen. Vankilasta vapautuvien ja vapautuneiden vanhemmuuden tukeminen antaisi mahdollisuuksia omanlaisen äitiyden rakentamiseen tuettuna ja ohjattuna. Vanhemmuuteen liitettyjen olettusten ja odotusten sekä todellisuuden välinen ristiriita aiheuttaa naisille tarvetta läpikäydä syyllisyyden ja häpeän tunteita sekä sitä, kuinka ne vaikuttavat yksilön omaan käytökseen. Lisäksi tuen tarjoaminen vanhemmuuteen osana muuta asumiseen ja asioiden hoitamiseen liittyvää tukea on tärkeää vapautumisen jälkeisessä arjessa. Vanhemmuuden tukeminen on yksilötasolla merkityksellistä siitakin huolimatta, ettei lähivanhemmuuden saavuttaminen olisi edes realistinen tavoite.

Rikostaustaisten henkilöiden kanssa työskenneltäessä on hyvä olla tietoinen mahdollisesta viranomaisvastaisuudesta. Se ei kuitenkaan ole työskentelyn este, vaan vaatii ainoastaan aktiivista ennakkoluulojen purkamista. Työntekijältä se vaatii asioita sanottavaa ja avaavaa asennoitumista. Esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityössä tulisi todeta perheelle kaikkien toimivan lasten edun mukaisesti. Vaikka yhteisen asian puolesta työskentely olisi selvää työntekijälle, ei se välttämättä ole sitä asiakasperheelle. Lastensuojelun kanssa toimiessa on mukana sanaton huostaanoton uhka, vaikei asia olisi todennäköinenkään. Mikäli tuota uhkaa ei sanoiteta, on äitien vaikea luottaa viranomaisiin.

LÄHTEET

- Aalto, Hannu; Aalto, Mauri; Kiianmaa, Kalervo; Lindroos, Lolan (toim.) (2015) *Alkoholiriippuvuus*. Duodecim: Helsinki.
- Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) (2002) *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Abrahams, Hilary (2017) Listen to me: a reflection on practice in qualitative interviewing. *Journal of Gender-Based Violence* 1 (2), 253–259.
- Adler, Freda (1975) *Sisters in Crime: The Rise of the Female Criminal*. McGraw-Hill: New York.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2001) Kodittomuuden marginaalissa. Teoksessa: Suutari, Minna (toim.) *Vallattomat marginaalit: Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja nuoruuden reunoilla*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20: Helsinki, 103–123.
- Ahven, Andri (2017) VS: Some questions about statistics. Vastaanottaja: Ulla Salovaara. Lähetetty: 23.2.2017. Yksityinen sähköpostiviesti.
- Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (1999) *Rotunaisia ja feministejä: Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino: Tampere.
- Alakoski, Susanna (2007) *Sikalat*. Schildts: Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (1993) *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2002) The Generation In-Between: Somali Youth and Schooling in Metropolitan Helsinki. *Intercultural Education* 13 (3), 275–290.
- Allan, June (2009) Doing critical social work. Teoksessa: Allan, June; Briskman, Linda & Pease, Bob (toim.) *Critical Social Work: Theories and practices for a socially just world*. Allen & Unwin: Crows Nest, 70–87.
- Allan, June; Briskman, Linda & Pease, Bob (toim.) *Critical Social Work: Theories and practices for a socially just world*. Allen & Unwin: Crows Nest.
- Allan, June; Briskman, Linda & Pease, Bob (toim.) (2009) *Critical Social Work: Theories and practices for a socially just world*. Allen & Unwin: Crows Nest.
- Anderson, Kevin & Quinney, Richard (eds.) (2000) *Erich Fromm and Critical Criminology: Beyond the Punitive Society*. University of Illinois Press: Chicago.
- Andrews, Donald A. & Bonta, James (1995) *Level of Service Inventory – Revised*. Multi-health System: Toronto.
- Annison, Jill; Brayford, Jo & Deering, John (toim.) (2015) *Women and Criminal Justice: From the Corston Report to Transforming Rehabilitation*. Policy Press: Bristol.
- Anttonen, Anneli; Lempiäinen, Kirsi; Liljeström, Marianne (toim.) (2000) *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino: Tampere.

- Auvinen, Tommi (2013) Narratiivinen johtajuus: Tutkielmia johtajuuden tarinankerronnan tutkimuksesta ja käytännöstä. Jyväskylä Studies in Business and Economics 119. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Bailey, Jennifer A.; Hill, Karl G.; Oesterle, Sabrina; Hawkins, J. David (2006) Linking Substance Use and Problem Behavior Across Three Generations. *Journal of Abnormal Child Psychology* 34 (3), 263–282.
- Baker, Phyllis L. & Carson, Amy (1999) "I TAKE CARE OF MY KIDS" Mothering Practices of Substance-Abusing Women. *Gender & Society* 13 (3), 347–363.
- Bangkok Rules (2010) United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders with their Commentary. Saatavana www-muodossa: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/Bangkok_Rules_ENG_22032_015.pdf
- Barlow, Hugh D. & Kazdin, David (2010) Explaining crime: a primer in criminological theory. Rowman & Littlefield Publishers Inc: Lanham.
- Barnes, Sandra L. & Stringer, Ebonie Cunningham (2014) Is Motherhood Important? Imprisoned Women's Maternal Experiences Before and During Confinement and Their Postrelease Expectations. *Feminist Criminology* 9 (1), 3–23.
- Becker, Howard S. (1953) Becoming a Marijuana User. *American Journal of Sociology*, 59 (3), 235–242.
- Beech, Nick (2011) Liminality and the practices of identity reconstruction. *Human relations* 64 (2), 285–302.
- Berg, Kristiina (2008) Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöliitto: Helsinki.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1995) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus: Helsinki.
- Best, David (2016) Social identity, social networks and social capital in desistance and recovery. Teoksessa: Robinson, Anne & Hamilton, Paula (eds.) *Moving on from crime and substance use: Transforming identities*. Policy Press: Bristol, 175–194.
- Blomberg, Helena; Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2016) Häpeää ja laiskuutta: Asiakkaiden, muiden kansalaisten sekä katutason työntekijäryhmien käsitykset toimeentulotukiasiakkuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (3), 301–312.
- Bolton, Bill & Tomlinson, Mike (eds.) (1990) Gender sexuality and social control. Law Reform Commission of Canada, working paper no. 10. The European Group for the Study of Deviance and Social Control: Bristol.
- Briskman, Linda; Pease, Bob & Allan, June (2009) Introducing critical theories for social work in a neo-liberal context. Teoksessa: Allan, June; Briskman, Linda & Pease, Bob (toim.) *Critical Social Work: Theories and practices for a socially just world*. Allen & Unwin: Crows Nest, 3–14.
- Britton, Dana M. (2003) *At Work in the Iron Cage: The Prison as Gendered Organization*. New York University Press: New York.

- Britton, Dana M. (2000) *Feminism in Criminology: Engendering the Outlaw*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol 571, *Feminist Views of the Social Sciences*, 57–76. Saatavana [www-*muodossa*: http://www.jstor.org/stable/1049134](http://www.jstor.org/stable/1049134).
- Brå (2016) *Konstaterade fall av dödligt våld – en genomgång av anmält dödligt våld 2015*. Saatavissa [www-*muodossa*: http://www.bra.se/download/18.358de3051533ffea5ea7eaf8/1462804743722/2016_Dödligt_våld_2015.pdf](http://www.bra.se/download/18.358de3051533ffea5ea7eaf8/1462804743722/2016_Dödligt_våld_2015.pdf) [viitattu 6.2.2017]
- Burgess-Proctor, Amanda (2013) *Intersections of Race, Class, Gender, and Crime: Future Directions for Feminist Criminology*. Teoksessa: Hughes, Christina (ed.) *Researching Gender, Volume II, Representation, Voice and Intersectionality*. Sage: Thousand Oaks, 325–346.
- Burke, Roger Hopkins (2011) *An Introduction to Criminological Theory*. Routledge: New York, London.
- Carlen, Pat (1990) *Alternatives to Women's Imprisonment*. Open University Press: London.
- Carlen, Pat (toim.) (1985) *Criminal Women: Autobiographical Accounts*. Polity Press: Cambridge.
- Carlen, Pat (2002) *Introduction: Women and Punishment*. Teoksessa: Carlen, Pat (toim.) *Women and Punishment; the Struggle for justice*. Willan Publishing: London, 3–20.
- Carlen, Pat (2002) *Women and Punishment; the Struggle for justice*. Willan Publishing: London.
- Carlen, Pat (1983) *Women's Imprisonment*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Carlen, Pat & Worrall, Anne (toim.) (2004) *Analysing Women's Imprisonment*. Willan Publishing: London.
- Carlen, Pat & Worrall, Anne (toim.) (1987) *Gender, Crime and Justice*. Open University Press: London.
- Chesney-Lind, Meda (2006) *Patriarchy, Crime and Justice; Feminist Criminology in an Era of Backlash*. *Feminist Criminology* 1 (1), 6–26.
- Chesney-Lind, Meda & Morash, Merry (2013) *Transformative Feminist Criminology: A Critical Re-thinking of a Discipline*. *Critical Criminology*, 21, 287–304.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Vastapaino: Tampere.
- Cook-Sather, Alison (2006) *Newly Betwixt and Between: Revising Liminality in the Context of a Teacher Preparation Program*. *Anthropology and Education*, 37 (2), 110.
- Copes, Heith (2016) *A narrative approach to studying symbolic boundaries among drug users: A qualitative meta-synthesis*. *Media Crime Culture* 12 (2), 193–212.
- Copes, Heith; Leban, Lindsay; Kerley, Kent R. & Deitzer, Jessica R. (2016) *Identities, Boundaries and Accounts of Women Methamphetamine Users*. *Justice Quarterly* 33 (1), 134–158.

- Covington, Stephanie S. & Bloom, Barbara E. (2006) Gender Response Treatment and Services on Correctional Settings. Teoksessa: Leeder, Elaina (ed.) Inside and Out: Women, Prison and Therapy. The Haworth Press inc.: New York, 9–33.
- Crewe, Ben (2016) Staff culture, staff professionalism and prison quality? Rikosseuraamusalan kehittämis- ja tutkimuspäivät 23.11.2016.
- Cromwell, Paul & Birzer, Michael L. (toim.) (2014) In Their Own Words; Criminals on Crime. Oxford University Press: New York.
- Daly, Kathleen (1994) Gender, Crime and Punishment. Yale University Press: New Haven and London.
- Danielson, Petri & Kääriäinen, Juha (2017) Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2016 -kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Helsingin yliopisto, valtiotieteiden tiedekunta, kriminologinen ja oikeuspoliittinen instituutio, Katsauksia 23/2017: Helsinki.
- DeKeseredy, Walter S. (2011) Contemporary Critical Criminology. Routledge: New York, London.
- Denzin, Norman K. (2003) The Cinematic Society and the Reflexive Interview. Teoksessa: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) Postmodern Interviewing. Sage: Thousand Oaks, 141–155.
- Devlin, Angela (1998) Invisible Women; What's Wrong With Women Prisons? Waterside Press: Winchester.
- Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P. (eds.) (1998) Rethinking violence against women. Sage: Thousand Oaks.
- Dobash, Rebecca Emerson & Dobash, P. Russell (1998) Violent Men and Violent Contexts. Teoksessa: Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P. (eds.) (1998) Rethinking violence against women. Sage: Thousand Oaks, 141–168.
- Dominelli, Lena (2002) Feminist Social Work Theory and Practice. Palgrave: New York.
- Douglas, Mary (2005) Puhtaus ja vaara. Vastapaino: Tampere.
- Drake, Deborah H. (2012) Prisons, Punishment and the Pursuit of Security. Palgrave Macmillan: New York.
- Easteal, Patricia (2001) Women in Australian prisons: The cycle of abuse and dysfunctional environments. The Prison Journal 81 (1), 87–112.
- Eaton, Mary (1993) Women after prison. Open University Press: Buckingham.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1982) Kulturanalys: ett etnologiskt perspektiv. Gleerups: Malmö.
- Enroos, Rosi (2008) Vankila lapsuudessa – lapset vankilassa. Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin vankeus värittää. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2008. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.
- Enroos, Rosi (2015) Vankila, vanhemmuus ja lapsi - näkökulmia perhekäytäntöihin. Acta Poenologica 2/2015. Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Enroos, Rosi; Heino, Tarja; Helavirta, Susanna; Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatieoista tarkastelua. Janus 25 (4), 297–311.

- Enzmann, Dirk; Kivivuori, Janne; Marshall, Ineke Haen; Steketee, Majone; Hough, Mike & Killias, Martin (2018) *A Global Perspective on Young People as Offenders and Victims; First Results from The ISRD3 Study*. Springer: New York.
- Erkkilä, Raija (2008) *Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus*. Teoksessa: Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus: Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi, 195–226.
- Eskola, Marjatta (2003) *Aina voi tehdä toisin*. Teoksessa: Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. PS-kustannus: Jyväskylä, 108–127.
- Estrada, Felipe & Nilsson, Anders (2012) *Does It Cost More to Be a Female Offender? A Life-Course Study of Childhood Circumstances, Crime, Drug Abuse, and Living Conditions*. *Feminist Criminology* 7 (3), 196–219.
- Ettorre, Elizabeth (2004) *Revisoning women and drug use: gender sensitivity, embodiment and reducing harm*. *International Journal of Drug Policy* 15, 327–335.
- Euroopan neuvoston vankilasäännöt 2007. Saatavana *www-muodossa*: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 [viitattu 11.1.2018]
- Ewalds, Helena (toim.) (2005) *Kenelle lyönnit kuuluvat? Kuntaopas pari- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyöhön*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.
- Fagerlund, Monica; Peltola, Marja; Kääriäinen, Juha; Ellonen, Noora & Sariola, Heikki (2014) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: Lapsiuhritutkimuksen tuloksia*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110: Tampere. Saatavana *www-muodossa*: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86726/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf [viitattu 19.2.2017]
- Ferraro, Kathleen J. (2006) *Neither Angels nor Demons*. Northeastern University Press: Boston.
- Ferraro, Kathlee J. & Moe, Angela M. (2003) *Mothering, Crime and Incarceration*. *Journal of Contemporary Ethnography* 32 (1), 9–40.
- Fetterley, Judith (1978) *The resisting reader: A feminist approach to American fiction*. Indiana University Press: Bloomington.
- Fleetwood, Jennifer (2015) *In Search of Respectability: Narrative Practice in a Women's Prison in Quito, Ecuador*. Teoksessa: Presser, Lois & Sandberg, Sveinung (toim.) *Narrative Criminology: understanding stories of crime*. New York University Press: New York, 42–68.
- Fleetwood, Jennifer (2014) *Keeping out of trouble: Female crack cocaine dealers in England*. *European Journal of Criminology* 11 (1), 91–109.
- Fleetwood, Jennifer (2017) *Narrative Habitus; Social Structure in the Narratives of Offenders*. Konferenssiesitys 16.6.2017. The Second Symposium of Narrative Crimonology. Oslo University.
- Foote, Monique Harriman (2014) *Summer Camp as Ritual Spaces: Adolescent Identity Development away from "real life"*. ProQuest: Ann Arbor.

- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977* by Michel Foucault. Edited by Colin Gordon. Harvester Press: Brighton.
- Foucault, Michel (2000) *Tarkkailla ja rangaista*. Otava: Helsinki.
- FRA (2014) EU:n laajuinen tutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta: Tutkimustulokset lyhyesti. Saatavilla [www-muodossa: fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_fi.pdf](http://www.muodossa: fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_fi.pdf). [viitattu 13.2.2017]
- Gelsthorpe, Loraine (2005) Back to Basics in Crime Control. *Critical Review of Social and Political Philosophy* 7 (2), 76–103.
- Gelsthorpe, Loraine (2013) Legitimacy, law and locality: Making the case for change in Women, Punishment and Social Justice. Teoksessa: Malloch, Margareth & McIvor, Gill (toim.) *Human Rights and Penal Practices*. Routledge: London.
- Gelsthorpe, Loraine & Morris, Allison (1990) *Feminist Perspectives in Criminology*. Open University Press: London.
- Gelsthorpe, Loraine & Wright, Serena (2015) *The Context: Women as Lawbreakers*. Teoksessa: Annison, Jill; Brayford, Jo & Deering, John (toim.) *Women and Criminal Justice: From the Corston Report to Transforming Rehabilitation*. Policy Press: Bristol, 39-58.
- Gemignani, Marco & Peña, Ezequiel (2007) Postmodern Conceptualizations of Culture in Social Constructionism and Cultural Studies. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 27 (22), 276–300.
- Gennep, Arnord van (1960) *Rites of passage*. University of Chigago Press: Chigago.
- Gennep, Arnold van (1909) *Les rites de passage*. Émile Nourry: Paris.
- Giordano, Peggy C.; Cernkovich, Stephen A & Rudolph, Jennifer L. (2002) Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology* 107 (4), 990–1064.
- Goffman, Erving (1969) *Minuuden riistäjät: Tutkielma totaalisista laitoksista*. Marraskuun like: Helsinki.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes of the Management of Spoiled Identity*. Penguin Books: London.
- Gomm, Rebecca Marie (2016) *Women making meaning of their desistance from offending: An interpretative phenomenological analysis*. Durham University: Durham.
- Goodwin, Sarah (2016a) *Lived desistance: understanding how women experience giving up offering*. Teoksessa: Robinson, Anne & Hamilton, Paula (eds.) *Moving on from crime and substance use: Transforming identities*. Policy Press: Bristol, 67–90.
- Goodwin, Sarah (2016b) "Trying to pull it round again": Exploring Women's Experiences of Desisting from Crime. University of Sheffield: Sheffield. Saatavana [www-muodossa: http://etheses.whiterose.ac.uk/14354/](http://etheses.whiterose.ac.uk/14354/) [viitattu 18.4.2018]
- Gordon, Tuula; Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino: Tampere.

- Gracia, Enrique & Merlo, Juan (2016) Intimate partner violence against women and the Nordic paradox. *Social Science & Medicine* (157), 27–30.
- Granfelt, Riitta (2013) Asuntososiaalinen työ läsnäolotyytinä – Kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino: Tampere, 219–243.
- Granfelt, Riitta (2014) Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asuntososiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa: Linderborg, Henrik; Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki, 255–274.
- Granfelt, Riitta (2004a): Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus* 2 (12), 134–154.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Granfelt, Riitta (2004b) Marginaalitarinoita. Asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa: Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. Vuosikirja 2004. PS-kustannus: Jyväskylä, 197–222.
- Granfelt, Riitta (2007a) ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”: Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.
- Granfelt, Riitta (2007b) Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa: Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääräkirja. Kelan tutkimusosasto: Helsinki, 145–158.
- Granfelt, Riitta (2006) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa: Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna: Pahan kosketus: ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus: Jyväskylä, 127–141.
- Granfelt, Riitta (2011) Vankila auttamistyön ympäristönä. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus: Jyväskylä, 215–229.
- Granfelt, Riitta (2016) Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin. Teoksessa: Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispolulla. SoPhi: Jyväskylä, 60–84.
- Greene, Susan; Haney, Craig; Hurtado, Aida (2000) Cycles of Pain: risk factors in the lives incarcerated mothers and their children. *The Prison Journal* 80 (1), 3–23.
- Greimas, Algirdas Julien (1980) Strukturaalista semantiikkaa. Gaudeamus: Helsinki.
- Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. WSOY: Helsinki.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2001) From the individual interview to the interview society. Teoksessa Gubrium, J. F. & Holstein, J.A. (toim.) Handbook of interview research. Context & Method. Sage: Thousand Oaks, 3–32.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) (2001) Handbook of interview research. Context & Method. Sage: Thousand Oaks.

- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) (2003) *Postmodern Interviewing*. Sage: Thousand Oaks.
- Haapasalo, Jaana (1999) Kaltoinkohtelun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä. Teoksessa: Haapasalo, Jaana (toim.) *Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/99*. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki, 45–84.
- Haapasalo, Jaana (2008) *Kriminaalipsykologia*. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Haapasalo, Jaana (2006) Rikoksenteekijöiden hoito-ohjelmat vaihtoehtona rangaistuksille. Teoksessa: *Väkivalta, seuraukset ja haavoittuvuus: Terttu Utraisen juhlaKirja*. Karisto: Hämeenlinna, 37–54.
- Haapasalo, Jaana (toim.) (1999) *Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/99*. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki.
- Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko (2011) Hyvän kehä sosiaalipolitiikan ytimenä. Teoksessa: Kotiranta, Tuija; Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) *Sosiaalisen toiminnan perusta*. Gaudeamus: Helsinki, 198–225.
- HaL, hallintolaki 6.6.2003/434. Saatavilla *www-muodossa*: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434> [viitattu 25.10.2018]
- Hallsworth, Simon & Young, Tara (2008) Crime and silence. *Theoretical Criminology* 12 (2), 131–152.
- Hammell, Karen Whalley (2006) *Perspectives on Disability & Rehabilitation*. Elsevier: Edinburgh.
- Harjunen, Hannele (2007) Lihavuus välitulana. Teoksessa: Kytölä, Katariina & Harjunen, Hannele (toim.) *Koolla on väliä!: lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Like: Helsinki, 205–227.
- Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (toim.) (1995) *Life History and Narrative*. Falmer Press: London.
- Hautala, Sanna; Hakkarainen, Pekka; Kuussaari, Kristiina; Kataja, Kati & Kailanto, Sanna (2018) Väkivalta osana huumekuvioita. *Oikeus* 47 (1), 12–28.
- Haverinen, Riitta; Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (toim.) (2014) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Vastapaino: Tampere.
- HE 263/2004. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpania koskevaksi lainsäädännöksi. Saatavana *www-muodossa*: <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040263#idp446581824> [viitattu 2.8.2018]
- Heidemann, Gretchen; Cederbaum, Julie A.; Martinez, Sidney & LeBel, Thomas P. (2016) Wounded healers: How formerly incarcerated women help themselves by helping others. *Punishment & Society* 18 (1), 3–26.
- Heidensohn, Frances (1968) The Deviance of Women: a Critique and an Enquiry. *British Journal of Sociology*, 19, 60–75.
- Heidensohn, Frances (2012) The future of feminist criminology. *Crime Media Culture* 8 (2), 123–134.
- Heidensohn, Frances (2006) *Gender and Justice*. Willan Publishing: London.
- Heidensohn, Frances (1985) *Women and Crime*. Macmillan: Basingstoke.

- Heidensohn, Frances (1992) *Women in Control? The Role of Women in Law Enforcement*. Clarendon Press: Oxford.
- Heidensohn, Frances & Silvestri, Marisa (2012) *Gender and Crime*. Teoksessa: McGuire, Mike; Morgan, Rodney & Reiner, Robert (toim.) *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford University Press: Oxford.
- Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) *Usko, toivo, hakkaus: Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Edita: Helsinki.
- Helne, Tuula (2004) *Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes tutkimuksia 123*. Stakes: Helsinki.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) (2007) *Vääryyskirja*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- Heritage, John (1996) *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Hiitola, Johanna (2015) *Hallittu vanhemmuus: Sukupuoli, luokka ja etnisyyshuostaanottoasiakirjoissa*. Acta Universitatis Tamperensis 2026. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Hiltunen, Tarja (2015) *Äitiys, huostaanotto ja voimaantumisen*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 541. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Holmila, Marja (1992) *Kulkurin valssi ei ole naisten tanssi*. VAPK-kustannus: Helsinki.
- Holmila, Marja (1989) *Naisen alkoholismi. Mitä tutkimus siitä kertoo*. Teoksessa: Suurla, Liisa (toim.) *Nainen, alkoholi, elämä*. Kirjapaja: Helsinki, 55–63.
- Holmila, Marja; Bardy, Marjatta; Kouvonon, Petra (2008) *Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen*. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 421–432.
- Honkasalo, Marja-Liisa; Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) (2004) *Arki satuttaa: Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Vastapaino: Tampere.
- Honkasalo, Marja-Liisa (1998) "Space and Embodied Experience: Rethinking the Body in Pain". *Body & Society* 4 (2), 35–57.
- Honkatukia, Päivi (1998) *Sopeutuvatko tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Honkatukia, Päivi & Savolainen, Jukka (2006) *Naiset rikosten tekijöinä ja uhreina*. Teoksessa: *Rikollisuustilanne 2005: rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki. Saatavana [www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152461/220Rikollisuustilanne_2005_.pdf](https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152461/220Rikollisuustilanne_2005_.pdf) [viitattu 2.2.2017]
- Honko, Lauri (1964) *Siirtymäriitit; Summary: The Rites of Passage*. Scripta Ethnologica: Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja 17. Eripainos teoksesta: *Sananjalka VI*. Turun yliopisto: Turku.
- Horvarth, Agnes; Thomassen, Bjorn; Wydra, Harald (toim.) *Breaking Boundaries: Varieties of Liminality*. Berghahn Books: Oxford, New York.
- Hughes, Christina (ed.) (2013) *Researching Gender, Volume II, Representation, Voice and Intersectionality*. Sage: Thousand Oaks.

- Hughes, Jydy; Chau, Shirley & Vokri, Lisa (2016) Mothers' Narratives of Their Involvement With Child Welfare Services. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 31 (3), 344–358.
- Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino: Tampere.
- Husso, Marita; Virkki, Tuija; Holma, Juha; Notko, Marianne & Laitila, Aarno (2014) Väkivallan kohtaamisen käytännöt ja kehittämissuunnitelmien sudenkuopat. Teoksessa: Haverinen, Riitta; Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Vastapaino: Tampere, 261–279.
- Husso, Marita; Virkki, Tuija; Notko, Marianne; Hirvonen, Helena & Eilola, Jari (toim.) *Interpersonal Violence: Differences and Connections*. Routledge: New York, London.
- Hydén, Margareta (2000) Den berättarfokuserade intervjun: att lyssna till en kör av röster. *Socialvetenskaplig tidskrift* 7 (1-2), 137–158.
- Hydén, Margareta (2005) 'I Must Have Been an Idiot to Let it Go On': Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. *Feminism & Psychology*, 15(2): 171–190.
- Hypén, Kimmo (2004) Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisu 1/2004. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.
- Hänninen, Kaija (2004) Kohtaamisen kokemuksia epätavallisuuden näyttämöllä: Kokemuksellinen ensitieto vammaisen lapsen syntyessä. *Stakes tutkimuksia* 147: Helsinki.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (2007) Tarve harkinnassa. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Stakes: Helsinki, 157–191.
- Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lahti, Tuukka (2006): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes: Helsinki.
- Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) (2007) *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Stakes: Helsinki.
- Hänninen, Vilma (2010) Narratiivisen tutkimuksen workshop 11.–12.11.2010. Ihmistieteiden metodikeskus: Jyväskylä.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Iivari, Juhani (1996) Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikoksentehtävistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1996. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki.
- Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa elämästä lapsuudesta. Kuopion yliopisto: Kuopio.
- Itäpuisto, Maritta (2008) Pullon pohjimmaisat; lapsi, perhe ja alkoholi. Kirjapaja: Helsinki.
- Jackson, Jean E. (2005) "Stigma, Liminality and Chronic Pain: Mind-body Borderlands". *American Ethnologist*, 32 (3), 332–353.

- Jackson, N. (1999) The Council Tenants' Forum: a liminal public space between lifeworld and the system. *Urban* 36 (1), 43–58.
- Jewkes, Yvonne (2011) Loss, Liminality and the Life Sentence: managing identity through a disrupted lifecourse. Teoksessa: Liebling, Alison & Maruna, Shadd (toim.) *The Effects of Imprisonment*. Routledge: New York, London.
- Jokinen, Arja (2000) Narratiivit muutostyön resurssina: Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) *Auttamistyö keskusteluna: Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Vastapaino: Tampere, 131–166.
- Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa: Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus: Helsinki, 9–19.
- Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) (2004) *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus: Helsinki.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (2012) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Vastapaino: Tampere.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000) *Auttamistyö keskusteluna: Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Vastapaino: Tampere.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) Rikoksesta resurssi: Narratiivien rakentuminen sosiaalityön kohtaamisessa. Teoksessa: Karvinen, Synnöve; Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus: Metodologisia suunnistuksia*. SoPhi: Jyväskylä, 207–236.
- Jokinen, Eeva & Veijola, Soile (1990) *Oman elämänsä turistit*. Valtion painatuskeskus: Helsinki.
- Joutsenvirta, Maria (2006) Ympäristökeskustelun yhteiset arvot: diskurssianalyysi Enson ja Greenpeacen ympäristökirjoituksista. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Jokinen Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus: Helsinki, 20–32.
- Juhila, Kirsi (2012) Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa: Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Vastapaino: Tampere, 131–173.
- Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele; Roivainen, Irene (toim.) (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi: Jyväskylä.
- Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.) (2016) *Siirtymät ja valinnat asumispolulla*. SoPhi: Jyväskylä.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino: Tampere.
- Julkunen, Raija (1999) *Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio*. Teoksessa: *Suomalainen nainen*. Otava: Helsinki, 79–100.

- Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2001) Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteiden tarkastelua. Teoksessa: Suutari, Minna (toim.) Vallattomat marginaalit: Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja nuoruuden reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura: Helsinki, 125–152.
- Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) (2008) Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.
- Kaittä, Anniina (2017) Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C 434, Scripta Lingua Fennica Edita, Turun yliopisto: Turku.
- Kallinen, Kati; Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2015) Sensitiivinen tutkimuksessa: Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. United Press Global: Tallinna.
- Kallio, Johanna & Saarinen, Arttu (2013) Katutason byrokraattien käsitykset työttömistä ja työttömyysturvasta. Työelämän tutkimus 11 (3), 192–208.
- Karttunen, Teija (2016) Ylisukupolvisuusilmiön moninaisuus päihdeongelmissa. Teoksessa: Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (toim.) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäisy lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Työpapereita 20/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.
- Karvinen, Synnöve; Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) Sosiaalityön tutkimus: Metodologisia suunnistuksia. SoPhi: Jyväskylä.
- Kataja, Kati; Väyrynen, Sanna; Hakkarainen, Pekka; Kailanto, Sanna; Karjalainen, Karoliina; Kuussaari, Kristiina & Tigerstedt, Christoffer (2016) Riskinotto, hallinta ja käyttäjäidentiteetit huumeiden sekakäytössä: Analyysi sekakäyttöepisoodeista. Yhteiskuntapolitiikka 81 (1), 43–54.
- Kaukko, Mervi (2015) Participation in and beyond liminalities: action research with unaccompanied asylum-seekers girls. University of Oulu: Oulu.
- Kaukonen, Tauno (1984) Klaani. Weilin+Göös: Helsinki.
- Kauppila, Tarja (1999) Vankeudesta vapauteen: Suomalaisten miesvankien turvattuus ja elämäntilanteiden hallinta, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1999. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki.
- Kaurala, Marjatta & Kylämarttila, Veikko (2010) Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Kriminaalihuollon tukisäätiö, raportteja 2/2010. Helsinki.
- Kaurismäki, Mika (1984) Klaani – tarina Sammakoiden suvusta. Villealfa Filmproductions Oy.
- Kekki, Tuula (2005) Elämyksen hakua vai taloudellinen välttämättömyys? Huumeiden käyttäjien rikollinen toiminta poliisirekisterien valossa. Yhteiskuntapolitiikka 70 (6), 667–677.
- Kekki, Tuula (2010) Solidaarisuus ja itsekeskeisyys huumeita käyttävien taparikollisten moraalikoodistossa. Sosiologia 47 (3), 173–187.
- Kekoni, Taru (2007) Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen: kannabisaktivistien näkökulma. Acta Universitatis Tamperensis 1281. Tampereen yliopisto: Tampere.

- Kempainen, Marjatta (2014) Psykososiaalinen sosiaalityö ja desistanssin tukeminen ehdollisen vankeuden valvonnassa. Teoksessa: Linderborg, Henrik; Suonio, Mari; Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki, 159–175.
- Kendall, Kathleen (2002) Time to think again about cognitive behavioral programmes. Teoksessa: Carlen, Pat: Women and Punishment; the Struggle for justice. Willan Publishing: London, 182–198.
- Keskinen, Suvi (2008) Näkyvissä ja näkymättömissä. Väkivalta perheammattilaisten työskentelyssä. Teoksessa: Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi, 311–343.
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Acta Universitatis Tamperensis 431. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Kirkwood, Catherine (1993) Leaving Abusive Partners. Sage: Thousand Oaks.
- Kiviaho, Pirkko (toim.) (1998) Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta: Tasa-arvojulkaisuja 3/1998. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö: Helsinki.
- Kivivuori, Janne (2009) Lyhytaikaisvanki kyselyn valossa. Teoksessa: Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntavasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2009. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki, 17–58.
- Kivivuori, Janne (2008) Rikollisuuden syyt. Nemo: Helsinki.
- Kivivuori, Janne; Aaltonen, Mikko; Näsi, Matti; Suonpää, Karoliina & Danielson, Petri (2018) Kriminologia: Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Gaudeamus: Helsinki.
- Knuuti, Ulla (2007) Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Knuuti, Ulla (2015) Päihdekuntoutus vankilassa, Haaste 18 (1). Saatavissa <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12015/paihdekuntoutusvankilassa.html> [viitattu 31.1.2018]
- Koivunen, Hannele (1997) Hiljainen tieto. Otava: Helsinki.
- Kokko, Riitta-Liisa (2013) Ikääntyneet välityömarkkinoilla. Kokemuksia Paltamon kokeilusta. Janus 21 (2), 112–127.
- Kontinen, Tiina; Houni, Pia; Karsten, Helena & Toivanen, Heikki (2013) Liminaalitalan käsite työn muutosten jäsentäjänä. Aikuiskasvatus 4, 252–264.
- Korhonen, Inkeri & Oksanen, Katja (1997) Kertomuksen semiotiikkaa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Gaudeamus: Helsinki, 54–71.
- Kortteinen, Matti (1982) Lähiö: Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava: Helsinki.

- Koski-Jännes, Anja (1998) Riippuvuuden kehitys ja vaikutukset. Teoksessa: Koski-Jännes, Anja; Jussila, Antti & Hänninen, Vilma: Miten riippuvuus voitetaan. Otava: Helsinki, 37–60.
- Koski-Jännes, Anja (2007) Riippuvuuden monet muodot tutkimuksen ja hoidon kohteena. Saatavilla www-muodossa: https://www.a-klinikka.fi/sites/default/files/quickuploads/file/PTS07/KoskiJannes_Riippuvuuden%20monet%20muodot%20tutkimuksen%20ja%20hoidon%20kohteena.pdf [viitattu 19.9.2017]
- Koski-Jännes, Anja; Jussila, Antti & Hänninen, Vilma (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Otava: Helsinki.
- Kotiranta, Tuija; Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) (2011) Sosiaalisen toiminnan perusta. Gaudeamus: Helsinki.
- Kotovirta, Elina (2009) Huumeriippuvuudesta toipuminen Nimettömien Narkomaanien toveriseurassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.
- Kriminalvård och statistik 2015. Saatavana www-muodossa: <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/kos-2015---kriminalvard-och-statistik.pdf> [viitattu 1.3.2017]
- Kristoffersen, Ragnar (2016) Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2011–2015. University College of Norwegian Correctional Service: Lillestrøm.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa: Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus: Helsinki, 98–114.
- Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) (2004) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. Vuosikirja 2004. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Kurtén-Vartio, Sonja (2007) ”Women in Prison” Social, Economic and Cultural Rights of Female Prisoners. Saatavilla www-muodossa: http://www.europarl.europa.eu/hearings/20070626/femm/kurten_vartio_en.pdf [viitattu 14.11.2013]
- Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa: Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo, Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino: Tampere, 446–459.
- Kuusisto, Katja (2010) Kolme reittiä alkoholismista toipumiseen. Acta Universitatis Tamperensis 1492. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Kuussaari, Kristiina; Tourunen, Jouni; Knuuti, Ulla; Lind, Heidi & Ämmälä, Antti-Jussi (2017) Rikosseuraamusyksiköiden päihdeasiakkaiden tausta, päihdeidenkäyttö ja heille annetut palvelut. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 4/2017. A-klinikkasäätiö: Helsinki.
- Kytölä, Katariina & Harjunen, Hannele (toim.) (2007) Koolla on väliä!: lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli. Like: Helsinki

- Käyhkö, Mari (2012) Kädenjälki näkyviin - koulunpenkkiä väistelevät nuoret työläisnaiset. Teoksessa: Tolonen, Tarja (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino: Tampere, 255–273.
- Kääriäinen, Juha & Danielson, Petri (2017) Naiset rikosten tekijöinä ja uhreina. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2016: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 22/2017. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 219–229.
- Kääriäinen, Juha; Danielson, Petri; Salmi, Venla (2016) Naiset rikosten tekijöinä ja uhreina. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2015. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 14/2016. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 13–46. Saatavilla www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/164434/Katsauksia_14_Rikollisuustilanne_2015_2016.pdf?sequence=1 [viitattu 27.1.2017]
- Kääriäinen, Juha; Lehti, Martti, Danielsson, Petri; Aaltonen, Mikko; Kuitunen, Laura & Salmi, Venla (2016) Pahoinpitely- ja ryöstörikkokset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2015. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 14/2016. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 47–78. Saatavilla www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/164434/Katsauksia_14_Rikollisuustilanne_2015_2016.pdf?sequence=1 [viitattu 3.4.2017]
- Ladge, Jamie J.; Clair, Judith A. & Greenberg, Danna (2012) Cross-domain Identity Transition during Liminal Periods: Constructing multiple selves as professional and mother during pregnancy. *Academy of Management Journal* 55 (6) 1449–1471.
- Laihiala, Tuomo (2018) Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 163*, Itä-Suomen yliopisto: Kuopio.
- Laine, Matti (2007) Kriminologia ja rankaisun sosiologia, *Acta Poenologica* 1/2014, Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Helsinki.
- Laine, Matti (2010) Säröjä menestystarinassa. *Haaste* (1). Saatavana www-muodossa: <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12010/sarojamenestystarinassa.html> [viitattu 25.10.2010]
- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005) Rikollisuus ja kriminologia. Vastapaino: Tampere.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino: Tampere.
- Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (2006) Pahan kosketus: ihmisyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino: Tampere.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2003) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus: Jyväskylä.

- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2009) *Tabujen kahleet*. Vastapaino: Tampere.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa: Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi, 106–150.
- Laitinen, Pirjo (2006) Naisten väkivaltarikoksista mielentilalausuntojen valossa. Teoksessa: *Väkivalta: seuraukset ja haavoittavuus: Terttu Utraisen juhla-kirja*. Karisto: Hämeenlinna, 223–234.
- Lalander, Philip (2001) *Hela världen är din – en bok om unga heroinister*. Studentlitteratur: Lund.
- Lappeteläinen, Anita; Sevón, Eija & Vehkakoski, Tanja (2016) Forbidden option or planned decision? Physically disabled women's narratives on the choice of motherhood. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19 (2), 140–150.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Tonry, Michael (2011) *Crime, Criminal Justice and Criminology in the Nordic*. Teoksessa: Tonry, Michael & Lappi-Seppälä, Tapio (2011) *Crime and Justice in Scandinavia, Volume 40*. The University of Chicago Press: Chicago, 1–32.
- Lattu, Emmi (2016) Naisten tekemä väkivalta. *Acta Universitatis Tamperensis* 2176. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Lattu, Emmi (2008) Naisvankien asemaan parannusta. *Haaste* 3/2008, 20–21.
- Lavee, Einat (2016) Low-Income Women's Encounters with Social Services: Negotiation over Power, Knowledge and Respectability. *British Journal of Social Work*, 1–18.
- Leeder, Elaina (ed.) (2006) *Inside and Out: Women, Prison and Therapy*. The Haworth Press inc.: New York, London, Viktoria.
- Lehti, Martti (2016) Henkirikoskatsaus 2016. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 10/2016. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki: Saatavilla *www-muodossa*: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/160000/Katsauksia_10_Lehti_2016.pdf [viitattu 30.1.2017]
- Lehti, Martti (2017) Henkirikoskatsaus 2017. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 19/2017. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki. Saatavilla *www-muodossa*: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/175210> [viitattu 23.3.2018]
- Lehti, Martti & Kivivuori, Janne (2015) Henkirikokset. Teoksessa: *Rikollisuustilanne 2014. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 4/2015. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 7–45. Saatavilla *www-muodossa*: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf?sequence=2. [viitattu 30.1.2017]

- Lehti, Martti; Suonpää, Karoliina; Kivivuori, Janne (2016) Henkirikokset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2015. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 14/2016. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 13–46. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/164434/Katsauksia_14_Rikollisuustilanne_2015_2016.pdf?sequence=1 [viitattu 27.1.2017]
- Lehtinen, Ullaliina (1999) *Underdog Shame: Philosophical Essays on Women's Internalization of Inferioty*. University of Göteborg: Göteborg.
- Lempert, Lora Bex (2016) *Women Doing Life*. New York University Press: New York.
- Leverentz, Andrea M. (2014) *Ex-Prisoner's Dilemma: How Women Negotiate Competing Narratives of Reentry and Desistance*. Rutgers University Press: New Brunswick.
- Leverentz, Andrea M. (2006) Love of a Good Man? Romantic Relationships as a Source of Support or Hindrance for Female Ex-Offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 43 (4), 459–488.
- Lewinson, Terri; Thomas, Lori M. & White, Shaneureka (2014) Traumatic Transitions: Homeless Women's Narratives of Abuse, Loss and Fear. *Affilia: Journal of Women and Social Work* 29 (2), 192–205.
- Lidman, Satu (2015) *Väkivaltakulttuurin perintö: Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Liebling, Alison & Maruna, Shadd (toim.) (2011) *The Effects of Imprisonment*. Routledge: New York, London.
- Liikanen, Sanna-Liisa (2017) Köyhät ritarit: Luottamus köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kirjoituksissa. *Ammatillinen lisensiaatin tutkielma: Jyväskylän yliopisto. Diak tutkimus 1, Diakoniammattikorkeakoulu: Helsinki*.
- Lindberg, Odd (2005) Kvinnorna på Hinseberg. En studie av kvinnornas villkor i fängelse. *Kriminalvårdsstyrelsens reprocentral: Nörrköping*.
- Linderborg, Henrik; Blomster, Peter; Muiluvuori, Marja-Liisa; Tyni, Sasu & Laurila, Tuomas (2015) Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2015. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Linderborg, Henrik; Blomster, Peter; Tyni, Sasu & Muiluvuori, Marja-Liisa (2012) Laatu-aikaa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2012. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Linderborg, Henrik; Suonio, Mari; Lassila, Tytti (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Lintonen, Tomi & Joukamaa, Matti (2013) Suomalaisten vankien sairastavuus ja terveyspalveluiden käyttö. Teoksessa: Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Kelan Tutkimusosasto: Helsinki, 62–79.

- Lipsky, Michael (1980) *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation: New York.
- Lipsonen, Leo (1997) *Vangittu kulttuuri. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1997*. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki.
- Little, Miles; Jordens Christopher F.C.; Paul, Kim; Montgomery, Kathleen; Philipson, Bertil (1998) *Liminality: A major category of the experience of cancer illness*. *Social Science & Medicine*, 47 (10), 1485–1494.
- Loiskis (2003) *Äidin tietokone*. Teoksessa: Loiskis: Sankarihommia. Loiskis ry, TK-S 03.
- LsL. Lastensuojelulaki. Saatavana *www-muodossa*: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> [Viitattu 14.3.2018]
- Lynch, Shannon M.; Fritch, April & Heath, Nicole M. (2012) *Looking Beneath the Surface: The Nature of Incarcerated Women's Experiences of Interpersonal Violence, Treatment Needs, and Mental Health*. *Feminist Criminology* 7 (4), 381–400.
- Mahon-Daly, Patricia & Andrews Gavin (2002) *Liminality and Breastfeeding: women negotiating space and two bodies*. *Health Place*, 8 (2), 61–76.
- Management by Prison Administrations of Life-sentence and Other Long-term Prisoners 2003*. Saatavilla *www-muodossa*: <https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117> [viitattu 12.3.2017]
- Markkola, Pirjo (2002) *Vahva nainen ja kansallinen historia*. Teoksessa: Gordon, Tuula; Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino: Tampere, 75–90.
- Maruna, Shadd (2015) *Foreword: Narrative Criminology as the New Mainstream*. Teoksessa: Presser, Lois & Sandberg, Sveinung (eds.) *Narrative Criminology: understanding stories of crime*. New York University Press: New York, vii–x.
- Maruna, Shadd (2001) *Making Good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association: Washington.
- Maruna, Shad & Immarigeon, Russ (toim.) (2004) *After Crime and Punishment*. Willan Publishing: London.
- McCartan, Kieran (2017) *Regaining social and recovery capital: the role of CoSa in assisting sexual offenders to societal reintegration*. Konferenssiesitys 14.9.2017. 17th Annual Conference of the ESC EuroCrim 2017, University of Cardiff.
- McElwain, Thomas (1982) *Puheenvuoro kulttuurin, tutkijan ja aineiston välisestä suhteesta*. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, julkaisu 9. Tampereen yliopisto: Tampere, 345–350.
- McIvor, Gill; Murray, Cathy; Jamieson, Janet (2004) *Desistance from crime: is it different for women and girls?* Teoksessa: Maruna, Shad & Immarigeon, Russ (toim.) *After Crime and Punishment*. Willan Publishing: London, 181–197.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (toim.) (2002) *Perspectiv på sociala problem*. Natur och Kultur: Stockholm.

- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2002) Vad är ett socialt problem? Teoksessa: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (toim.) *Perspectiv på sociala problem*. Natur och Kultur: Stockolm, 23–53.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tamperensis 1778*. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Miller, Jody; Carbone-Lopez, Kristin & Gunderman, Mikh V. (2015) Gendered Narratives of Self, Addiction, and Recovery among Women Metamphetamine Users. Teoksessa: Presser, Lois & Sandberg, Sveinung (eds.) *Narrative Criminology: understanding stories of crime*. New York University Press: New York, 69–95.
- Mohanty, Chandra Talpade (1999) Lännen silmien alla: Feministinen tutkimus ja kolonialistiset diskurssit. Teoksessa: Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula: *Rotunaisia ja feministejä: Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino: Tampere, 229–273.
- Moran, Dominique (2013) Between outside and inside? Prison visitingrooms as liminal carceral spaces. *GeoJournal* 78 (2), 339–351.
- Moran, Dominique; Gill, Nick & Conlon, Deidre (toim.) (2013) *Carceral Spaces: Mobility and agency in imprisonment and migrant detention*. Routledge: New York, London.
- Moran, Dominique; Piacentini, Laura; Pallot, Judith (2013) Liminal Transcerceral Space: Prison Transportation for Women in the Russian Federation. Teoksessa: Moran, Dominique; Gill, Nick & Conlon, Deidre (toim.) *Carceral Spaces: Mobility and agency in imprisonment and migrant detention*. Routledge: New York, London.
- Mustonen, Heli & Österberg, Esa (2010) Missä juodaan? Alkoholinkäyttö koti- ja anniskeluympäristössä. Teoksessa: Mäkelä, Pia; Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) *Suomi juo: Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki, 70–84.
- Mäkelä, Karin (2011) *Valkea voima*. Atena kustannus: Jyväskylä.
- Mäkelä, Pia; Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) (2010) *Suomi juo: Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki
- Mäkipää, Leena (2013) Vankiloiden järjestyssääntöjen sisältöanalyysi vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 120. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Määttä, Anne (2012) Perusturva ja poiskäännyttäminen. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja: A Tutkimuksia 36*. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Helsinki.
- Naiserityisen kuntoutuksen kehittäminen vankeinhoidossa (2010) *Työryhmän raportti*. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Naiset näkyviksi (2008) *Työryhmän mietintö*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2008. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.
- Naisten vuoro: Naisvankien tarpeet ja vankiloiden toiminnan kehittäminen (1999) *Työryhmän raportti*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto: Helsinki.

- Neroien, Astrid Irene & Schei, Berit (2008) Partner Violence and Health: Results from the first national study on violence against women in Norway. *Scandinavian Journal of Public Health* 36 (2), 161–168.
- Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) (2013) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Kelan Tutkimusosasto: Helsinki.
- Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (2017) Johdanto. Teoksessa: Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino: Tampere, 11–16.
- Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) (2017) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino: Tampere.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004) *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. WSOY: Helsinki.
- Nikander, Pirjo (2010) Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset jäsenyykset. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino: Tampere, 242–268.
- Nikunen, Minna (2005) Surman jälkeen itsemurha: Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 422. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Nikupeteri, Anni (2016) Vainottuna: Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. *Acta Universitatis Lappeensis* 336. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Noaks, Lesley & Wincup, Emma (2004). *Criminological Research*. Sage: Thousand Oaks.
- Notko, Marianne (2011) Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 406. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Nousiainen, Kevät (1998) KIELLETTY UHRI. Teoksessa: Kiviaho, Pirkko (toim.) *Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta: Tasa-arvojulkaistuja 3/1998. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki, 45–48.
- Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (toim.) *Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäisy lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa*. Työpapereita 20/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.
- Nugent, Briege; Loucks, Nancy (2011) Female offenders in the community: The context of female crime. Teoksessa: Sheehan, Rosemary; McIvor, Gill; Trotter, Chris (toim.): *Working With Women Offenders in the Community*. Willan Publishing: London, 1–25.
- Nugent, Briege & Schinkel, Marguerite (2016) The Pains of Desistance. *Criminology & Criminal Justice* 16 (5), 568–584.
- Nykyri, Tuija (1998) *Naisen viha*. SoPhi: Jyväskylä.
- Nyqvist, Leo (2001) *Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos*. Ensi- ja turvakotien liitto: Helsinki.

- Näkki, Pirjo (2006) Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä. Yliopistopaino: Helsinki.
- Näre, Sari (2002) Intimisoivan kulttuurin muistijälkiä tytöissä. Teoksessa: Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) Tulkintoja tytöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 251–268.
- Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) (2008) Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.
- Näre, Sari (toim.) (1999) Tunteiden sosiologiaa I; Elämyksiä ja läheisyyttä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Nätkin, Ritva (toim.) (2006) Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Nätkin, Ritva (2006) Äitiys ja päihteet – kertomus ja politiikka. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) (2006) Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä, 23–53.
- O'Brien, Ann M.; Brecht, Mary-Lynn & Casey, Conerly (2008) Narratives of Metamphetamine Abuse: A Qualitative Exploration of Social, Psychological and Emotional Experiences. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* 8 (3), 343–366.
- Obstbaum-Federley, Yaira (2017) From the social sector to selective individualized prison practices? A study on substance abuse among prisoners and its treatment. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Ohisalo, Maria (2017) Murusia hyvinvointivaltion pohjalla: Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* no 148. Itä-Suomen yliopisto: Kuopio.
- Oikeusministeriö (2014) Kidutuksen vastainen komitea antoi alustavat havaintonsa tarkastuksestaan suljettuihin laitoksiin Suomessa. Saatavilla <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2014/10/kidutuksenvastainenkomiteaantoi-alustavat-havaintonsatarkastuksestaan-suljettuihi.html> [viitattu 15.2.2018]
- Ojuri, Auli (2004) Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilasta ja selviytymisestä. *Acta Universitatis Lappeensis* 77. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Olesen, Annette (2016) Debt as a Criminal Risk Factor in Denmark. *Oñati Socio-Legal Series* 6 (3), 676–706.
- Palkan ulosmittaus (2018) Saatavana [www-muodossa: https://oikeus.fi/ulosotto/fi/index/velallisenulosotossa/palkanulosmittaus.html](https://oikeus.fi/ulosotto/fi/index/velallisenulosotossa/palkanulosmittaus.html) [viitattu 15.4.2018]
- Palovaara, Pauliina (2018) Pari muuttujaa matkalla: Valvottu koevapaus vankilasta vapautuvan vangin elämänhallinnan tukena. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) (2011) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Perhe muurin toisella puolella (2003) Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.

- Pritchard, A. & Morgan, N. (2005) Hotel Babylon? Exploring hotels as liminal sites of transition and transgression. *Tourism Management* 29, 762–772.
- Pulkkinen, Riikka (2010) Totta. Otava: Helsinki.
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2016: alkoholi ja huumeet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki. Saatavana www-muodossa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131756/Päihdetilastollinen%20vuosikirja%202016_verkko.pdf?sequence=1 [viitattu 7.3.2018]
- Päivä kerrallaan – opas läheiselle ja rangaistukseen tuomitulle (2018) Portti vapauteen. Kriminaalihuollon tukisäätiö: Helsinki. Saatavana www-muodossa: http://www.porttivapauteen.fi/laaiset/paiva_kerrallaan [viitattu 12.3.2018]
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. *Acta Universitatis Tamperensis* 388: Tampere.
- Pösö, Tarja (2006a) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes: Helsinki, 118–135.
- Pösö, Tarja (2006b) Käsitteet, paha ja tutkijan paikat. Teoksessa: Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. PS-kustannus: Jyväskylä, 108–126.
- Pösö, Tarja (1986) Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Stakes: Helsinki.
- Quinney, Richard (2000) Socialist Humanism and the Problem of Crime: Thinking about Erich Fromm in the Development of Critical/Peacemaking Criminology. Teoksessa: Anderson, Kevin & Quinney, Richard (eds.) Erich Fromm and Critical Criminology: Beyond the Punitive Society. University of Illinois Press: Chicago, 21–30.
- Raitasalo, Kirsimarja; Huhtanen, Petri; Miekkkala, Mari & Ahlström, Salme (2012) Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2011 – Espad-tutkimuksen tulokset. Saatavana www-muodossa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-735-6> [viitattu 25.9.2017]
- Rantanen, Teemu & Lindqvist, Minna (2018) Valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus rikoksenteijöiden kuntoutuksessa. *Janus* 26 (1), 3–20.
- Rantanen, Teemu; Lindqvist, Minna; Lindström, Janika; Vuorinen, Pertti & Weckroth, Antti (2016) Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta: Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 3/2016. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tieteisarvo. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus: Jyväskylä, 235–255.
- Renzetti, Claire M. (2013) *Feminist criminology*. Routledge: New York, London.
- Riessman Kohler, Catherine (1994) Making Sense of Marital Violence: One Woman's Narrative. Teoksessa: Riessman Kohler, Catherine (ed.) *Qualitative Studies in Social Work Research*. Sage: Thousand Oaks, 112–132.
- Riessman Kohler, Catherine (ed.) (1994) *Qualitative Studies in Social Work Research*. Sage: Thousand Oaks.

- Rikollisuustilanne 2005: rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220. Oikeuspoliittien tutkimuslaitos: Helsinki. Saatavana www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152461/220_Rikollisuustilanne_2005_.pdf [viitattu 2.2.2017]
- Rikollisuustilanne 2014. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 4/2015. Oikeuspoliittien tutkimuslaitos: Helsinki, 7–45. Saatavilla www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf?sequence=2. [viitattu 30.1.2017]
- Rikollisuustilanne 2015: Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen katsauksia 14/2016. Oikeuspoliittien tutkimuslaitos: Helsinki. Saatavilla www-muodossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/164434/Katsauksia_14_Rikollisuustilanne_2015_2016.pdf?sequence=1 [viitattu 27.1.2017]
- Rikollisuustilanne 2016: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 22/2017. Oikeuspoliittien tutkimuslaitos: Helsinki.
- RL. Rikoslaki 19.12.1889/39. Saatavilla www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L50> [viitattu 3.4.2017]
- Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf. [viitattu 28.9.2015]
- Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perhetyön linjaukset (2013) Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja_perhetyon_periaatteet_.pdf [viitattu 28.5.2018]
- Rikosseuraamuslaitoksen lääkehuolto (dnro 11/004/2012, 9.10.2012). Saatavana www-muodossa: [//rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/rikosseuraamuslaitoksenlaakehuolto.html](http://rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/rikosseuraamuslaitoksenlaakehuolto.html) [viitattu 12.3.2018]
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisuttilastollinenvuosikirja/6A9gmmjmo/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2010_nettiin.pdf [viitattu 21.2.2018]
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisuttilastollinenvuosikirja/6ICcDsBTr/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf [viitattu 3.4.2017]
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2015. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut/tilastollinenvuosikirja/tE4LLWEpz/RISE_vuosikirja_2015_WEB.pdf [viitattu 2.4.2017]

- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2017. Saatavilla www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisuttilastollinenvuosikirja/xD59k9cWF/RISE_Tilastoja_2017.pdf [viitattu 29.4.2018]
- Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2017. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2018. Saatavilla www-muodossa: <https://rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/monisteetjaraportit/rikosseuraamuslaitoksentilinpaaatosjatoimintakertomusvuodelle2017.html> [viitattu 3.4.2018]
- Rikosseuraamuslaitos (2013) Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat. Julkaistu 2.8.2013. Saatavilla www-muodossa: <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoimintaohjelmaty/uusintarikollisuuteenvaikuttavatoimintaohjelmat.html>. [viitattu 13.2.2016]
- Roberts, Gwenneth; Hegarty, Kelsey & Feder, Gene (eds.) *Intimate Partner Abuse and Health Professionals: New Approaches to Domestic Violence*. Elsevier: Edinburgh.
- Robinson, Anne & Hamilton, Paula (eds.) (2016) *Moving on from crime and substance use: Transforming identities*. Policy Press: Bristol.
- Rodermond, Elaine; Kruttschnitt, Candace; Slotboom, Anne-Marie & Biljveld, Catrien CJH (2016) Female desistance: A review of the literature. *European Journal of Criminology* 13 (1), 3–28.
- Rojola, Lea; Hyttinen, Elsi; Melkas, Kukku; Pyynttari, Veli-Matti; Rantapuu, Nina & Rihto, Anna (2000) Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa: Anttonen, Anneli; Lempiäinen, Kirsi; Liljeström, Marianne (toim.) *Feministejä – aikamme ajattelijoita*, Vastapaino: Tampere, 295–318.
- Rokven, Josja J.; Boer, Gijs de; Tolsma, Jochem & Ruiter, Stijn (2017) How friends' involvement in crime affects the risk of offending and victimization. *European Journal of Criminology* 14 (6), 697–719.
- Romakkaniemi, Marjo (2011) Masennus: Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 78. Lapin yliopistokustannus: Rovaniemi.
- Ronkainen, Suvi (2008): Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 4 (73), 388–400.
- Ronkainen, Suvi (2017) Mitä väkivalta on? Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä. Teoksessa: Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino: Tampere, 19–35.
- Ronkainen, Suvi (1999) Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa: Näre, Sari (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I; Elämyksiä ja läheisyyttä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 131–154.
- Ronkainen, Suvi (2001) Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 38 (2001): 2, 138–151.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki

- Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino: Tampere, 21–38.
- Ruisniemi, Arja (2006a) Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa: Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 1150. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Ruisniemi, Arja (2006b) Vanhemmuus päihderiippuvuudesta toipumisen voimavarana. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) (2006) *Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat*. PS-kustannus: Jyväskylä, 165–187.
- Ruso, Daina (2017) VS: Some questions about statistics. Vastaanottaja: Ulla Salovaara. Lähetetty: 17.3.2017. Yksityinen sähköpostiviesti.
- Ruuskanen, Minna (2005) *Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta*. Helsingin yliopisto. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) (2010) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino: Tampere.
- Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) *Haastattelun analyysivaiheet*. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino: Tampere, 9–36.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Gaudeamus: Helsinki.
- Saarikoski, Helena (1994) *Kouluajan kivoin päivä: Folkloristinen tutkimus penkinpainajaisperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Saarikoski, Helena (2001) *Mistä on huonot tytöt tehty?* Tammi: Helsinki.
- Sallmann, Jolanda (2010) Living with Stigma: Women's Experiences of Prostitution and Substance Use. *Affilia: Journal of Women and Social Work* 25 (2), 146–159.
- Salmi, Venla; Lehti, Martti; Sirén, Reino; Kivivuori, Janne; Aaltonen, Mikko (2009) *Perheväkivalta Suomessa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Verkkokatsauksia 12/2009. Saatavilla *www-muodossa*: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152590/12.Perhevv_Suomessa.pdf?sequence=1
- Salovaara, Ulla (2004) *Kahden vaiheilla – kurdinuorten elämää diasporassa, yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto.
- Salovaara, Ulla (2005) *Kahden vaiheilla – kurdinuorten elämää diasporassa, etnologian pro gradu -tutkielma*, Jyväskylän yliopisto.
- Salovaara, Ulla (2014) *Rikostaustaisten naisten oman elämänsä jäsenyykset: päihteidenkäytön, väkivallan ja äitiyden kertomuksia*. Saatavana *www-muodossa*: <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1465346>. [viitattu 13.2.2017]
- Sandberg, Sveinung (2010) What can "Lies" Tell Us about Life? Notes toward a Framework of Narrative Criminology. *Journal of Criminal Justice Education* 21 (4), 447–465.
- Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) (2010) *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino: Tampere.
- Sarilo, Johanna (1997) *Raakaten ja rohkaisten: kättilö ja sairaalasynttysten hoito rituaalitutkimuksen valossa*. Pro gradu -tutkimus. Helsingin yliopisto: Helsinki.

- Sariola, Salla (2006) ”Joku, jota rakastaa ja, josta huolehtia”. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) (2006) *Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat*. Jyväskylä: PS-kustannus, 137–163.
- Schrötte, Monika; Martinez, Manuela; Condon, Stephanie; Jaspard, Maryse; Piispa, Minna; Westerstrand, Jenny; Reingardiene, Jolanta; Springer-Kremser, Marianne; Hagemann-White, Carol; Brzank, Petra; May-Chahal, Corinne; Penhale, Bridget (2006) *Comparative reanalysis of prevalence of violence against women and health impact data in Europe – obstacles and possible solutions: Testing a comparative approach on selected studies*. Co-ordination Action on Human Rights Violations (CAHRV). Saatavilla [www-muodossa: http://www.cahrv.uniosnabrueck.de/reddot/D_20_Comparative_reanalysis_of_prevalence_of_violence_pub.pdf](http://www.cahrv.uniosnabrueck.de/reddot/D_20_Comparative_reanalysis_of_prevalence_of_violence_pub.pdf). [viitattu 7.2.2017]
- Selänniemi, Tom (1996) *Matka ikuiseen kesään. Kulttuuriantropologinen näkökulma suomalaisten matkailuun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Sheehan, Rosemary; McIvor, Gill; Trotter, Chris (2011) *Working With Women Offenders in the Community*. Willan Publishing: London.
- SHL. Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Saatavilla [www-muodossa: https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301](https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301) [viitattu 13.5.2018]
- Shortt, Harriet (2014) Liminality, space and the importance of ”transitory dwelling places” at work. *Human Relations*, 1, 1–26.
- Silvestri, Marisa & Crowther-Dowey, Chris (2016) *Gender & Crime: A Human Rights Approach*. Sage: Thousand Oaks.
- Simonen, Jenni; Törrönen, Jukka & Tigerstedt, Christoffer (2012) Juomisen feminiinisyydet eri-ikäisten suomalais- ja ruotsalaisnaisten kuvaamina. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), 510–524.
- Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä – Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17 (2), 104–120.
- Sintonen, Teppo (1999) *Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. SoPhi: Jyväskylä.
- Sirén, Reino (2006) *Parisuhteen ulkopuolinen väkivalta*. Teoksessa: Piispa, Minna & Heiskanen, Markku & Kääriäinen, Juha & Sirén, Reino (toim.) *Naisiin kohdistunut väkivalta*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos HEUNI, Publication Series No. 51: Helsinki, 83–102.
- Skidmore, Paula (1990) *Genderising Deviance: News Media Constructions of Women and Crime*. Teoksessa: Bolston, Bill & Tomlinson, Mike (eds.) *Gender sexuality and social control*. Law Reform Commission of Canada, working paper no. 10. The European Group for the Study of Deviance and Social Control: Bristol, 117–138.
- Smart, Carol (1976) *Women, Crime and Criminology; A Feminist Critique*. Routledge & Kegan Paul: London.

- Smith, Jennifer (2006) What is the impact of intimate partner abuse on children? Teoksessa: Roberts, Gwenneth; Hegarty, Kelsey & Feder, Gene (eds.) *Intimate Partner Abuse and Health Professionals: New Approaches to Domestic Violence*. Elsevier: Edinburgh, 127–143.
- Smolej, Mirka (2005) Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa: katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66. Rikosseuraamusalan neuvottelukunnan julkaisu 1: Helsinki. Saatavilla www.muodossa.com/33216.htm [viitattu 26.2.2008]
- Sommers, Ira; Baskin, Deborah R. & Fagan, Jeffrey (2014) Getting Out of the Life; Crime Desistance by Female Street Offenders. Teoksessa: Cromwell, Paul & Birzer, Michael L. (toim.) *In Their Own Words: Criminals on Crime*. Oxford University Press: New York, 429–442.
- Sorsa, Minna & Laijärvi, Heli (2006) Äiti, kaksoisdiagnoosin selitysmallit ja palvelujärjestelmä. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) (2006) *Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat*. PS-kustannus: Jyväskylä, 213–229.
- Strandell, Harriet; Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri (2002) ”Ku ois vaan sellanen normaali elämä”: elämänkulku marginaalista katsoen. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö, SoPhi: Jyväskylä*, 111–124.
- Sulkunen, Pekka; Alasuutari, Pertti; Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja (1985) *Lähiöravintola*. Otava: Helsinki.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997) Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Gaudeamus: Helsinki, 72–95.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) (1997) *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Sund, Reijo (2006) Huono-osaisuus tiedollisena haasteena. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lahti, Tuukka: *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes: Helsinki, 38–51.
- Suojanen, Päiviikki & Saressalo, Lassi (toim.) (1982) *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, julkaisu 9. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Suoninen, Eero (1999) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino: Tampere, 17–36.
- Suonio, Mari (2014) Sosiaalityö ja penologia: Sosiaalityö rangaistusteoreettisessa ajattelussa. Teoksessa: Linderborg, Henrik; Suonio, Mari; Lassila, Tytti (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki, 73–87.
- Suoranta, Juha & Ryynänen, Sanna (2014) *Taisteleva tutkimus*. Into Kustannus: Helsinki.
- Suurla, Liisa (toim.) *Nainen, alkoholi, elämä*. Kirjapaja: Helsinki.

- Suutari, Minna (toim.) (2001) Vallattomat marginaalit: Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja nuoruuden reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 20. Nuorisotutkimusseura: Helsinki.
- Svinhufvud, Kimmo (2016) Kokonaisvaltainen kirjoittaminen. Art House: Helsinki.
- Särkelä, Antti (2011) Välittäminen ammattina: Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Vastapaino: Tampere.
- Taali, Anne; Taruvuori, Karoliina; Karsikas Vuokko (2010) Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot ja niiden kehittäminen. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2010. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- Tammi-Moilanen, Kaisa (2002) Naisvangit. Teoksessa: Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki, 183–187.
- Taylor, Ian; Walton, Paul & Young, Jock (1977) *The New Criminology*. Routledge: New York, London.
- Thomassen, Bjorn (2015) Thinking with Liminality: To the Boundaries of an Anthropologist Concept. Teoksessa: Horvarth, Agnes; Thomassen, Bjorn; Wydra, Harald (toim.) *Breaking Boundaries: Varieties of Liminality*. Berghahn Books: New York, Oxford.
- Thörn, Catharina (2004) *Kvinnans plats(er), Égalité*: Stockholm.
- Tiilikainen, Elisa (2016) Yksinäisyys ja elämänkulku: Laadullinen seurantatutkimus ikääntyvien yksinäisyydestä. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu 4/2016. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Tiilikainen, Marja (2004) Kerrottuja ja vaiettuja tarinoita: Somalinaiset Suomessa. Teoksessa: Honkasalo, Marja-Liisa, Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) *Arki satuttaa: Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Vastapaino: Tampere, 113–138.
- Tilastokeskus (2016a) Perhe- ja parisuhdeväkivallan uhreista lähes 70 prosenttia naisia. Saatavana www-muodossa: http://www.tilastokeskus.fi/til/rpk/2015/15/rpk_2015_15_2016-05-30_tie_001_fi.html [viitattu 1.2.2017]
- Tilastokeskus (2016b) Uusintarikollisuus. Saatavana www-muodossa: https://www.stat.fi/til/syyttr/2015/syyttr_2015_2016-09-30_kat_002_fi.html [viitattu 17.3.2017]
- Timonen, Helena (2009) Omin sanoin – Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Kasvatustieteellisiä julkaisuja no. 133. Yliopistopaino: Joensuu.
- Tolonen, Tarja (toim.) (2012) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino: Tampere.
- Tonry, Michael & Lappi-Seppälä, Tapio (2011) *Crime and Justice in Scandinavia*. Volume 40. The University of Chicago Press: Chicago.
- Turner, Victor (2007) *Rituaali*. Suomen Antropologinen Seura: Helsinki.
- Turner, Victor (1969) *The Ritual Process: the Structure and Anti-structure*. Aldine Publishing Company: Chicago.
- Turner, Victor & Turner, Edith (1978) *Image and pilgrimage in Christian culture: Anthropological Perspectives*. Columbia University Press: New York.

- Tyni, Sasu (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus; Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.
- TVL. Tutkintavankeuslaki (2005) Saatavilla [www-muodossa: https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768) [viitattu 15.3.201]
- Törmä, Sinikka (2007) Sopimaton hoitojärjestelmälle. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Stakes: Helsinki, 86–115.
- Törrönen, Jukka (2006) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lahti, Tuukka: Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes: Helsinki, 15–37.
- Törrönen, Marita; Hänninen, Kaija; Jouttimäki. Päivi; Lehto-Lunden, Tiina, Salovaara, Petra; Veistilä, Minna (toim.) (2016) Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus: Helsinki.
- Utriainen, Terhi (1999) Läsänä, riisuttu, puhdas: Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Valokivi, Heli (2002) Toimiva asiakkuus – Kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö, SoPhi: Jyväskylä, 164–187.
- Valovirta, Elina (2010) Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino: Tampere, 92–105.
- Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus: etnografia naisten Asuntolasta. Acta Universitatis Tamperensis 1075. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Vankeinhoidon perusteet (2002) Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Helsinki.
- Vankien laitosvaatetus (2016) Saatavilla [www-muodossa: http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vankienvaatetus10042016.html](http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vankienvaatetus10042016.html) [viitattu 28.5.2018]
- VankL, Vankeuslaki 23.9.2005/767. Saatavilla [www-muodossa: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767)[viitattu 17.12.2016]
- Vankilassaolo ja Kelan etuudet (2016) Saatavana [www-muodossa: http://www.kela.fi/documents/10192/3240038/Vankilassaolo%20ja%20Kelan%20etuudet.pdf](http://www.kela.fi/documents/10192/3240038/Vankilassaolo%20ja%20Kelan%20etuudet.pdf) [viitattu 27.5.2018]
- Venäläinen, Satu (2016) ”I No Longer Let Anyone Hit Me for Free”: Affective Identificatory Practices of Women Imprisoned for Violent Crimes. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 25 (2), 126–140.
- Venäläinen, Satu (2017) Women as Perpetrators of Violence: Meanings of gender and violence in the tabloid press and in the narratives of women imprisoned for violent crimes. *Publications of the Faculty of Social Sciences* 62/2017. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Vesterbacka, Esa (2014) Esipuhe. Teoksessa: Linderborg, Henrik; Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.

- Vierula, Tanja (2017) Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta. Acta Universitatis Tamperensis 2323. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Viitanen, Päivi; Vartiainen Heikki; Aarnio, Jorma, von Gruenewaldt, Virpi; Lintonen, Tomi; Mattila, Aino K.; Wuolijoki, Terhi & Joukamaa, Matti (2011) Childhood maltreatment and mental disorders among Finnish prisoners. *International Journal of Prisoner Health* 7 (4), 17–25.
- Viitanen, Päivi (2013) The Health, Work Ability and Healthcare Needs of Finnish Female Prisoners. Saatavilla <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/68299/978-951-44-9206-8.pdf?sequence=1>. [viitattu 21.1.2017]
- Virkki, Tuija (2015) Social and Health Care Professionals' Views on Responsible Agency in the Process of Ending Intimate Partner Violence. *Violence Against Women* 21(6), 712–733.
- Virkki, Tuija & Jäppinen, Maija (2016) Gendering responsibility. Finnish and Russian helping professionals' views on responsible agency in the context of intimate partner violence. Teoksessa: Husso, Marita; Virkki, Tuija; Notko, Marianne; Hirvonen, Helena & Eilola, Jari (toim.) *Interpersonal Violence: Differences and Connections*. Routledge: New York, London, 107–121.
- Virokannas, Elina (2017a) Eriarvoisuuden kokemuksia ja hallinnan suhteita hyvinvointipalvelujärjestelmässä: Huumeita käyttävien naisten ”standpoint”. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (3), 274–283.
- Virokannas, Elina (2011) Identity Categorization of Motherhood in the Context of Drug Abuse and Child Welfare Services. *Qualitative Social Work* 10 (3), 329–345.
- Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla: Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. *Tutkimuksia 144*. Stakes: Helsinki.
- Virokannas, Elina (2017b) Rajoitettuja avunsaannin kokemuksia ja hallinnan suhteita huumeita käyttävien naisten keskusteluissa hyvinvointipalvelujärjestelmässä. *Janus* 25 (2), 111–126.
- Virokannas, Elina (2013) Vailla suojelua – huumehoidossa olleiden äitien kertomuksia lapsuudenkokemuksistaan. Teoksessa: Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (2013) *Varjoja naiseudessa*. UNIPress: Kuopio, 52–82.
- Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (2013) *Varjoja naiseudessa*. UNIPress: Kuopio.
- VJL. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä 57/1993. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930057#L3P10a> [viitattu 18.4.2018]
- Väkivalta, seuraukset ja haavoittuvuus (2006) Terttu Utriaisén juhla-kirja. Karisto: Hämeenlinna
- Väyrynen, Sanna (2006) ”multa on viety se kaikkein tärkein...” Äitiys ja leimattu identiteetti huume-kuvioissa. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) (2006) *Pullo, pillerit ja perhe: vanhemmuus ja päihdeongelmat*. PS-kustannus: Jyväskylä, 81–105.

- Väyrynen, Sanna (2007) *Usvametsän neidot: Tutkimus nuorten naisten elämästä huumeekuvioissa*. Acta Universitatis Lapponiensis 118. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Väyrynen, Sanna (2009) *Väkivallan tabu ja naisten huumeidenkäyttö*. Teoksessa: Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) *Tabujen kahleet*. Vastapaino: Tampere, 179–203.
- Walklate, Sandra (2004) *Gender, Crime and Criminal Justice*. Willan Publishing: London.
- Welch, Michael (2011) *Corrections. A critical approach*. Third edition. Routledge: New York, London.
- Willett, Jeffrey & Deegan, Mary Jo (2001) *Liminality and Disability: Rites of Passage and Community in Hypermodern Society*. *Disability Studies Quarterly* 21 (3), 137–152.
- Worrall, Anne & Gelsthorpe, Loraine (2009) 'What works' with women offenders: The past 30 years. *Probation Journal* 54 (4), 329–345.
- YkpL. Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 400/2015. Saatavilla [www-muodossa: http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150400](http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150400) [viitattu 28.10.2017]
- Yourstone, Jenny; Wenander, Diana & Långström Niklas (2014) *Psysisk hälsa bland fängelsedomda kvinnor i Sverige*. Projekstnummer 2010:140. Kriminalvården. Saatavana [www-muodossa: https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/psysisk-halsa-bland-fangelsedomda-kvinnor-i-sverige_140310-slugtligt.pdf](https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/psysisk-halsa-bland-fangelsedomda-kvinnor-i-sverige_140310-slugtligt.pdf). [viitattu 21.1.2017]
- Äärelä, Tanja (2012) ”Aika paljon vaikuttaa minkälainen ilime opettajalla on naamalla” – Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. Acta Universitatis Lapponiensis 242. Lapin yliopisto: Rovaniemi.

LIITTEET

LIITE 1. HAASTATTELURUNKO

1. TAUSTATIETOJEN LÄPIKÄYNTI (perustietolomakkeen täyttö)

- Mikä sai sinut osallistumaan tutkimukseen?
- Miten sinä olet tullut tähän tilanteeseen?

2. KOULUTUS JA TYÖ

- Mitä kouluja olet käynyt?
- Miten pärjäsit koulussa? Oliko sinulla ystäviä? Kiusaaminen?
- Mitä teit lopetettuasi koulunkäynnin?
- Kuinka pitkään olet ollut työelämässä?
- Oletko ollut pitkään työttömänä?
- Jos olet töissä, miten rikostaustasi vaikutti työn saantiin sekä työyhteisöön?
- Jos työttömänä, miten arvet rikostaustasi vaikuttaneen mahdollisuuksiisi saada työtä?

3. PÄIHTEET

- Käytätkö päihteitä?
- Missä vaiheessa käyttö alkoi?
- Mikä sai aloittamaan / käyttämään?
- Liittykö päihteidenkäyttö saamiisi tuomioihin?
- Mitä silloin tapahtuu, kun lähdet ryyppämään? Kenen kanssa juot?
- Millainen on naisen asema ryyppy- tai huumeporukassa?
- Miltä päihteidenkäyttö on sinua suojellut?
- Miten kroppa kestänyt?
- Miten suhtaudut päihteisiin tällä hetkellä?
- Mitkä tekijät vaikuttivat käytön lopettamiseen? Kokemukset lopettamisesta?

4. ARKI

- Kerro arjestasi, kuvaile tyypillinen päivä?
- Mikä arjessa kannattelee, antaa voimia?
- Miten nykyinen elämäntilanteesi eroaa aiemmasta? Millaista elämäsi oli ennen kiinnijäämistä?
- Mitä suunnittelet tekeväsi tämän jälkeen? Millaista elämäsi on vuoden kuluttua tuomion suorittamisesta?
- Mitä odotat eniten? Mikä sinulle tuottaa iloa?
- Mitä pelkää eniten?
- Missä olisit ja mitä tekisit nyt, jos et olisi jäänyt kiinni?

5. TUOMION VAIKUTUKSET

- Voiko vankilassa olla äiti? Onko tapahtunut vaikuttanut äitinä olemiseen?
- Millaista elämäsi on tuomion suorittamisen jälkeen? Vaikuttaako tuomio tulevaisuuteen?
- Oletko kokenut ulkopuolisuutta?
- Mistä sen huomaa, että on ulkopuolinen?
- Vaikuttaako rikostaustasi muihin ihmisiin? Entä muiden ihmisten vaikutus rikostaustaasi?
- Mistä tiedät, että vaikuttaa?
- Miten olet kokenut em. tilanteet?
- Millaisissa tilanteissa taustasi on tullut ilmi?
- Miten negatiivinen suhtautuminen näkyy ihmisissä? Esimerkkejä?
- Entä positiivinen?
- Tuntuuko sinusta, että sinut hyväksytään rikostaustasta huolimatta?
- Tuntuuko, että kokemukset eristää sinua naisista, jotka eivät ole vast. kokeneet?

6. SUHDE TOISIIN (ei nimiä)

- Keitä perheeseesi kuuluu?
- Onko läheisilläsi rikostaustaa?
- Ketkä ovat olleet sinulle tärkeitä ja keskeisiä ihmisiä aiemmin / nyt?
- Onko elämässäsi ollut väkivaltaa?
- Onko sinulle tärkeää, että lähelläsi on ihmisiä, joilla on samantapaisia kokemuksia kuin sinulla?
- Keneen / millaiseen henkilöön samaistut? (Sankari / antisankari tms.)
- Miten suhtaudut kohtaamiisi vaikeuksiin?
- Koetko, että sinuun suhtaudutaan eri tavalla siksi, että olet nainen ja syyllistynyt rikokseen? Millaisia kokemuksia sinulla tällaisesta?
- Miesnormiset käytänteet: onko niitä, kokemuksia?
- Mitä ajattelet väitteestä: Kun nainen lusii, lusii koko perhe/suku?

7. SUHDE YHTEISKUNTAAN

- Millainen suhde sinulla on yhteiskuntaan? Uskotko, että tuomiosi on muuttanut suhtautumistasi?
- Mitä yhteiskunta sinulle merkitsee?
- Koetko saaneesi apua viranomaisilta? Millaisessa tilanteessa apu on saavuttanut sinut parhaiten (esim. lapset)? Millaisesta avusta koet hyötyväsi? Kerro tilanteesta, jossa viranomaisista todella oli hyötyä. -> epäonnistunut tilanne.
- Miten arvelet uusien viranomaistahojen suhtautuvan sinuun tuomion suorittamisen jälkeen? Miten sinä suhtaudut heihin?

Jos saisit esittää kolme toivetta, mitä ne olisivat?

Onko vielä jotain, josta haluaisit kertoa? Olenko mielestäsi unohtanut kokonaan jonkun tärkeän kysymyksen?

LIITE 2: KIRJE HAASTATTELAVILLE YHDYSSEURAAMUSTOIMISTOSSA JA AVOVANKILASSA

Jyväskylä xx.xx.20xx

Hei!

Lähestyn sinua tällä kirjeelle, koska haluaisin haastatella sinua. Olen jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistosta. Teen tutkimusta, jossa haastattelemalla rikostaustaisia naisia selvitän heidän elämäntilannettaan, arkeaan ja toimintamahdollisuuksiaan. Lisäksi selvittelen, onko heillä mahdollisesti kokemuksia ulkopuolisuudesta ja leimautumista. Tuota tutkimusta varten haluaisin pyytää sinulta suostumusta haastatteluun. Työnimeltään tutkimukseni on ”Marginaalisuus ja päihteet rikostaustaisten naisten kertomuksissa”. Myönnän, että nimi on kömpelö. Siinähan on jo valmiiksi oletus siitä, että rikoksia tehneet naiset olisivat marginaalisia. Minulla on tässä vaiheessa aiheesta kuvitelmia ja luuloja, mutta sinulla on asiasta tietoa. Tuota tietoa ja aiheeseen liittyviä kokemuksiasi haluaisin selvittää haastattelemalla sinua.

Sinun osallistumisesi tutkimukseeni säilyy täysin luottamuksellisena. Tietenkin myös kaikki haastattelussa kertomasi on täysin luottamuksellista, eikä sellaisenaan päädy kenenkään muun tietoon. Rikosseuraamuslaitoksen minulle myöntämä tutkimuslupa velvoittaa minua toimimaan seuraavasti:

”Tutkimustulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.”

Omasta taustastani voin kertoa, että olen ollut vuodesta 2006 saakka töissä Jyväskylän Kri-millä, tai siis Yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Paitsi että olin kaksi vuotta äitiys- ja hoitova-paalla ja nyt loppuvuoden opintovapaalla. Työssäni huomasin, kuinka naiset kokivat sekä asiakkuuden, asiakkaana olemisen että asiakkaaksi joutumisen eri tavalla kuin enemmistönä olevat miehet. Muutoinkin huomasin, että koko järjestelmässä naiset ovat pienenä vähemmistönä, jonka ääni ei kuulu, eikä sitä ehkä edes huomioida. Ja toisaalta normien vastaisesti toimiva nainen joutuu herkemmin huomion kohteeksi. Tutkimus lähti siis liikkeelle siitä, että koin teillä naisilla olevan erityistä kokemusta ja tietoa, ja että se olisi tärkeää saattaa tutkimuksen kohteeksi ja sitä myötä saattaa yleiseen tietoon.

Toivoisin sinulta löytyvän aikaa tapaamiseen. Haastattelu tehtäisiin sinun

ehdoillasi ja toivo-massasi paikassa. Minulle sopii sekä viikolla että viikonloppuna, aamulla että illalla. Laitan tähän kirjeen mukaan lomakkeen, jonka täyttämällä tiedän sinun haluavan osallistua haastat-teluun. Mikäli mieltäsi jää vaivaamaan jokin seikka, vastaan siihen mielelläni.

Terveisin
Ulla Salovaara

LIITE 3: KIRJE HAASTATTELAVILLE SULJETUSSA VANKILASSA

xx.xx.20xx

Hyvä vastaanottaja

Olen tekemässä tutkimusta, jonka tarkoituksena on selvittää rikostaustaisten naisten kokemuksia ulkopuolisuudesta. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoa ja ymmärrystä rikostaustaisten naisten elämästä. Tutkimuksen kohde-ryhmänä ovat naiset, jotka ovat tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Rangaistuksen suorittamisen muodolla ja ajankohdalla ei ole merkitystä.

Pyydän kohteliaimmin apuasi ja lupaa haastatella sinua. Osallistumisesi on tutkimuksen luotettavuuden sekä tutkimusalueen moninaisuuden selvittämiseksi erittäin tärkeä. Tutkimuksessa yritän perehtyä juuri rikostaustaisten naisten elämäntilanteeseen ja näkökulmaan, joten sinun mielipiteesi ja ajatuksesi ovat keskeiset. Tutkimusaineisto koostuu ainoastaan tutkittavien haastatteluista.

Haastattelut ovat ehdottoman luottamuksellisia, nimettömiä ja vapaaehtoisia eivätkä aiheuta sinulle mitään kustannuksia. Tutkimukseen osallistumisen voit halutessasi keskeyttää ilman, että sinun täytyy sitä perustella kenellekään.

Haastateltavien kertomukset muutetaan siten, että haastateltavien tietoja ei voi tunnistaa tutkimuksesta. Haastattelut nauhoitetaan, mikäli tämä sinulle sopii. Yksi haastattelu kestää arviolta 1,5 – 2,5 tuntia.

Mikäli haluat osallistua tutkimukseen, niin ole hyvä ja täytä oheinen lomake ja palauta se viikon sisällä päihdetyöntekijälle.

Ystävällisin terveisin

Ulla Salovaara

Ulla Salovaara

RIKOKSISTA TUOMITUT NAISET

Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet

Miten rikostaustaiset, ehdotonta vankeusrangaistustaan suorittavat tai sen aiemmin suorittaneet naiset kertovat ja kuvaavat elämänsä kulkuaan? Miten naisten kertomuksissa tulevat esiin siirtymäriittiteorian eri vaiheet: erottaminen, liminaali ja takaisinliittäminen?

Teoksen päähenkilöitä ovat rikostaustaiset naiset ja heidän kerrotut kokemuksensa eletystä elämästä. Rikostaustaiset naiset ovat valtaväestön näkökulmasta tarkastellen marginaalin marginaalissa oleva pieni väestönosa, joka määrittyy vahvasti ennakkoluuloisten käsitysten kautta. Teoksessa huomio kiinnittyy naisten kertomiin kuvauksiin tapahtumista, jotka johtivat rikoksiin sekä toisaalta keinoihin niistä eroon pääsemiseksi. Tästä syystä itse rikollista tekoa merkityksellisempinä näyttäytyvätkin ne vahingoittavien suhteiden kertomukset, jotka naisten kertomasta ovat nousseet merkityksellisiksi.

Teoksen tarkoituksena on tehdä näkyväksi rikostaustaisten naisten todellisuutta ja siinä vaikuttavia vahingoittavia suhteita sekä erilaisia särkymisen kokemuksia. Tässä sosiaalityön väitöskirjassa tarkastellaan sekä yhteiskunnasta erottavia tekijöitä että niitä tekijöitä, jotka mahdollistavat yhteiskuntaan takaisinliittymisen ja -liittämisen. Naisten kokemukset eivät rajoitu koskemaan pelkästään heitä itseään, vaan ne koskevat myös heidän lapsiaan ja muita läheisiään.

Teoksessa on käytetty antropologi Arnold van Gennepin kehittämän siirtymäriittiteorian vaiheita sekä kuvailemaan että toimimaan apuvälineenä naisten kertomusten analyysissä. Haastatteluissa naiset kertoivat elämästään ennen vankilaa, vankila-ajasta tai vankeusrangaistuksesta yleensä sekä rangaistuksen suorittamisen jälkeisestä elämästä tai siihen liittyvistä tavoitteista ja toiveista.

